

O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASI
OLIY TA‘LIM, FAN VA INNOVATSIYALAR VAZIRLIGI
DENOV TADBIRKORLIK VA PEDAGOGIKA INSTITUTI

N. Ashurov, F. Abdurazaqov, F. Odinaboboyev

“TARBIYAVIY ISHLAR METODIKASI” FANIDAN
MUSTAQIL ISH MAVZULARINI TAYYORLASH VA
RASMIYLASHTIRISH BO‘YICHA

O‘QUV QO‘LLANMA

Denov - 2023

UO`K: 37.035
KBK: 74.200.58
A: 29

“Tarbiyaviy ishlar metodikasi” fanidan [mustaqil ish mavzularini tayyorlash va rasmiylashtirish]: o`quv qo`llanma / Ashurov N., Abdurazaqov F., Odinaboboyev F., – Termiz: Universal_publisher, 2023. – 280-b.

“Tarbiyaviy ishlar metodikasi” fanidan mustaqil ish mavzularini tayyorlash va rasmiylashtirish bo`yicha mazkur o`quv qo`llanma Oliy ta`lim, fan va innovatsiyalar vazirligining “27” mart 2023-ta`lim yo`nalishi talabalari uchun o`quv qo`llanma sifatida nashrga tavsiya etilgan.

Mazkur o`quv qo`llanma “Tarbiyaviy ishlar metodikasi” fanidan mustaqil ish mavzularini tayyorlash va rasmiylashtirish bo`yicha talabalarga nazariy va amaliy ko`nikmalar berishga mo`ljallangan. Qo`llanmada mustaqil ish mazmuni, uni tashkil etishning pedagogik asoslari, mavzularni tanlash va rasmiylashtirish tamoyillari, ilmiy-uslubiy talablarga rioya qilish qoidalari yoritilgan. Ushbu qo`llanma pedagogika yo`nalishidagi oliy ta`lim muassasalari talabalari, magistrantlar, yosh tadqiqotchilar hamda ta`lim jarayonida tarbiyaviy ishlar bilan shug`ullanayotgan mutaxassislar uchun mo`ljallangan.

ISBN: 978-9910-8705-4-5

© Ashurov N., va boshqalar

© Universal_publisher, 2023-yil

SO`Z BOSHI

Zamonaviy ta`lim tizimida tarbiyaviy ishlarning o`rni beqiyos bo`lib, uni samarali tashkil etish uchun ilmiy-metodik yondashuvlar muhim ahamiyat kasb etadi. Mustaqil ish pedagogik ta`lim jarayonining ajralmas qismi bo`lib, talabalarning ilmiy izlanish olib borish, tanqidiy fikrlash va tahliliy yondashuv ko`nikmalarini shakllantirishga xizmat qiladi.

Qolaversa, hozirgi zamonda ta`lim-tarbiya sohasida yangi yondashuvlar va usullarning qo`llanishi bilan birga, mustaqil ishlarni tashkil qilish va ularni rasmiylashtirishning ahamiyati ortib bormoqda. "Tarbiyaviy ishlar metodikasi" fani bo'yicha mustaqil ishlarni tayyorlash, nafaqat o`quvchilarning bilim saviyasini oshirish, balki ularning tafakkurini rivojlantirish, izlanishmatliligini oshirish va ilmiy tadqiqot qilish qobiliyatini shakllantirishda muhim o`rin tutadi.

Mazkur o`quv qo`llanma "Tarbiyaviy ishlar metodikasi" fanidan mustaqil ish mavzularini tanlash, ularni ilmiy jihatdan asoslash va rasmiylashtirish bo'yicha amaliy yo`riqnoma sifatida ishlab chiqildi. Qo`llanmada mustaqil ish mazmuni va tuzilishi, mavzularni tanlash mezonlari, ilmiy yozish madaniyati, rasmiylashtirish qoidalari hamda pedagogik tadqiqotlarda zamonaviy metodlardan foydalanish bo'yicha uslubiy tavsiyalar keltirilgan.

Ushbu o`quv qo`llanmasi orqali o`quvchilar va talabalar mustaqil ishlarni tashkil qilish, mavzu tanlash, ma`lumotlarni izlash, tahlil qilish va ishni ilmiy talablarga muvofiq rasmiylashtirish bo'yicha kerakli bilim va ko`nikmalarga ega bo`lishlari mumkin. Qo`llanmada tarbiyaviy ishlarning metodik jihatlari, zamonaviy ta`lim texnologiyalaridan foydalanish usullari va mustaqil ishlarni baholashning mezonlari yoritilgan.

Hamda qo`llanma oliy ta`lim muassasalari talabalari, o`qituvchilar va tarbiyachi mutaxassislar uchun foydali bo`lishi mumkin. Qo`llanma oliy ta`lim muassasalari pedagogika yo`nalishi talabalari, magistrantlari va pedagogik faoliyat olib borayotgan mutaxassislar uchun mo`ljallangan bo`lib, tarbiyaviy ishlar metodikasini chuqur o`rganishda muhim metodik manba bo`lib xizmat qiladi.

©Muallif(lar)

“Professor-o`qituvchilarning eng muhim vazifasi - yosh avlodga puxta bilim berish, ularni jismoniy va ma`naviy yetuk insonlar etib tarbiyalashdan iboratdir”.

Sh.M.Mirziyoyev

KIRISH

Har bir jamiyatning kelajagi uning ajralmas qismi va hayotiy zarurati bo`lgan ta`lim tizimining qay darajada rivojlanganligi bilan belgilanadi. Bugungi kunda mamlakatimizning uzluksiz ta`lim tizimini isloh qilish va takomillashtirish, yangi sifat bosqichiga ko`tarish, unga ilg`or pedagogik va axborot texnologiyalarini joriy qilish hamda ta`lim samaradorligini oshirish davlat siyosati darajasiga ko`tarildi.

Kelajak taraqqiyoti bugungi yosh avlodning aqliy tafakkuri, bilim tajribasi va kasbiy tayyorgarligiga bog`liqdir. Yoshlarni hayotda o`z o`rinlarini topishi, o`z salohiyatlarini erkin namoyon eta olishlari va ularni ish bilan ta`minlash doimo davlatimizning diqqat e`tiborida bo`lib kelmoqda. Ta`lim jarayonlarini zamonaviylashtirish jahon talablariga mos mutaxassislarni tayyorlash, ularga ta`lim berish va ta`lim oluvchini o`z ortidan ergashtira olish uchun bugungi o`qituvchiga qanday tartibda yordam berish mumkin? Oliy o`quv yurtlarining “Boshlang`ich ta`lim va sport-tarbiyaviy ishi” ta`lim yo`nalishining talabalari uchun mo`ljallangan **“Tarbiyaviy ishlar metodikasi”** fanidan mustaqil ishini bajarish va himoya qilish bilan yakunlash nazarda tutilgan.

Hozirgi kunda oliy o`quv yurtlarida mustaqil ishlar asosan fan o`qituvchilari tomonidan ishlab chiqilgan va keng muhokama qilinib tasdiqlangan, talabalarining kelgusi ilmiy-tadqiqot ishlariga fundamental asos bo`lishiga xizmat qiluvchi mavzular asosida bajariladi. Oliy ta`limga yangi pedagogik texnologiyalarning kirib kelishi yangi-yangi izlanishlarni, jumladan pedagogik sohasidagi mustaqil ishlarning ilmiy-tadqiqot va zamonaviy mavzularida bo`lishini ham taqozo qilmoqda.

“Tarbiyaviy ishlar metodikasi” fani bo`yicha mustaqil ishini bajarishdan asosiy maqsad mutaxassislik fanlarini o`qitish va tegishli o`quv jarayonlarida vujudga keladigan muammoli vaziyatlarni hal qilishga talabalarni tayyorlashdan iborat. Bunda talabalar joriy va me`yoriy hujjatlar asosida o`quv jarayonini tashkil qilishni, o`quv-uslubiy hujjatlar va

materiallar tayyorlash, ta'lim jarayonining uslubiy ta'minotini va amaliyot dasturlarini rejalash ishlari bo'yicha bilim va ko'nikmalarga ega bo'ladilar.

Bugungi kunda boshlang'ich ta'lim yo'nalishi bitiruvchilaridan nafaqat ta'lim sohasi balki ishlab chiqarishning barcha tarmoqlaridagi jarayonlarni hisobga olishi, pedagogik faoliyatda kechayotgan tarkibiy o'zgarishlarni, mamlakatimizda olib borilayotgan ijtimoiy-iqtisodiy islohotlarning mazmun va mohiyatini to'la anglay olishidagi nazariy va amaliy bilimlarga ega bo'lishi lozim bo'ladi. **Xususan:**

- pedagogik sohasidagi mavjud muammolarni chuqur tahlil qilish, yangi g'oyalarni tadbiq qilish imkoniyatlarini izlash;
- pedagogik sohasidagi bilim, ko'nikma va malakalarni berishning o'ziga xos metodlarini aniqlash va izlab topish;
- pedagogik sohalari bo'yicha nazariy, amaliy bilimlarni mustahkamlash va kengaytirish, olingan bilimlarni muayyan iqtisodiy, ishlab chiqarish vazifalarni hal etishda qo'llash;
- ijodiy ish yuritishda va ishlab chiqilayotgan masalaning qo'yilish jarayonidan boshlab uni to'la nihoyasiga yetkazishgacha bo'lgan bosqichlarda qaror qabul qilish mas'uliyatini his etishga o'rgatish;
- pedagogikadagi istiqbolli sohalarni ko'ra olish, zamon bilan hamnafas yashash va strategik qarorlar qabul qila olish;
- zamonaviy ishlab chiqarish, pedagogik, texnika va madaniyatning rivojlanishi sharoitida mustaqil ishlashga tayyorlashdir.

Boshlang'ich ta'lim yo'nalishida tahsil olayotgan talabalar **“Tarbiyaviy ishlar metodikasi”** fanidan mustaqil ishini bajarish davomida tanlangan mavzu yuzasidan chuqur bilim va ko'nikmaga ega bo'lishga, ijodiy fikrlay olish, yuzaga kelgan muammolarni aniqlash va hal etishga, pedagogik sohasini rivojlantirishda tashabbus ko'rsata olishga loyiq ko'nikmalarini egallaydi.

Bunda talabadan yuqori pedagogik, psixologik, didaktik, metodik va tarbiyaviy xarakterdagi bilimlar talab qilinadi. Buning uchun ko'plab adabiyotlar bilan tanishish va turli axborot-kommunikasion texnologiyalar va ta'lim tizimlaridan foydalanish zarur bo'ladi. Talaba mustaqil ishlarni bajarish davomida kichik ilmiy tadqiqot izlanish olib boradi va ilmiy ko'nikma, tajribaga ega bo'ladi. Natijada kelgusidagi ilmiy tadqiqot ishlarini rivojlantirishga xizmat qiladi.

ASOSIY QISM

Mutafakkirlarning tarbiya haqidagi fikr va mulohazalari

“Kitob al ahl al-madina al-Fozilo” (“Fozil shahar odamlarining qarashlari haqida risola”) asarida ta’kidlashicha, insonning bu olamga kelishi va yashashidan maqsad baxt-saodatga erishishdan iboratdir. Baxt-saodat eshiklarining kaliti insonning o’z qo’lidir: bu maqsadga odamlar fazilatli ishlari va yaxshi axloqiy sifatlari sohiblari bo’lish orqali erishadilar.

Fozil jamoa (Forobiy fozil shahar ahli, deydi) odamlarning turmush tarzi va faoliyati boshqa nomukammal shahar odamlarining turmushidan farqi shundaki, **“bir guruh (fozil) odamlar birgalikda ana shu xislatlar (fazilatlar)ga ega bo’lishsa (ya’ni, birida bu, ikkinchisida u, uchinchisida yana boshqa (go’zal) xislatlar bo’lsa), ana shu fozillar guruhini yurt rahbarligiga ko’yish zarur.**

Shu guruhning a’zolari birlashib, o’zaro kelishib harakat qilsa, har biri fozil odam bo’lishi mumkin, Fozillar shahri, uning aholisi, ularning dillari erishadigan baxt-saodat nima ekanligini bilishlari zarur. Yana “fozillar shahri” aholisi oxiratda nelarga erishuvini, nelardan (qanday ijtimoiy illatlardan) saqlanishini bilishlari zarur”. Fozil shahar yoki ideal davlat oqil talablari, adolat va muhabbat asoslari ustiga quriladi. Jamoat hayotining osoyishtaligi, kishilar o’rtasidagi hamjihatlik, hamkorlik, jamiyatning yaxlitligi, adolatli siyosat va undan kelib chiqadigan namunali ishlari orqali ta’minlanadi hamda yuzaga chiqadi.

Forobiy ruh tarbiyasi tan (vujud) tarbiyasidan ustun degan fikrni ilgari surmaydi, balki ular o’rtasidagi muvozanat, uyg’unlik ko’zda tutiladi. Chunki, sog’lom tanda ruh o’z xatti-harakatlarini to’laroq bajarish imkoniyatiga ega bo’la oladi, tan xastaligi ruh, vujud va uning qismlari yordami bilan qilinadigan harakatlardan ham mahrum etilishi mumkin.

Adolat tushunchasi, Forobiyning fikricha, kishilarning bir-biriga bo’lgan muhabbatiga asoslanadi. Muhabbat esa fozil shahar odamlarining fazilatli ishlariga moyilligidan kelib chiqadi hamda ularning baxtga erishish uchun nimalarni bilish va qanday vositalardan foydalanish mumkinligi to’grisida hamfikrligi va umumiy intilishlariga asos bo’ladi.

Komil inson faoliyatida bilim va yetuk axloq uzviy ravishda bir-biri bilan boglangandir: bilim narsalarning mohiyatini, ichki sababiyatlarini bilish imkonini beradi, axloq (ma’naviyat) esa odamni yaxshi fazilatlarga

da`vat etadi. Chunki kamolotga erishish odamdan o`zining so`nggi maqsadi – baxtga yetish, baxtni ko`lga kiritish uchun foydali narsalarni bilishni talab qiladi.

Forobiy ta`limotiga ko`ra, nazariy jihatdan bilimga ega bo`lish, amaliy jihatdan baxtga erishish vositalarini, yo`llarini bilish kerak ekanligi, ya`ni nazariya bilan amaliyotning birligi shart qilinadi. Ammo, davlat arbobining nafs xastaligini davolashdan maqsadi unda yaxshi fazilatlarni, yuksak axloqiy sifatlarni shakllantirishdan, ruhni sog`lomlashtirish orqali insonni tarbiyalashdan iboratdir.

Hukmdor yuksak mahoratli shifokor sifatida jamiyatning va fuqarolarning ruhiy sog`lomligini ta`minlashi lozim, bu maqsadga hukmdor davlat boshqaruv san`atini mukammal egallash yo`li bilan erisha oladi, deyiladi. Jamiyatning ma`naviy-axloqiy sog`lomligi kishilarni o`zaro hamjihatlikka va hamkorlikka undaydi, ularda bir-birlariga mehr-muhabbat va ishonch tuyg`ularini shakllantiradi, odamlarni jipslashtirib, har qanday yovuzlik va adolasizlikning yo`qotilishi uchun zamin yaratadi.

Mana shu ikki omilni bir-biriga qiyos qilar ekan, Abu Ali ibn Sino birinchi o`ringa jamiyat hayotidagi axloqiy munosabatlarni qo`yadi. Chunki axloqiy munosabatlar, uning fikri bo`yicha, xalqning ma`naviy sog`lomligini belgilaydi, ilmfan va madaniyatning ravnaq topishiga yordam beradi, jamiyatning ma`naviy-axloqiy sog`lomligi va sobitligini ta`minlaydi. Komil insonning ma`naviy kamoloti uning go`zallikka intilishida ifodalanadi. Go`zallikka erishish vositasi muhabbatdir. Insonning ma`naviy jihatdan kamol topishi uning nafsini tarbiyalash orqali amalga oshadi.

Tashqi qiyofasi chiroyli odamning ichki olami mayib, tashqi qiyofasi xunuk odam go`zal axloqiy sifatlar sohibi bo`lishi mumkin. Shuning uchun insondagi jismoniy go`zallik bevosita uning insoniy nafsini bilan bog`liq ichki go`zalligi bilan belgilanmaydi: ichki axloqiy go`zallikning tashqi go`zallikdan afzalligi shubhasizdir.

Bu g`oyalar Ibn Sinoning “Risola fil-ishq” asarida har tomonlama keng bayon qilingan. Alloma muhabbatga insonni ma`naviy kamolot sari eltuvchi muhim vosita sifatida qaraydi.

Insonning ichki go`zalligi – go`zal xulqlari, yuksak ma`naviylikka moyilligi ko`p jihatdan uning tashqi ko`rinishidagi xusnidan afzalroqdir, deydi. Demak, Ibn Sinoning fikriga ko`ra, xayolan fikrda go`zal narsalarni

mushohada qilish ayni vaqtda olam hodisalarini faol o'rganish, kuzatish va bilish demakdir. Mana shunday mushohada orqali inson ma'naviy kamolot sari yuksaladi. Bu jarayonda nafsning har uch qismi ishtirok etadi: nafsning quyi qismlari aqliy (insoniy) nafs bilan hamkorlikda bo'ladi.

Aqliy faoliyatdan mamnuniyatli hisob qilish – inson uchun eng oliy darajali lazzatdir. Hissiy lazzatlar (maishat, shahvoniylik) tashqi kuchlarining ta'siri bilan paydo bo'ladi. Ma'naviy lazzatlanish, mamnun bo'lish nafsning aqliy (insoniy) kuch-quvvatidan paydo bo'ladi va insonni ma'naviy yuksalish sari eltadi. Shayx Aziziddin Nasofiy komil (yetuk) inson haqida so'z yuritib ekan, bunday odam yuksak axloqli, o'zini tanigan, dunyoviy va ilohiy bilimlarni egallagan bo'lishi zarur, deb aytadi. Ular nafsning quyi qismlari aqliy faoliyat bilan uzviy ravishda bog'langan holda kamolotga erishish qobiliyatiga egadir.

Inson o'zining aqliy faoliyati bilan yuksak g'oyalarni mushohada qilish orqali lazzatlanishi mumkin.

“Bilgiliki, - deydi Nasofiy, - komil inson deb shariat, tariqat va haqiqatda yetuk bo'lgan odamga aytiladilar va agar bu iborani tushunmasang, boshqa ibora bilan aytayin: bilgilki, komil shunday insondirkim, unda quyidagi to'rt narsa kamolga yetgan bo'lsin: yaxshi so'z, yaxshi fe'l, yaxshi axloq va ma'orif”.

Jamoadi shaxsni yakka tartibda tarbiyalashdan maqsad ta'lim tizimi o'qituvchisini o'z-o'zini tarbiyalashga jalb etish, uni tegishli malaka va ko'nikmalar bilan qurollantirishdan iboratdir.

Tarbiyaviy ta'sir ko'rsatishni tan olmaydigan, tarbiyasi qiyin o'quvchilar – bu albatta, yomon o'zlashtiruvchilar emas. Zamonaviy guruh rahbar o'quvchilar yomon xulq-atvorining, past o'zlashtirishning sabablarini puxta o'rganadi. Bunda o'quvchining guruhdoshlari bilan munosabatlari, bu munosabatlarning ma'naviy asoslari eng muhim masalalardan biridir. Jamoa munosabatlari – dastavval muayyan prinsiplarga asoslangan va ijtimoiy ahamiyatga ega bo'lgan maqsadlarga yo'naltirib turadigan o'zaro mas'uliyatli munosabatlardir.

Guruhlardagi talabalar soni kattalashib borgan sari asosan ikki turdagi muammo vujudga kela boshlaydi. Birinchidan, guruhda turli mutaxassisliklardan va turli bilim va malakaga ega talabalar soni ko'payadi. Bu masala esa o'qituvchidan sergaklik va talabalarning qiziqishlarini inobatga olib turishni talab etadi. Ikkinchidan, turli universitetlar tomonidan

ta'kidlanib kelinayotgani kabi, katta guruhlarda o'qituvchi turli xil xulqi buzuvchi talabalar bilan ham ishlashiga to'g'ri kelib qoladi.

Guruh o'quvchilari ko'p bo'lgan sharoitda har bir o'quvchiga yakka tartibda yondashish, qalbiga to'g'ri yo'l topish juda qiyin. Agar o'quvchilar jamoasi qo'llabquvvatlasa, bunday yo'lni topish mumkin. Jamoada shaxsni tarbiyalashda yakka tartibdagi yondashuvning mohiyati alohida o'quvchini jamoa faoliyatiga jalb etishdan, jamoani esa mazkur o'quvchi bilan qiziqtirib qo'yishdan ham iboratdir. Har qanday jamoada tarbiyasi qiyin o'quvchilar bo'ladi, lekin "ajratib qo'yilgan" o'quvchilar bo'lmaydi. O'qituvchi o'quvchilarning xulq-atvori, muntazam o'rganishni o'z oldiga maxsus maqsad qilib qo'ymasa, ular siyozilmagan tarzda o'zgarishi mumkin. Bunday o'rganish yakka tartibda ishni tashkil etishning hal qiluvchi sharti hisoblanadi. Jamoani tashkillashtirish, yuzasidan olib boriladigan ish albatta, ayrim o'quvchilarning rivojlanishiga ta'sir etadi va shuning uchun ham bu jarayon stixiyali emas, balki maqsadga qaratilgan va boshqariladigan bo'lishi kerak.

Guruh rahbari o'quvchilarni yakka tartibda va jamoa bilan tarbiyalashda ota-onalar bilan o'zaro hamkorlikda bo'ladi. Ota-onalarga pedagogik bilim berishni uyushtirishda guruh rahbariga muayyan tarzda yordam beradigan asosiy manba **"Ota-onalarga pedagogik bilim berishning namunaviy dasturi"**dir. Mazkur dastur o'quvchilarning ota-onalari bilan xilma-xil mashg'ulotlarni birga qo'shib olib borishni ko'zga tutadi.

Dasturda o'quv yili mobaynida ikkita umum ta'lim mashg'ulotini va har bir guruh ota-onalari uchun 6 tadan 9 tagacha mashg'ulot o'tkazish ko'zda tutilgan. Mashg'ulotlar shunday tarzda quriladiki, ota-onalar pedagogika, psixologiya va fiziologiya asoslari izchil kursini o'zlashtirib, farzandlari bilan guruhdan-guruhga o'tgandek bo'lishadi. Kurs o'quvchilarning yosh xususiyatlariga muvofiq va ta'limning har bir yildagi ta'lim-tarbiya vazifalarini hisobga olib qurilgan.

Pedagogik munosabat va uning turlari

Pedagogikada muomila masalasi juda nozik masala. Bir so'z bilan insonni yashnatish yoki qaxshatish mumkin.

Ibn Sino davolashda 3 xil usuldan foydalanishni taqlif qilgan.

-bemorlarni ruhiy so'z bilan ta'sir e'tish.

-dori darmonlar, giyohlar.

-jarrohlik bilan davolash.

Munosabatning 3 turi bor.

1. Avtoritar munosabat

2. Demokratik munosabat.

3. Liberal (loqaydlik) munosabat (xamileon-buqalamun) bo`lmaslik kerak so`zi avtaritet so`zlariga ma`nodosh obro saqlamoq degan ma`noni bildiradi.

-majbur etish

-qo`rqitish

-do`q-po`pisa

-buyruq berish

-ta`qiqlash

-o`rta darajada jazolash

Pedagoglarning kasbiy faolligini oshirishda rahbarning vazifalari

Mamlakatimiz mustaqilligining dastlabki kunlaridan boshlab o`qituvchi kasbining ahamiyati va nufuzini ko`tarish bo`yicha aniq maqsadga qaratilgan ishlar izchillik bilan ro`yobga chiqarilmoqda. Pedagoglarning moddiy turmush sharoitini yaxshilashga yo`naltirilgan chora-tadbirlar amalga oshirilmoqda. Davlatimiz tomonidan ko`rsatilayotgan bu e`tibor va g`amxo`rlik barcha o`qituvchilarning bilim, tajriba va mahoratini muntazam oshirib borish yo`lida o`z ustida ishlashi, tinmay izlanishi hamda o`quv jarayonini zamon talablari darajasida tashkil etishga mas`ulligini yanada chuqur anglashga xizmat qilmoqda. Shuningdek, sohaga yetuk yosh mutaxassislarning kelib qo`shilishiga keng imkoniyatlar yaratilmoqda. Bu esa, o`z navbatida, maktab rahbarlari oldiga ham yangi vazifalar qo`yadi.

Ma`lumki inson har doim o`sinh va rivojlanishdadir. Shunday ekan, kadrlar salohiyatini yuksaltirishga ta`sir etuvchi omillarning ilmiy-nazariy mohiyatini barcha pedagogik jamoa rahbarlari to`g`ri tushunishlari lozim.

Har qanday jamoa jamiyatning bir bo`lagi sifatida unga xos bo`lgan barcha xususiyatlarni o`zida mujassam etgan bo`lishi lozim. G`oyaviy-siyosiy, ijtimoiy-iqtisodiy, axloqiy-ma`naviy va boshqa jabhalar shular jumlasidandir. Maktab rahbari boshqaruv faoliyatida qator funksiyalarni bajaradi. Pedagogik jamoaning ilmiy-pedagogik faoliyati maqsadlarini

aniqlaydi va shakllantiradi, rejalashtiradi, rag'batlantirish vositalari va usullarini belgilaydi, Shu jarayonlarni nazorat qilib boradi. Jumladan, yosh pedagogning o'zi tanlagan kasbga mehr qo'yishi, o'qituvchilik kasbining sirlarini mukammal o'rganishi va unda o'z kelajagiga nisbatan ishonch tuyg'ulari rivojlanishida ham maktab direktori katta ta'sir kuchiga ega shaxs hisoblanadi.

Bundan tashqari, rahbar jamoada o'z o'rniga ega bo'lib, u bilimi, muomalasi, ilmiy dunyoqarashi, pedagogik xodimlar bilan o'zaro munosabati, maqsadga intilish, ijtimoiy xulq va boshqalarda namuna bo'lishi zarur. Bundan jamoaning a'zosi o'ziga xos ta'sirlanadi. Rahbar boshqaruv faoliyatida o'zaro ta'sirning ikki yo'nalishi-pedagogik jamoaga jamoaning pedagogik ta'sirini va bu o'zaro ta'sir har qanday holatda ijobiy bo'lishini ta'minlashi zarur.

Pedagogning jamoaga ta'siri uning orttirgan obro'si, bilimi, dunyoqarashi, o'zi tanlagan kasbga qiziqishi va qobiliyati, o'z fanini puxta bilishi, jamoa bilan munosabati, o'z ustida ishlashi tashkilotchilik qobiliyati va tashabbuskorligi singari ko'rinishlarda namoyon bo'ladi. Masalan, obro'ga ega bo'lgan mutaxassis shaxslararo munosabatlarda yuqori mavqega ega bo'ladi, jamoada uning fikr-mulohazalari qadrlanadi, undan fikr, mulohaza so'raladi. Ammo obro' orttirishda shaxsiy sifatlarning o'zigina yetarli bo'lmay, u yoki bu mutaxassis haqidagi jamoatchilik fikri ham rol o'ynaydi. Bu esa jamoaning pedagogga bo'lgan ta'siridir. Ya'ni jamoa pedagogning ayrim sa'y-harakatlarini rad etishi, qabul qilmasligi yoki aksincha, unga intilishi mumkin.

Yuqorida aytib o'tganimizdek, jamoa bilan mutaxassisning ta'siri ikki xil, ya'ni ijobiy va salbiy bo'lishi mumkin. Bunda rahbarning roli yaqqol namoyon bo'ladi. Ijobiy ta'sirni vujudga keltirishda rahbar pedagogik jamoa va ta'lim muassasasining manfaatlari bir-biriga mos kelishini istagan holda, xodimlarining muvaffaqiyat va kayfiyatlari bilan qiziqish, tabassum bilan muomala qilish, xodimlarga hurmat bilan murojaat qilish, har qanday vaziyatda ham ularning shaxsiyatiga tegmaslik, ularning kamchiliklarini aytganda, albatta, ularning muvaffaqiyatini ham e'tirof etish kabi eng maqbul uslublarni o'z faoliyatiga tatbiq etishi zarur.

Xulosa qilib aytadigan bo'lsak, zamonaviy maktabni boshqarish murakkab, ko'p komponentli tashkiliy tuzilishlarga ega bo'lib, bunda asosiy maqsadga, ya'ni o'quvchilarni hayotga tayyorlash, ularni mehnatga va

murakkab ijtimoiy shart-sharoitlarga mustaqil ravishda tezroq moslashishlarini ta'minlashga erishishda ta'lim muassasasidagi barcha subektlarning sa'y-harakatlarini shu maqsad yo'lida birlashtirish, o'zaro hamkorlik muhitini yaratish muhimdir.

Ta'lim va tarbiyaning bog'liqlik asoslari

Birinchi Prezidentimiz qayd aytganidek, **“Hech shubhasiz, bugun ta'lim-tarbiya va ilm-fan sohasiga sarflanayotgan mablag'lar mamlakatimiz kelajagining egasi bo'lgan yosh avlodni, yuksak intellektual salohiyatli jamiyatni shakllantirish yo'lida mustahkam poydevor bo'lib xizmat qiladi”**. Pedagogik-psixologik va metodik adabiyotlarning tahlili shundan dalolat beradiki, hozirgi vaqtda boshlangich sinf o'quvchilarida intellektual qobiliyatlarini rivojlantirishning turli shakllari va metodlaridan foydalanilib, ularning rivojlanishini ta'minlaydigan tadqiqotlar yetarli emas.

Psixologlarning takidlashicha, aqliy iste'dod koyeffisiyenti qobiliyatlarning miqdoriy xarakteristikasini aniqlar ekan, to'g'rirog'i qandaydir, o'zgarmas, har tomonlama aqliy istedodini yoki umumiy intellektini namoyon qilar emish. Lekin ilmiy psixologik tahlili shuni ko'rsatadiki, aqliy istedodning bu koyeffisiyenti funksiya hisoblanadi.

Intellektual salohiyatni yuksaltirish istiqlol yillarida milliy taraqqiyotning asosiy sharti va mezoniga aylandi. Chunki intellektual jihatdan qoloq xalq hech qachon rivojlanmaydi.

Dunyodagi taraqqiy topgan mamlakatlar eksport qiladigan mahsulotlarning aksariyat qismini aynan intellektual mulk mahsulotlari – yuksak texnika va texnologiyalar egallashi ham bu fikrni isbotlaydi. Bunday davlatlarning yuksak taraqqiyoti zahirida, avvalo, ularning eng katta intellektual salohiyatga ega ekani mujassamdir.

Intellektual salohiyat, bir tomondan, moddiy boyliklarni ishlab chiqarish uchun zarur bo'lgan yangi texnika va texnologiyalarni yaratish va amalda qo'llash, shu yo'l bilan mamlakat boyligini tejash, mustahkamlash hamda yanada ko'paytirishda asosiy kuchga aylansa, ikkinchi tomondan, ishlab chiqarish infratuzilmasini mamlakat va jahonda yuzaga keladigan ehtiyojga qarab tez va samarali o'zgartirish orqali shu davlatning jahon ishlab chiqarish tizimida teng qatnashishi uchun imkoniyatlar yaratadi.

Intellectual salohiyatning yuksak darajada rivojlanishi xalqning milliy manaviyati yuksalishida ham ulkan omilga aylanadi. Yana bir muhim tomoni u milliy manfaatlarni himoya qilishda qudratli qurol vazifasini bajaradi. Qolaversa, intellektual jihatdan rivojlangan mamlakatda demokratik qadriyatlar barqaror rivojlanadi.

Intellectual qobiliyat muammosi qadim zamonlardan buyon mashhur olimlarning tadqiqot obekti bo'lib kelgan va hozirgi kunda ham muhim ahamiyat kasb etmoqda.

Aqliy qobiliyatlarni o'rganishning ilk ilmiy asosini uni o'lchash, tekshirish boyicha yaratilgan testlar tashkil etadi. Ma'lumki, aqliy qobiliyat, tafakkurni aniqlash va o'lchashning asosiy quroli psixologik testlar hisoblanadi. Ana shunday testlarning yaratilish tarixi bir necha asrlarga ega.

Eramizdan avvalgi qadimgi Vavilonda mirza va kotiblar tayyorlanadigan maktab bitiruvchilarida tadqiqotlar o'tkazilgan. Yaxshi tayyorlangan mirza o'sha davrning eng e'tiborli, taniqli kishisi hisoblangan. Bu esa o'sha davr bilimlarini egallash darajasi bilan belgilangan. Ular to'rt arifmetik amalni bilishi, ko'rish maydonining keng bo'lishi, mavjud narsani taqsimlay olishi, ashula aytish, biror musiqa asbobini chalish qobiliyatiga ega bo'lishi lozim bo'lardi. Bulardan tashqari ularning turli xil materiallar, metallar, o'simliklar va shu kabilarni farqlay olish qobiliyatlari sinab ko'rilgan.

Maktabdan tashqari tarbiyaviy ishlarni tashkil qiluvchining vazifalari

O'quvchilarning sinfdan tashqari ishlari o'z mazmuniga ko'ra tafakkur faoliyati va munosabat vositasi hisoblanadi. Chunki sinfdan tashqari ishlarda olingan axborot idrok etiladi, qayta ishlanadi. Shu asosda yangi bilimlar hosil qilinadi. O'quvchilar maktabdan tashqari ishlarda qatnashib turli kishilar bilan muayan munosabatga kirishadilar. Turli vaziyatga duch keladilar. Shuning uchun ham o'quvchilarning maktabdan tashqari faoliyatlari qanchalik xilma-xil bo'lsa, ularning munosabatlari shunchalik munosabat doirasi keng va ma'naviy o'sishi samarali bo'ladi. Maktabdan tashqaridagi tarbiyaviy ishlarda o'quvchilar jamoadagi ishlarni o'rganadilar. Ijtimoiy mehnat quvonchini his qiladilar. Ishlab chiqarish mehnatiga qo'shiladilar. Jamoatchilik fikriga bo'ysunishga, jamoa sharafi uchun kurashishga o'tlanadilar. Maktabdan tashqari faoliyatga quyidagilar kiradi:

Ogʻzaki ish usullari: majlislar, yigʻinlar, maʼruzalar, kutubxonalar, konferensiyalar, munozaralar, uchrashuvlar, gazetalar, radio va jurnallar.

Amaliy ish olib borish usullari: turli joylarga sayyohatlarga, sport musobaqalari, tabiatshunoslar toʻgaraklari, shanbaliklar, yangi kitoblar koʻrgazmalari.

Tarbiyaviy ish pedagogikadan butun qobiliyatlarni ishga solishga taqozo etadi. Sinf rahbarligi kursi bilan maktabdan va sinfdan tashqari tarbiyaviy ishlar metodikasi kursi bir-biriga bogʻliq va uning davomiyligidir.

Yuqoridagi qayd etilgan topshiriqlarni bajarish jarayonida oʻquvchilar turli qoʻllanmalar, asboblari, apparatlar, didaktik materiallardan foydalanishni oʻrganadilar, oʻz-oʻzini tekshirish uchun turli maʼlumot va tayanch materiallarini jalb etish koʻnikmalarini egallaydilar.

Sinfdan va maktabdan tashqari ishni rejalashtirish bolalarning yosh xususiyatlariga, maktabning joylashgan shart-sharoitlariga, ijodiy birlashmalariga, ilmiy markazlar bilan oʻzaro aloqasi kabi ishlarni inobatga oladi. Direktor oʻrinbosarining faoliyati, oʻz ifodasini topgan xujjatlar roʻyxati, xalq taʼlimi tomonidan doimiy ravishda berilib boriladi.

Tarbiyaviy ishlarni davr talabiga javob beradigan holga keltirish uchun tarbiyaning asosi boʻlgan barcha gʻoyalar qaytadan ishlab chiqiladi.

Sinfdan tashqari ishlarni tashkil etishda oʻqituvchining yoʻnaltiruvchi taʼsiri ostidagi oʻquvchilarning oʻz-oʻzini nazorat qilish asosiga qurilgan va fan kabinetlarida, kutubxonada va uyda yakka tartibdagi reja asosida oʻtkaziladigan mustaqil mashgʻulotlar etakchi shaklga aylanishi kerak. Bunda sinfdan tashqari ishda taʼlimning moddiy bazasi: qoʻshimcha va maʼlumotnoma adabiyotlari laboratoriya uskunalari, koʻrgazmali qoʻllanmalar, didaktik materiallar, texnika vositalaridan oqilona foydalanish koʻzda tutiladi.

Oʻquvchi maktab qoidalariga rioya qilish bilan birga, oʻqituvchi talabiga ham javob berishi lozim. Oʻqituvchi talablariga:

- **Darslarga toʻliq qatnashish.**
- **Oʻquv qurollari bilan taʼminlanganligi.**
- **Oʻqituvchini diqqat bilan eshitish.**
- **Topshiriqlarni oʻz vaqtida bajarish.**
- **Tashkiliy ishlarga faol qatnashish.**
- **Sinf intizomiga rioya qilish.**

➤ **Tozalikka rioya qilish.**

Sinfdan va maktabdan tashqari ishlarni nazorasiz ijro etish holati rasmiy ijrochilik, ishtiyoq va havas bilan mehnat qilishni istamasligini yashirishga intilayotgan o'quvchilarda kuzatiladi. Bunday holatning uzoq vaqt mavjud bo'lishiga yo'l qo'yib bo'lmaydi, aks holda o'quvchilarda ishiga nisbatan rasmiy munosabat jihatlari paydo bo'ladi, bu esa ularni mehnatdagi tashqi faollikni yo'qqa chiqaradi.

Sinfdan va maktabdan tashqaridagi ishlarda o'quvchilarning hatti-harakatlari oldindan juda qattiq tartibga solib qo'yilganligi xususida e'tirozlar bildirilmoqda.

Mustaqillikni tarbiyalash vazifasi qo'yilmagan, bolaning har bir qadami pedagogning irodasiga bo'ysungan joylarida ana shunday holat mavjuddir. Xudi shuning uchun mustaqil tayyorgarlik samaradorligi, o'quvchilarning mustaqilligini rivojlantirish to'g'risida g'amxo'rlik qiladigan o'qituvchi, sinf rahbari o'quvchilarga ta'sir ko'rsatish vositalarini puxta o'ylab tanlaydilar, ularning ishlashi uchun oqilona shart-sharoit yaratishga intiladilar.

Maktab o'quvchilarining mustaqil tayyorgarligiga pedagogik rahbarlik shunday qurilish kerakki, u o'quvchilarni charchatib qo'ymas, doim bir xil tusda bo'lmasin, yoki haddan tashqari oson, aqliy va irodaviy kuch-g'ayratini sarflashni talab qilmaydigan bo'lmasin.

Sinfdan va maktabdan tashqari ishlarni tashkil etishda o'tkazishda tarbiyachi eng muhim vazifa o'quvchilarni o'quv vazifalarini hal etishga o'rgatishdan, buning uchun harakat usullarini to'g'ri tanlashdan, o'z hatti-harakatlariga rahbarlikni faoliyatini nazorat qilishdan, mustaqil ish ko'nikmalarini boshqa muhim xayotiy vaziyatlarga o'tkazishdan kelib chiqishdan lozim ekanligini nazarda tutish lozim.

Bunda mustaqillik mazmuniga fikrlash faoliyatining mustaqilligi, intizom, uyushqoqlik va o'z-o'zini nazorat qilish kabi to'rt tarkibiy qismi kirishini hisobga olish muhimdir.

Mazkur jihatlarni shakllantirish ustidan nazoratni amalga oshirish sinfdan tashqari ishlarga rahbarlik qilayotgan o'qituvchining muhim va murakkab vazifalaridan biridir. Buning uchun o'quvchi faoliyati natijalarini hisobga olishni va bu jarayonni tahlil etishni uyushtirish zarur. O'qituvchi sinf-dars faoliyati uchun xos bo'lgan shakllarni istisno etib, nazorat qilishning bir qancha usullarini qo'llashi mumkin. Eng kuchli va qobiliyatli

o'quvchilarga homaki yozuv bilan ishlash xuquqi beriladi. Unda qoida ko'rsatiladi, bu qoidani tasdiqlovchi misollar keltiriladi, o'quv vazifasi qayd etiladi. Yozuv juda qisqa bo'ladi, lekin u o'quvchining fikrlashi qanday borganligini ko'rsatadi.

Sinfdan va maktabdan tashqari ishlarda o'quvchilarni ayrim ko'nikmalarga o'rgatishni nazorat vositasi deb hisoblash kerak. O'z-o'zini tekshirish, o'zaro tekshirish usullariga o'rgatish o'qituvchining o'quvchilar bilan shunday aloqasini talab etadiki, bunda ularning fikrlash ishi jarayoni ravshan bo'ladi. O'quvchilarning o'zlari harakatni taklif etadilar vash u bilan pedagogga muayan ma'lumot beradilar. Sinf rahbari ishida o'quvchilar jamoasini shakllantirish markaziy vazifa hisoblanadi, chunki jamoada shaxsni tarbiyalash tarbiyaning etakchi tamoyilidir. Bolalar jamoasini shakllantirish metodikasi yangi pedagogikada to'la ishlab chiqilgan. Bu metodikaning umumiy asoslari pedagogika kurslarida bayon etilgan jamoa va jamoada shaxsni tarbiyalash nazariyasiga tayanadi. Jamoa nazariyasi qoidalariga muvofiq uni yaratish metodikasi ishlab chiqilgan.

Uning umumiy asoslari quyidagilardan iborat: talablar qo'yish, faollarni tarbiyalash, o'quv-mehnat, ijtimoiy-siyosiy va ommaviy-madaniy faoliyatdagi istiqbollarni tashkil etish, sog'lom jamoatchilik fikrini shakllantirish, ijobiy an'analarni yaratish va ko'paytirish.

Ta'riflangan bu qoidalar har qanday jamoani shakllantirish va rivojlantirish uchun qo'llanma hisoblanadi.

Sinfdan va maktabdan tashqari ishlarga rahbarlik qiluvchi tashkilotchining vazifalari ham ko'p qirralidir.

Sinfdan va maktabdan tashqari tarbiyaviy ishlar tashkilotchisining vazifalariga quyidagilar kiradi: Darsdan tashqari tarbiyaviy ishlar ni rejalashtirish va amalga oshirish.

O'quvchilarni maktabdan va sinfdan tashqari ko'p qirrali ishlarni pedagogik jamoa, o'quvchilar, tashkilotlar, sinf faollari yordamida yo'lga ko'yish. Sinfdan va maktabdan tashqari ishlar yo'nalishiga bevosita rahbarlik qilgan holda o'qituvchilar, sinf rahbarlari, ota-onalar o'quvchilar, tashkilotchilar sinf faollariga yordam ko'rsatish. Umummaktab va maktablararo tarbiyaviy tadbirlarga qatnashish. O'quvchilarning bo'sh vaqtlarini tashkil qilishda tarbiya va madaniyat muassasalari hamda jamoatchilik kuchidan keng foydalanish.

Bu borada tashkilotchilar faolligini 3 ta asosiy tomonini ko`rish mumkin: tashkilotchilik, umumiy va ma`muriy.

Bular o`zaro uzviy bog`langan bo`ladi. Tashkilotchilik faoliyatiga quyidagi bir qator ishlarni kiritish mumkin:

1. Tarbiyaviy ishlar sohasida erishilgan yutuq va kamchiliklarni tahlil qilish;
2. Tarbiyaviy ishlarni maqsad va vazifalarini aniqlash.
3. Tarbiyaviy, ommaviy-siyosiy ishlarni rejalashtirish va ularning mazmuni hamda shakl usullarini aniqlash.
4. Sinfdan va maktabdan tashqari ishlarni guruhlashtirish boshqaruvchi shaxslarni aniqlash.

Shular asosida yangi bilimlarni hosil qiladi. O`quvchilar maktabdan tashqari ishlarda qatnashib, turli kishilar bilan muayan munosabatga kirishadilar. Turli vaziyatlarga duch keladilar. Shuning uchun ham maktabdan tashqari faoliyatlari qanchalik xilma-xil bo`lsa, ularning munosabatlari shunchalik boy bo`ladi. Maktab tashqaridagi ishlarda o`quvchilar jamoadagi ishlarini o`rganadilar.

Sinfdan va maktabdan tashqari tarbiyaviy ishlarni maktabning ma`naviy-ma`rifiy ishlari bo`yicha direktor o`rinbosari o`z ishini reja asosida olib boradi va uning bajarilishini ham nazorat qilib boradi. Sinfdan tashqari tarbiyaviy ishlarni maktabning umumiy rejasi, o`qituvchilar, sinf rahbarlari, etakchi ota-onalar qo`mitasi, ish rejalari ishini ham e`tiborga olishi kerak.

Direktor o`rinbosarining faoliyati o`z ifodasini topgan xujjatlar ro`yxati xalq ta`limi vazirligi tomonidan doimiy ravishda beri boriladi. A. Jo`rayevning “Tarbiyaviy darslarni o`tish” risolasida mustaqillik g`oyasi bilan bog`langan tarbiyaviy tadbirlardan qoidalarga asoslangan qonunlar belgilangan. Ijodkor rahbar hamda ilg`or o`qituvchi tarbiyachilar o`z faoliyatlar ijarayonida tarbiyaviy ishlarni tashkil qilishda quyidagi tamoyillarni asos qilib oladilar:

- ❖ tarbiyaviy tadbirlarni o`tkazish;
- ❖ ma`naviyatni yosh avlod ongiga singdirish e`tiqodga aylantirishdan iborat ekanligi;
- ❖ tarbiya jarayoni milliy va umuminsoniy qadriyatlar bilan bog`lab bola qalbiga va ongiga ta`sir ko`rsatish;

- ❖ tarbiyaviy ishlarni o`quvchilar jamoasi jipslashtiruvchi omillar bilan boyitib tarbiyaning ta`lim bilan uzviyligini ta`minlash;
- ❖ tarbiyaviy jarayonda bolalarni tarbiyalash darajasini aniqlash va ijobiy tomonlarini o`stirish;
- ❖ bola shaxsiga xurmat va talabchanlik;
- ❖ bolalarning yosh va ruhiy holatini hisobga olish.

Tarbiyaviy ishlarni tashkil qilish tomonlari barkamol insonni tarbiyalashda keng imkoniyatlarga ega bo`lib, uni qay darajada olib borish sinf rahbari va tarbiyachining pedagogik mohiyatiga bog`liq.

Maktabdan tashqari faoliyat ish usullari: og`zaki, amaliy ish usullari haqida. Maktabda o`qitiladigan biologiya kursiga muvofiq tabiatshunoslik to`garaklarining tabaqalanishi, bir tomoidan, ulardan birortasini bir muncha chuqurroq bilishga, ikkinchidan, ba`zi bir tajribalarning natijalaridan darslarda foydalanishga imkon beradi.

O`quvchilarning to`garakdagi ishlariga tarbiya vositasi sifatida ham qarash lozim. Ko`pincha o`qituvchilar to`garakka o`quvchilarni qabul qilishda biologiyadan yaxshi o`zlashtirishi va yaxshi intizomiga qaraydilar. Lekin eng yaxshi o`qituvchilar tajribasi ko`rsatadiki, to`garak mashg`ulotlari natijasida ulgurmovchi o`quvchilar biologiyaga qiziqqa boshlaydilar, yomon xulqli o`quvchilar o`zlarini ancha yaxshi tutadigan bo`ladilar.

To`garakda har bir o`quvchining individual mustaqil, ijodiy mas`uliyatli ishini, kollektiv, ijtimoiy ish bilan uyg`unlashtirish muhimdir.

V, VI, VII sinf o`quvchilarining psixologiyasini hisobga olib, ular oldiga vaqt bo`yicha alohida maqsad qo`yish yoki ularni bir xil ish bilan band qilish yaramaydi. To`garakda o`quvchilar soni odatda 15-20 tadan oshmaydi. Agar xohlovchilar ko`p bo`lsa, unda har xil vaqtda shug`ullanuvchi ikki gruppaga tashkil etiladi. Ko`pgina maktablar tajribasining ko`rsatishicha, to`garak mashg`ulotlarini haftada bir marta yoki oyiga ikki marta o`tkazgan ma`qul.

To`garak ishini xilma-xil - ham individual, ham kollektiv ishlash metodlarini qo`llanib, turli tajriba ishlari va adabiyotlar bilan tanishishni o`z ichiga oladigan umumiy mavzu bo`yicha qurish kerak.

Sinfdan tashqari biologik ekskursiyalar barcha biologiya predmetlari bo`yicha turli mavzuda o`tkazilishi mumkin. Yozda ayniqsa, ko`p kunli

biologik ekskursiyalar qiziqarlidir, uni o`quvchilar ekspedisiya deb ataydilar.

Ko`p kunli ekspedisiyalar kompleks va maxsus tarzda bo`lishi mumkin. Kompleks ekspedisiyalar biologiya (botanika, zoologiya), geologiya va geografiyaning turli bo`limlari bo`yicha, ko`proq bir-qator o`lkashunoslik masalalarini, o`lka va folklor tarixi masalalarini "tadqiq" qilish yuzasidan o`tkaziladi. Ekspedisiyaga rahbarlik qilishda bir necha mutaxassis-o`qituvchilar (ko`proq biolog va geograflar) qatnashadilar. Bunday sharoitda o`quvchilarni guruhlariga bo`lib qo`yish qulay bo`ladi. Ekspedisiya piyoda yoki iloji bo`lgandadaryo oqimi bo`ylab qayiqda o`tkaziladi.

Barcha biologik ekskursiyalarda o`lkashunoslik va tabiatni muhofaza qilish maqsadi nazarda tutiladi.

Ilmiy kechalarning maqsadi - e`tiborni ilmiy masalalarga jalb etish, u bilan qiziqtirish, mustaqil ilmiy-badiiy kitoblar o`qishga yo`naltirishdir.

Ilmiy kechada tirik hayvon va o`simliklar, kitoblar ko`rgazmasi tashkil etiladi, qaysi muzeyda nimalarni ko`rish mumkinligini ko`rsatuvchi plakatlar osib qo`yiladi va hokazo. Eng muhimi esa - kechaning idrokiy biologik mazmunidir.

Kechani bezatish ham muhimdir. Sahna o`simliklar bilan bezatiladi, devorga kecha mavzusiga oid kartalar, portretlar, suratlar osib qo`yiladi. Kecha davomida tezda javdallar almashtirilib turiladi.

*Individual sinfdan tashqari mashg`ulotlar.* Doimo sinfda o`qituvchidan ixtiyoriy ravishda uyda yoki maktab tirik burchagida ishlash uchun topshiriq oladigan havaskor o`quvchilar bo`ladi. Ayrim o`quvchilar uyda o`zlarining tirik tabiat burchagini tashkil etadilar. Bunday o`quvchilarga o`qituvchi uyda yoki tirik burchakda, yoki maktab uchastkasida tajribalar qo`yish uchun va sinfda beriladigan prograsha bilan bog`liq bo`lgan majburiy topshiriqlardan tashqari, yozda kuzatishlar o`tkazish uchun ko`rsatmalar beradi. Individual sinfdan tashqari mashg`ulotlar aslida uy va darsdan tashqari ishlarni ixtiyoriy turidir.

Sinfdan tashqari o`qish o`quvchilar tafakkurini rivojlantiradi, predmetga qiziqishni oshiradi. Maktabdagi barcha tadbirlar bilan bir qatorda u kitob bilan doimiy muloqotda bo`lishga intilishni tarbiyalaydi. Bu yoshlarimizni tarbiyalashda juda ham muhim faktorlardan hisoblanadi.

*Sinfdan tashqari o`qish ishlarini* olib borishda o`qituvchi maktab

kutubxonasi bilan yaqin aloqada bo'lishi, kerakli kitoblarning borligini va o'quvchilarning ularga bo'lgan talabini hisobga olishi, kutubxonachi bilan birgalikda tavsiya etiladigan adabiyotlar ko'rgazmasini va muayyan mavzuda kitob muhokamasi kechalarini tashkil etishi zarur.

Zamonaviy maktab direktorining vazifasi

Yurtimizda ta'lim tizimiga mamlakatni barqaror taraqqiy ettirishning muhim omili sifatida e'tibor qaratilayotgani qisqa fursatdayoq o'z sararasini ko'rsata boshladi. Bu xalqaro jamoatchilik tomonidan ham ehtirol etilmoqda. Albatta, istiqlool yillarida keng ko'lamli islohotlar amalga oshirildi. Fan-texnika va texnologiyaning zamonaviy yutuqlari asosida ta'lim dasturlari takomillashtirilib borilmoqda. Tabiiyki, bunday sharoitda ta'limni boshqarish tizimida pedagogik jarayonni ilmiy asosda tashkil etish, faoliyatda vujudga kelayotgan muammolarni ijobiy hal etish borasida izlanishlar olib borish kabi dolzarb vazifalar yuzaga keldi.

Jumladan, Prezidentimiz tomonidan bildirilgan quyidagi mulohazalar har bir yurtldoshimiz, ayniqsa, boshqaruv tizimida faoliyat yuritayotgan mas'ul rahbarlarni yanada mas'uliyatliroq bo'lishga, hushyorlikka undaydi. Biz XXI asr - intellektual taraqqiyot asri, deb ko'p gapiramiz. Modomiki, shunday ekan, bugungi kunda rahbar nafaqat aniq bir kasb-hunarning egasi, avvalo, o'zining faoliyati va insoniyligi bilan xalqning ishonchiga munosib bo'lishi, yuksak intellektual tafakkur sohibi, uzoqni ko'ra oladigan, doimo yangilikka intilib, zamon bilan hamqadam bo'lib yashaydigan, qat'iyatli shaxs bo'lishi lozim.

Darhaqiqat, maktab direktori ham ta'lim muassasasi boshqaruvini zamonaviy usullarda tashkil etishi zarur. Bu esa ilg'or tajribalarni va fan-texnika yutuqlarini muntazam o'rganib, o'z faoliyatiga tatbiq etib borishni, kasbiy faoliyatiga ijodiy yondoshuvni talab qiladi. Agar umumiy o'rta ta'lim muassasasi rahbarida boshqaruv yo'nalishlari bo'yicha zarur bilim, tajriba, pedagogik mahorat, ko'nikma va malakalar yetarli bo'lmasa, ta'lim jarayonini boshqarishda vujudga keladigan turli muammolarning o'z vaqtida, oqilona yechimini topishda uning ojizligi sezilib qoladi. Ularning oldini olish hamda pedagogik xodimlar faoliyatini takomillashtirish va natijada o'quv jarayonini rivojlantirishning eng asosiy shartlaridan biri boshqaruv faoliyatining ilmiy asosda tashkil etilishidir. Xalqimizda rahbar kadrlar va ularga xos xususiyatlarga sharqona yondoshuvning boy tarixiy-

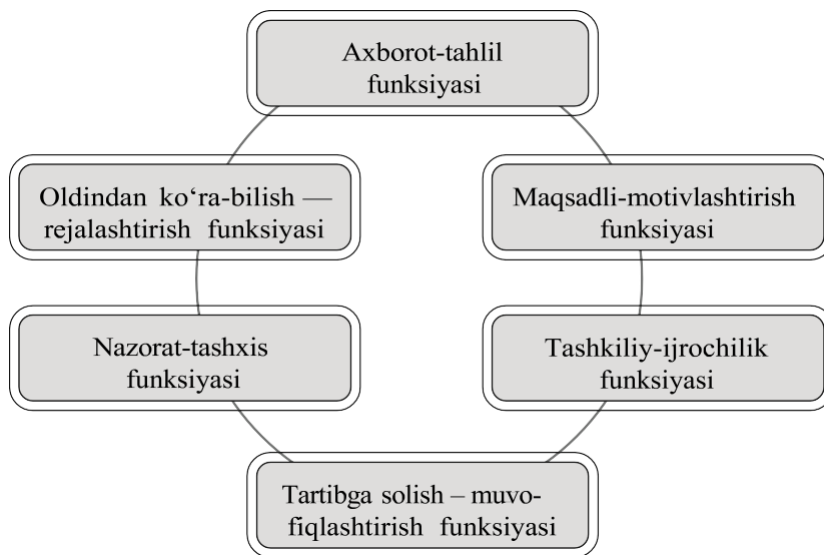
madaniy anʼanalari mavjud. Buning isboti sifatida Abu Nasr Forobiy tomonidan bildirilgan rahbarning fazilatlari toʻgʻrisidagi fikrlarni keltirish mumkin. Unda:

- + rahbarning tabiatan nozik, farosatli boʻlib, umumiy ahvol qandayligini aniq ravshan tasavvur qila olishi;
- + voqea-hodisalarni xotirasida toʻla-toʻkis saqlab qoladigan;
- + zehni oʻtkir, zukko, oʻz fikrini chiroyli soʻzlar bilan ifodalaydigan, ravshan tushuntira oladigan;
- + taʼlim olishga, bilim va maʼrifatga havasli boʻlib, uning mashaqqatlaridan qoʻrqmay, haqiqatni gapiradigan, odil va haqiqiy odamlarni sevadigan, yolgʻon va yolgʻonchilarni yomon koʻradigan;
- + oʻz qadrini biluvchi, oriyatli;
- + tabiatan adolatparvar va oʻzi zarur deb hisoblaganda chora-tadbirlarni amalga oshirishda qatʼiyatli, sabotli, jurʼatli, jasur boʻlishi kabi insoniy hislatlar taʼkidlab oʻtilgan.

Shunga asoslanib aytish mumkinki, bugungi kunda ham maktabni boshqarish ishlari samaradorligida rahbarning shaxsiy fazilatlari muhim oʻringa ega.

Darhaqiqat, direktor shaxsi va uning maʼnaviy sifatlarining qandayligi jamoa aʼzolarining hamkorlikdagi innovasion faoliyati hamda sogʻlom ijodiy muhitga bevosita taʼsir koʻrsatishga tajribada koʻp guvoh boʻlganmiz.

Jumladan, ularning muloqotga oson kirishuvchanligi, ochiqligi, oʻzaro munosabatlarni oʻrnatishda faolligi, intellektual rivojlanganligi, qoʻpollikni yoqtirmasligi, koʻngilchanligini misol qilib koʻrsatish mumkin. Zamonaviy maktab faoliyatini tashkil etish va boshqarishda taʼlim muassasasidagi barcha xodimlarning oʻz mehnat faoliyati natijalaridan birdek qoniqish hosil qilishlari, jamoadagi toʻgʻri mehnat taqsimoti, xodimlarning oʻz vazifalariga nisbatan masʼuliyat hissining shakllanishi, oʻquv jarayonining hozirgi zamon talablari darajasida ilmiy asosda tashkil etish samaradorligi koʻp jihatdan taʼlim muassasasi rahbarlari funksional vazifalarini qay darajada tushunib yetishlari va amalga oshirishlariga bogʻliq boʻladi.

Ta'lim muassasasi rahbarlarining funksional vazifalari

Axborot-tahlil funksiyasi boshqaruvda alohida ahamiyatga ega bo'lib, axborotlarni olish va tahlil qilish boshqaruv tizimining poydevori hisoblanadi. Bundan ko'zlangan birinchi maqsad - pedagogik tizimlar to'g'risida muntazam ravishda axborotlar to'plab borish, ularni chuqur o'rganish hamda obektiv baholashdan iborat. Olingan xulosalar asosida boshqaruv faoliyatining, rivojlanish omillarini, aniq chora-tadbirlarini belgilash, ularning bajarilishini tashkil etish va nazorat qilib borishni yo'lga qo'yish lozim. Shuningdek, axborotlar ishonchli, yangi va foydali bo'lishi zarur.

Maqsadli-motivlashtirish funksiyasini amalga oshirishda, avvalo, ta'lim muassasasi oldiga qo'yilgan maqsad umumiy ekanligini, mavjud shart-sharoitlar va vaziyatlarni hisobga olish zarur. Shuningdek, vazifalarni taqsimlashda maqsadlarning birligini saqlash, topshiriqlarning bajaruvchilar tomonidan o'z vaqtida va samarali bajarilishi uchun maqsadni belgilash jarayoniga ularni ham jalb etish, kutilayotgan natija yuzasidan oldindan tushunchaga ega bo'lish, topshiriqlar tahlil qilinib, ularning bajarilish muddatini aniq belgilash zarur. Bunda motivlarning xususiyatlarini hisobga olish, ya'ni ularning qaysi biri boshqaruv faoliyatini to'g'ri yo'naltirishga samarali harakatlar rejasini tuzishga imkoniyat yaratishini bilish o'ziga xos ahamiyatga ega.

Oldindan ko'ra bilish - rejalashtirish funksiyasi tashkiliy shakllar, usullar, ta'sir etuvchi vositalarni aniqlaydi, nazoratning me'yori va natijalarini baholashga xizmat qiladi. Shuningdek, pedagogik tizim va uning ishtirokchilari faoliyatini muvofiqlashtirish, tartibga solishga imkoniyat

yaratadi. Demak, rahbar tomonidan ta'lim muassasasining holatini, erishgan natijalarini, rivojlanish imkoniyatlari va dinamikasini aniqlash, jamoadagi ruhiy muhit, o'zaro munosabat va ehtiyojlarni o'rganish hamda barcha uchun qulay bo'lgan o'zaro ta'sir jarayonini vujudga keltirish strategiyasini belgilash oldindan ko'rish - rejalashtirish funksiyasining asosini tashkil etadi.

Tashkiliy-ijrochilik funksiyasi boshqaruv faoliyatining barcha yo'nalishlarida o'z ifodasini topadi. Ya'ni u kadrlar tanlash va ijrochilarning o'zaro ta'sir etish tizimini shakllantirish, axborotlar to'plash va ularga ishlov berish faoliyatlari bilan bog'liq bo'ladi. Buning natijasida ma'lum bir pedagogik boshqaruvga xos tarkibiy tizim vujudga keladi. Uni samarali amalga oshirish o'zaro ishonch va yordam, har kimga tanlash huquqini berish, faqat maqsadni emas, balki unga erishish mezonlarini ham belgilash, xodimlarning shaxsiy imkoniyatlari va qobiliyatlarini to'la namoyon etish uchun sharoitlar yaratish, tashabbuskorlikni rag'batlantirish va har bir xodimning mehnatini obektiv baholash bilan bog'liq bo'lib, jamoada sog'lom ijtimoiy-psixologik muhitning vujudga kelishida o'ziga xos ahamiyat kasb etadi.

Nazorat-tashxis funksiyasi nazorat boshqaruv jarayonida amalga oshiriladigan barcha funksiyalar bilan bog'liq bo'ladi. Pedagogik tizimni boshqarish jarayonida ko'zlangan yo'nalishdan ma'lum bir ma'noda og'ishlar ham vujudga kelishi mumkin. Aynan shunday vaziyatlarda yo'l qo'yilayotgan xatolarning sababini o'z vaqtida aniqlash va tuzatish usullarini belgilashda nazoratning o'rni muhim.

Tartibga solish - muvofiqlashtirish funksiyasi pedagogik tizimning holatini zaruriy, belgilangan darajada ushlab turish, uni yangi sifat darajasiga ko'tarish va pedagogik jarayonda yo'l qo'yilayotgan xatolarni tuzatish hamda ishtirokchilarning xatti-harakatlarini tartibga solish uchun xizmat qiladi. Mazkur funksiya yordamida pedagogik tizim subektlarning faoliyati o'zaro muvofiqlashtiriladi. O'z navbatida, muvofiqlashtirish pedagogik tizimning harakat yo'nalishi bilan birga barcha bo'g'inlarning o'zaro uyg'unlashuvida yuqori darajadagi tezkorlikni talab etadi.

Ta'lim tizimida o'quvchilarning intyellyektual imkoniyatlarini rivojlantirish

Jamiyat taraqqiyotining hozirgi bosqichida uning globallashuv jarayoni kechmoqda. Bu esa, ta'lim mazmuni fan va ishlab chiqarish talablariga mos kelishi zarurligini taqozo etadi. Ta'lim mazmunining fan va ishlab chiqarish talablariga mos kelishi mehnat bozori va jamiyat madaniy hayotining barqarorlashuvini ta'minlaydi, uning kadrlarga bo'lgan ehtiyojini qondiradi. Bularning barchasi pirovard natijada jamiyatning asosiy muammolarini yechishga ko'maklashadi. Fan va ishlab chiqarish sohalarining samarali faoliyat ko'rsatishiga imkoniyat beradi.

Mustaqillikimiz sharofati bilan ta'lim tizimi tubdan yangilandi va bu o'quvchilarning intellektual faoliyat ko'rsatish ko'lamini kengaytirishni taqozo etmoqda. Chunki, O'zbekiston jamiyatida aqliy mehnatning mavqeyi keskin oshmoqda. Shuning uchun ham o'quvchilarni ijtimoiylashtirish va kasb-hunarga yo'llash jarayonida ularga nazariy, texnik va umummadaniy bilimlarni o'zaro mutanosiblikda taqdim etish zaruriyati vujudga kelmoqda. O'quv munozarasi o'quvchilar bilish faoliyati dinamikasini tavsiflovchi jarayon sifatida muhim pedagogik ahamiyatga ega.

Ma'lumki, o'quvchilarining fikrlari ko'proq erkin va barqaror bo'ladi. Ular o'zlarining ishchanlik qobiliyatlarini ta'minlaydigan darajada axborotlarni qabul qilish imkoniyatlariga egadirlar. Shuningdek, moddiy borliq manzarasini ifodalovchi ilmiy haqiqatlarni bilishga intiladilar. Atrofdagilar, sinfdoshlari, tengdoshlari bilan ko'proq muloqotga kirishishga harakat qiladilar. Ularda ma'naviyat, bilishga oid ehtiyojlar tarkib topa boshlaydi. Bu esa, o'quv munozarasiga kirishish uchun qulay imkoniyatlarni ta'minlaydi. Natijada o'quvchilarning tafakkuri rivojlanadi. Ular o'z faoliyatlari va xulq-atvorlarini mustaqil boshqarishga harakat qiladilar. Shuning uchun ham boshlang'ich sinf o'quvchilari o'quv munozarasiga kirishishga tayyor bo'ladilar. O'qituvchi o'quvchilardagi bunday holatni aniq hisobga olgan holda o'quv munozarasi mavzularini tanlashi lozim.

O'quv munozarasini tashkil etishda o'quvchilarning ko'tarinki tarzdagi bilish-qiziqishlari munozara jarayonining asosi sifatida xizmat qiladi. Bu davrda o'quvchilar axloqiy jihatdan mukammallashish bosqichiga kiradilar. Ular o'zlari uchun muhim qarorlar qabul qilishga harakat qiladilar. O'z

faoliyat sohaslarini erkin tanlashga intiladilar, bu esa, 8 - 10 yoshli o'quvchilarning muhim sifatlaridan biridir. Bu davrda o'quvchilar ruhiy jihatdan barqaror, intensiv tarzda rivojlanish pallasiga kiradilar. Ular o'zlari kuzatgan hodisa va jarayonlarni, alohida maqsadga yo'naltirilgan tahlillarni amalga oshiradilar va asosiy, yetakchi holatni ajrata oladilar. Bu yoshdagi o'quvchilar obrazliko'rgazmali tafakkurdan aniq, ilmiy fikrlashga o'tadilar. Shu bilan bir qatorda, ularning tasavvurlari ham bosqichma-bosqich kengayib boradi. Bu tasavvurlar sinfdan sinfga o'tgan sari oydinlashadi va barqarorlashadi, o'quvchilar asta-sekin o'z harakatlarini bohqarish ko'nikmalarini egallay boshlaydilar. Ularga uzoq davom etadigan, qiziquvchanlik, ko'tarinkilik, quvonchlarga boy kayfiyat xosdir. Ba'zi o'quvchilarda esa, salbiy holatlar ham kuzatiladi.

Bunday salbiy holatlar ular bilan o'tkaziladigan muloqot jarayonlariga va dunyoqarashiga ta'sir ko'rsatadi. Bunday o'quvchilarda asta-sekin nekinlikdan uzoqlashish kayfiyati vujudga keladi. Shu bilan bir qatorda, boshlang'ich sinf o'quvchilarida o'zlarining ehtiyojlari bilan imkoniyatlari orasidagi tafovutlarni anglab yetmaslik holati kuzatiladi. Ular aksariyat hollarda o'zlari haqidagi fikrlarni to'g'ri qabul qila olmaydilar, ularda o'z faoliyatlarini tanqidiy baholash ko'nikmasi yetarlicha shakllanmaganligi namoyon bo'ladi. Natijada ularda "Ko'pchilik meni yomon ko'radi", "Ular menga e'tiborsiz" degan tasavvur hosil bo'ladi. Bunday toifadagi o'quvchilar asta-sekin o'z sinfdoshlari, tengdoshlari, hatto kattalarning fikrlari bilan ham hisoblashmay qo'yadilar. Natijada ular o'quv munozarasi jarayonida o'z guruhdoshlariga nisbatan noxayrixohlik bilan yondashadilar, ularning fikrlari bilan hisoblashmasdan, o'z fikrlarini ustun qo'yishga harakat qiladilar. Bunda o'qituvchi odil hakam sifatida ish tutishi lozim.

Bunday jarayon o'quvchilarda, ko'pincha, muloqot vaqtida yuzaga keladi va buni muvaffaqiyatli tarzda amalga oshirish natijasida quyidagilar ta'minlanadi:

-o'quv munozarasini tashkil etishda psixologik-pedagogik omillarga tayanish natijasida o'quvchilarning ongi, tashqi olamga munosabati, xulq-atvori tarkib topadi. O'quvchining o'ziga xos shaxs sifatida shakllanish jarayoni va faoliyati jadallashadi, o'zini ijtimoiy-madaniy jihatdan subyekt sifatida namoyon qilish imkoniyati kengayadi;

-o'quv munozarasi o'quvchining ongi, dunyoqarashi va faoliyatini rivojlantiruvchi muhim pedagogik omil sifatida namoyon bo'ladi. Shu bilan

bir qatorda, o'quv munozarasi eng zarur o'quv va ijtimoiy-madaniy ko'nikmalarni jadal o'zlashtirishga ko'maklashadi.

Shuning uchun ham, birinchi navbatda, o'quv munozarasining mavzulari, uning tavsifi, axborotlarning yo'nalishi, hamkorlikdagi o'quv faoliyati tavsifi va o'quvchilarni intellektual, ma'naviy, axloqiy rivojlantirish imkoniyatlarini aniq belgilab olish lozim. O'quv munozarasi jarayonida bilimlar va g'oyalarni ayirboshlash imkoniyati kengayadi.

O'quv munozarasi jarayonida o'quvchilarni ijtimoiy jihatdan rivojlantirishga yo'naltirilgan vaziyatlar, o'z fikrlari, harakatlari, qarorlarining haqqoniyligini asoslashga sharoit yaratiladi. O'quv munozaralarini tizimli tarzda tashkil etish natijasida o'quvchilar o'quv jarayoniga ongli ravishda yondasha boshlaydilar, bilimlarni mustahkamlab, ko'proq axborotlarni egallashga intiladilar. Jamiyatdagi turli muammolarni bilish va ular haqida fikr-mulohaza yuritishga harakat qiladilar. Ularda bilish va muloqot jarayonlarida mustaqil chiqishlar qilish, o'z fikrlari bilan o'rtoqlashish, turli vaziyatlardan xulosalar chiqarish, o'z bilimlarini tasniflash, guruhlash, sinfdoshlari va tengdoshlariga tez-tez savollar bilan murojaat qilish, turli axborotlarni va xohishistaklarni muhokama qilish istagi kuchayadi. Ma'lumki, munozara jarayoni o'quvchilarda o'quv jarayoniga nisbatan kuchli ehtiyoj va intilish hosil qilishi lozim.

Ular bilish jarayoniga nisbatan fikriy-qadriyatli munosabatda bo'lishlari talab etiladi. Ularning fikrlari, dunyoqarashlari asta-sekin qadriyat darajasiga ko'tariladi. Bu esa, o'quvchilarda ijobiy xulq-atvorni barqarorlashtiradi. Ular tizimli tarzda ijtimoiy qadriyatlar, ularning mohiyatini anglashga erishadilar. Bu o'quvchilarni ijtimoiy hayotga tayyorlashga ko'maklashadi.

O'quv munozarasi jarayonida o'quvchilar o'z fikrlari, qarashlari, nuqtayi nazarlari, orzu-istaklari bilan o'rtoqlashadilar.

Shu tariqa o'quv munozarasi ko'proq shaxsga yo'naltirilgan ta'lim jarayoni sifatida namoyon bo'ladi. O'quvchilar bu jarayonning shunchaki ishtirokchilari emas, balki teng huquqli subyektlari sifatida o'quv-biluv faoliyatiga kirishadilar. Ularda o'z tengdoshlari bilan izchil muloqot o'rnatish ehtiyoji qaror topadi. Bu jarayonda o'quvchilar o'zaro hamkorlikda ilmiy haqiqatlarni tahlil qilish imkoniyatiga ega bo'ladilar.

Shuningdek, o'qituvchi bilan o'quvchilar orasida hamkorlik qilish uchun qulay sharoit va pedagogik vaziyat vujudga keladi. Bu esa

o`quvchilarga mavjud voqelikni o`qituvchi rahbarligida to`liq idrok etish uchun sharoit yaratadi. O`quv jarayonida o`z-o`zini namoyon qilish barqaror shaxsiy ehtiyoj sifatida ifodalanadi. Bu o`quvchining tanlovi va xulq-atvori bilan bog`liq tarzda vujudga keladi.

O`quv munozarasi davomida o`quvchilarda faollik, harakatchanlik kabi sifatlar tarkib topadi. Bunday o`quvchilar toliqishlariga qaramasdan, munozara jarayonida faol ishtirok etishga ehtiyoj sezadilar. Shu bilan bir qatorda, o`quv munozarasi o`quvchilarda o`z xulq-atvorlarini nazorat qilish va asosiy mavzudan chalg`imaslik sifatlarini ham tarkib toptiradi. Ularda o`z g`oyalarini tatbiq qilish, nuqtayi nazarlarini bayon etish va sheriklarini uning haqqoniyligiga ishontirish istagi kuchayadi. Ular o`z diqqat-e`tiborlarini muhokama qilinayotgan muammoga ko`proq jalb etishga harakat qiladilar. Shu bilan bir qatorda, bu jarayonga o`zlarining maqsadlari, mayllari, qiziqishlarini mujassamlashtirishga intiladilar. Shu tariqa ularda xohishlar tizimi vujudga keladi. Ular barqaror maqsadlarga erishishga harakat qiladilar.

O`quvchilarda o`quv munozarasiga kirisha olish ko`nikmasi yuqori darajasi quyidagilarda namoyon bo`ladi. Bunday o`quvchilar guruh a`zolari bilan osongina til topisha oladilar. Ularning yuqori darajada intellektual rivojlanganligi tufayli, turli muammolarning muhokamasi yengil kechadi.

Ular nafaqat muhokamaning turli usul va vaziyatlarini yengil o`zlashtira oladilar, balki o`zlari ham yangi usullarni ishlab chiqib, munozara jarayonining samarali kechishini ta`minlaydilar. Bunday o`quvchilar munozara natijalarini bashorat qila oladilar. Ular munozara jarayoniga har tomonlama chuqur qiziqish bilan kirishadilar. Bu jarayon ular uchun fikr almashinish, o`zligini namoyon qilish va g`oyalarini ommalashtirish vositasidir. Munozara jarayonida ular hissiy, ijodiy erkinlikka erishadilar. Faol axborot almashinish imkoniyatiga ega bo`ladilar. Bu jarayonda sheriklarning o`zaro ta`siri, ularning xulq-atvorini ijobiy jihatdan o`zgartirishga ko`maklashadi. O`quv munozarasi jarayonida kuzatuvchanlik sheriklarining xayollari, kayfiyatlarini his etish imkonini beradi. Bu jarayonda o`quvchilarning hayotiy prinsiplari qaror topadi.

Munozara jarayonida vujudga keltirilgan erkin tanlov vaziyati o`quvchilar xulq-atvorining erkin, ularning tanloviga asoslangan holda tarkib topishiga imkon beradi. Jamoaviy tarzda tashkil etilgan o`quv munozarasi har bir o`quvchiga o`z fikrini chuqur o`ylagan holda bayon

qilish, dalillar yordamida asoslash, isbotlash, o'z guruhdoshlarini ishonitirish imkonini beradi. Bu, o'z navbatida, o'quvchilarning shaxsiy tajribalarini oshiradi va fikrlash doiralarini kengaytiradi.

Aksariyat o'quvchilarda o'z faoliyatini bir xilda baholash ko'nikmasi mavjud. O'quvchilar o'zlarining imkoniyatlari, qobiliyatlarini aniq hisobga ola biladilar. Bu esa ular muvaffaqiyatlarini mustahkamlash, o'z kuchlariga ishonish hamda harakatlarini barqarorlashtirish imkonini beradi.

O'quv munozarasi jarayonida jamoa bo'lib ishlash, guruhdoshlariga ko'maklashish, shaxsiy mas'ullik, nafaqat o'zining shaxsiy, balki guruhdoshlarining muvaffaqiyatlari uchun ham kurashish tuygusi, hamkorlik istaklari vujudga keladi. Ma'lumki, dunyoqarash odamlarni ham birlashtirishi, ham bir-birlaridan ajratishi mumkin. Dunyoqarash asosida kishilar orasida bir-birlarini tushunish, hurmat, o'zaro yordam kayfiyati vujudga keladi. Shuning uchun ham o'quvchilarda o'zaro hamjihatlikka asoslangan insonparvar dunyoqarashni shakllantirish nihoyatda zarurdir. O'quvchilar orasida hamjihatlikni vujudga keltirish uchun ta'lim jarayonida o'quv munozarasidan unumli foydalanish maqsadga muvofiqdir. Shuning uchun ham o'quv munozarasi va suhbat turli ta'limiy topshiriqlarni bajarishda o'quv jarayonining tarkibiy qismi sifatida xizmat qilishi kerak.

O'quv munozarasi davomida ta'limtarbiya nafaqat o'qituvchining, balki o'quvchilarning ham birgalikdagi umumiy faoliyatidir. O'quvchilar hamda o'qituvchi, garchand ularning maqsadlari turli-tuman bo'lsa-da, munozara jarayonida birdek ishtirok etadilar.

O'qituvchi uchun har bir o'quvchi munozara jarayonining subyekti bo'lib, u ishtirokchilarni ijodiy hamkorlikka undaydi. Agar o'quvchilar hamkorlikda harakat qilsalar, o'quv jarayonining natijasi kafolatlanadi.

O'quv munozarasi ta'limning guruhli, interfaol jarayonidir. Bu jarayonda munozara qilish, imitasion o'yinlar tashkil etish va rollarni bajarish imkoniyati kengayadi. Bular orasida o'quv munozarasi eng sarmahsul metod hisoblanadi.

Bu jarayonda muayyan muammoga oid ko'plab savollarni bayon qilish va ularni tahlil etish imkoniyati vujudga keladi. Masalan: bahs, polemika, debat hamda disput kabilar.

Bahs deganda, ko'pincha, shaxslararo qarama-qarshiliklar va ularni yechishga intilish jarayoni tushuniladi.

Polemika esa, qarama-qarshi tomonlar g'oyalarining to'qnashuvidir.

Debat - muayyan yig'ilishlarda qarorlar qabul qilish, fikrlar almashish jarayoni hisoblanadi.

Disput - bahslashish, muammoni oydinlashtirish va hukm chiqarishdan iborat jarayondir. Disput ochiq munozara hamdir.

O'quv jarayonida munozara metodini qo'llash muammoli ta'lim uchun keng imkoniyatlar yaratadi. Bu jarayonda o'quv dasturi materiallarini o'zlashtirish samaradorligi ortadi. Agar o'quvchilar an'anaviy ta'lim jarayonida o'qituvchilar hamda darsliklardan tayyor bilimlarni olsalar va ulardan bilish vazifalarini yechish talab etilsa, o'quv munozarasi davomida muayyan bilimlarni egallash uchun mustaqil izlanadilar va fikrlaydilar.

O'quv munozarasi jarayonida o'quvchilarda muayyan o'quv predmetiga oid maxsus bilim va ko'nikmalar shakllanadi. Agar darsda o'quv mavzusi bilan bog'liq holda muayyan muammoni yechish zaruriyati vujudga kelsa, o'quv munozarasidan foydalanish maqsadga muvofiqdir.

O'quv munozarasi asosida tashkil etilgan ta'lim jarayonida o'quvchilar ijtimoiy hamda ilmiy muammolarni yechishga safarbar etilishlari lozim. Munozara va disput darslarining maromi va tarkibini belgilash uchun pedagogik jarayonni chuqur tahlil etish lozim. Bu o'rinda o'qituvchining chamalash mahorati muhim ahamiyatga ega. Har bir o'quv predmeti doirasida munozara darslari haddan tashqari tig'iz bo'lmasligi kerak. Chunki barcha o'quv mavzulari munozarali emas. Buning uchun muammoli, munozara qilish uchun qulay bo'lgan o'quv mavzularini tanlab ola bilishi lozim. Har bir o'quv predmeti tarkibida o'quvchilarni munozaraga undovchi mavzular mavjud. Yangi mavzu o'tilgandan keyin ushbu yo'nalishdagi bilimlar va ko'nikmalarning shaxs va jamiyat hayotida qanday o'rin egallashi haqida batafsil munozara qilish maqsadga muvofiqdir. Agar shunday tarzda munozaralar tashkil etilmasa, o'quv jarayonining samaradorlik darajasi past bo'lishi bilan bir qatorda, o'quvchilarni ijtimoiy hayotga tayyorlash, ularda mustaqil va tanqidiy fikrlashni rivojlantirish imkoniyatlari ham cheklanadi. Bunday muhokamalar suhbat va erkin munozara tarzida ham amalga oshirilishi mumkin.

Bunday sharoitda o'qituvchi munozaraning quruq bahsdan iborat bo'lib qolmasligi uchun barcha pedagogik chora-tadbirlarni qo'llashi lozim. O'qituvchi va o'quvchilar ham munozara jarayonining samarali kechishi uchun tug'ilgan savollarga aniq javob qaytarish imkonini beradigan birinchi

darajali manbalar va adabiyotlar bilan tanishgan bo'lishlari kerak. Munozaralarda o'quvchilar turli g'oyalar va yondashuvlarning tarafdorlari sifatida namoyon bo'ladilar.

O'quv munozarasining dastlabki bosqichidan boshlab o'qituvchi jarayon samaradorligini ta'minlashga intilishi kerak. O'quv munozarasining samarali kechishi uchun o'qituvchi quyidagi talablarga rioya etishi zarur:

- ✓ munozara holatini vujudga keltiradigan savollar ijtimoiy pedagogik jihatdan dolzarb, didaktik jihatdan o'quvchilarga qiziqarli bo'lishi;
- ✓ ta'lim mazmuniga mos kelishi;
- ✓ keng ko'lamli ilmiy-texnikaviy, jamoatchilik salohiyatiga ega bo'lishi;
- ✓ muntazam aqliy faoliyat ko'rsatish imkoniyatiga ega bo'lishi;
- ✓ u nafaqat o'z fanini, balki yondosh o'quv fanlarini ham bilishi;
- ✓ o'quv fani mazmunini davrning dolzarb muammolari bilan bog'lay olishi;
- ✓ fan, texnika va texnologiyalar sohasida yaratilgan yangi kashfiyotlardan xabardor bo'lishi va h.k.

O'quv munozarasining samarali kechishida o'qituvchining nutqi, muloqot madaniyati alohida ahamiyatga ega. Shunga ko'ra o'qituvchining nutqi badiiy, ilmiy, aniq hissiyotlarga to'la, ta'sirchan, sinfda hissiy-axloqiy vaziyatni vujudga keltirish imkoniyatiga ega bo'lishi lozim. Shu bilan bir katorida, o'qituvchining nutqi ma'lumotlarga boy, o'quvchilarning bilimlarini o'zlashtirishlari uchun foydali bo'lishi talab etiladi.

O'quv munozarasi davomida o'quvchilarning bir-birlariga nisbatan o'zaro to'g'ri va madaniy munosabatda bo'lishlarini ta'minlash alohida ahamiyatga ega. O'quv munozarasi jarayonida vujudga kelgan qaramaqarshiliklar esa, tarbiyaviy maqsadlarning takomillashuviga ko'maklashadi. O'quvchilar munozara jarayonida sinfdoshlari bilan munosabatlarini qayta qurish imkoniyatiga ega bo'ladilar. Ular hamkorlikdagi o'quv faoliyati jarayonida chidamli, e'tiborli bo'lish, muloqotga kirishish, o'z kamchiliklarini ko'ra olish, ularni bartaraf etish ko'nikmalarini egallaydilar. Shunga ko'ra, o'qituvchining munozara jarayonidagi faoliyatiga bir qator talablar qo'yiladi.

Bunday talablarga rioya qilish natijasida munozara jarayonida o'zaro hamkorlikka asoslangan holda kutilgan natija qo'lga kiritiladi.

O'quv munozarasi jarayonida, birinchi navbatda, o'quvchilarning intellektual faolligi ta'minlanadi. Axborotlarni qabul qilib olish va o'zaro almashinish, farazlarning o'zaro siljishi, subyektdan subyektga qarab harakatlanishi, har bir o'quvchida shaxsiy nuqtayi nazarining shakllanishi, o'rtaga tashlangan muammoning muhokama qilinishi, shuningdek, o'quvchilarning xulq-atvorida ham faollik vujudga keladi, sheriklar va ishtirokchilar bilan muloqot muammosi orasida aloqadorlik ta'minlanadi. Buning natijasida tashabbuskorlik hamda aniq yo'nalish olish sohasidagi kamchiliklar bartaraf etiladi.

O'quv munozarasi jarayonida nafaqat bilimlar va axborotlar almashinuvi ta'minlanadi, balki o'quv-biluv mayllari, o'zaro nazorat, o'z-o'zini namoyon qilish ehtiyoji hamda o'zaro do'stona munosabatlar qaror topadi.

O'qituvchi esa bu jarayonda shaxslararo munosabatlarni tarkib toptirish imkoniyatiga ega bo'ladi. O'quvchilarni yangi guruhlariga biriktirish va bir guruhdan ikki yoki uchta kichik guruhlarini tashkil etishga erishiladi. O'quv munozarasi jarayonida o'quvchilarda o'qish, o'rganishga nisbatan kuchli mayllar hosil bo'ladi, aqliy mehnatga nisbatan ishtiyoq uyg'onadi. O'quvchilar munozara jarayonida o'z nuqtayi nazarlarini muvofiqlashtira olmagan taqdirdagina o'qituvchiga murojaat qiladilar.

Internet vositasida talabalarning mustaqil ishlarini tashkil etish texnologiyasi

Mamlakatimizda istiqlool yo'lidagi ilk qadamlardan oq milliy ta'lim - tarbiya tizimini takomillashtirish, unda milliy zaminini mustahkamlash, uni zamon talablari bilan uyg'unlashtirish asosida jahon andozalari va ko'nikmalari darajasiga chiqarish maqsadiga katta ahamiyat berib kelinmoqda. Zamonaviy jamiyat oliy o'quv yurtlari oldiga nafaqat "biladigan" balki "fikrlaydigan" va amaliy faoliyat uchun zarur bo'lgan bilim, ko'nikma va malakalarni "mustaqil egallay oladigan, o'zida o'z sohasi uchun zaruriy sifatlarni faol tarzda shakllantiruvchi mutaxassislarni tayyorlash vazifasini qo'yimoqda.

Bugungi kunga kelib, mustaqil ishlarga umumiy o'quv yuklamasidan borgan sari ko'p o'quv soati ajratilmoqda.

Bundan tashqari, ta'lim tizimida zamonaviy axborot kommunikatsiya texnologiyalarining keng qo'llanila boshlaganligi, yoshlar va talabalar hayoti hamda faoliyatiga zamonaviy axborot texnologiyalari, internetning shiddat bilan kirib kelishi mustaqil ishlarni tashkil etish masalasiga nisbatan yondashuvlarni tubdan o'zgartirib yubormoqda. Bugungi kunda mustaqil ish - bu shunchaki talabalarga berilgan topshiriqlarni tekshirib turish emas, balki bu o'qituvchi va talabaning interaktiv o'zaro munosabatini ta'minlovchi, muloqot va ma'lumot almashish uchun vaqt - makon chegaralarini kengaytiruvchi doimiy (onlayn) monitoring hisoblanadi.

Rossiyalik olimlar L.G.Vyatkin, M.G.Garunov, N.G.Dayri, B.P.Esipov, I.I.Ilyasov, I.L.Naumchenko, N.D.Nikandrov, P.I.Pidkasistiy, V.L.Shatunovskiy va boshqalar turli xil yillarda (ayniqsa, o'tgan asrning 60 - 80-yillarida) "mustaqil ish" mohiyatini, ushbu atamaning ham keng, ham tor ma'nolarini, uning ta'limdagi, shu jumladan, oliy ta'limdagi o'rnini belgilash, o'quvchilar mustaqil ishlarini faollashtirishga ko'maklashuvchi omillarni aniqlash borasida faol va samarali urinishlarni amalga oshirishgan.

Mustaqil ishlarni tashkil etish, talabalar mustaqil ishlarini mukammallashtirish yo'llarini izlab topishga rus olimlari V.P.Bespalko, M.I.Eretskiy, G.E.Kovaleva, N.A.Moreva, V.A.Poxmelkin, N.F.Talyzina va boshqalar tadqiqotlari bag'ishlangan. Ushbu tadqiqotlarda o'qituvchining mustaqil ishlarni tashkil etishdagi roli va faoliyati mazmuni, mustaqil ishlarni faollashtirishga to'sqinlik qiluvchi sabablar, ularni bartaraf etish vositalari belgilab berilgan.

Pedagogik adabiyotlarda mustaqil ish mohiyati bo'yicha bir xil qarashlar mavjud emas, ularda o'qituvchining mustaqil ishlarni tashkil etishdagi roli va uning bu boradagi faoliyati mazmuni turlicha belgilangan, talabalarining mustaqil ishlarni bajarish ketma-ketligi ustidan mavjud nazoratni amalga oshirish metodikalari, o'quv va kasbiy topshiriqlarini bajarishga yordamlashish usullari yaxshi ishlab chiqilmagan, mustaqil ishlar samaradorligini jiddiy tarzda oshiruvchi tashkiliy vositalarni topish masalalari bo'yicha tadqiqotlarga kuchli ehtiyoj sezilmoqda.

Shu bilan birgalikda oliy o'quv yurtlarida mutaxassislar kasbga tayyorlashning bugungi kungi ahvoli yuqorida qayd etib o'tgan ishlarimizda ko'rib o'tilgan oldingi sharoitlardan jiddiy tarzda farq qiladi. Bu birinchi

navbatda o'quv jarayonida kompyuter va telekommunikatsiya texnologiyalaridan keng foydalanila boshlanganligi bilan bog'liq.

Rossiyalik bir qator tadqiqotchilar A.A.Andreev, V.P.Bespalko, A.V.Belyaev, Yu.S.Branovskiy, M.Yu.Buxarkina, Ya.A.Vagramenko, B.S.Gershunskiy, I.G.Zaxarova, V.P.Kosirev, I.I.Marxel, E.I.Mashbits, I.V.Moiseeva, A.E.Petrov, E.S.Polat, I.V.Robert, O.A.Kozlov, O.A.Mixaylenko, E.V.Shedrina O.K.Filatov, M.S.Ivanov va boshqalar tomonidan o'tkazilgan tadqiqotlarda kompyuter texnologiyalarini o'quv faoliyatida qo'llashning nazariy va metodik asoslari, imkoniyatlari va usullari o'rganilgan.

Istedodli bolalarni aniqlash va ularni tarbiyalashning aniqlashning talablari

Istedodning o'z vaqtida namoyon bo'lishi, tarbiyaga, ta'limga va qo'llab quvvatlashga bog'liqligini sinf rahbari va boshqalar o'z vaqtida bilishlari, anglashlari lozim. Istedodli bolalarni aniqlash, tarbiyalash va o'qitish respublikaning bo'lajak aql-zakovatli va ijodiy fikrlovchi kuchlarini tayyorlashning yagona manbai ekanligini, yurt poydevorlari, suyanganlari ekanligini har qadamda anglagan, idrok etgan holda, sergak turishlari shartdir. Ijodiy qobiliyatlar rivojini samarali amalga oshirish uchun o'quvchilar iste'dodini aniq tahlil etish, bolalarning o'ziga xos psixologik jihatlarini va fazilatlarini hisobga olish zarur. Turli yoshdagi iste'dodli o'quvchilarni namoyon etishda hozirgi kunda, avvalo maktab pedagogika jamoasi ruhiy-dagnostika tajribalaridan unumli foydalanishlari zarur.

Iste'dodli bolalarni aniqlash, tarbiyalash va o'qitishni ta'minlash quyidagi omillarga bog'liq:

- ✓ ushbu aniqlashning ijtimoiy ahamiyati respublikaning zakovati, ijodkorligi, kuch-qudratini tayyorlashning istiqboli bilan bog'liqligini tushunishga;
- ✓ ruhiy diagnostik uslubiyat, uslubiy materiallari bo'lgani holda turli yoshdagi guruhlarda aniqlashning umumiy dasturlari yaratilishiga;
- ✓ iste'dodli bolalar (maxsus tayyorlangan rejalar, dasturlar va ilmiy asoslangan uslubiyat va hokazo bo'yicha) bilan ishlash uchun ixtisoslashgan muassasalarning yagona tarmog'ini targ'ib etishga;
- ✓ ommaviy o'quv yurtlarida iste'dodli bolalar bilan ishlash uchun zarur o'quv-dasturiy qo'llanmalarini ishlab chiqishga;

- ✓ joylarda mahsus guruhlar tomonidan ishlab chiqilgan xalq ta'limi, davlat va jamoat muassasalari, ijodiy uyushmalar tomonidan tasdiqlangan dasturlarga (bu dasturlarda iste'dodli bolalar bilan ishlashning istiqbollari va bosqichlari, o'z hududida bunday faoliyat va ko'pgina boshqa tadbirlar uchun mablag' ajratish, ularni ta'minlashga);
- ✓ qo'yilgan vazifalarni hal qilishga keng jamoatchilik diqqatini jalb qilishga, respublika metodik kengashining tuzilishiga (bu kengash tarkibiga Xalq ta'limi, Oliy va o'rta maxsus ta'lim vazirliklari xodimlari, yetakchi olimlar va mutaxassislar, amaliyotchi o'qituvchi, ta'lim muassasalari to'g'arak rahbarlari kiradilar);
- ✓ ilmiy tadqiqotlar maktablar uchun me'yoriy hujjatlar, sinf ishlanmalari majmuiga, iste'dodli o'quvchilar haqida ma'lumotlar manbaini yaratishga, ularni o'qitish va tarbiyalashning (tabaqalashtirish, individuallashtirish, insonparvarlashtirish) yagona uslubiy asosini yaratishga bog'liq.

Iste'dodli va iqtidorli bolalarning o'qituvchi hamda tarbiyachilari alohida iste'dodli o'quvchilarlar uchun turlicha o'quv reja va dasturlariga ega bo'lishlari maqsadga muvofiq.

Iqtidorli bolalar va iste'dodli yoshlarni aniqlash va o'qitish uslubiyati, psixologik-pedagogik va tashkiliy sharoitlarini yaratish, maxsus o'quv dasturlari va tizimli pedagogik texnologiyalar ishlab chiqish uchun eng yaxshi pedagog va olimlarning faol ishtirokini ta'minlash lozim.

Iste'dodli bolalarni aniqlash va ularni tarbiyalash

Iste'dodning o'z vaqtida namoyon bo'lishi tarbiyaga va qo'llab-quvvatlashga bog'liqdir. Har qanday jamiyatga iste'dodli shaxslar zarur. Shu nuqtayi nazardan iste'dodli bolalarni aniqlash, tarbiyalash va o'qitish respublikaning bo'lajak aql-zakovatli va ijodiy fikrlovchi kuchlarini tayyorlashning yagona manbayidir.

Ijodiy qobiliyatlar rivojini samarali amalga oshirish uchun o'quvchilar iste'dodini aniq tahlil etish, bolalarning o'ziga xos psixologik jihatlarini va fazilatlarini hisobga olish zarur.

Turli yoshdagi iste'dodli o'quvchilarni namoyon etishda hozirgi kunda, avvalo, maktab pedagogika jamoasi ruhiy-diagnostika tajribalaridan unumli foydalanishlari zarur. Yoshlar iste'dodining namoyon bo'lishida qobiliyatlarni aniq tahlil etish, bolaning o'ziga xos fazilatlarini hisobga olish ijodiy qobiliyatlar rivojini samarali amalga oshirish uchun zarur.

Qobiliyatlarni rivojlantirish daraja va bosqichlari yangicha munosabatlar bilan bog'liq bo'ladi.

Qobiliyat ma'lum bir darajada istalgan o'quvchida shakllangan bo'lishi mumkin. Bu esa tashkil etilgan tarbiya va o'quv jarayoni sharoitlarida rivojlantiriladi.

O'quvchi yoshlar qobiliyatini rivojlantirish maqsadida iste'dod va iqtidorni ongli rag'batlatirish, mukammallik uchun sharoit yaratish, ularning ijobiy qiziqishlari rang-barangligini oshirish, turli ko'rgazmali tadbirlarda ishtirok ettirish, olimpiadalar, tanlovlar, uchrashuvlarga jalb etish lozim.

Iste'dodli bolalarning taniqli olimlar laboratoriyalarida shug'ullanishi, shoir, yozuvchi, rassom kabi san'at namoyondalari bilan hamkorlik qilishni tashkil etish muhim ahamiyatga ega.

Bolalar ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirishda oila va muhitning ahamiyati yuksak. Ayniqsa, respublikaning qishloq joylarida iqtidorli bolalarni izlash, topish va ularning ta'lim-tarbiyasini muntazam ravishda to'g'ri yo'lga qo'yish muhimdir.

Iste'dodli bolalarni joylarning hududiy xususiyatlarini hisobga olib, ijodiy kamol toptirishda diagnostik uslubiyatlar, o'quv rejalari va o'quv-uslubiy, tarbiya va ta'lim dasturlari bilan ta'minlash lozim.

Shuningdek, iqtidorli bolalarni izlash, topish va tarbiyalash uchun zamonaviy moddiy-texnik va moliyaviy jihatdan to'liq ta'minot zarur.

Iste'dodli bolalar salomatligini muhofaza qilish uchun ularni ruhiy zarbalardan asrash yo'llarini aniqlash, ruhan yordam ko'rsatish, ruhiy hayajonlanish holatlarini o'rganish - ularning ijodiy qobiliyatlari rivoji uchun sharoit yaratish bo'yicha tavsiyalar ishlab chiqish darkor.

Turli yoshdagi guruhlarda iste'dodlarni qidirishning umumiy dasturi zarur. Ommaviy o'quv yurtlarida bo'lganidek, maktabdan tashqari ta'lim muassasalarida ham bu borada o'quv dasturi rejalari ishlab chiqish kerak bo'ladi.

Iste'dodli bolalarni aniqlash, tarbiyalash va o'qitishni ta'minlash quyidagi omillarga bog'liq:

- ushbu aniqlashning ijtimoiy ahamiyati respublikaning zakovati, ijodkorligi, kuch-qudratini tayyorlashning istiqboli bilan bog'liqligini tushunishga;

- ruhiy diagnostik uslubiyat, uslubiy materiallari bo'lgani holda turli yoshdagi guruhlarda aniqlashning umumiy dasturlari yaratilishiga;
- iste'dodli bolalar (maxsus tayyorlangan rejalar, dasturlar va ilmiy asoslangan uslubiyat va hokazo bo'yicha) bilan ishlash uchun ixtisoslashgan muassasalarning yagona tarmog'ini targ'ib etishga;
- ommaviy o'quv yurtlarida iste'dodli bolalar bilan ishlash uchun zarur o'quv-dasturiy qo'llanmalarini ishlab chiqishga;
- joylarda maxsus guruhlar tomonidan ishlab chiqilgan xalq ta'limi, davlat va jamoat muassasalari, ijodiy uyushmalar tomonidan tasdiqlangan dasturlarga (bu dasturlarda iste'dodli bolalar bilan ishlashning istiqbollari va bosqichlari, o'z hududida bunday faoliyat va ko'pgina boshqa tadbirlar uchun mablag' ajratish, ularni ta'minlashga);
- qo'yilgan vazifalarni hal qilishga keng jamoatchilik diqqatini jalb qilishga, respublika metodik kengashining tuzilishiga (bu kengash tarkibiga Xalq ta'limi, Oliy va o'rta maxsus ta'lim vazirliklari, xalq ta'limi boshqaruv organlari xodimlari, yetakchi olimlari va mutaxassislari, ijodiy uyushmalar, amaliyotchi o'qituvchi, maktabdan tashqari ta'lim muassasalari to'garak rahbarlari kiradilar);
- ilmiy tadqiqotlar maktablar uchun me'yoriy hujjatlar, sinf ishlanmalari majmuyiga, iste'dodli o'quvchilar haqida ma'lumotlar manbayini yaratishga, ularni o'qitish va tarbiyalashning (tabaqalashtirish, individuallashtirish, insonparvarlashtirish) yagona uslubiy asosini yaratishga bog'liq.

Iste'dodli va iqtidorli bolalarning o'qituvchi hamda tarbiyachilari alohida iste'dodlar uchun turlicha o'quv reja va dasturlariga ega bo'lishlari maqsadga muvofiq. Iqtidorli bolalar va iste'dodli yoshlarni aniqlash va o'qitish uslubiyati, psixologik-pedagogik va tashkiliy sharoitlarini yaratish, maxsus o'quv dasturlari va tizimli pedagogik texnologiyalar ishlab chiqish uchun eng yaxshi pedagog va olimlarning faol ishtirokini ta'minlash lozim.

Iqtidorli bolalar va iste'dodli yoshlarni chet ellarda umumiy va kasbiy jihatdan tayyorgarlikdan o'tkazishga qaratilgan sobitqadam faoliyatni amalga oshirish kerak. Akademik liseylarning o'quvchilariga, birinchi navbatda, iqtidorli, yuksak iste'dod sohiblariga, bilimning tegishli sohalari va fanning aniq yo'nalishlari bo'yicha o'z tabiiy qobiliyatlarini namoyon

etish va rivojlantirish, o'zlaridagi noyob iste'dodni ro'yobga chiqarish uchun keng imkoniyatlar yaratish lozim.

Ma'lumki, sinf rahbari o'z sinfidagi o'quvchilarning bevosita ta'lim-tarbiya jarayoni, ya'ni darslar davomida hamda darsdan keyingi faoliyatini nazorat qilishga mas'ul shaxs hisoblanadi.

Yodda tuting. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2017-yil 6-aprelda "Umumiy o'rta va o'rta maxsus, kasb-hunar ta'limining davlat ta'lim standartlarini tasdiqlash to'g'risida"gi 187-sonli Qarori e'lon qilindi. Shu munosabat bilan tarbiyaviy soatlar mazmunan qayta ko'rib chiqilib, kompetensiyaviy yondashuv asosida amalga oshirilishi belgilandi.

Umumiy o'rta ta'lim muassasalarida sinf rahbari faoliyati O'zbekiston Respublikasining "Ta'lim to'g'risida"gi Qonuni, O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining ta'lim sohasidagi qarorlari, Xalq ta'limi vazirligi tomonidan ishlab chiqilgan tegishli me'yoriy hujjatlar va Xalq ta'limi vazirligining 2007-yil 20-yanvardagi 19-sonli buyrug'i bilan tasdiqlangan **"Ta'lim muassasalari sinf rahbari to'g'risidagi Nizom"** asosida tashkil etiladi.

Mazkur dastur va metodik qo'llanma yuqorida nomlari keltirilgan ta'limga oid huquqiy va me'yoriy hujjatlarga, shuningdek, umumiy o'rta ta'limning uzluksizligi va izchilligiga, zamonaviy metodologiyalarga asoslangan.

Dasturning maqsadi - tarbiyaviy soatlarni mamlakatda amalga oshirilayotgan ijtimoiy-iqtisodiy islohotlar, rivojlangan xorijiy mamlakatlarning ilg'or tajribalari hamda ilm-fan va zamonaviy axborot-kommunikasiya texnologiyalariga asoslangan holda tashkil etish, zamon talablariga javob beruvchi, ma'naviy barkamol, faol fuqarolik pozitsiyasiga ega shaxslarni tarbiyalashdan iborat.

Tarbiyaviy soat dasturining vazifalari:

- milliy, umuminsoniy va ma'naviy qadriyatlar asosida o'quvchilarni tarbiyalashning samarali shakllari va usullarini joriy etish;
- tarbiya jarayoniga pedagogik va zamonaviy axborot-kommunikasiya texnologiyalarini joriy etish;
- o'quvchilarni ijtimoiy hayotga tayyorlashda ta'lim, fan va ishlab chiqarishning samarali integrasiyasini ta'minlashdan iborat.

Bugungi kunda axborot oqimining tezligi natijasida hayotimizga ommaviy madaniyatni salbiy ta'sirlari ham sezilmoqda. Bu masalani o'quvchilarning ijtimoiy hayotlari misolida ko'rishimiz mumkin. Ba'zida ota-onalar tomonidan bolalarning beodoblighi, o'z fikrini og'zaki yoki yozma tarzda aniq ifodalay olmasligi, mas'uliyatning yetishmasligi, atrofida-gilar bilan kelisha olmasligi, o'ziga tegishli bo'lgan mablag'larni to'g'ri taqsimlay olmasligi haqidagi fikrlarni eshitib qolamiz. Shuning uchun ham dasturni ishlab chiqishda xaq-laro va milliy tajribaga asoslanilganligini alohida ta'kidlab o'tish joizdir.

“Ta'lim muassasalari sinf rahbari to'g'risidagi Nizom”ga asosan “Sinf rahbari - ta'lim muassasasining tarbiyaviy tizimidagi tayanch pedagoglardan biri bo'lib, o'ziga birlashtirilgan sinf o'quvchilarining amalda belgilangan ta'lim va tarbiya olishlarini tashkil etadi”. Shu nuqtai nazardan olib qaraganda bugungi kunda ta'lim muassasalari **sinf rahbarlari faoliyatida quyidagilarga o'xshash muammolar ko'zga tashlanmoqda:**

- ✚ Ayrim sinf rahbarlari tomonidan o'quvchilarni tarbiyalash jarayonida o'z oldilariga qo'ygan maqsad va vazifalarining to'g'ri tashkil etilmaganligi;
- ✚ Tarbiyaviy soatlarning aniq o'quv-mavzu reja asosida tashkil etilmayotganligi;
- ✚ Ta'lim-tarbiya va ma'naviy-ma'rifiy sohaga oid qonunlar va qonunosti hujjatlarning ko'pchiligidan o'qituvchi va sinf rahbarlarining yetarli darajada xabardor emasligi;
- ✚ Ba'zi sinflardagi muhitning qoniqarli emasligi, ahil va mustahkam jamoaning shakllanmaganligi;
- ✚ Ayrim ta'lim muassasalarida davomatning pastligi, muntazam dars qoldiruvchi o'quvchilar mavjudligi;
- ✚ Ba'zi sinflardagi o'quvchilarda kundalik daftarlarining mavjud emasligi, borlarining ham sinf rahbari tomonidan nazorat qilinmaganligi;
- ✚ Ayrim o'quvchilarning darslarga tayyorgarliksiz, hatto darsliklarsiz ishtirok etishlari;
- ✚ O'quvchilar internet va mobil telefon qaramligining jismoniy va ruhiy xatarlari haqida yetarli tushunchalarga ega emasliklari;
- ✚ Voyaga yetmaganlar o'rtasida turli zararli oqimlar ta'siriga tushib qolish, jinoyatchilik va huquqbuzarlik holatlarining uchrayotganligi;

- ✚ Ba'zi o'qituvchi va tarbiyachilarimizda kasbiy kompetensiyalar yetishmasligi;
- ✚ Tarbiyaviy ishlar ta'sirchanligining pastligi;
- ✚ Ota-onalar bilan samarali muloqotning yo'lga qo'yilmaganligi;
- ✚ Huquqbuzarlik, mobil telefon va internet qaramligi, narkomaniya, tamaki va alkogol mahsulotlarini iste'mol qilishga qarshi kurash hamda oldini olish bo'yicha samarali chora-tadbirlar tizimi ishlab chiqilmaganligi.

Shu o'rinda masalaning muhim bir jihatiga e'tiboringizni qaratmoqchimiz. **Bugungi kunda umumta'lim maktablarida tarbiyaviy soatlar amalda qanday tashkil qilinmoqda?**

- Bugungi kundagi aksariyat hollarda tarbiyaviy soatlar quruq gaplardan iborat bo'lib, tarbiyaviy soat mavzularidan chetga chiqib ketiladi;
- Qaysidir o'quvchining xulqi muhokamaga qo'yiladi;
- O'quvchilarning fanlarni o'zlashtirishlari va davomatlari muhokama qilinadi;
- Qandaydir tadbirlarga tayyorgarlik va sinf muammolarini hal etish kabi masalalar xususida so'z boradi.

Tarbiyaviy soatlar aslida qanday bo'lishi kerak?

- Ta'lim jarayoni alohida, mustaqil darslardan tashkil topgani kabi tarbiyaviy soatlar ham yaxlit tarbiyaviy usullar, ta'sirchan vositalar yordamida amalga oshiriladi;
- Sinf rahbari ushbu tarbiyaviy soatni o'tkazishga doir aniq ish rejasiga ega bo'lishlari lozim;
- Yuqori tashkilotlardan tavsiya asosida berilgan “Tarbiyaviy soatlar” mavzularining namunaviy rejasini asos qilib olish;

Bugungi shiddatli davr barchamizdan axloqiy va ma'naviy jihatdan tarbiyaviy ishlarni yanada kuchaytirish lozimligini talab etmoqda. Ma'naviyat yo'q ekan, inson ongli ijtimoiy shaxs bo'la olmaydi. Shuning uchun ham sinf rahbarlari va butun o'qituvchilar jamoasi oldida o'quvchilarga milliy va umuminsoniy qadriyatlar asosida hayot kechirishni o'rgatishdek muhim vazifa turadi.

Hozirgi globallashuv jarayonlari kuchaygan, turli g'oyalar o'rtasidagi kurash keskinlashgan, “ommaviy madaniyat” xurujlari butun dunyoga tarqalib borayotgan, internet tarmog'i orqali uzatilayotgan buzg'unchi axborotlar inson qalbi va ongini o'ziga qaram qilishga urinayotgan tahlikali

zamonda kelajagimiz bo'lgan yosh avlodni hayotga tayyorlashning samarali shakl va uslublari izlash davlat siyosati darajasidagi masalaga aylangan.

Tarbiyaviy ishlarni davr talabiga javob beradigan holga keltirish uchun tarbiyaning asosi bo'lgan barcha g'oyalar qaytadan ko'rib chiqilishi, asosiy e'tibor bola shaxsiga qaratilishi, yillar davomida to'plangan ijobiy tajribadan unumli foydalanish zarurligini taqozo etadi. Inson shaxsining kamol topishi esa juda murakkab va uzluksiz jarayon davomida shakllanadi.

Uning tarbiyasiga ota-onasi, maktab, mahalla, do'stlari, jamoat tashkilotlari, atrof-muhit, internet, ommaviy axborot vositalari, san'at, adabiyot, tabiat va hokazolar bevosita ta'sir ko'rsatadi. Shuning uchun ham barcha sinf rahbarlari o'z tarbiyaviy faoliyatlarida ana shu mezonlarni hisobga olishlari shart.

O'quvchilarda hulq-odob madaniyatiga rioya qilish, fikrini erkin ifodalash, notiqlik qobiliyatini yuksaltirish, axborotlardan to'g'ri va samarali foydalanish, shu bilan birga bu boradagi xalqaro hamda milliy qonunchilik qoidalariga rioya qilishni tarbiyalash tarbiyaviy soatlarning asosiy maqsadlaridan birdir. Shuningdek, tarbiyaviy soatlar orqali o'quvchilarda to'g'ri kasb tanlash, kitobxonlik madaniyatini shakllantirish, bo'sh vaqtini to'g'ri taqsimlash, o'z iqtidorini rivojlantirish uchun turli to'garaklarni to'g'ri tanlash, tayyor ish joylarida ishlash emas, balki o'zi ish joylarni yaratishi kabi qobiliyatlar shakllantiriladi.

Tarbiyaviy soat dasturlari oddiydan murakkablikka tamoyili asosida shakllantirilgan bo'lib, quyidagi yo'nalishlarni o'z ichiga oladi. Vatanparvarlik axloqiy, huquqiy, jismoniy, gigiyenik, ekologik hamda estetik tarbiya shuningdek, o'quvchilarni to'g'ri kasb tanlashga yo'naltiradi. Tarbiyaviy soatlarning mazkur yo'nalishlari O'zbekiston Respublikasida ta'limning uzluksizligi, uzviyligi, o'quvchi shaxsi va qiziqishlari ustuvorligidan kelib chiqib, ularda yosh xususiyatlariga mos ravishda quyidagi tayanch kompetensiyalar shakllantiriladi.

Kommunikativ kompetensiya - ijtimoiy vaziyatlarda ona tilida hamda birorta xorijiy tilda o'zaro muloqotga kirisha olishni, muloqotda muomala madaniyatiga amal qilishni, ijtimoiy moslashuvchanlikni, hamkorlikda jamoada samarali ishlay olish layoqatlarini shakllantirishni nazarda tutadi.

Axborotlar bilan ishlash kompetensiyasi - media manbalardan zarur ma'lumotlarni izlab topa olishni, saralashni, qayta ishlashni, saqlashni,

ulardan samarali foydalana olishni, ularning xavfsizligini ta'minlashni, media madaniyatga ega bo'lish layoqatlarini shakllantirishni nazarda tutadi.

O'zini-o'zi rivojlantirish kompetensiyasi - doimiy ravishda o'z-o'zini jismoniy, ma'naviy, ruhiy, intellektual va kreativ rivojlantirish, kamolotga intilish, hayoti davomida mustaqil o'qib-o'rganish, kognitivlik ko'nikmalarini va hayotiy tajribani mustaqil ravishda muntazam oshirib borish, o'z xatti-harakatini muqobil baholash va mustaqil qaror qabul qila olish ko'nikmalarini egallashni nazarda tutadi

Ijtimoiy faol fuqarolik kompetensiyasi - jamiyatda bo'layotgan voqea, hodisa va jarayonlarga daxldorlikni his etish va ularda faol ishtirok etish, o'zining fuqarolik burch va huquqlarini bilish, unga rioya qilish, mehnat va fuqarolik munosabatlarida muomala va huquqiy madaniyatga ega bo'lish layoqatlarini shakllantirishni nazarda tutadi.

Milliy va umummadaniy kompetensiya - vatanga sadoqatli, insonlarga mehr-oqibatli hamda umuminsoniy va milliy qadriyatlarga e'tiqodli bo'lish, badiiy va san'at asarlarini tushunish, orasta kiyinish, madaniy qoidalarga va sog'lom turmush tarziga amal qilish layoqatlarini shakllantirishni nazarda tutadi.

Matematik savodxonlik, fan va texnika yangiliklaridan xabardor bo'lish hamda foydalanish kompetensiyasi - aniq hisob-kitoblarga asoslangan holda shaxsiy, oilaviy, kasbiy va iqtisodiy rejalarni tuza olish, kundalik faoliyatda turli diagramma, chizma va modellarni o'qiy olish, inson mehnatini yengillashtiradigan, mehnat unumdorligini oshiradigan, qulay shart-sharoitga olib keladigan fan va texnika yangiliklaridan foydalana olish layoqatlarini shakllantirishni nazarda tutadi. Shuningdek, mazkur kompetensiyalar har bir tarbiyaviy soatning mazmunidan kelib chiqqan holda shakllantiriladi.

Umumta'lim maktablarining 1-11-sinf o'quvchilari uchun tuzilgan "Tarbiyaviy soatlar uchun namunaviy mavzular rejasi" mazmunan tarbiyaviy-axloqiy hislatlarni shakllantirish bilan bir qatorda yurtimizda nishonlanadigan umumxalq bayramlari va muhim tarixiy sanalar asosida tuzildi. Bundan tashqari mazkur rejada fan oyliklari davomida o'quvchilar uchun tarbiyaviy dars soatlarini o'tishda nimalarga e'tibor berish kerakligi e'tiborga olingan.

Mazkur dastur va qo'llanmada bugungi kunda sinf rabarlari uchun amaliy va uslubiy yordam sifatida Respublika Ta'lim markazi

mutaxassisleri va amaliyotchilar hamkorligida “Tarbiyaviy soat”larning mashgʻulot ishlanmalari tavsiya etiladi.

“Tarbiyaviy soat”lar rejasidagi 8 soatlik “Yoʻl harakati qoidolari”ga doir mavzular dasturi va dars ishlanmalari mazkur qoʻllanmada aks ettirilmagan.

Umumtaʼlim maktablarining 5-sinf oʻquvchilari uchun ishlab chiqilgan “Tarbiyaviy soat” mashgʻulot ishlanmalarida mazmunan oʻquvchilarda tarbiyaviy-axloqiy xislatlarni shakllantirish va mustahkamlash maqsadida donolar hikmatlariga va milliy qadriyatlarimizga hurmat, vatanparvarlik, insonparvarlik, jismoniy tarbiya, shaxsiy gigiyena, ozodalik, kiyinish odobi, bola huquqlari, tabiatni asrash, iqtisodiy tarbiya, salomlashish va muomala odobi, kitobni sevish kabilar bilan bir qatorda yurtimizda oʻtkaziladigan umumxalq bayramlari va muhim sanalarni nishonlashda nimalarga eʼtibor berish lozimligi toʻgʻrisida tavsiyalar berilgan.

Tarbiyaviy soatlarni quyidagi tartibda tashkil qilish mumkin:

Kun shiori:

I. Kirish;

II. Asosiy qism: hikoya, suhbat, maʼruza, guruhlarda ishlash;

III. Yakuniy qism.

Tarbiyaviy soatlarda foydalanish uchun mavzuga doir adabiyotlar koʻrgazmasi tashkil etiladi. Jarayonni ochiq muloqot, davra suhbat, bahs-munozara, treninglar va boshqa har xil noanʼanaviy tarzda tashkil etish mumkin.

(Izoh: Taqdim etilayotgan tarbiyaviy soatlar dasturiga Umumtaʼlim maktablarining sinf rahbarlari metod kengashi qaroriga koʻra 15 % gacha oʻzgartirish kiritilishi mumkin.)

“Tarbiyaviy soat” mashg‘ulotlarining o‘quv-mavzu rejasi
(1-11 sinflar uchun)

1–SINF

№	O‘tiladigan mavzular	Soat
1	O‘zbekiston-ona vatanim!	1
2	Tabiatni muhofaza qilish.	1
3	Mening kun tartibim.	1
4	Xavfsizlik nima?	1
5	Ustozga ta‘zim! (Ustoz va murabbiylar kuni munosabati bilan)	1
6	4-oktyabr butun jahon xayvonlarni himoya qilish kuni.	1
7	Tejamkorlik haqida suhbat.	1
8	Ona tilim – jonu dilim. (O‘z.Res. “Davlat tili haqida”gi Qonun qabul qilingan kun munosabati bilan).	1
9	Oltin kuz ertaklari.	1
10	Ta‘til taassurotlari.	1
11	Bayrog‘imiz – faxrimiz (18 noyabr - O‘z.Res. Davlat bayrog‘i qabul qilingan kun munosabati bilan).	1
12	Ertaklar yaxshilikka – yetaklar.	1
13	Qomusimiz–baxtimiz (8 dekabr – Konstitutsiya kuni munosabati bilan).	1
14	Madhiyani kuylaylik (10 dekabr - O‘z.Res. Davlat madhiyasi qabul qilingan kun munosabati bilan).	1
15	Mas‘uliyat nima?	1
16	(Yangi yil bayrami yaqinlashishi munosabati bilan).	1
17	Vatan posbonlari (14 yanvar – Vatan himoyachilari kuni munosabati bilan).	1
18	Mening mahallam.	1
19	Yaxshi tarbiya - inson ziynati.	1
20	Bobolarimiz deydilar... (Navoiy va Bobur tavallud kunlari oldidan).	1
21	Dono bobolar o‘gitlari (xalq maqollari va matallari haqida).	1

22	Bizni dunyo taniydi (2 mart O'zbekiston BMTga qabul qilingan kun).	1
23	Mehribonim onam (8 mart – Xotin-qizlar kuni munosabati bilan).	1
24	Suv hayot manbai.(22 mart butun jahon suv resurslari kuni munosabati bilan)	1
25	Navro'z – bahor bayrami (21 mart – Navro'z bayrami munosabati bilan).	1
26	Mehnat-mehnatning tagi rohat.	1
27	Ona tabiat qo'ynida.	1
28	Men sevgan ertak qahramoni.	1
29	Mening qahramonim.	1
30	Bobom xotiralari (Xotira va qadrlash kuni oldidan).	1
31	Ilm va hunar ko'kka yetkazar.	1
32	Yoz – o'tadi soz!	1
33	Men 1-sinfni tugatdim (Maktab haqida taassurotlarim).	1
	Jami:	33 soat

2-SINF

№	O'tiladigan mavzular	Soat
1	Ona yurtim-oltin beshigim.	1
2	Odobli bola-elga manzur.	1
3	Kattaga hurmatda kichikka izzatda, kichikka izzatda bo'ling.	1
4	Ona maktab bag'rida.	1
5	Ustozga hurmat (1 oktyabr – O'qituvchilar va murabbiylar kuni munosabati bilan).	1
6	Ona tabiatni asraylik. (4-oktyabr butun jahon hayvonlarni himoya qilish kuni munosabati bilan)	1
7	Xavfsizlik qoidalarini bilamizmi?	1
8	Ona tilim – jonu dilim (O'z.Res. “Davlat tili haqida”gi Qonun qabul qilingan kun munosabati bilan).	1

9	Etiket qoidolari	1
10	Tartibga solish vositalari va ahamiyati. (Yo'l harakati qoidolari)	1
11	O'zbekiston Respublikasining bayrog'i (18 noyabr - O'z.Res. Davlat bayrog'i qabul qilingan kun munosabati bilan).	1
12	Bizning maktabdagi vazifalarimiz.	1
13	Baxtimiz qomusi (8 dekabr – Konstitutsiya kuni munosabati bilan).	1
14	O'zbekiston Respublikasi madhiyasi (10 dekabr - O'z.Res. Davlat madhiyasi qabul qilingan kun munosabati bilan).	1
15	Yo'lni kesib o'tish. To'xtash joyi. (Yo'l harakati qoidolari)	1
16	Biz yangi yilni kutib olamiz? (Yangi yil bayrami yaqinlashishi munosabati bilan).	1
17	Vatanparvar ajdodlarimiz (14 yanvar – Vatan himoyachilari kuni munosabati bilan).	1
18	To'maris kim?	1
19	Transport vositalari va turlari (Yo'l harakati qoidolari).	1
20	Buyuk ajdodlarimiz (Navoiy va Bobur tavallud kunlari oldidan).	2
21	Do'stlik – bebaho ne'mat. (2-mart O'zbekiston BMTga qabul qilingan kun munosabati bilan)	1
22	Onalar - uyimiz charog'boni (8 mart – Xotin-qizlar kuni munosabati bilan).	1
23	Oilada mening o'rnim va vazifam.	1
24	Transportda yurish qoidolari	1
25	Milliy an'analarimiz – g'ururimiz (21 mart – Navro'z do'stlik bayrami munosabati bilan).	1
26	Milliy o'yinlar.	1
27	Qonunlar nima uchun kerak?	1
28	Ogohlantiruvchi belgilar. (Yo'l harakati qoidolari)	2
29	Yurtimiz favvorolari.(1may favvoralar kuni munosabati bilan)	1

30	Ona Vatan – aziz! (Xotira va qadrlash kuni oldidan).	1
31	Biz kimlardan o`rnak olamiz?	1
32	Kitob bizning do`stimiz.	1
33	Yozgi ta`til – bir yilga tatir.	1
	Jami:	34 soat

3-SINF

№	O`tiladigan mavzular	Soat
1	Serquyosh O`zbekiston!	1
2	Yo`llarda piyodalar harakati (Yo`l harakati qoidalari)	1
3	Birinchi tibbiy yordam qanday ko`rsatiladi?	1
4	Ustoz mehri (1 oktyabr – O`qituvchilar va murabbiylar kuni munosabati bilan).	1
5	Odobli bola-elga manzur	1
6	Shahar tashqarisidagi yo`llarda harakat (Yo`l harakati qoidalari).	1
7	Bo`lay desang baquvvat, bardam, sport bilan shug`ullan hardam.	1
8	Ona tiliga ehtirom (O`z.Res. “Davlat tili haqida”gi Qonun qabul qilingan kun munosabati bilan).	1
9	Oilada tejamkorlik.	1
10	Shahar tashqarisida xavfsizlik qoidalari (Yo`l harakati qoidalari).	1
11	Bayrog`imiz – faxrimiz (18 noyabr - O`z.Res. Davlat bayrog`i qabul qilingan kun munosabati bilan).	1
12	Yo`llardan o`tish qoidalari (Yo`l harakati qoidalari).	1
13	Bizning huquqlarimiz (8 dekabr – Konstitutsiya kuni munosabati bilan).	1
14	Davlatimiz madhiyasi (10 dekabr - O`z.Res. Davlat madhiyasi qabul qilingan kun munosabati bilan).	1
15	Mening huquq va majburiyatlarim.	1
16	Yangi yil archasi (Yangi yil bayrami yaqinlashishi munosabati bilan).	1

17	Vatanimiz himoyachilari (14 yanvar – Vatan himoyachilari kuni munosabati bilan).	1
18	Transportdan tushgan yo'lovchilarning yo'ldan o'tish qoidalar (Yo'l harakati qoidalar)	1
19	Ko'hna obidalar-tarix guvohi.	1
20	Bobolarimiz me'rosi (A.Navoiy va Z.M.Bobur tavallud kunlari oldidan).	2
21	Jamoat joylarida o'zini tuta bilish.	1
22	Did bilan kiyinish odobi.	1
23	Qush uyasida ko'rganini qiladi.	1
24	Onajonlar, sizga ta'zim! (8 mart – Xotin-qizlar kuni munosabati bilan).	1
25	Kim bo'lsam ekan?	1
26	O'zbek milliy o'yinlari (21 mart – Navro'z bayrami munosabati bilan).	1
27	Amir Temur avlodlarimiz.	1
28	Imtiyozli belgilar (Yo'l harakati qoidalar)	1
29	Ilm – baxt kaliti.	1
30	Vatan – muqaddas (9 may – Xotira va qadrlash kuni oldidan).	1
31	Axborot - ishora belgilari (Yo'l harakati qoidalar)	1
32	Kitobim –oftobim.	1
33	Yaxshi dam – o'qishga hamdam.	1
	Jami:	34 soat

4-SINF

№	O'tiladigan mavzular	Soat
1	Biz istiqlol farzandlarimiz!	1
2	O'quvchilarning tashkiliy jamlanmasi va guruhining harakatlanishi (Yo'l harakati qoidalar).	1
3	Etiket qoidalar.	1

4	Sizni sharaflaymiz, aziz ustozlar (1 oktyabr – O`qituvchilar va murabbiylar kuni munosabati bilan).	1
5	Favqulodda vaziyatlarda to`g`ri harakat qilish.	1
6	Yo`lning qatnov qismidagi belgilar (Yo`l harakati qoidalari).	1
7	Tanishish odobi?	1
8	Til – dil ko`zgusi (O`z.Res. “Davlat tili haqida”gi Qonun qabul qilingan kun munosabati bilan).	1
9	Transport vositalaridagi raqam, ogohlantiruvchi belgilar va yozuvlar (Yo`l harakati qoidalari).	1
10	Oltin kuz ne`matlari.	1
11	Bayrog`imiz-faxrimiz (18 noyabr - O`z.Res. Davlat bayrog`i qabul qilingan kun munosabati bilan).	1
12	Bola huquqlari to`g`risidagi Konvensiya.	1
13	Konstitutsiya- baxtimiz komusi (8 dekabr – Konstitutsiya kuni munosabati bilan).	1
14	Madhiyam, yangrayver! (10 dekabr - O`z.Res. Davlat madhiyasi qabul qilingan kun munosabati bilan).	1
15	Kumush qish.	1
16	Yangi yilga yangi rejalar (Yangi yil bayrami yaqinlashishi munosabati bilan).	1
17	Ona yurti mard o`g`lonlar qo`riqlaydi (14 yanvar – Vatan himoyachilari kuni munosabati bilan).	1
18	Barcha fuqarolar tengdirlar.	1
19	Tejamkorlik. Gaz va elektr, ichimlik suvini tejash burchimiz.	1
20	Donalar bisotidan. (Navoiy va Bobur tavallud kunlari oldidan).	1
21	Birlashgan Millatlar Tashkiloti haqida.	1
22	Piyodalarning yakka, guruh bo`lib va jamlanma harakatlanishi (Yo`l harakati qoidalari)	1
23	Oila - muqaddas dargoh.	1
24	Onalar, sizni qutlaymiz! (8 mart – Xotin-qizlar kuni munosabati bilan).	1
25	Sog` tanda-sog`lom aql.	1

26	Milliy an`analarimiz faxrimizdir (21 mart – Navro`z bayrami munosabati bilan).	1
27	Odobli bo`lish osonmi?	1
28	Yo`l transport hodisalarining sabablari (Yo`l harakati qoidalari).	1
29	Yurtimizdagi muzeylar.	1
30	Ta`qiqlovchi belgilar (Yo`l harakati qoidalari).	1
31	Xotira muqaddas (Xotira va qadrlash kuni oldidan).	1
32	Velosipedda va piyoda harakatlanish qoidalari (Yo`l harakati qoidalari)	1
33	Kitob – bilim bulog`i.	1
34	Yozgi ta`til rejalari.	1
	Jami:	34 soat

5-SINF

№	O`tiladigan mavzular	Soat
1	Taraqqiyot odimlari	1
2	Ona tabiatni asraylik	1
3	Obodlik ko`ngildan boshlanadi	1
4	Jahonda bo`lmasa muallim agar, hayot ham bo`lmasdi go`zal bu qadar (1 oktyabr – O`qituvchilar va murabbiylar kuni munosabati bilan).	1
5	Inson odobi bilan aziz	1
6	Ona tilim – jonu dilim (O`zbekiston Respublikasining “Davlat tili to`g`risida”gi Qonuni qabul qilingan kun munosabati bilan).	1
7	Transport vositalarining harakati (Yo`l harakati qoidalari).	1
8	Jamoa bo`lish zavqi (Team building- jamoaviylikni shakllantirish)	1
9	Mening kelajak orzuim.	1
10	Ilm va zakovat tushunchasi.	1
11	Bayrog`imiz – faxrimiz, g`ururimiz (18 noyabr – O`zbekiston Respublikasining Davlat bayrog`i qabul qilingan kun munosabati bilan).	1

12	Mardlar qo`riqlaydi Vatanni	1
13	Huquqiy madaniyat – komil inson belgisi (8 dekabr – Konstitutsiya qabul qilingan kun munosabati bilan).	1
14	Madhiyam faxrim mening (10 dekabr – O`zbekiston Respublikasining Davlat madhiyasi qabul qilingan kun munosabati bilan).	1
15	Tartibga soluvchining ishoralari (Yo`l harakati qoidalar).	1
16	Yangi yilda yangi orzular! (Yangi yil bayrami yaqinlashishi munosabati bilan).	1
17	Tinchlik va osoyishtaligimiz garovi. (14 yanvar – Vatan himoyachilari kuni munosabati bilan)	1
18	Chiroyli hulq-inson ziynati.	1
19	Yo`l harakati qoidalar nima uchun kerak?	1
20	Inson qalbining quvonch-u qayg`usi kuychisi (Alisher Navoiy tavallud topgan kun).	1
21	Vatan sog`inchi ila yashagan siymo (Z.M.Bobur tavallud topgan kun munosabati bilan)	1
22	Ilmli kishi xor bo`lmas.	1
23	Tejamkorlik – farovonlik manbai.	1
24	Har doim sog` bo`lsin onam! (8 mart - Xotin-qizlar kuni munosabati bilan).	1
25	Sport-sog`lik garovi.	1
26	Navro`z – mehr-oqibatni ulug`lovchi qadriyat (21 mart - Navro`z bayrami munosabati bilan).	1
27	Amir Temur – komillik namunasi (Amir Temur tavallud topgan kun munosabati bilan).	1
28	Mehnatdan kelsa boylik-turmush bo`lar chiroylik.	1
29	Maxsus avtomobil va motosikllar haqida suhbat (Yo`l harakati qoidalar).	1
30	“Qahramonlik, burch va fidoiylik” (Xotira va qadrlash kuni oldidan).	1
31	Birinchi tibbiy yordam ko`rsatish (Yo`l harakati qoidalar).	1
32	Kitobdan yaxshi do`st bo`lmas.	1
33	Buyuruvchi belgilar (Yo`l harakati qoidalar)	1
34	Yoz-o`tadi soz!	1

	Jami:	34 soat
--	--------------	--------------------

6-SINF

№	O`tiladigan mavzular	Soat
1	O`zbekiston – vatanim manim.	1
2	Yo`l belgilarining turlari (Yo`l harakati qoidalari)	1
3	Yurtim jamoli.	1
4	Ustozlar bizning faxrimiz (1 oktyabr – O`qituvchilar va murabbiylar kuni munosabati bilan).	1
5	Gaz va elektr manbaini tejash.	1
6	Bir og`iz shirin so`z (Filologiya fanlari oyligi doirasida). Jamoat joylarida telefondan foydalanish.	1
7	Ko`cha va yo`llarning qatnov qismidagi chiziqlar (Yo`l harakati qoidalari).	1
8	Ona tilim – mening iftixorim! (O`z.Res. “Davlat tili haqida”gi Qonun qabul qilingan kun munosabati bilan).	1
9	Velosipedda harakatlanish (Yo`l harakati qoidalari).	1
10	Bag`rikenglik.	
11	Davlatimiz bayrog`i (18 noyabr - O`z.Res. Davlat bayrog`i qabul qilingan kun munosabati bilan).	1
12	Temir yo`l kesishuvlaridagi harakat (Yo`l harakati qoidalari).	1
13	8 dekabr – O`zbekiston Respublikasi Konstitusiyasi qabul qilingan kun.	1
14	Milliy iftixor tuyg`usi (10 dekabr - O`z.Res. Davlat madhiyasi qabul qilingan kun munosabati bilan).	1
15	Transport vositalarining to`xtash yo`li (Yo`l harakati qoidalari).	1
16	Yangi yilda yangi orzular (Yangi yil bayrami yaqinlashishi munosabati bilan).	1
17	Mardlar qo`riqlaydi vatanni (14 yanvar – Vatan himoyachilari kuni munosabati bilan).	1

18	Mening mahallamda yashash yaxshi (Tarix fani oyligi doirasida).	1
19	O'quvchilarning yo'l transport hodisasi ro'y bergandagi vazifalari (Yo'l harakati qoidalari).	1
20	Ikki buyuk siymo (Navoiy va Bobur tavallud kunlari oldidan).	2
21	Barkamol avlod orzusi (Matematika, informatika fanlari oyligi doirasida).	1
22	Olamni mahliyo aylagan diyor! (O'zbekiston BMTga qabul qilingan kunga bag'ishlanadi)	1
23	Onalarni ardoqlab (8 mart – Xotin-qizlar kuni munosabati bilan).	1
24	Tabiat va biz (Fizika, biologiya fanlari oyligi doirasida).	1
25	Umrboqiy qadriyatlar (21 mart – Navro'z bayrami munosabati bilan).	1
26	Amir Temur buyuk sarkarda va davlat arbobi. (Amir Temur tavallud topgan kun munosabati bilan).	1
27	Mehnatdan kelsa boylik – turmush bo'lar chiroylik (Tasviriy san'at, musiqa, mehnat fan oyliklari doirasida).	1
28	Suvni tejang - u hayot manbai.	1
29	Jamoat transportiga chiqish maydonchasini belgilovchi chiziqlar (Yo'l harakati qoidalari).	1
30	Tarixiy xotirasiz kelajak bo'lmaydi (Xotira va qadrlash kuni oldidan).	1
31	Til bilmoq, el bilmoq (Xorijiy tillar fanlari oyligi doirasida).	1
32	Kiyinish odobi.	1
33	Men yoqtirgan kitob.	1
	Jami:	34 soat

7-SINF

№	O'tiladigan mavzular	Soat
1	O'zbekiston-muqaddas diyor!	1
2	Umumiy qoidalar haqida (Yo'l harakati qoidalari).	1

3	Tarixiy obidalariga sayohat. (27 sentyabr xalqaro turizm kuni munosabati bilan)	1
4	Ustozlar – elda aziz (1 oktyabr – O`qituvchilar va murabbiylar kuni munosabati bilan).	1
5	Maktab mulki muqaddas, uni ko`z qorachig`iday asra.	1
6	Ko`chalarda piyodalar qanday harakatlanishlari kerak (Yo`l harakati qoidalar).	1
7	Tilga e`tibor – elga e`tibor (Filologiya fanlari oyligi doirasida).	1
8	Men sevgan asar.	1
9	O`zbek tili – Davlat tili (O`z.Res. “Davlat tili haqida”gi Qonun qabul qilingan kun munosabati bilan).	1
10	Bilimli yoshlar - yurt tayanchi (Rus tili fani oyligi doirasida).	1
11	Bayrog`imiz - faxrimiz (18 noyabr - O`z.Res. Davlat bayrog`i qabul qilingan kun munosabati bilan).	1
12	Yo`l qoidasi - umr foydasi (Yo`l harakati qoidalar).	1
13	Bola huquqlari davlat himoyasida (8 dekabr – Konstitutsiya kuni munosabati bilan).	1
14	O`zbekiston - Sharq mash`ali (10 dekabr - O`z.Res. Davlat madhiyasi qabul qilingan kun munosabati bilan).	1
15	Kumush qish ziynati	1
16	Yangi yilga yangicha qadam (Yangi yil bayrami yaqinlashishi munosabati bilan).	1
17	14 yanvar – Vatan himoyachilari kuni.	1
18	O`zlikni anglash (Tarix fani oyligi doirasida).	1
19	Ilm va zakovat tushunchasi.	1
20	Buyuk allomalar hayoti – ibrat namunasi (Navoiy va Bobur tavallud kunlari oldidan).	1
21	Birinchi yordam ko`rsatish qoidalar. (Yo`l harakati qoidalar yuzasidan).	1
22	Fan, texnika – sirli tilsim (Matematika, informatika fanlari oyligi doirasida).	1
23	Qadriyatlar beshigisan mahallam.	1

24	Jannat onalar oyogʻi ostidadir (8 mart – Xotin-qizlar kuni munosabati bilan).	1
25	Ilmiy – texnikaviy yangiliklarning inson hayotidagi oʻrni (Fizika, kimyo, biologiya fanlari oyligi doirasida).	1
26	Qadimiy qadriyatlarimiz (21 mart – Navroʻz bayrami munosabati bilan).	1
27	Amir Temur tuzuklarida ilm-fan, axloq-odob haqida (Amir Temur tavallud topgan kun munosabati bilan).	1
28	Moddiy va maʼnaviy meʼros (Tasviriy sanʼat, musiqa, mehnat fanlari oyliklari doirasida).	1
29	Ona zamin.(22 aprel xalqaro yerni muhofaza qilish kuni munosabati bilan)	1
30	Tomchi suvda – hayot jilvasi	1
31	Xotira –ulugʻ qadriyat (9 may – Xotira va qadrlash kuni oldidan).	1
32	Til oʻrganish – davr talabi (Xorijiy tillar fanlari oyligi doirasida).	1
33	Vaqtни qadrlash.	1
34	Foydali va maroqli dam – mehnatga hamdam.	1
	Jami:	34 soat

8-SINF

№	Oʻtiladigan mavzular	Soat
1	Mustaqil Oʻzbekiston farzandlarimiz.	1
2	Ona tabiatni asraylik. (Butun jahon yovvoyi tabiat jamgʻarmasi tashkil topgan kun munosabati bilan.	1
3	Bir oʻlkaki... (Geografiya fani oyligi doirasida).	1
4	Ustoz otangdek ulugʻ (1 oktyabr - Oʻqituvchilar va murabbiylar kuni munosabati bilan).	1
5	Transport vositalarining yoʻlning qatnov qismida joylashuvi (Yoʻl harakati qoidalar).	1
6	Toʻxtash va toʻxtab turish qoidalar (Yoʻl harakati qoidalar).	1

7	Serquyosh, hur o'lka!	1
8	So'zlashish va nutq madaniyati ko'p tilsimning kaliti (Filologiya fanlari oyligi doirasida).	1
9	Chorrahada harakatlanish qoidalari (Yo'l harakati qoidalari).	1
10	Iste'dodli bolalar - Vatan ishonchi (Rus tili fani oyligi doirasida).	1
11	Davlatimiz bayrog'i – faxr va iftixorimiz! (18 noyabr - O'z.Res. Davlat bayrog'i qabul qilingan kun munosabati bilan).	1
12	Transportda yurish odobi. Yo'nalishi belgilangan transport vositalarining bekatlari va piyodalarning o'tish joylari (Yo'l harakati qoidalari).	1
13	Konstitutsiya – baxtimiz qomusi (8 dekabr – Konstitutsiya kuni munosabati bilan).	1
14	Tenglik va hurlik ramzi (10 dekabr - O'z.Res. Davlat madhiyasi qabul qilingan kun munosabati bilan).	1
15	Ma'naviy jasorat sohiblari (MIG' fani oyligi doirasida).	1
16	Orzular og'ushida (Yangi yil bayrami yaqinlashishi munosabati bilan).	1
17	Vatan sajdagoh kabi muqaddasdir (14 yanvar – Vatan himoyachilari kuni munosabati bilan).	1
18	Bugungi kun qahramoni (Tarix fani oyligi doirasida).	1
19	Jamoa bo'lish zavqi (Team building- jamoaviylikni shakllantirish)	1
20	Buyuk siymolarni yod etib (Navoiy va Bobur tavallud kunlari oldidan).	1
21	Maktab va kelajak (Matematika, informatika fanlari oyligi doirasida).	1
22	Yumshoq ko'nikmalar haqida bilasizmi?!	1
23	Sizga talpinaman, onajon! (8 mart – Xotin-qizlar kuni munosabati bilan).	1
24	O'zbekistonning noyob tabiati (kimyo, fizika, biologiya fanlari oyligi doirasida).	1

25	Navro`zi olam muborak! (21 mart – Navro`z bayrami munosabati bilan).	1
26	Ona zamin.(22 aprel xalqaro yerni muhofaza qilish kuni munosabati bilan)	1
27	Amir Temur va temuriylar davri madaniyati (Amir Temur tavallud topgan kun munosabati bilan).	1
28	Velosiped va aravalar harakatlanishiga doir talablar (Yo`l harakati qoidalari).	1
29	Vatanni sevmok iymondandir (Xotira va qadrlash kuni oldidan).	1
30	Ijobiy fikrlash va salbiy his-tuyg`ularni boshqarish bilim-ko`nikmalari	1
31	Til – dil kaliti (Xorijiy tillar fanlari oyligi doirasida).	1
32	Kitob eng yaxshi do`st.	1
33	Yozgi ta`ildagi rejalarim	1
34	Psixologik madaniyat va psixologik salomatlik bilim-ko`nikmalari	1
	Jami:	34 soat

9-SINF

№	O`tiladigan mavzular	Soat
1	Men nechun sevaman O`zbekistonni?	1
2	Ijtimoiy tarmoqlardan samarali foydalanish va tahdidlar.	1
3	Umummilliy boylik (Geografiya fani oyligi doirasida).	1
4	Kasblar ichida eng ulug`i (1 oktyabr – O`qituvchilar va murabbiylar kuni munosabati bilan).	1
5	Inson psixologiyasi va shaxs etikasi haqida tushunchalar	1
6	Shirin so`z jon ozig`i (Filologiya fanlari oyligi doirasida).	1
7	“Dehqon boy bo`lsa xalq boy bo`ladi”.	1
8	Til - fikr libosidir (O`z. Res. “Davlat tili haqida”gi Qonun qabul qilingan kun munosabati bilan).	1
9	Sog`lom fikrlash psixologiyasi	1

10	Zamon bilan hamnafas (Rus tili fani oyliqi doirasida).	1
11	Globalashuv va uning oqibatlarl.	1
12	Yurt kelajagi yoshlar qo`lida.	1
13	Konstitusiya – huquqlarimiz kafolati (8 dekabr – Konstitusiya kuni munosabati bilan).	1
14	Davlatimiz ramzlari – shonu-shavkatimiz!	1
15	Buyuk ma`naviyat egasimiz (MIG` fani oyliqi doirasida).	1
16	Yangi yil tilaklarim sizga, do`stlar! (Yangi yil bayrami yaqinlashishi munosabati bilan).	1
17	Vatan – sajdagoh kabi muqaddasdir (14 yanvar – Vatan himoyachilari kuni munosabati bilan).	1
18	Ulug` ajdodlarimiz merosini chuqurroq o`rganaylik! (Tarix fani oyliqi doirasida).	1
19	Korrupsiya – jamiyat taraqqiyotining kushandasi.	1
20	Buyuklarni yod etib (Navoiy va Bobur tavallud kunlari oldidan).	1
21	Fan-texnika taraqqiyoti va biz (matematika, informatika fanlari oyliqi).	1
22	Oilaviy qadriyatlar psixologiyasi	1
23	Mehrim sizga atalgan! (8 mart – Xotin-qizlar kuni munosabati bilan).	1
24	Tabiiy fanlarni o`rganamiz (Kimyo, biologiya fanlari oyliqi doirasida).	1
25	Milliy urf-odatlarimiz va zamonaviy an`analarimiz (21 mart – Navro`z bayrami munosabati bilan).	1
26	Amir Temur hayoti bizga o`rnak (Amir Temur tavallud topgan kun munosabati bilan).	1
27	Hunarli kishi xor bo`lmas (Tasviriy san`at, musiqa, mehnat fan oyliklari doirasida).	1
28	Ogohlik davr talabi (Fuqarolik muhofazasi kuni munosabati bilan).	1
29	Chekmasdan hayot gashtini sur!	1
30	Bu muqaddas Vatanda azizdir inson (9 may – Xotira va qadrlash kuni oldidan).	1

31	Til bilgan – el biladi (Xorijiy tillar fanlari oyliqi doirasida).	1
32	Kutubxonalar – insoniyat barcha ma`naviy boyliklarining durdonasi.	1
33	Maqsadlar qo`yish va ularga erishish psixologiyasi (Yangi yil bayrami yaqinlashishi munosabati bilan).	1
34	Ijtimoiy-psixologik bosimlar va ularga qarshi tura olish bilim-ko`nikmalari	1
	Jami:	34 soat

10-SINF

№	O`tiladigan mavzular	Soat
1	“Jonajon O`zbekistonim, mangu bo`l omon!”	1
2	Ijtimoiy tarmoq tahdidlari.	1
3	Stresslar va ularni boshqarish psixologiyasi (stress management)	1
4	Notiqlik madaniyati.	1
5	Ustoz otangdek ulug`i.	1
6	Onati tili – qalb ko`zgusi.	1
7	Halollik.	1
8	Nizolar va ularni boshqarish psixologiyasi (conflict management)	1
9	Oila psixologiyasi va etikasi haqida tushunchalar	1
10	Til bilgan el biladi (Rus tili fani oyliqi doirasida).	1
11	Befarqlik va uning oqibatlar	1
12	Vatan olidagi burch va mas`uliyat.	1
13	Konstitutsiya – huquqlarimiz kafolati	1
14	Milliy qadriyatlarimizda huquqiy madaniyat	1
15	Ma`naviy jasorat	1
16	Mening kelajakdan maqsadim! Yangi yil bayrami yaqinlashishi munosabati bilan.	1
17	Tinchlik uchun barcha mas`ul.	1
18	Jahon axbort tarmog`idagi tahdidlar!	1
19	Korrupsiyasiz – jamiyat quramiz.	1

20	Buyuk qadriyatlar yaxshilikka yetaklar.	1
21	Kiber makon va biz.	1
22	Axborot asri tahlikalari	1
23	Ayolga ehtirom!	1
24	Buyuk mutafakkirlarimizning tabiiy fanlar rivojiga qo`shgan hissas.	1
25	Milliy qadriyatlar va an`analarimiz	1
26	Amir Temur hayoti bizga o`rnak (Amir Temur tavallud topgan kun munosabati bilan).	1
27	Xalq amaliy san`ati – milliy boyligimiz	1
28	Kompyuter o`ynlari manqurtlik vositasi	1
29	Jondin seni ko`p sevarmen ey umri aziz!	1
30	Xotira abadiy, inson qadri buyukdir	1
31	Vaqt qadri	1
32	Men sevib o`qigan kitob	1
33	Men tanlagan kasb	1
34	Mustahkam oila qurish bilim-ko`nikmalari	1
	Jami:	34 soat

11- SINF

№	O`tiladigan mavzular	Soat
1	“Jonajon O`zbekistonim, mangu bo`l omon!”	1
2	Psixologik madaniyat va salomatlik bilim-ko`nikmalari	1
3	Yurtim bo`ylab sayohat (27 sentyabr xalqaro turizm kuni munosabati bilan)“Dehqon boy bo`lsa xalq boy bo`ladi”.	1
4	Ustoz otangdek ulug`.	1
5	Ijtimoiy tarmoq tahdidlari.	1
6	Ona tili – qalb ko`zgusi.	1
7	“Men kecha bugun va ertaga” psixologik trening mashg`uloti	1
8	Jamoat joylarida o`zini tutish odobi.	1
9	Salomatlik tuman boylik.	1
10	Til bilgan el biladi (Rus tili fani oyligi doirasida).	1

11	Befarqlik va loqaydlik.	1
12	Vatan oldidagi burch va mas'uliyat hissi.	1
13	Qonun – ustuvorligi jamiyat farovonligining garovi.	1
14	Terrorizm, ekstremizm va axborot tahdidlariga qarshi kurash.	1
15	Eng buyuk jasorat.	1
16	Mening kelajakdan maqsadim!	1
17	Xalq tinchligi uchun barcha mas'ul.	1
18	Din va axborot iste'moli madaniyati.	1
19	Korrupsiyasiz – jamiyat quramiz.	1
20	Buyuk qadriyatlar yaxshilikka yetaklar.	1
21	Kiber makon va biz.	1
22	Axborot asri tahlikalari.	1
23	Ayolga ehtirom!	1
24	Jamiyat taraqqiyotiga to'siq bo'luvchi illatlarga qarshi kurash.	1
25	Milliy urf-odat va an'analar.	1
26	Amir Temur va jahon madaniyati.	1
27	Inson qalbiga yo'l.	1
28	Kompyuter o'yinlari manqurtlik vositasi.	1
29	Oila psixologiyasi va etikasi haqida tushunchalar	1
30	Mustahkam oila qurish bilim-ko'nikmalari	1
31	Vaqtни boshqarish psixologiyasi (time management)	1
32	Men sevib o'qigan kitob.	1
33	Men tanlagan kasb.	1
34	Psixologik trening mashg'uloti	1
	Jami:	34 soat

Boshlang'ich ta'lim o'qituvchisi uchun zarur malakalar

Amaliy-konstruktiv malakalar:

1. Tarbiyaviy ishlarni rejalashtira bilish.
2. O'quvchi shaxsini jamoa sharoitida tarbiyalashning individual rejasini amalga oshira bilish.
3. Har xil o'yinlar orqali o'quvchilar tarbiyasini muvaffaqiyatli amalga oshirish.

Tashkilotchilik malakalari:

1. O`quvchilar jamoasidagi faol bolalarni aniqlay bilish, sinf faollarini tashkil qilish va ularni boshqara olish.
2. O`quvchilarning jamoatchilik faoliyatini uyushtira bilish, ularning ijtimoiy faolligini rivojlantirish.
3. O`quvchilarga berilgan jamoa topshiriqlarining bajarilishi ustidan nazorat o`rnatish va ularga zarur vaqtda amaliy yordam bera bilish.
4. Maktabda sinf rahbarligi ishlarini faol amalga oshira bilish.
5. Jamoatchilik va ota-onalar o`rtasidagi ishlarni tashkil eta bilish.

Kommunikativ malakalar:

1. O`quvchilar, ota-onalar, o`qituvchilar, jamoatchilik vakillari bilan pedagogik jihatdan maqsadga muvofiq keladigan munosabat va aloqalar o`rnata bilish.
2. O`quvchilar jamoasining qiziqishlarini, ichki munosabatlarini idora qila bilish.
3. O`quvchilar fikrini tushunish va o`z fikrini tushuntira bilish.
4. O`quvchilar bilan yaqindan munosabatda bo`lish va ularda o`ziga nisbatan mehr, ishonch, hurmat uyg`ota bilish.

Amaliy malakalar:

1. Rasm solish.
2. Ashula aytish.
3. Sport bilan shug`ullanish.
4. Sayohat qildirish.
5. O`yinlar tashkil qilish.
6. Pazandalik.
7. Tikuvchilik.

Kasbiy sifatlar:

1. Bilimdonlik.
2. Kasbga e`tiqodlilik.
3. Fuqarolik burchini anglash (mas`uliyatni anglash).
4. Adolatlilik.
5. Talabchanlik.
6. O`zini tuta bilish.
7. Pedagogik nazokat.
8. Vazminlik, sabr-toqatlilik.
9. Kuzatuvchanlik va ziyraklik.

10. Nutq madaniyati..
11. Aniq, ifodali o`qish.
12. Ijodiy xayol - kelajakni ko`ra olish yoki pedagogik tasavvur.
13. Ta`sir eta olish. Kasbiy layoqatlilik.

Shaxsiy sifatlar:

1. Bolalarni sevish.
2. Mehnasevarlik.
3. Ijtimoiy g`ayrat.
4. Kuzatuvchanlik.
5. Mehribonlik.
6. Kamtarlik.
7. Quvnoqlik.
8. Qat`iylilik.
9. Dadillik.
10. Intiluvchanlik.
11. Diqqat-e`tiborlilik.

Ijodiy sifatlar:

1. Ta`lim-tarbiyaga oid ishlarni amalga oshirish jarayonida pedagogik mahoratni mukammallashtirishga doimiy intilish.
2. Tarbiyaviy ta`sir natijasini oldindan ko`ra bilishga intilish.
3. Bo`lib o`tgan voqea-hodisalarga, tarbiyalanuvchilarga nisbatan yangicha qarash qobiliyati.
4. O`zini tarbiyalanuvchi holatiga qo`ya bilish, atrof-muhitga nisbatan uning qarashini ko`ra bilishga intilish.

Qobiliyatlar:

1. Didaktik qobiliyat.
2. Akademik qobiliyat.
3. Perseptiv qobiliyat.
4. Nutq qobiliyati.
5. Tashkilotchilik qobiliyati.
6. Avtoritar qobiliyat.
7. Kommunikativ qobiliyat.
8. Pedagogik xayol.
9. Diqqatni taqsimlay olish qobiliyati.
10. Umuminsoniy va milliy qadriyatlarni bilish va targ`ib qila olish qobiliyati.

Ma'naviyat va ma'naviy boyliklar, qadriyatlar, davlat, millat, shaxsning bebaho xazinasini va taraqqiyot manbaidir.

Yuqoridagilardan kelib chiqib, eng umumiy ma'noda ma'naviy tarbiya deganda kishilarning falsafiy, huquqiy, ilmiy, badiiy, axloqiy, diniy savodxonligini oshirish tushuniladi.

Har bir millatning o'z ma'naviyatini chuqur anglashi, oigining tarkibiy qismiga aylantirishi millatning o'ziga bo'lgan ishonchni mustahkamlaydi, e'tiqod va qadr hissini boyitadi. Shuning uchun ham istibdod davrida hukmron mafkura doirasida milliy ma'naviyatga e'tibor berilmadi, to'g'rirog'i, u har jihatdan kamsitildi. Oqibatda, o'zbek xalqi o'z ma'naviy merosining ko'pgina qatlamlarini o'rganishdan mahrum bo'ldi.

Mustaqillik tufayli o'zbek xalqining ko'p asrlik boy tarixiy, ilmiy, madaniy va diniy merosini o'rganish, undan xalqning umumiy va bebaho mulki sifatida foydalanishga keng yo'l ochildi. Ma'naviyatimizning qadimiyligini, mazmunan chuqurligi va rangbarangligi, bugungi kundagi salohiyati cheksiz ekanini to'la ravishda ko'rsatmoq uchun "Avesto"dan boshlab, Farobiy, Navoiy, Bobur, Furqat, Behbudiy, Fitrat, Cho'lpon va Avloniy orqali to hozirgi kunlargacha bo'lgan yaxlit bir manzarasi yaratilmoqda.

Mustaqillik ayni paytda ma'naviyatning ajralmas qismi bo'lgan milliy til va madaniyatni taraqqiy ettirish, milliy o'z-o'zini anglash, milliy his tuyg'ular, g'urur va vatanparvarlikni mustahkamlashga ham yo'l ochganini ta'kidlash zarur.

Mustaqil O'zbekistonning taraqqiyoti jamiyat a'zolarining, har bir shaxs va ayniqsa, yoshlarning ma'naviy kamoloti, istiqlol g'oyalarining kishilar ongiga, kundalik hayotiga chuqur kirib borishiga bog'liq.

Yosh avlodni o'qitish va tarbiyalashning sifati o'qituvchiga uning tayyorgarligigi va mahoratiga bog'liq. Talabalarni tayyorlashda tarbiyaviy ishlar metodikasi fani alohida o'rin tutadi, bu bilan qurollantiradi, pedagog faoliyatiga ijodiy yondoshish yo'llarni ko'rsatadi va pedagogik fikrlash madaniyatini tarbiyalaydi. Hozirgi davr talablari shundan iboratki, o'qituvchi tarbiyachini mutaxassis sifatida tayyorlashda o'quv jarayonida tarbiyaviy vazifalarni darsdan tashqari vaqtda jamoatchilik, oila, maktab yordamida hal qilish kerak. Talabalar o'quvchilar bilan tarbiyaviy ishlarni olib borishda va ularni ishlab chiqarishda faol qatnashadilar va jamoatchilik yondoshuviga o'z hissalarini qo'shadilar. Tarbiyachining shaxsiy fazilatlarini,

ma'naviy qiyofasi o'quvchilar ongining va xulqining shakllanishiga katta ta'sir ko'rsatadi. Sinf rahbari uchun malaka va ko'nikmalarga ega bo'lishni o'zi etarli emas.

U o'z tarbiyaviy faoliyatida yuksak darajadagi insonparvarlik fazilatlari, o'z ishiga sadoqati, intizomi, odamiyligi, axloqiy sifatlari bilan ham ta'sir o'g'kazadi. Chunki, tarbiyachilik qobiliyati juda ko'p sifatlarni: chuqur bilim, keng fikrlilik, ishga jon dildan ko'ngil qo'yish, bolalarga bo'lgan cheksiz, muhabbat muomala nazokatlik, qalb yoshligi, serzavq temperament, oqil va adolatlik namunasi, alohida nazokat sipolik va vazminlik kabi fazilatlarning bo'lishini taqozo qiladi.

Bunga yana tarbiyachilik texnikasi qo'shimcha ishda muvaffaqiyat ta'minlanishi tabiiydir. Tarbiyachilik texnikasi sinf rahbarining asosiy qurolidir.

Respublikamiz hukumati xalq ta'limi sohasida o'rta qo'yayotgan vazifalarni bajarish ko'p jihatdan o'qituvchilikka bog'liq. Yangi iqtisodiy siyosatga o'tish sharoitida ta'lim-tarbiyadan ko'zda tutilayotgan maqsadlarga erishish, o'quvchilarning xilma-xil faoliyatini uyushtirish, ularni bilimli, odobli, e'tiqodli, mehnasevar, barkamol inson qilib o'stirish o'qituvchi zimmasiga yuklatilgan.

O'zining fidokorona mehnati bilan yosh avlodni o'qitish va tarbiyalash sifatini oshirishga katta hissa qo'shayotgan ijodkor o'qituvchilar soni yil sayin ortib bormoqda. Ayniqsa, islohotlar davrida bunday murabbiylar el-yurtga tanilmoqda. Har yili eng yaxshi o'qituvchini aniqlash uchun o'tkazilayotgan maktab ko'rikleri, tuman, viloyat, Respublika tanlovlari ana shu yutuqlarga omil bo'lmoqda.

Xalqimizning kelajagi, mustaqil O'zbekistonning istiqboli ko'p jihatdan o'qituvchiga, uning saviyasiga, tayyorgarligi, fidoyiligiga, yosh avlodni o'qitish va tarbiyalash ishiga bo'lgan munosabatiga bog'liq.

So'nggi yillarda pedagogika institutlarida, universitetlarda, pedagogika bilim yurtlarida o'qituvchilar tayyorlashni yaxshilashga qaratilgan ko'pgina ishlar amalga oshirildi.

Chunonchi, bo'lajak o'qituvchilarning kasbiy tayyorligini kuchaytirish, ixtisosga doir fanlarni chuqur o'rgatish va pedagogik mahoratni egallash, nazariy bilimlarni amaliyotda qo'llashga o'rgatish masalalariga e'tibor kuchaydi. Shunindek, bo'lajak o'qituvchilarga

pedagogika, ruhshunoslik, usuliyotga doir fanlarni o`rgatish ko`lami yanada kengaydi.

Pedagogika oliy o`quv yurtlarida bir qancha ixtisosliklar bo`yicha besh yillik o`quv rejalari joriy etildi.

Uzluksiz pedagogik ta`lim g`oyalari amalga oshirilmoqda. Shu munosabat bilan o`qituvchilar malakasini oshirish va ularni qayta tayyorlash ishi davlat va jamoatchilikning diqqat markaziga bo`ladi. Bu tadbirlar universitet va pedagogika institutlarining maxsus fakul`tetlarida, malaka oshirish institutlarida amalga oshirilmoqda. O`qituvchilarni falsafiy jihatdan keng fikrlovchi, mulohazali bo`lishlariga e`tibor berilayotir. Sinfii, tarbiyaviy qarashlarning biryoqlamaligidan, ayrim shaxs va guruhlar manfaatidan umuminsoniy qadriyatlar ustun turishi ta`kidlanmoqda.

O`zbekiston hukumati maktab o`qituvchilarining haftalik o`quv ishlari hajmini kamaytirdi, maoshini oshirdi. O`quvchilarning daftarlarini tekshirgani uchun, shuningdek, "Xalq o`qituvchisi", "Xizmat ko`rsatgan o`qituvchi", "Metodist-o`qituvchi"larga va ilmiy darajasi bor o`qituvchilarga qo`shimcha haq to`lash joriy etildi. Pedagogika o`quv yurtlarida ta`lim olayotgan talabalarning stipendiyalari oshirildi, ovqatlanishi uchun, shaxsiy uylarda yashagani uchun ularga qo`shimcha po`l to`lanadi.

Tarbiya nazariyasi va usullari. Tarbiyaning umumiy usullari

Tarbiya nazariyasi-pedagogika fanining bir qismi bo`lib, tarbiyaviy jarayonning mazmuni, usuli va tashkil e`tish masalalarini o`rganadi. Tarbiya nazariyasi markaziy Osiyo faylasuflarining va xalq pedagoglarining tarbiya borasida boy tajribalariga tayanadi. U o`z qoidalarini asoslash uchun falsafa, sosiologiya, etika, esetika, fiziologiya, psixologiya, fanlaridan foydalanadi.

Tarbiya nazariyasi pedagogikaning tashqi bilimlari - pedagogikaning umumiy asoslari, ta`lim nazariyasi, maktabshunoslik bilan uzviy bog`langandir. Tarbiya jarayonida kishining turli qobiliyatlari rivojlanadi, g`oyaviy, axloqiy, irodaviy esetik xislatlari shakllanadi, tabiatga, jamiyatga ilmiy qarashlar tizimi tarkib topadi, jismoniy rivojlanadi. Bola o`sgan sari bu faoliyatlar takomillashadi, mutsahkamlashadi.

Tarbiya qoidalari

Tarbiya qoidalari pedagogik ta`lim va tarbiya jarayonini yaxshiroq tashkil e`tish maqsadida foydalanaladigan boshlang`ich holat, rahbarlik asosidir. Ta`lim qoidalari o`qituvchi, tarbiyachilarga yo`l-yo`riq

ko'rsatuvchi qoidalar hisoblanadi, yangi kishini shakllantirish vazifalari bilan belgilanadi. Tarbiya qoidalari sharq va markaziy Osiyo faylasuf donishmandlarining fikrlari va milliy pedagogikada e'rishgan yutuqlarga asoslanadi. Tarbiyaning mazmuni, tashkil e'tishi, usullari va ularga qo'yiladigan talablar shu qoidalarda o'z ifodasini topadi.

Tarbiya qoidalariga quyidagilarni kiritish mumkin:

- tarbiyaning ma'lum maqsadga qaratilganligi
- tarbiyaning insonparvarligi va demokratligi
- tarbiyaning hayot va mehnat bilan bog'liqligi
- tarbiyada milliy madaniy va umuminsoniy qadriyatlarning usivorligi
- o'qituvchining yoshini va shaxsiy xususiyatlarini hisobga olish
- izchillik, tizimchilik, o'zluksizligi.

Tarbiyaning umumiy usullari

Bola o'qishni, tarbiya olishni, ulg'ayib jamiyatga hayotida faol ishtirok e'tishni xohlaydi. Pedagog uni qay tarzda, qanday munosabatlar sharoitida, qanday pedagogik jarayonida tarbiyalashi zarurligini bilishi kerak. O'qituvchi, dotsent, murrabbiy yo'l boshlovchi bo'lgandagina o'quvchilar o'zlarining ichki adabiyotlarini ochib ko'rsatadilar. Avval ta'kidlaganimizdek, tarbiya-tarbiyachi va tarbiyalanuvchi faoliyatlarini o'z ichiga olgan ikki yoqlama jarayon. Tarbiyachilar bilimi va tarbiyaga e'ga bo'lgan qonunlar, tarbiyalanuvchilar (faoliyatlarini o'z ichiga olgan) bilim va tajriba o'rganuvchi yoshlardir. Ammo tarbiyalanuvchilar muayyan darajada faol faoliyat ko'rsatishlari kerak.

Demak tarbiya usuli tarbiyachi va tarbiyalanuvchilarning xamkorligidagi faoliyat va o'zaro ta'sir ko'rsatish usullaridir.

“Metod”- so'zi grekcha bo'lib yo'l usul ma'nosini bildiradi. Tarbiya vositalari bu biron bir tarbiyaviy masalani maqsadga mufoviq yo'l bilan hal qilish ni tashkil e'tish uchun ishlatiladi. Tarbiya vositalari tarbiyaviy maqsadlarni amalga oshirish uchun o'qituvchi tarbiyachining tarbiya tizimiga kiritilishi lozim.

Tarbiya natijalari tarbiyaviy jarayonining usullari, uslubi, vositalari va shakllaridan moxirona foydalanishga bog'liq. Tarbiya usullari bir bolaga, xar qaysi bolalar jamoasiga alohida munosabatda bo'lishni nazarda tutadi. Shunday qilib tarbiya jarayonida o'qituvchi yakka o'quvchiga yoki sinf manfaati yo'lida biron bir tarbiyaviy masalani hal qilish uchun

o'quvchilarni yosh va individual xususiyatlarini. Tarbiyalanganlik darajasini, pedagogik vaziyat xarakterini hisobga olgan xolda ta'sir e'tish shakllari majmuasiga tarbiya metodi deyiladi. Tarbiya g'oyatda murakkab jarayon bo'lib har davrning ijtimoiy siyosiy hayotini o'zida aks e'ttiradi. Uning usullar, shakllari, vositlari va omillari asrlar davomida shakllanib takomillashadi, an'anaga aylanadi. Shu sababli tarbiya milliy va tarixiy zamindan o'zilasligi kerak.

Tarbiya usullarga tavsif

Xalq pedagogikasi o'zbekona axloq, odob va taribiyaning barcha qirralarini o'zida mujasamlashtirgan. Xalq pedagogikasida qo'llanilgan juda xilma xil tarbiya usullari mavjud.

1. Tushuntirish (o'rgatish, odatlantirish, mashq qildirish).
2. Namuna (maslahat berish, o'z so'rash, o'rnak bo'lish, yaxshiliklar tug'risida gapirish).
3. Nasixat berish (undash, ko'ndirish, iltimos qilish, yolvorish, tilak itsak bildirish, ma'qullash, rahmat aytish, duo qilish, oq yo'l tilash).
4. Qoralash va jazo (ta'kidlash, ta'na, gina, tanbeh berish, majbur qilish, koyish, ont, qasam, urish, kaltaqlash va x.)

Xalq pedagogikasining nodir namunalari, tarbiya usullari va tarbiyaviy ta'sirlar muayyan vositalar orqali amalga oshirilgan. Mexmon kutish, mexmonga borish, turli mexnat jarayonlari, xasharlar, turli guringlar, musobaqalar, turli nishonlashlar, sayllar, turli marosimlar, bazmlar va b. O'ziga xos tarbiya vositasi vazifasini bajaradi. Yoshlarni tarbiyalashda turli milliy an'nalari, umuminsoniy qadriyatlar asos qilib olinishi kerak. Inson qalbiga bugun e'qilgan yaxshilik o'rigi oradan 10 yil o'tgach unib chiqishini har bir pedagog ilmiy asoslab oldindan ko'ra bilish kerak. Tarbiya usullarini o'rganish, taxlil qilish, bu usullardan pedagog jarayonda foydalanish, ko'nikma va malakalarni e'gallashni osonlashtirish uchun ularni shartli ravishda bir necha guruxga bo'lib olamiz:

- ❖ Ijtimoiy ongni shakllantiruvchi usullar.
- ❖ O'z o'zini tarbiyalovchi usullar.
- ❖ Rag'batlantirish usullari.
- ❖ Jazolash usullari

Ijtimoiy ongni shakllantiruvchi usullar

Bu guruhda o'quvchilarda ilmiy dunyoqarash, e'tiqodni, ma'naviy va siyosiy g'oyalarni shakllantirish maqsadida ularni onggi, hislari va irodasiga ta'sir e'tish usullari kiradi.

- suhbat va hikoya

- hikoya

- namuna (qush uyasida ko'rganini qiladi)

Mashq o'rgatish usullari

Mashq muayyan xatti harakatlarni ko'p marotaba takrorlashni o'z ichiga oladi. Mashq va odatlanish o'quvchi uchun ongli, ijodiy jarayondir. Mashq natijasida ko'nikma odat, yangi bilimlar hosil qiladi. O'quvchining aqliy qobiliyati rivojlanadi. Axloqiy tajribasi kengayadi. O'rgatish ijtimoiy xulq atvorni odatiy shaklga aylantirish maqsadida tarbiyalanuvchilarning bajarilishlari uchun rejali va izchil tarzda tashkil qilinadigan turli harakatlar, amaliy ishlardir.

O'rganish bir necha izchil harakatlar yig'indisidir

Pedagogik talab tarbiyaning e'ng muhim usullaridan biridir. Talab – bu:

- o'quvchining turli vazifalarini bajarishi;

- ijtimoiy xulq atvor mezonlarini ifodalashi;

- u yoki bu faoliyatda qatnashib bajarilishi zarur bo'lgan aniq bir vazifa sifatida namoyon bo'lishi;

- turli ko'rsatma sifatida namoyon bo'lishi u yoki bu harakatlar rag'batlantiruvchi yoki uni to'xtatuvchi bo'lishi;

- oqilona harakatlarga undovchi bo'lishi.

O'z- o'zini tarbiyalash usullari

O'z o'zini tarbiyalash sifatlari bola bunga tayyor bo'lganda, u o'zini shaxs deb anglay boshlagach, amaliy ishlarda mutsaqillik ko'rsata boshlagan vaqtdan boshlanadi.

O'z o'zini tarbiyalashda (axloqiy, jinsiy, intementual, xissiy-irodaviy) maslaxat va ko'nikmalar berilishi lozim.

- o'z o'zini tahlil qilish

- o'z o'zini baholash o'z o'ziga xolisona berish, qoniqish hosil qilish.

Rag'batlantirish va jazolash usullari

O`quvchi bolalarning har biri o`sib, ulg`ayib, kamol topib borayotganidan xursand bo`lganini sezishi kerak. Shundagina bola o`zining olg`a siljib borayotganini ko`ra biladi, o`z kuchiga ishonadi.

Rag`batlantirish quyidagi turlarga bo`linadi

1) O`quvchining kuchi etadigan, ma`suliyatli topshiriq berish orqali bolaga ishonch bildirish. Bunda bola o`z qadr-qimmatini bilan faxrlanadi.

2) maktab (majlislarda).

3) e`stalik sovg`alar berish.

4) maqtov yorlig`i berish.

5) stipendiya bilan ta`minlash.

6) hurmat taxtasiga rasmini osish.

7) qo`llab quvvatlash.

8) ma`suliyat va jamoaning minnatdorchiligi.

9) sinfda birinchi o`rinda turish.

10) musobaqalarda bayroq ko`tarish gazeta, radioda, televizorda e`lon va x.

Jazolash bu tarbiyalanuvchining xarkat va faoliyatiga salbiy baho berish, bu oxirgi tarbiya usuli, (urish, kaltaqlash, jismoniy jazo mumkin emas).

Turlari

-tanbeh berish

- xayfsan e`lon qilish

-uyaltirish.

Jazo yaxshi o`ylab qo`llanishi lozim, qizik usida tinimsiz jazolash mumkin e`mas. Jazo yakka tartibda bo`lishi kerak ya`ni bitta jazo aybiga mos.

Tarbiyaviy ishlarni tashkil etish va rejalashtirish

Tarbiya jarayonining mazmunini bolalarga beriladigan ma`naviy-axloqiy bilimlar tizimi, ishonch, e`tiqod, intizom, xulqatvorning bir butun holati tashkil etadi. Mustaqil O`zbekistonning istiqlool va istiqboli uchun fidoyilik ko`rsatuvchi avlodni tarbiyalash mazmuni tamoman o`zgacha xarakter kasb etmoqda:

- fuqarolik demokratik jamiyatini barpo etish mohiyatini anglab oluvchi;

- vatanini har doim turli oqimlardan himoya etuvchi;
- diniy bag‘rikenglik va mehr-muravvatli bo‘lish;
- davlat siyosatini tushunish, unga fidoyi bo‘lish;
- o‘zligini anglash, ajdodlar merosini qadrlash;
- yuqoridagi komil insonga xos sifatlarni tarbiyalash;
- maqsadning aniqligi, uni to‘g‘ri yo‘naltirish madaniyati;
- tarbiyachi-o‘qituvchi va tarbiyalanuvchining hamkorlik faoliyati;
- o‘zini anglash, mustaqil fikrlovchi, e‘tiqodlilik.

Ta‘lim muassasasi tarbiyachilarining tarbiyachilik faoliyati va uni amalga oshirish metodikasini “Uchinchi ming yillikning bolasi” qo‘llanmasidan foydalanishni tavsiya etamiz.

Boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining ta‘lim jarayonida tarbiyaviy faoliyatini rejalashtirish o‘ziga xos qoidalarga ega:

- a) sinf jamoasining tarbiyalanganlik darajasini o‘rganish.
- b) o‘quvchilarning oilavny hayoti, ota-onaning farzand tarbiyalashdagi burchi va vazifasini o‘rganish.
- d) kundalik o‘zgarishlarga o‘quvchilarning munosabati.
- e) o‘quvchilarning sharqona milliy urf-odat, an‘analar haqidagi bilim darajasi.
- f) qomusiy ma‘rifatparvar, mutafakkirlar hamda hozirgi zamon shoir, yozuvchilarning ijodiyotidan namuna bilishlari.

Yuqoridagilarni aniqlashda suhbat, anketa usullaridan foydalanish o‘rinlidir. Shundagina har bir o‘qituvchi-tarbiyachilarning betakror, bir-biriga o‘xshamagan tarbiyaviy tadbir rejaları bunyodga keladi. Bunday rejalar tarbiyaviy ta‘sirga ega bo‘lib, ko‘zlangan maqsadga erishtira oladi.

Tarbiyaviy ishlarni rejalashtirishning asosiy omillari:

- ✓ Vatanga muhabbat va insonparvarlik.
- ✓ Milliy istiqlol mafkurasini shakllantirish.
- ✓ Jismoniy barkamollik (sog‘lom avlod uchun).
- ✓ Ota-onalar bilan ishlash.
- ✓ Ma‘naviy tarbiya (odob-axloq).
- ✓ Go‘zallik tarbiyasi.
- ✓ Iqtisodiy tarbiya.
- ✓ Ekologik tarbiya.

Bu ishlarni rejalashtirishda tanlanadigan mavzular quyidagi talablarga javob berishi kerak:

⇒ Tarbiyaviy tadbirlar rejasi va undagi mavzular davr talabiga javob berishi.

⇒ Tanlangan mavzular milliy va umuminsoniy qadriyatlar qamrovida bo'lishi.

⇒ Tarbiyaviy tadbirlar uzviylik qoidasiga amal qilingan bo'lishi.

⇒ Mavzular o'quvchilarning yoshi va bilim saviyasiga mos bo'lishi.

Tarbiyaviy ishlarni amalga oshirish bosqichida o'qituvchining mas'uliyatli lahzalari talaygina. Birinchidan, dasturda ko'zda tutilgan ishlarni tayyorlangan ssenariy asosida uning borishiga tuzatishlar kiritib, vazifasini amalga oshiradi va kuzatib boradi. Ikkinchidan, o'qituvchi butun jamoa va ayrim tarbiyalanuvchilarni kuzatib boradi, chunki u biladiki, tarbiyaviy ishlar tarbiyalanuvchilarda muayyan fazilatlarni rivojlantiradi, bu fazilatlarning shakllanganlik darajasini aniqlashga imkon beradi. Uchinchidan, o'qituvchi tashkiliy masalalarning aniq hal etilishini kuzatib boradi. Umuman, bu bosqichdagi boshqaruv faoliyati darsdagi ayni shunday faoliyatdan kam farqlanadi, ammo u murakkabroq, chunki hisobga olish, nazorat qilish va ko'plab omillarga tuzatish kiritish lozim bo'ladi:

+ -tarbiyalanuvchilarni o'zining ishtiroki bilan chegaralab qo'ymaslik kerak.

+ -tarbiyalanuvchilarga o'z fikrlari va hissiyotlarini erkin ifodalashlari uchun xalaqit bermaslik lozim.

+ -hodisalarning rivojini diqqat bilan kuzatish va uning nazoratdan chekkaga chiqishiga yo'l qo'ymaslik kerak.

+ -nomaqbul harakatlarni oqilona va o'z vaqtida tuzatish.

+ -bo'lib o'tayotgan jarayonni sezdirmasdan qayd etib borish lozim.

+ -natijalarni e'lon qilish.

+ -jamoaviy muhokama yoki individual pedagogik tahlil hamda yutuq va kamchiliklarning sabablarini ochish maqsadi qo'yiladi.

Tarbiyaviy ishlarning tahlili

1) Rejada tarbiyaviy ishlarni tayyorlash va o'tkazishning barcha ko'rinishlari o'z aksini topganmi?

2) Dastur mazmuni ko'zlangan maqsadga javob beradimi?

3) Ko`zlangan maqsad, vazifalar va talablarga tashkil etish darajasi javob beradimi?

4) Rejalashtirilgan barcha me`yorlar yetarli darajada manbalar bilan mustahkamlandimi?

5) Ishning qaysi bo`limi yaxshiroq amalga oshdi, nima uchun?

6) Tarbiyaviy ish vaqt nuqtayi nazaridan o`zgarmadimi?

7) Kim va nima uchun o`z muddatida ulguradi?

8) Tarbiyaviy ishlar bir tizimni ifoda etadimi yoki nomigagina bog`langan to`plamdan iborat bo`ldimi?

9) Yangilik samarasi sezildimi?

10) Tarbiyaviy ishning emosionalligi uning g`oyasiga javob berdimi?

11) Ishning sifati, o`quvchilarning unga munosabati qoniqtiradimi, ularni qaysi savollar o`ylashga majbur etdi?

12) Tarbiyaviy ishda ishtirok etgan jamoaning har qaysi a`zosi qanday bahoga loyiq?

13) O`quvchilarning xulqi qanday edi?

14) Nima uchun ayrim o`quvchilarda u yoki bu pedagogik harakatga nisbatan qarshilik ko`rsatish alomatlari paydo bo`ladi?

15) Nimadan voz kechish kerak?

Tarbiyaviy ishlarda pedagogik texnologiyaning umumiy belgilari:

➤ tarbiyaviy ta`sir tarbiyaviy ishlarning kompleksi sifatida o`ziga o`yinlar, tarbiyaviy suhbatlar va individual jihatlarining elementlarini qamrab oladi;

➤ har bir ish har bir tarbiyalanuvchining axloqiy, ijtimoiy va boshqa fazilatlari shakllanganligi darajasini kompyuter orqali tashxislash bilan boshlanadi.

➤ tarbiyaviy ta`sir tashxislash natijalarining faol tahlili va ideal shaxs bilan qiyoslaganda muayyan fazilatlarning shakllanganlik darajasiga yetganligini anglash bilan yuzaga keladi.

➤ tarbiyalanuvchilar kishilar orasida hayot uchun zarur bo`lgan fazilatlarni o`zlashtiradilar, o`zlarini anglashni o`rganadilar, o`z-o`zini kamolga yetkazish yo`llarini tasavvur qiladilar;

➤ shaxsiy kamolotga yetish dasturi (tashxislash natijalaridan qat'iy nazar) individual maslahatlar, tarbiyaviy ishlarni tashkil etish natijasida mustahkamlanadi.

Tarbiya usullariga qo'yiladigan talablar

“Milliy tarbiya” tushunchasi ko'p qirrali bo'lib, uning milliy qadriyatlar asosida olib boriluvchi maqsadga yo'naltirilgan tarbiyaviy faoliyati, umuminsoniy tarbiyaning har bir xalqqa xos va mos betakror shakli, xalq va uning madaniyatini saqlab qolish, tiklash va rivojlantirishdan iborat.

Ma'naviy qadriyatlar va milliy o'zlikni anglashning tiklanishi, biror-bir jamiyat imkoniyatlarini, odamlar ongida ma'naviy va axloqiy qadriyatlarni rivojlantirmay hamda mustahkamlamay turib, o'z istiqbolini tasavvur eta olmaydi. Mustaqilligimizning dastlabki kunlaridanoq ajdodlarimiz tomonidan ko'p asrlar mobaynida yaratilib kelingan g'oyat ulkan, bebaho ma'naviy va madaniy merosni tiklash davlat siyosati darajasiga ko'tarilgan nihoyatda muhim vazifa bo'lib qoldi. Biz ma'naviy qadriyatlarning tiklanishini, milliy o'zlikni anglashni xalqning ma'naviy sarchashmalariga, uning ildizlari bilan uzviy bog'liq, tabiiy jarayon deb hisoblaymiz.

Jamiyatimizning, xalqimizning ming yillik ma'naviy-axloqiy yuksalish tajribasini o'zida jamlagan Islom madaniyatini tiklash o'z taqdirini o'zi belgilash, tarixiy xotiraga, madaniy-tarixiy birlikka ega bo'lish yo'lidagi g'oyat muhim qadam bo'ldi. Ma'naviy qadriyatlarning yana bir qudratli manbasi an'anaviy oila va qarindoshlik munosabatlari odobidan iboratdir. Kattalarni hurmat qilish, o'zaro yordamlashish, kelajak avlod haqida g'amxo'rlik qilish hamisha uning asosiy qoidalari bo'lib kelgan.

Axloqiy tarbiya - shaxs dunyoqarashini shakllantirishning muhim omili. Shaxs dunyoqarashining shakllanishida ma'naviyaxloqiy tarbiya muhim o'ringa ega bo'lib, uni samarali tashkil etish o'quvchida ma'naviy-axloqiy ongni shakllantirishga yordam beradi. Axloqiy tarbiya muayyan jamiyat tomonidan tan olingan va rioya qilinishi zarur bo'lgan xulq-atvor qoidalari, myezonlarini o'quvchilar ongiga singdirish, ularda axloqiy ong, axloqiy faoliyat ko'nikmalari hamda axloqiy madaniyatni shakllantirishga yo'naltirilgan pedagogik jarayon bo'lib, ijtimoiy tarbiyaning muhim tarkibiy qismlaridan biri sanaladi. Axloqiy tarbiyaning asosi axloq va axloqiy me'yorlardir.

Axloq (lotincha “moralis” - xulq-atvor ma’nosini bildiradi) ijtimoiy munosabatlar hamda shaxs xatti-harakatini tartibga soluvchi, muayyan jamiyat tomonidan tan olingan va rioya qilinishi zarur bo’lgan xulq-atvor qoidalari, mezonlari yig’indisi. Axloqiy me’yorlar to’g’risidagi bilimlar o’quvchilar ongiga ta’lim va tarbiya jarayonida singdirilib boriladi. Axloqiy tarbiyaning natijasi o’quvchilarda axloqiy ong, axloqiy faoliyat ko’nikmalari va axloqiy madaniyatning shakllanishida ko’rinadi.

“Axloq”, “xulq” va “atvor” so’zlari arabcha so’z bo’lib, ular o’zbek tilida ham o’z ma’nosida qo’llaniladi. Ayrim odamlar “Axloq - kishilarning har bir jamiyatga xos xulq me’yorlari majmuyi” deyishsa, boshqalar esa “Axloq-ijtimoiy ong shakllaridan biri bo’lib, hamma sohalarda kishilarning xatti-harakatlarini tartibga solish funksiyasini bajaradi”, deyishadi.

Axloq me’yorlari xulq-atvorning regulatori sifatida odat me’yorlariga zid xatti-harakat axloqsizlik harakati deb qaraladi. Shunisi ham borki, huquq majburiy bo’lsa, axloq ixtiyoriydir. Axloqiy tarbiya odamlarni nomusli vijdonli, adolatli, vatanparvar, mehnasevar bo’lishga o’rgatadi. Axloqiy tarbiyada yaxshi xulqni takomillashtirish uchun kurashiladi. Xalq ta’limi tizimida o’qitish tarbiyalanuvchilarning axloqiy mukammallashishi bilan bog’liq bo’ladi. Ularda ong bilan xulq birligi tarbiyalanadi. Shaxsning jamoat va vatanga, mehnatga, kishilarga, o’z xulqiga munosabatlari quyidagilarda o’z aksini topgan:

- ❖ jamiyatga, vatanga muhabbat va sadoqatni tarbiyalash;
- ❖ mehnatga axloqiy munosabatni tarbiyalash;
- ❖ atrofdagi kishilarga axloqiy munosabat, yuqori muomala
- ❖ madaniyatiga ega bo’lgan shaxsni shakllantirish;
- ❖ shaxsning o’ziga, o’z xulqiga axloqiy munosabatni tarbiyalash.

Dars va darsdan tashqari tarbiyaviy ishlar jarayonini Alpomish, To’maris, Shiroq kabi xalq qahramonlari, Amir Temur, Ulug’bek, Bobur singari davlat arboblari va sarkardalarimiz, Ibn Sino, Beruniy kabi olim-u fuzalolarimiz qarashlariga tez-tez murojaat qilishimiz, yoshlarni Vatanga muhabbat ruhida tarbiyalash ishining asosini tashkil qiladi.

Shu bilan birgalikda tarbiya borasidagi jahon standartlariga ham e’tiborni qaratmoq lozim. Yosh avlodni jamiyatga, mehnatga, o’ziga munosabatni ochib beruvchi ma’naviy fazilatlarga muvoffiq ravishda tarbiyalash - tarbiyalanuvchi shaxs axloqiy tarbiyaning pedagogik va psixologik asoslarini chuqur bilishini talab qiladigan murakkab jarayondir.

Axloqiy his-tuyg'ular o'quvchilarga atrofdagi kishilarning xatti-harakatidagi qaysi jihatlar yaxshi-yu, qaysilari yomon ekanligini anglab olishga yordam beradi. Axloqiy tushunchalarning turli yosh davrlarida shakllanish darajasi turlichadir. Jumladan, axloqiy onglilik, axloqiy qadriyatlar, axloqiy histuyg'ular. Axloqiy tarbiyani rivojlantirishning bir necha usullari mavjud.

Aqliy tarbiya. Aqliy tarbiyani shakllantirishda faqat tushuncha va faktlardan foydalanishning o'zi yetarli emas, buning uchun fikrlash, isbotlash, xulosa chiqarish, umumlashtirish, tizimlashtirish, taqqoslash, asosiy ma'lumotni ajratib olish kabi jarayonlarni ham faol qo'llash lozim bo'ladi. Aqliy mehnatni to'g'ri tashkil qilish o'quvchilarga mustaqil bilim olishda eng muhim element bo'lib hisoblanadi. Aqliy tarbiya o'quvchilarda aqliy mehnatni to'g'ri tashkil etish, o'z-o'zini boshqarish, o'zo'zini nazorat qilish malakasining hosil bo'lishiga ko'maklashadi. Aqliy tarbiya o'quvchilarda didaktikani jamlab olish xususiyati, xotirani mustahkamlash, fikrlash operatsiyalarini rasional o'tkazish kabi malakalarni o'stiradi.

Aqliy tarbiyasi yetuk, o'tkir zehnli, zukko va zakovatli insonlarni xalqimiz donishmand kishilar deb ataydilar. Donishmandlik - bu donolik. Donolik - bu insonning eng buyuk va oliyjanob fazilatidir. Donolik noyob ne'matdirki, u har kimga ham nasib etavermaydi. Shuning uchun bo'lsa kerak, xalq donoligida "Aql toji oltindan, oltin har kimda ham bo'lmas", deyiladi.

Ekologik tarbiya. Ekologiya so'zi "tom" yoki "uy" degan ma'noni anglatib, nemis olimi Ernest Gekkel tomonidan birinchi bor fanga kiritilgan. Ekologiya fani hozirgi bozor munosabatlari davrida ko'pgina tarmoqlarga ega: o'simliklar ekologiyasi, zooyekologiya, tuproq ekologiyasi, inson ekologiyasi va boshqalar. Ekologiya fani tanlab olingan bir yoki bir necha obektning yashash sharoiti me'yorlarini o'rganadi va yashashning umumiy darajasini aniqlashga yordam beradi. Bu yo'nalishdagi ishlar bizga ekologik bilimlarni yetkazadi, ammo bu bilan insoniyat cheklanib qolmaydi. Davr talabiga ko'ra, yana boshqa yo'nalishda ham ish olib borish talab etilmoqda. U ham bo'lsa ekologik tarbiya masalasidir.

Ekologik tarbiya, albatta, ekologik bilim asosida shakllanadi, lekin u o'ziga xos xususiyatlarga ham ega. Ekologik tarbiya insonda tabiatga nisbatan to'g'ri, oqilona munosabatni shakllantirish masalasi ustida ish olib boradi va o'z oldiga o'quvchilarda ekologik madaniyatni shakllantirishdek

maqsadni qo'yadi. Ekologik tarbiyaning mazmuniga ekologik onglik, ekologik his-tuyg'ular (tabiatga, insonlarga, hayotga nisbatan munosabatlar) kiradi.

Demak, ekologik tarbiya inson hayotida, jamiyatda, vatanda muhim ahamiyat kasb etadi. Ekologik tarbiyaning shakllanishiga ekologik bilimlarni egallash bilan bir qatorda ekologik munosabatlarni ham shakllantirib borish zarur. Ekologik munosabatlarga quyidagi kabi komponentlarni kiritish mumkin:

- ❖ Hayotga munosabat.
- ❖ Yaxlitlik hissini tarbiyalash.
- ❖ Javobgarlik hissini tarbiyalash.
- ❖ Tabiat go'zalliklarini his etish.

Huquqiy tarbiya. Huquqiy tarbiya - bu shaxsga nisbatan huquqiy ongni, huquqiy munosabatlarni, qonunga itoatkor xulqatvor ko'nikmalari va odatlarni shakllantiruvchi uyushgan, aniq maqsadni ko'zlagan ifodasidir.

Huquqiy tarbiyani bolaning kichik yoshidan boshlab amalga oshira boshlash, huquqiy axborotlarning birinchi darajali tus olishiga erishish, shaxsning umumiy dunyoqarashi va ijtimoiy yo'naltirilganligining tarkibiy qismi tarzida huquqiy qarashlariga asoslanishi zarur.

O'sib kelayotgan yosh avlod huquqiy tarbiyasining xususiyatlari yangi jamiyatning o'z xarakteri, turmush tarziga asoslanadi. Ularning tamoyili jihatdan yangi, yanada murakkab muammolarni hal etish zarurligini ifoda etadi. Avvalo, huquqiy tarbiya yosh avlodni kamol toptirishning samarali vositasi sanaladi.

Yuqorida qayd qilingan mulohazalar huquqiy tarbiyaning yaxlit tizimi quyidagilardan iboratligini ifodalaydi:

Birinchidan, huquqiy tarbiya subektlariga: davlat idoralari, jamoat tashkilotlari, mehnat jamoalari, mansabdor shaxslar va boshqalar kiradi.

Ikkinchidan, huquqiy tarbiya obektlariga: mansabdor shaxslar, fuqarolar, ichki ishlar idoralari xodimlari kiradi.

Uchinchidan, huquqiy tarbiya mazmuniga: huquqiy ta'lim, huquqiy targ'ibot va tashviqot ishlari kiradi.

To'rtinchidan, huquqiy tarbiya shakllariga: ma'ruzalar, seminarlar, suhbatlar, viktorinalar kiradi.

Beshinchidan, huquqiy tarbiya metodlariga: ishontirish, rag'batlantirish, majburlash kabilar kiradi.

Oltingidan, huquqiy tarbiya vositalariga: matbuot, radio, televideniya, adabiyot va san`at asarlari, ko`rgazmali tashviqot hamda targ`ibot vositalari kiradi.

Mustaqillik sharoitida huquqiy madaniyat bilan huquqiy tarbiyaning bog`liqligi yanada ortadi.

Mehnat tarbiyasi. Mehnat tarbiyasi oldida turgan asosiy vazifa o`quvchilarga mehnat ta`limiga oid ilmiy bilimlar berish, mehnat qurollari bilan muomala qilishga o`rgatib, hayotga, ijtimoiy foydali mehnatga tayyorlashdir. Bu vazifalarni ikki turkumga ajratish mumkin. Birinchidan, mehnatga bo`lgan munosabat jarayonidagi zarur bilim va ko`nikmalarni o`z ichiga oladi. Yoshlarda xalqi, vatani manfaati yo`lida mehnat qilish xohishini tarbiyalab, mehnatga hayotiy zarur faoliyat deb qarashlarini tarkib toptirishga erishiladi. Ikkinchidan, guruh vazifalari, mehnat faoliyatini bajarish jarayonida zarur bo`ladigan bilimlar o`zlashtiriladi, fan asoslari, politexnik ta`lim o`rganiladi.

Mehnat tarbiyasi tushunchasi umumiy bo`lib, bu tushuncha bir qancha xususiy tushunchalarni o`z ichiga oladi.

Birinchisi, politexnik ta`lim - bu ishlab chiqarishning barcha sohalariga taalluqli bo`lgan ilmiy asoslarni va prinsiplarni, mehnat ko`nikma va malakalari, oddiy mehnat qurollari bilan muomala qilish kabilarni o`zlashtirishni taqozo qiladi.

Ikkinchisi, bu - umumiy mehnat. Umumiy mehnat o`quvchilarni mahsulot ishlab chiqariladigan faoliyatga jalb etishni taqozo qiladi.

Uchinchisi, ijtimoiy-foydali mehnat. Bu mehnat turi ko`pchilik foydasiga ishlashni nazarda tutadi (temir-tersak, makulatura yig`ish, sinf, maktabni ta`mirlashga yordam berish, maktab uchastkasida ishlash).

To`rtinchisi, o`z-o`ziga xizmat qilish. U maishiy xizmat turiga kirib, sinf, maktab ozodaligini saqlash, ish joyini, kiyim-kechagi, o`quv qurollarini ozoda, tartibli saqlashni nazarda tutadi.

Beshinchisi, uy mehnati, bu ham maishiy mehnat turiga kirib, uyda ozodalikka rioya qilishni, ota-onaga uy ishlarida yordam berishni taqozo qiladi.

Jismoniy tarbiya. Jismoniy tarbiya shaxsni har tomonlama rivojlantirish tizimidagi o`z vazifasini bajarish bilan birga, u quyidagi asosiy vazifalarni hal qilishga qaratilgan: salomatlikni mustahkamlash, inson organizmini chiniqtirish va o`quvchilarning jismoniy rivojlanishiga yordam berish;

harakat ko'nikmalarini va malakalarini shakllantirish hamda takomillashtirish; o'g'il bolalarni armiya safariga tayyorlash; badantarbiya va sportning mohiyati hamda ijtimoiy roli haqidagi ma'lumotlardan xabardor qilish. Jismoniy tarbiyaga, ayniqsa, O'zbekiston Respublikasi mustaqillikni qo'lga kiritgandan buyon davlat darajasida ahamiyat berilmoqda. Jismoniy tarbiya va sport ishlariga hukumatimiz tomonidan katta g'amxo'rlik qilinmoqda.

Estetik tarbiya. Hayotda tabiat go'zallikning manbasidir. U estetik tuyg'ularni, bolalarning kuzatuvchanligini va tasavvurini rivojlantirish uchun juda boy material beradi. Bundan tashqari, san'at ham estetik tarbiya vositasi hisoblanadi. San'at orqali estetik tarbiyalash pedagogikada badiiy tarbiya deb ataladi. U quyidagi metodlardan foydalangan holda olib boriladi:

Badiiy asarlarni namoyish qilish va ijro etish.

Badiiy asarlarni tahlil qilish va baholash. San'atshunoslik bilimlaridan xabardor qilish, san'atninghar xil turlarini - ifoda vositalari, tarixi va nazariyasini xarakterlovchi muayyan ma'lumotlar jamg'armasiga ega bo'lish zarur. Badiiy faoliyatining xilma-xil shakllarida mashqlaro'tkazib, ijodiy qobiliyatlarni, mustaqil tasvirlash ko'nikmalari va malakalarini rivojlantiradi.

Nafosat tarbiyasi (estetik tarbiya lotincha "estezio" - go'zallikni his qilaman) - o'quvchilarni voqelik, tabiat, ijtimoiy va mehnat munosabatlari, turmush go'zalliklarini anglash, idrok etish va to'g'ri tushunishga o'rgatish, ularning badiiy didini o'stirish, ularda go'zallikka muhabbat uyg'otish, ular tomonidan go'zallikni yaratish qobiliyatlarini tarbiyalashga yo'naltirilgan pedagogik jarayon. Nafosat tarbiyasi "badiiy tarbiya" sifatida ham qo'llaniladi. Umuman, nafosat tarbiyasi keng ma'noga ega bo'lib, faqat san'at vositasidagina emas, balki hayot, mehnat, ijtimoiy munosabatlar, tabiat va boshqalar vositasida go'zallikni his qilishga yo'naltirilgan pedagogik faoliyatni o'z ichiga oladi.

Badiiy tarbiya esa, san'at (adabiyot, musiqa, qo'shiq, tasviriy va san'atning boshqa yo'nalishlari) vositasida shaxsda estetik his-tuyg'ularni shakllantirishni nazarda tutadi.

Nafosat tarbiyasi insonda go'zallikni his qilish tuyg'usining shakllanishiga yordam beradi, uni rivojlantiradi. Inson doimo o'z hayotini go'zallik asosida qurishga intiladi. Nafosat tarbiyasi axloqiy, aqliy, huquqiy,

ekologik, jismoniy va mehnat tarbiyasi bilan chambarchas bog'liqdir. Tabiat, adabiyot, teatr, musiqa, she'riyat, tasviriy san'at va boshqalarga bo'lgan muhabbat shaxsning har tomonlama rivojlanishiga xizmat qiladi. Nafosat tarbiyasi axloqiy tarbiyani samarali tashkil etishda katta ahamiyatga ega. Nafosatdan rohatlanishda faqat san'at asarlarigina emas, balki ezgu ishlar, jamoaga hurmat, sadoqat, vijdonan mehnat qilish muhim o'rin tutadi. Nafosat tarbiyasining mohiyati shundan iboratki, u go'zallikka bo'lgan munosabatni qaror toptiradi. Go'zallikka bo'lgan tuyg'uni rivojlantirmay turib, yuqori mehnat madaniyatiga erishib bo'lmaydi.

Mehnat faoliyatida paydo bo'lgan go'zallik butun tarixiy taraqqiyot bosqichlarida rivojlanib bordi, u mehnat faoliyatining o'ziga ham ta'sir ko'rsata boshladi. Mehnat jarayonida tayyorlangan har bir buyum (tovar)ning ahamiyati insonning tabiiy ehtiyojlarini qondirishi jihatidagina emas, balki uning qanchalik go'zalligi bilan ham baholanadi. Go'zallik bu hayotning o'zi, tabiat hamda inson mehnati natijalari, insoniy munosabatlarning mukammalligidir.

O'smirlarda go'zallik ijodkorligiga bo'lgan ehtiyoj ortib boradi. Bunday holat ilk yoshlik davrida ham saqlanib qoladi. Biroq bu davrda badiiy qobiliyat aksariyat o'quvchilarda o'zgacha bo'ladi. Ular, ko'pincha, musiqa va raqsga qiziq boshlaydilar. Demak, o'quvchilarning nafosat bilan oshnoligi turli yosh davrlarida o'g'il va qiz bolalarda o'ziga xos xususiyat kasb etadi.

Nafosat tarbiyasi - shaxsning estetik ongi, munosabatlari hamda nafosat faoliyatining vujudga kelishi va takomillashuvidan iborat uzoq davom etadigan jarayon bo'lib, bu jarayon yosh va ijtimoiy omillar bilan belgilanadigan turli bosqich hamda darajalarga ega. Nafosat tarbiyasi shaxsning nafosat madaniyatini egallashiga yo'naltirilgan bo'lib, turli shakl va metodlar yordamida amalga oshiriladi. Jamiyatda shaxsning nafosat madaniyati tushunchalari mavjud. Jamiyatning nafosat madaniyati deganda insoniyatning butun rivojlanish tarixi jarayonida to'plagan moddiy va ma'naviy qadriyatlari mazmuni tushuniladi. O'quvchi shaxsining nafosat madaniyati uning jamiyat madaniy merosini faol, ijodiy o'zlashtirishi natijasida hosil bo'ladi. Shaxs nafosat madaniyatining asosiy tarkibiy qismlari - bular nafosat ongi, nafosatni his etishga bo'lgan ehtiyoj, uni qondirish yo'lida tashkil etilgan munosabatlardir.

Nafosat ongi - go`zallik, go`zallikni his etish, uning mohiyatini anglash, nafosat his-tuyg`usi, nafosat didi kabi tushunchalarning ongda aks etishi. Nafosat madaniyati go`zallikni his etish, undan zavqlanish, mavjud go`zalliklarni asrash va boyitish yo`lida o`zlashtirilgan bilim hamda amalga oshiriladigan nafosat faoliyatini tashkil etish darajasining sifat ko`rsatkichidir. Nafosat ongi go`zallikni qadrlash va uni boyitish, amaliy harakatni keng ko`lamda tashkil etish asosida takomillashib boradi.

Nafosatning asosiy xususiyatlari, ya`ni tarbiyaviy ishlarni tashkil etishda nafosat idrokining psixologik qonuniyatlarini hisobga olish lozim. Bu xususiyatlar ilk yoshdagi bolalarga xos hamda rivojlanish, nafosat tajribasi, tasavvurlarning shakllanganlik darajasiga bog`liq. Demak, tarbiyachi, o`qituvchining birinchi navbatdagi vazifalaridan biri o`quvchilarning yosh xususiyatlarini inobatga olgan holda, eng murakkab hodisalar hamda go`zallik shakllari, nafosat muammolarini anglab yetishi lozim.

Bu tuyg`u go`zallik qonuniyatlari g`oyasi bilan yashashga undaydi. Olam va inson go`zalligi, mardlik, jasorat, yuksak insoniy g`oyalarni o`zida aks ettirgan san`at asarlari insonlarni go`zallikni his qilish, ularga intilib yashashga undab kelgan. O`quvchilarning go`zallik bilan bevosita muloqotda bo`lishlari ularga ko`proq hissiy ta`sir ko`rsatadi. Shuning uchun ham o`qituvchi, tarbiyachilar tarbiyaviy ishlarni tashkil etish jarayonida o`quvchilarni badiiy jihatdan yuksak bo`lgan asarlar va tabiat manzaralari bilan tanishtirishga alohida e`tibor qaratishlari zarur.

Tarbiyaviy tadbirlar rejasi va undagi mavzular davr talabiga javob berishi

- o Tanlangan mavzular milliy va umuminsoniy qadriyatlar qamrovida bo`lishi.
- o Tarbiyaviy tadbirlar uzviylik qoidasiga amal qilingan bo`lishi.
- o Mavzular o`quvchilarning yoshi va bilim saviyasiga mos bo`lishi.

Tarbiyaviy ishlarni amalga oshirish bosqichida o`qituvchining mas`uliyatli lahzalari talaygina.

Birinchiidan, dasturda ko`zda tutilgan ishlarni tayyorlangan ssenariy asosida uning borishiga tuzatishlar kiritib, vazifasini amalga oshiradi va kuzatib boradi.

Ikkinchidan, o'qituvchi butun jamoa va ayrim tarbiyalanuvchilarni kuzatib boradi, chunki u biladiki, tarbiyaviy ishlar tarbiyalanuvchilarda muayyan fazilatlarni rivojlantiradi, bu fazilatlarning shakllanganlik darajasini aniqlashga imkon beradi.

Uchinchidan, o'qituvchi tashkiliy masalalarning aniq hal etilishini kuzatib boradi. Umuman, bu bosqichdagi boshqaruv faoliyati darsdagi ayni shunday faoliyatdan kam farqlanadi, ammo u murakkabroq, chunki hisobga olish, nazorat qilish va ko'plab omillarga tuzatish kiritish lozim bo'ladi:

- tarbiyalanuvchilarni o'zining ishtiroki bilan chegaralab qo'ymaslik kerak.
- tarbiyalanuvchilarga o'z fikrlari va hissiyotlarini erkin ifodalashlari uchun xalaqit bermaslik lozim.
- hodisalarning rivojini diqqat bilan kuzatish va uning nazoratdan chekkaga chiqishiga yo'l qo'ymaslik kerak.
- nomaqbul harakatlarni oqilona va o'z vaqtida tuzatish.
- bo'lib o'tayotgan jarayonni sezdirmasdan qayd etib borish lozim.
- natijalarni e'lon qilish.
- jamoaviy muhokama yoki individual pedagogik tahlil hamda yutuq va kamchiliklarning sabablarini ochish maqsadi qo'yiladi.

Sinf rahbarining tarbiyaviy faoliyatini rejalashtirishga qo'yiladigan asosiy uslubiy talablar nimalardan iborat?

Sinf rahbarlari o'tkazilayotgan ishlarni hamda ularning o'quvchilar tarbiya-siga ko'rsatgan ta'sirini har kuni tahlil qilishlari, o'zlari erishgan yutuqlari va muvaffaqiyasizliklari sabablarini tushunishga harakat qilishlari, jamoasining rivojlanishida ro'y berayotgan o'zgarishlatni qayd qilishlari kerak. Shunday qilib, rejalashtirishning har bir bosqichiga tayyorlanish muntazam olib boriladi. Jamoani va ayrim o'quvchilarni o'rganish yuzasidan olib borilgan barcha ishlar yakunida sinfga pedagogik tavsifnoma yoziladi. Mazkur tavsifnoma sinf jamoasining o'ziga xos aniq xususiyatlarini hisobga olish imkonini beradi.

Har bir sinf rahbari o'z-o'zini boshqarishning saylab qo'yiladigan o'quvchilar qo'mitasi hamda bolalar va yoshlar tashkilotlari bilan birga ishlab, sinf jamoasiga rahbarlik qilish yuzasidan olib boriladigan amaliy ishlarda bu talabni ro'yobga chiqaradi.

Tajribali sinf rahbarlari o'zining kuzatishlari va xulosalarini alohida varaqlarga qisqacha qilib yozib boradi. Bular maxsus jildlarda saqlanadi.

To'plangan ma'lumotlar o'quvchilar jamoasi hayotini, uning erishgan yutuqlari va kamchiliklarini keyinchalik tahlil qilish uchun xizmat qiladi. Sinf rahbari o'quv yili oxirida sinf jamoasi ishini tahlil qilishga alohida e'tibor beradi. Bunda rejada belgilangan vazifalarni qanday hal etilganligini, sinf ijtimoiy hayotida qanday ishtirok etganligini, mamlakatimizdagi va chet ellardagi voqealarga qanday qaraganligini, amalga oshirilgan ishlardan qaysilari muvaffaqiyatli bo'lgan va an'anaga aylanishi kerakligini, o'quvchilar o'rtasida qanday munosabatlar vujudga kelganligini, sinf faollarining tashabbuskorligi, mustaqilligi, obro'-e'tibori va boshqa masalalarni atroflicha tahlil qilish muhimdir.

Sinf rahbari tajriba orttirgan sari ancha murakkab masalalar bilan qiziq boshlaydi. Uni sinfdagi ishlar qanchalik muvaffaqiyatli o'tgani emas, balki ular o'quvchilarga qanday ta'sir ko'rsatgani, sinfning ijtimoiy foydali ishlarda ishtirok etishi emas, balki ishtirok etish sabablari qiziqtiradi. Shuni nazarda tutish kerakki, sinf rahbari o'z sinf jamoasi oldiga qo'yadigan aniq tarbiyaviy vazifalari dastlabki vaqtlarda uncha murakkab bo'lmasligi mumkin.

Masalan, sinf rahbari sinfga kelgandan so'ng deyarli hamma o'quvchilar yaxshi ishlashini, lekin ularning bir-biri bilan aloqasi yo'qligini aniqladi. Bunday sinfdan shunday bir ish topish kerakki, bu ish hamma o'quvchilarni yagona maqsadga olib borsin. Bolalarga bu vazifa - ijtimoiy foydali mehnat vaqtida amalga oshirilishi mumkin. Masalan, qog'oz chiqindilarini topib topshirish yoki temir-tersak chiqindilarini yig'ish va jo'natish shaklida. O'z mazmuniga ko'ra juda oddiy bo'lgan bu topshiriq o'quvchilarda qiziqish uyg'otadi. Ularda temir-tersak yig'ishda bir-birlari bilan musobaqalashib, uni tezroq bajarish ishtiyoqini hosil qiladi.

Ana shu yo'sinda izchil ish olib borilsa, tarbiyaviy vazifalar o'quvchilar uchun qiziqarli, istiqbolli vazifalarga aylanadi. Sinf rahbari turli rejalar tuzib olishi mumkin - kelajakka mo'ljallangan, ya'ni istiqbolli (yillik, bir necha yillik) va muvaqqat (oylik, haftalik, kunlik). Xo'sh rejaning asosiy manbai nimalardan iborat bo'lishi kerak?

Bosh manba - hukumatimizning farmon va qarorlari, Prezidentimiz qator risolalari hamda xalq ta'limi tizimining rasmiy yo'l-yo'riqlari, hujjatlari hisoblanadi. Rejaning yana bir muhim manbai - o'tgan o'quv yilidagi tarbiyaviy tadbirlarning yutuq va kamchiliklari tahlilidir.

Reja quyidagi bir qator talablarga javob berishi kerak:

1. Rejaga mustaqillik g'oyalarining singdirilishi (milliy istiqlol g'oyasini singdirish).

2. Rejaning shakl va yo'nalishlari rang-barang hamda istiqbolli bo'lishi.

3. Reja uzluksiz va izchil bo'lishi.

4. Rejaning aniqligi.

Ushbu talablarning qisqacha mazmuni bilan tanishib chiqamiz. Rejaga mustaqillik g'oyalarining singdirilishi. Barcha tarbiyaviy vazifalar maktab oldiga qo'yilgan asosiy maqsadni - o'quvchilarni har tomonlama, ma'naviy va jismoniy barkamol qilib tarbiyalash, ularni hayotga, mustaqil davlat qurilishiga faol qatnashishga tayyorlash maqsadini amalga oshirishga qaratilmog'i darkor. Sinf rahbari g'oyaviy-siyosiy ishlarni rejalashtirishda bolalarni faqat kitobiy bilimlar bilan emas, balki amaliy, hayotiy tajribalar bilan qurollantirishni nazarda tutishi zarur.

Bu ma'ruzachilar, siyosiy maktablar, siyosiy klublar va hokazolarni tashkil qilish mo'ljallanayotgan vaqtda o'quvchilarning o'z g'oyaviy e'tiqodlarini qay darajada ekanligini sinab ko'rishga imkon beradigan vaziyatlarni vujudga keltirishni nazarda tutadi. Bu ishlarni munozaralarda, bahslarda, og'zaki va yozma jumallarda, mehnat harakatlarida, bayramlarda, bolalar va yoshlar tashkilotlari ishlarida, tabiatni, hayvonot dunyosini, tarixiy yodgorliklarni qo'riqlash kabi rang-barang tadbirlarda amalga oshirish mumkin.

Axloqiy va vatanparvarlik tarbiyalariga istiqlol ruhi tom ma'nosi bilan singib ketgan bo'lishi kerak. Ba'zan ayrim sinf rahbarlari ish faoliyatida ko'ngilochar o'yinlarni ko'proq o'tkazish an'anasi ko'zga tashlanadi. Rejalashtirishda shuni nazarda tutish kerakki, u o'yinmi, u ishmi biror maqsadga qaratilganligiga, uning tarbiyaviy ahamiyatiga e'tibor berish kerak bo'ladi.

Rejaning shakl va yo'nalishlari rang-barang hamda istiqbolli bo'lishi. Tarbiyaviy ishning xilma-xil shakl va uslublari bo'yicha ish olib borish tarbiyaviy ishlarni o'quvchilar uchun yanada rang-barang va qiziqarli tarzda olib borishga yordam beradi. Rejada o'quvchilar bilan faqat umumiy holda emas, balki shu bilan birgalikda bolalarning qiziqishlari va mayllarini hisobga olgan holda ham ish yuritishni nazarda tutish muhimdir.

Reja uzluksiz va izchil bo'lishi. Rejada belgilanadigan tarbiyaviy tadbirlar yagona tarbiyaviy jarayonning tadrijiy bo'laklaridan iborat

bo'lmog'i kerak. Har bir tadbir o'zidan oldingi tadbirning davomi bo'lishi va erishilgan tarbiya natijalariga asoslanishi lozim. Bu uzluksizlik va izchillikni ta'minlaydi, erishilgan yutuqlar, qimmatli ko'nikmalarni yo'qolib ketishdan saqlaydi.

Rejaning aniqligi. Rejaga bajarib bo'lmaydigan ishlarni kiritmaslik kerak. Ishni rejalashtirishda mahalliy sharoitlardan kelib chiqish lozim. Rejada hamma narsa: ish vaqti, joyi, mas'ullar aniq bo'lishi, o'tkazilgan tadbirdan kutilayotgan taxminiy natijalar ham berilishi lozim. Sinf rahbarining tarbivaviy ishlar rejasi - bu majburiy pedagogik hujjatdir. Uni amalga oshirish uchun sinf rahbari shaxsan mas'uldir. "Sinf rahbari haqida Nizom"da: "Sinf rahbarining ishi reja asosida olib borilishi lozim", deb belgilab qo'yilgan. Nizomda "Sinfning yillik ish rejasi tuziladi. Uni tarbiyaviy ishlar bo'yicha direktor o'rinbosari tasdiqlaydi" deyilgan.

Rejaning ifodalash shakli juda oddiy bo'lgani ma'qul: ishning nomi, bajarish muddati, mas'ul kishi. Reja qisqa va aniq bo'lishi kerak. Bo'lar bo'lmas ishlar ro'yxatini qalashtirib, behuda sharoitingizga mos bo'lmagan keraksiz reja tuzishga berilib ketmaslik kerak. Rejaga faqat hayot ilgari surgan va o'quv yili davomida muvaffaqiyatli bajarilishi mumkin bo'lgan tadbirlarnigina kiritish lozim. Kiritilgan tadbirlar ham biri bog'dan, biri tog'dan olib yozilmasligi, balki ular tarbiyaviy ishlar tizimida bir-biri bilan bog'langan, bir-birini to'ldiradigan holda tizimli bolishi zarur. Reja bola shaxsiga ta'sir ko'rsatuvchi turli tarbiyaviy omillarning nafaqat umumiy, balki xususiy aniq tadbirlarni ham o'z ichiga olishi kerak

Tarbiya texnologiyasi asoslari

Bizga yaxshi ma'lumki, tarbiya jarayoni uzoq muddatli, murakkab, uzluksiz bo'lib, u o'ziga xos xususiyatlarga ega. Garchi zamonaviy ta'lim texnologiyasi o'quvchining ta'lim jarayonidagi yetakchilik rolini yoqlayotgan bo'lsa-da, tarbiya jarayonida tarbiyalanuvchi asosiy mavqeyini egallay olmaydi. Chunki unda xarakter, dunyoqarash yetarlicha shakllanmagan bo'lib, u bu borada tarbiyachining yordamiga ehtiyoj sezadi. Shu bois tarbiya texnologiyasi mantiqiy hamda tarkibiy jihatdan ta'lim texnologiyasidan farq qiladi.

Tarbiya texnologiyasi asosida tarbiyaviy jarayon yotadi. O'quvchilar faoliyatni tashkil etuvchilar bo'lib, ular tomonidan erishiladigan natijalarni rejalashtirish va unga erishish usullari, bu usullarni modellashtirish, ishlab

chiqarilgan reja va modellarni ro'yobga chiqarish, bu rejalarni amalga oshiruvchi shaxsning faoliyati va axloqini boshqarish kabilar hisoblanadi.

Tarbiya - tarbiyachi va tarbiyalanuvchi faoliyatlarini o'z ichiga olgan ikki yoqlama jarayon. Tarbiyachilar-bilim va tarbiyaga ega bo'lgan kishilar, tarbiyalanuvchilar - bilim va tajriba o'rganuvchi yoshlardir. Ammo tarbiyalanuvchilar muayyan darajada aktiv faoliyat ko'rsatmasalar tajriba va bilim o'rgana olmaydilar.

Tarbiya jarayoni:

- + maqsadga yo'nalganlik;
- + ko'p omillik;
- + jo'shqinlik;
- + davomiylik;
- + uzluksizlik;
- + komplekslilik;
- + variantlilik;
- + ikki tomonli xarakter;
- + natijalarning olisligi.

Tarbiya vazifalari:

1. O'z vatanining fuqarosini tarbiyalash. Tarbiyaning bu vazifalarini amalga oshirish quyidagilarni taqozo etadi:

- milliy vatanparvarlik, o'z vataniga, tarixiga, madaniyatiga iftixor tuyg'usi;
- millatlararo madaniy munosabatlar, siyosiy madaniyat.

2. Shaxsning ma'naviyatini shakllantirish. Ma'naviyat - kishining ichki dunyosi bo'lib, uning jamiyat va tabiatdagi "Men"i, obrazi, taqdiri va rolini ifoda etadi. Ma'naviyat darajasi -bu, ma'lum ma'noda, insoniylik mezonidir. Ma'naviyatni shakllantirish - bu uning shaxsiy harakatlari, intilishlari, refleksiyasi bilan kishining ichki dunyosini vujudga keltirishdir.

3. Mehnatkash insonning iqtisodiy tafakkurini tarbiyalash. Mehnatga, kasbga hurmat va ijtimoiy-psixologik jihatdan yoshlarda mustaqillik, ijod, ishchanlik, faollik, yuqori kasbiy tayyorgarlik sifatlarini kuchaytirish zarur.

4. Ruhiy-jismoniy sog'lomlikni tarbiyalash. Bu axloqiy-hayotiy muvozanat va psixologik qulaylik holatini ushlab turish hamda jismoniy

rivojlanish me'yorida uzoqlashib ketishga yo'l qo'ymaslik ko'nikmalarini shakllantirishdir.

5. Kishining tabiat bilan munosabatini uyg'unlashtirish. Ekologik fojia muammosi davrimizning eng dolzarb muammolaridan biridir. Kishining tabiat bilan munosabatini uyg'unlashtirish aniq hududiy o'ziga xoslikni hisobga olgan holda o'lkashunoslik va tabiatshunoslik bo'yicha amaliy faoliyatni kuchaytirish va kengaytirishni talab etadi.

Bu esa, o'z navbatida, tarbiyalanuvchilarga nafaqat ekologik xavfsizlik qoidalarini anglab yetish, balki tabiatni qo'riqlash ishida shaxsan qatnashish zarurligiga ishonch hosil qilish imkonini ham beradi.

6. Shaxsda individuallik va jamoaviylikni tarbiyalash. Sobiq Ittifoq davrida pedagogika shaxsni jamoaga va jamoa orqali tarbiyalashga yo'naltirilgan edi. Hozirgi paytda ayrim pedagogik doiralarda individual tarbiya haddan tashqari maqtalmoqda. Aslida individual va jamoaviy tarbiya bir-biriga zid emas. Individuallik tabiat tuhfasidir bo'lib, uni rivojlantirish zarur.

Modomiki, inson jamiyatda yashar ekan, u jamiyatdagi axloq va huquq me'zonlarini, ijtimoiy fikrlarni hurmat qilishi lozim. Mehnatning aksariyat ko'rinishlari uchun jamoa harakati zarur bo'ladi. Shu tufayli jamoaviylik ruhida tarbiyalash dolzarb masala bo'lib hisoblanadi. Ayni chog'da individual tarbiya nihoyatda muhimdir, chunki bunga dastlab yetarlicha e'tibor berilmagan edi, hozir esa buni zamonaviy ijtimoiy-iqtisodiy o'zgarishlar talab etmoqda.

Tarbiya tizimining milliy xususiyatlari:

- milliy tarix va madaniyatning o'ziga xos jihatlari hisobga olish;
- tarbiyaviy ishlarda milliy udumlar, an'analar, urf-odatlar, diniy marosimlardan foydalanish;
- milliy madaniyat jahon madaniyatining bir bo'lagi ekanligi tushunchasini shakllantirish.

Tarbiya tamoyillari:

Tarbiya tamoyillari - bu umumiy qoida bo'lib, unda tarbiyaviy jarayonni tashkil qilish mazmuni, metodlari shakllariga bo'lgan asosiy talablar aks etgan. Ta'lim tamoyillaridan farqli ravishda ular o'qituvchilar tomonidan tarbiyaviy vazifalarni hal etishda qo'llaniladi. Bu tamoyillarning asosiy jihatlari: majburiylik (uyg'unlilik), teng ahamiyatlilik hisoblanadi.

Tarbiya tamoyillari tarbiyachilar uchun tayyor, har narsaga yaraydigan qoida emas, chunki uni qo'llash bilan yuqori natijalarga erishib qolinmaydi. Bu tarbiyachining na tajribasini, na mahoratini almashtira oladi, ularning amalga oshirishi shaxs faoliyati bilan shakllangan.

Tarbiya tamoyillari tizimi (sistemi):

Tarbiyaviy jarayonga tayanuvchi tamoyillar tizimida quyidagilarni ajratish mumkin:

- tarbiyaning ijtimoiy yo'nalganligi;
- tarbiyaning hayot va mehnat bilan bog'liqligi;
- tarbiyada ijobiy jihatlarga tayanish;
- tarbiyani insonparvarlashtirish;
- shaxsiy yondoshish;
- tarbiyaviy ta'sirning umumiyliigi.

Tarbiyaning ijtimoiy yo'nalganligi. Ilg'or o'qituvchilar tarbiyani ijtimoiy institut sifatida tushunganlar. Turli davlarda yo ijtimoiy, yo davlat, yoki shaxsiy yo'nalish kasb etib, uning mazmun tamoyillari o'zgargan. Mazkur tamoyil o'qituvchining barcha faoliyati tarbiyaning davlat strategiyasiga mos holda o'sib kelayotgan avlodni tarbiya vazifalariga bo'ysundirishni talab qiladi va tarbiyachilar faoliyatini shaxsni ijtimoiylashtirishga yo'naltiradi. Bu tamoyillarni amalga oshirishning asosiy qoidalari tarbiyaviy (mehnat, ijtimoiy, o'yin va b.) faoliyat jarayonida o'quvchilarda faoliyatning ijtimoiy qimmat va muhim sababga molik, ijtimoiylashtirish suratini tezlashtirishni tashkillashtirish zaruriyati bilan bog'langan.

Tarbiyaning hayot va mehnat bilan bog'liqligi. Mazkur tamoyil o'qituvchilar faoliyatining ikki asosiy yo'nalishini ko'zda tutadi:

- a) tarbiyalanuvchilarni kishilarning ijtimoiy va mehnat faoliyati, unda ro'y berayotgan o'zgarishlar bilan atroflicha va darhol tanishtirish;
- b) tarbiyalanuvchilarni haqiqiy hayotiy munosabatlar, ijtimoiy foydali faoliyatning turli ko'rinishlariga jalb qilish.

Tarbiyaning hayot bilan bog'liqligi tamoyilini amalga oshirish o'qituvchidan quyidagilarni ta'minlash mahoratini talab etadi:

- tarbiyalanuvchilar tomonidan mehnatning jamiyat va alohida shaxs hayotidagi rolini tushunish;
- fuqarolarning o'sib borayotgan talablarini qondirish uchun iqtisodiy bazaning ahamiyati;

- moddiy va ma'naviy boyliklarni yaratuvchi mehnat kishilariga hurmat;
- ijodiy mehnatga bo'lgan qobiliyatini rivojlantirish;
- zamonaviy ishlab chiqarishning umumiy asoslarini tushunish;
- iqtisodiy bilimlarni egallash;
- umumiy madaniyat, mehnatni ilmiy tashkil etish;
- mehnat faoliyatiga shaxsiy va ijtimoiy qarashlarni qo'shib olib borish;
- jamiyat mulki va tabiat boyliklariga ehtiyotkorona munosabatda bo'lish;

- xo'jasizlik, mas'uliyasizlik, boqimandalik, tekinxo'rlik ko'rinishlariga murosasiz munosabatda bo'lish.

Tarbiyaning hayot, mehnat bilan aloqasi tamoyili quyidagi shartlarga rioya qilib amalga oshiriladi:

- ijtimoiy, iqtisodiy va mehnat tarbiyasida mavhumlik va aqidaparastlikni bartaraf etish;

- tarbiyalanuvchilarning faoliyatini turli ko'rinishlarida (shu jumladan, ta'til davridagi ishlarni qo'shgan holda) ishtirok etish xohishlarini qo'llab-quvvatlash;

- tarbiyaviy ishlarda mahalliy o'lkashunoslik materiallaridan foydalanish;

- qabul qilinayotgan qarorlarga mas'ullik hissini o'rgatish;

- ijtimoiy-iqtisodiy sohalarida bo'layotgan o'zgarishlarga muvofiq tarbiyaning mazmuni, metodi, vosita va shakllarini yangilash.

Tarbiyaviy jarayonni shunday tashkil etish kerakki, tarbiyalanuvchilar o'z mehnatlarining kishilar jamiyati uchun zarurligini, ularga manfaat keltirishini sezsinar.

Tarbiyada ijobiy jihatlarga tayanish. Tarbiyada foydali ishga tayanish kishidagi ijobiy hislatlarni va shu asosda yetarlicha shakllanmagan yoki salbiy shakllangan sifatlarni zarur daraja va uyg'unlikda aniqlashni ko'zda tutadi.

Tamoyilni amalga oshirish quyidagi qoidalarga asoslanadi:

- tarbiya tizimida adovat, tarbiyalanuvchining kurashi, kuch va jarayonlarini qarama-qarshi qo'yish mumkin emas;

- ijobiy natijalar tarbiyalanuvchi taqdirida tarbiyalovchining hamkorlik, toqat va manfaat ko'ruvchi sifatida ishtirok etish imkoniyatini beradi;

- tarbiyalanuvchining axloqida yuzaga kelgan kamchiliklarga diqqatni qaratmaslik, ijobiyilarini aniqlash va qo'llab-quvvatlash zarur;

- o'quv yurtida ijobiy tarbiyaviy muhit, ruhiy-psixologik iqlimni yuzaga keltirish, saranjom-sarishtalik, tozalikni saqlash zarur;
- tarbiyalanuvchilarni yuqori natijalarga erishish imkoniyati mavjudligiga ishonch hosil qilish.

Tarbiyani insonparvarlashtirish. Bu tamoyilga qo'yiladigan asosiy talablar:

- tarbiyalanuvchi shaxsiga insoniy munosabat;
- uning huquqi va erkinligini hurmat qilish;
- tarbiyalanuvchiga kuchi yetadigan va oqilona shakllantirilgan talablarni qo'yish;
- tarbiyalanuvchining holatini, hatto u taqdim etilgan talablarni bajarishidan bosh tortgan paytda ham tushunish;
- kishining o'zi bilan o'zi bo'lish huquqini hurmat qilish;
- tarbiyalanuvchilar ongiga tarbiyaning maqsad va vazifalarini yetkazish;
- talab etilayotgan sifatlarni majburiy shakllantirmaslik;
- shaxsning or-nomus va qadr-qimmatini kamsituvchi jazoga yo'l qo'ymaslik;
- ma'lum sabablar bilan shaxsning haqligiga zid keluvchi sifatlarning shakllanishini uning tomonidan to'liq rad etilish huquqini tan olish.

Tarbiyaviy jarayonning insonparvarlashtirilishi uning demokratlashtirilishi bilan bevosita bog'langan. Demokratlashtirish, dastavval, tarbiyaviy tizimning barcha bosqichlarining usul va metodlarida ko'rinadi. Shu ma'noda demokratlash avtoritarizmning aksidir.

Shaxsiy yondoshish. Bunday yondoshish tarbiyalanuvchilarning shaxsiy sifatlariga tayanishni ko'zlaydi va tarbiyachidan quyidagilarni talab etadi:

- shaxsning individual xususiyatlarini (xarakteri, mijozi temperamenti, qarashlari, odatlari va b.) muntazam o'rganish va yaxshi bilish;
- mohirona tashxislash va shaxsiy sifatlarning real shakllanganlik darajasini bilish;
- tarbiyalanuvchini shaxsning rivojlanishini ta'minlovchi murakkablashib boradigan faoliyatga tortish;
- shaxsning faolligiga tayanish;

- shaxsni tarbiyalashdan o'z-o'zini tarbiyalashga o'tish, maqsadi, mazmuni, metodlarini, o'z-o'zini tarbiyalashning shakllarini belgilash mahoratini hosil qilish;

- faoliyatning muvaffaqiyatga olib keluvchi mustaqillik, tashabbus, tarbiyalanuvchilarning tashabbuskorligini, mohirona tashkil etish va yo'naltirishni rivojlantirish.

Tarbiyaviy ta'sirning umumiyliigi. Bu tamoyil tarbiyaga daxldor bo'lgan barcha shaxslar, tashkilotlar, ijtimoiy institutlar, pedagogik ta'sirni o'zaro to'ldirgan holda, birlashib harakat qilishlari, tarbiyalanuvchilarga kelishilgan holda talablar qo'yishlari, bir-birlariga yordam berishlari talab etiladi.

Tamoyilni amalga oshirishning asosiy qoidalari:

-tarbiyachilar tomonidan tarbiyaviy ta'sir etishning boshqa sohalarini hisobga olib borish;

-o'quvchilarning oilasi bilan aloqada bo'lish, tarbiyaviy vazifalarni hal etishda unga tayanish, tarbiyaviy harakatlarni kelishib olish;

-tarbiyachining o'zi tarbiyalangan bo'lishi (o'z tarbiyalanuvchilariga singdirilishi lozim bo'lgan sifatlarga ega bo'lish);

-tarbiyachining tarbiyaviy jarayondagi boshqa subektlar bilan hamkorligida birlashtiruvchi (ayiruvchi emas) omilga tayanish;

-o'z hamkasblari, jamoasi, ijtimoiy tashkilotlar va boshqalarning ma'qul talablarining tarbiyachi tomonidan qo'llabquvvatlanishi;

-tarbiyaviy ta'sir etishda an'anaviylik, tarbiyaviy jarayonda muntazamlik;

-tarbiyaviy jarayonning barcha subektlari orasida aloqalarni o'rnatish.

Tarbiya jarayonining mazmuni. Tarbiya jarayonining mazmuni - bu bilimlar, e'tiqodlar, ko'nikmalar, sifatlar, shaxs qiyofasi, axloqning barqaror odatlari sistemasi bo'lib, tarbiyalanuvchilar qo'yilgan maqsad va vazifalarga muvofiq ularni egallab olishlari zarur.

Tarbiyaning asosiy g'oyalari:

1. Tarbiya maqsadlari realizmi.
2. Tarbiyachi va tarbiyalanuvchilarning birgalikdagi faoliyati.
3. O'z yo'lini belgilab olish.
4. Tarbiyachining shaxsiy yo'nalganligi.
5. Ixtiyoriylik.
6. Jamoaviylikka yo'nalganlik.

Uyushgan tarbiya insonni hayotdagi uchta asosiy rolga - fuqarolikka, xodimlikka va oilaparvarlikka tayyorlashi lozim.

Fuqarolikni shakllantirish chog'ida aniq mo'ljalga asoslanish:

-fuqarolik majburiyatlari - Vatan, jamiyat, ota-ona oldidagi majburiyat hissi, milliy iftixor va vatanparvarlik tuyg'usi;

- davlat konstitusiyasi, davlat hokimiyati organlari, mamlakat Prezidenti, davlat ramzlari (gerb, bayroq, madhiya)ga hurmat;

-mamlakat taqdiriga javobgarlik;

-jamoat tartibi va yashash madaniyati;

-mamlakatning milliy boyligi, tili, madaniyati, an'analarini asrab-avaylash;

-ijtimoiy faollik;

-demokratik tamoyillarga rioya etish;

-tabiatni asrab-avaylash;

-o'zgalarning huquq va erkini hurmat qilish;

-faol hayotiy jarayon;

-o'z huquqini anglash va fuqarolik mas'uliyati;

- halollik, rostgo'ylik, sezgirlik, mehr-shavqat;

-o'z ishi va qilmishlariga javobgarlik;

-xalqaro hamkorlik, boshqa mamlakatlar xalqiga hurmat va hokazo.

Xodimni farqlovchi belgilar:

-intizomlilik va mas'uliyat;

-ishchanlik va tashkilotchilik;

-umumiy, maxsus va iqtisodiy bilimlar;

-siyosiy bilimlar;

-mehnatga ijodiy yondoshish;

-qat'iyat, topshirilgan vazifani tez va sifatli bajarishga intilish;

-kasbiy g'urur, mahoratga hurmat ko'rsatish;

- onglilik, xushmuomalalik, tartiblilik;

-mehnat faoliyati tajribasi;

-mehnatga, hayotga, faoliyatga estetik munosabat;

-jamoaviy, birlashib mehnat qilish layoqati;

- tashabbuskorlik, mustaqillik, Vatan, jamiyat ravnaqi uchun ko'p va samarali mehnat qilishga tayyorlik;

-ishchanlik va uddaburonlik;

-mehnat kishilariga, ishlab chiqarish ustalariga hurmat va boshqalar.

Oilaparvarlikni farqlovchi belgilar:

- mehnasevarlik, mas'uliyatlilik;
- xushmuomalalilik, muloyimlik, aloqa madaniyati;
- o'zini jamoada tuta bilish;
- pokizalik, ozodalik, gigiyenik ko'nikmalar;
- salomatlik, faol turmush tarziga ko'nikish;
- dam olishni tashkil etish, o'tkazish omilkorligi;
- har tomonlama bilimdonlik;
- huquqiy normalar va qonunlarni bilish;
- bolalarni tarbiyalash layoqati;
- nikohdan o'tishga tayyorgarlik va oilaviy vazifalarni bajarish;
- o'z ota-onalari, yoshi ulug' kishilarga hurmat va boshqalar.

Dunyoqarashni shakllantirish.

Dunyoqarash - bu kishi ongining bilimlar, qarashlar, maslak va oliy maqsadlarni qamragan, tabiat va jamiyatning rivojlanishiga uning munosabatini ko'rsatadigan, uning ijtimoiy-siyosiy va axloqiy-estetik mavqeyi va xulqini hayotning turli sohalarida belgilaydigan o'ziga xos sohadir.

Bilimlar - dunyoqarashning obektiv komponenti sifati, shaxsning tavsifiy, tasdiqlanuvchi mulohazasi shakliga ega bo'lib, ilmiy haqiqat tarzida tasavvur etiladi.

Qarashlar - bu hikmatning tabiat va jamiyatda uchrovchi u yoki bu hodisalarini tushuntirish, bu hodisalarga o'zining munosabatini ko'rsatish bilan bog'liq bo'lgan hukmlar, subektiv xulosalardir.

Ishonch - bu chuqur anglangan va hayajon bilan boshdan kechirgan g'oyalar majmuyi bo'lib, ular mafkura, siyosat, axloq va san'atga daxldor bo'lgan shaxsning hayotiy mavqeyi hamda faoliyati va axloqi xarakterining barqaror ekanligini bildiradi.

Oliy maqsad - anglab yetilgan va ta'sirchan idrok etishning oliy kamoloti bo'lib, shaxsning faoliyat maqsadi va hayotiy maslagidir.

Dunyoqarash vazifalari:

- axborot in'ikosi;
- boshqaruvchi;
- baholovchi;

Dunyoqarashning asosiy ko'rinishlari:

- ilmiy;

- diniy;
- kundalik (hayotiy).

Ilmiy bilimlarning maslakka aylanishiga yordam beruvchi ruhiy-pedagogik mexanizmlar va pedagogik shart-sharoitlar:

- bilimlarni chuqur va mustahkam o`zlashtirish;
- dunyoqarash xarakteridagi barcha dalil va asoslarning mantiqan isbot etiluvchi va o`zaro zid emasligini chuqur ilmiy asoslash;
- ta`lim va tarbiyaning fuqarolik yo`nalishi;
- tarixiylik tamoyilini amalga oshirish;
- bilish aktivligi va mustaqilligini rivojlantirish;
- o`rganayotganlarning o`rganilayotgan materialga nisbatan hissiy munosabatini uyg`otish;
- o`qituvchi shaxsining ijobiy ta`siri.

Fuqaro - bu muayyan davlatda doimo yashaydigan, uning himoyasidan foydalanadigan, huquq va burchlar majmuyiga ega bo`lgan shaxsdir. Fuqaroni tarbiyalash o`qiyotganlarda vatanparvarlik, xalqaro munosabatlar madaniyati, siyosiy madaniyatni tarbiyalashni ko`zda tutadi. Vatanparvarlik - o`z vataniga, xalqiga sadoqat va mehr-muhabbatdir. Kishining tug`ilib o`sgan joyiga bog`liqlik, ona tiliga bo`lgan hurmat, vatan manfaatlariga sodiqlik va g`amxo`rlik, uning erkin va mustaqilligini himoyalash;

- ijtimoiy va madaniy yutuqlaridan faxrlanish;
- tarixiy o`tmish va axloqiy an`analarga hurmat munosabati;
- o`zining mehnati, kuchi va qobiliyatini vatan ravnaqiga bag`ishlash hissi vatanparvarlikda namoyon bo`ladi. Xalqaro munosabatlar madaniyati turli xalqlarning xalqaro iqtisodiy, ma`naviy axloqlari, turli millat vakillarining o`zaro hurmat qilishlari, muayyan axloqiy xushmuomalalikni saqlashning, boshqa xalqlarning tili, odatlari va an`analarini mensimaslikka yo`l qo`ymaslikda ko`rinadi, bu munosabatlarning yuqori darajadagi takomili va rivojlanishini ko`zda tutadi.

Xalqaro munosabatlar madaniyati quyidagilarni aks ettiradi:

- boshqa millat kishilariga, ularning tili, milliy urf-odatlari va an`analariga hurmat;
- boshqa mamlakatlar va xalqlarning hayoti va madaniyati yutuqlariga qiziqish bilan qarash;
- umuminsoniy qadriyatlarni rivojlantirishga intilish.

Tarbiyalanuvchilar faoliyatining darsdan tashqari tizimini loyihalash. Darsdan tashqari faoliyat tizimi o'qitishning nazariy va amaliy tizimini to'ldiradi. Uning asosiy vazifasi o'qitishdan tashqari vaqtini o'zini-o'zi tarbiyalash va ijtimoiy faoliyatini mehnat bilan shug'ullanish uchun oqilona taqsimlashga yordam berishdir.

Ta'lim olayotganlarning darsdan tashqari faoliyatini loyihalash vazifalari:

- ijtimoiy moslashuv zonasini tashkil etish va o'qiyotganlarning ijtimoiy harakatchanligini ko'rsatish;

- bo'lajak mutaxassislarning kasbiy moslashuvi uchun ularga shart-sharoitlar yaratish;

- o'qiyotganlarni mustaqil o'qish yo'li bilan ta'limni davom ettirishga yo'llash;

- har bir ta'lim oluvchining qobiliyati, qiziqishi va ishtiyoqini rivojlantirish uchun shart-sharoitlar yaratish;

- o'quvchilarni erkin vaqtdan unumli foydalanish, dam olish mahoratini egallashga o'rgatish.

Tarbiya jarayonining mohiyati, qonuniyatlari va o'ziga xos jihatlari xususidagi mavjud nazariy va amaliy g'oyalarga, pedagogik bilimlarga tayangan holda tarbiya texnologiyasining tarkibiy qismlarini quyidagicha belgilaydi:

1. Tarbiya jarayonining umumiy loyihasi;
2. Tarbiyani tashkil etishga bo'lgan ijtimoiy ehtiyoj (rag'bat);
3. Tarbiya maqsadi.
4. Tarbiya mazmuni (shakl, metod, usul va texnik vositalar);
5. O'qituvchi (tarbiyachi) faoliyati;
6. O'quvchi (tarbiyalanuvchi faoliyati);
7. Tarbiya samarasi (natija).

Tarbiya nazariyasi - pedagogikaning bir qismi bo'lib, tarbiyaviy jarayon mazmuni, usuli va tashkil etilishi masalalarini o'rganadi. Hayotga yangicha siyosiy va iqtisodiy nuqtayi nazardan yondoshish o'sib kelayotgan yosh avlod tarbiyasi bilan bog'liq jarayonni ham qayta ko'rib chiqishni taqozo etmoqda. Hozirgi zamon pedagogikasida tarbiya tarbiyachining tarbiyalanuvchi shaxsiga oddiy ta'sir ko'rsatishi emas, balki tarbiyachilar va tarbiyalanuvchilarni aniq bir maqsadga qaratilgan, bir-biri bilan

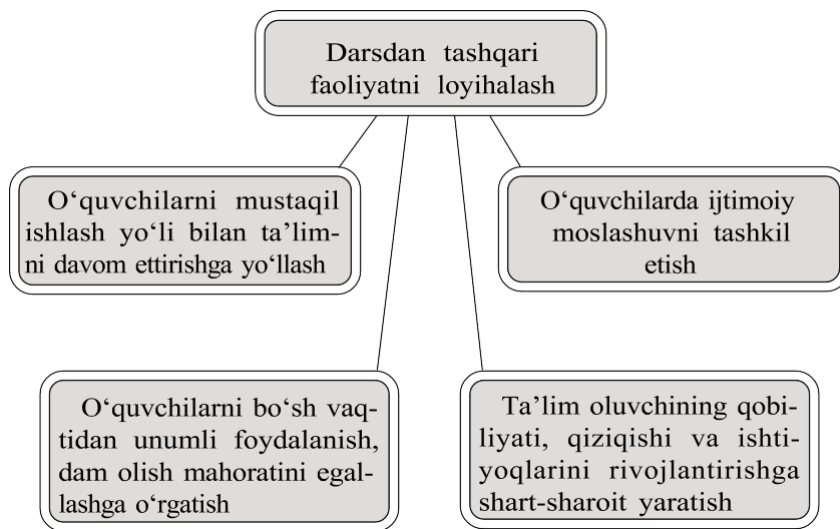
hamkorlikda qiladigan munosabatlari va o'zaro ta'sir ko'rsatishi ekanligi alohida ta'kidlanadi.

Bugungi kunda shunchaki bilim egasi bo'lgan insonni emas, balki ijodkor, o'z iste'dodi bilan ajralib turuvchi ishbilarmon insonni tarbiyalash zamon taqozosidir. O'quv yurtlarida tarbiyaviy jarayonni tashkil qilish asosiga ilg'or milliy, ma'naviy, axloqiy qadriyatlar va mezonlar, xalq pedagogikasi, marosimlar, bayramlar, o'yinlar va boshqalar qo'yilishi kerak. Shu bilan birga, tarbiya jarayonida kishining turli qobiliyatlari rivojlanadi, g'oyaviy, axloqiy, irodaviy, estetik xislatlari shakllanadi, jismoniy kuch-quvvati mustahkamlanadi.

Tarbiya texnologiyalari

Tarbiyaviy jarayon umumiy o'rta, o'rta-maxsus va kasb-hunar, oliy ta'lim muassasalarida o'ziga xos mohiyat kasb etadi. Pedagog xodimlar, o'qituvchilar va tarbiyachilar milliy istiqlool g'oyasi bilan qurollangan bo'lib, uni har bir fuqaro ongiga yetkazish malakalariga ega bo'lishlari kerak.

Ta'lim muassasalarida tarbiyaviy jarayonni tashkil qilish asosiga ilg'or milliy, ma'naviy-axloqiy qadriyatlar va mezonlar, xalq pedagogikasi, marosimlar, bayramlar, o'yinlar va boshqalar qo'yilishi kerak. Ularni tashkil qilish, o'tkazishda tarbiya texnologiyalaridan yoki interfaol metodlardan foydalanish o'quvchilarda o'z yurtiga mehr-muhabbat, vatanparvarlik, oilaparvarlik, kasbiy fidoyilikning shakllanishiga yordam beradi. Tarbiyalanuvchilar faoliyatining darsdan tashqari tizimini loyihalash ularning darsdan tashqari faoliyat tizimida o'qitishning nazariy va amaliy qismini to'ldiradi. Uning asosiy vazifasi darsdan tashqari vaqtini o'zini-o'zi tarbiyalash bilan shug'ullanish uchun oqilona taqsimlashga yordam berishidir. O'quvchilarning darsdan tashqari faoliyatini loyihalash.

O'quvchilarning darsdan tashqari faoliyatini loyihalash.

Darsdan tashqari faoliyat tizimi ko'p komponentli bo'lib, unga quyidagilar kiradi:

- ⇒ O'quv guruhi tarkibi;
- ⇒ Individual (yakka tartib);
- ⇒ Ijtimoiy birlashmalar va tashkilotlar;
- ⇒ Mehnat jamoalari;
- ⇒ Klublar, to'garaklar, muzeylar.

O'quvchilarning darsdan tashqari faoliyatining o'ziga xosligi shundaki, uning har bir komponenti alohida loyihalashtiriladi va har doim ham pedagogik ta'sir doirasi bilan qamrab olinmaydi.

Tarbiya maqsadini ishlab chiqish

Tarbiya - bu insonni ijtimoiy tajribalar bilan, uning barcha shakllarida bilim, his-hayajon, estetika, odob-axloq qoidalari bilan tanishtirish va individning ichki o'ziga xos jihatlarini, imkoniyatlari va layoqatlarini rivojlantirish bo'yicha faoliyat hisoblanadi. Mana shu tarbiyaning asosiy manbai shaxslar bo'lib qoladi - bu jamiyat va individning o'zidir. Tarbiyalanayotgan shaxs maqsadlari va qadriyatlari tizimida individuallik va ijtimoiylik nisbatlari muammosi tarbiya nazariyasida markaziy muammo hisoblanadi.

Jamiyat va shaxs bir-biri bilan qanday munosabatda bo'ladi? Shaxs jamiyatdan tashqarida yuzaga kelmaydigan jonzotdir, jamiyat esa, o'z navbatida, shaxslardan tashkil topadi. U shaxslar o'zaro munosabatlari jarayoni natijasi va jarayonning o'zidan iborat. Shaxssiz jamiyat yo'q va,

demak, jamiyat ularga bog'liq bo'ladi. Ba'zida shaxsni mikrososisi, jamiyatni esa makrososisi, deb ataydilar. Bu bilan materiya harakatlanishining ijtimoiy shakli, ikki asosiy tarkibiy qismi to'g'risida gap borayotganligini ta'kidlaydilar.

Shaxs va jamiyatning yaqin bir-biriga bog'liqligi turli tomonlardan qaralishi mumkin. Biroq shaxs va jamiyat bir narsa va bir xilda o'xshash bo'lishi nimasi bilan farq qiladi? Uning farqi hajmiga aloqador bo'ladimi (kichik shaxs, katta jamiyat qabilida) yoki yana boshqa muhim farqi bormi, degan savollarga javob berish uchun o'zaro bog'liqlik mana shu doiradan chiqishi muhim. Mana shu ijtimoiy subektlar funksiyalarining o'ziga xosligi nimalardan iborat?

Shaxs jamiyat emas. U jamiyatda paydo bo'lib, o'zini amalga oshirish jarayonida madaniyatini o'zgartiradi, ba'zan madaniyati rivojlanishida shunchalik ilgarilab ketadiki, o'n yillar, ba'zida hatto asrlar davomida jamiyat xotirasida qoladi.

O'zida jamiyat madaniyatining in'omlarini mujassam etganligi sababli, shaxs ijtimoiy tajribani yangicha talqin qilishda, ma'naviy va moddiy qimmatliklarni yaratishda, qayta anglashda mustaqil avtonom bo'lib qoladi. Bunday shaxs o'zining zamondoshlari uchun ma'lum bo'lgan yoki begona tajribani olib kiradi, faqat vaqt o'tishi bilan asta-sekin jamiyatga kirib boradi. Bunday shaxs o'zini jamiyatga qarshi qo'yishi, unga qarshi chiqishi va u bilan kurashishga kirishishi mumkin.

Jamiyat - bu shaxs yoki shaxslar to'plami emas. Jamiyat - bu qadriyatlar o'z maktabini yaratadigan, har qanday subyektni xizmat qilishga majbur etishga intiluvchi, o'zining mavjudligini saqlab qolish uchun shaxsni yutib yuborishga qodir, o'zini harakatlantiruvchi ijtimoiy birlikdir. Shu bilan bir vaqtda, jamiyat insonlar to'plagan madaniyatni saqlab qolish va odamga yetkazish usuli demakdir.

Shaxs va jamiyat ijtimoiy hayotning ikki asosiy subekti sifatida ishtirok etadi. Hatto eng qulay ijtimoiy sharoitlarda ham (eng noqulay ijtimoiy sharoitlarda ham) ular birlashmaydi va ular o'rtasidagi farq kamaymaydi. Ma'lum sharoitlarda ular birbiriga qarama-qarshi turishi mumkin.

Tarbiya, jamiyatdagi hodisa sifatida, o'sib kelayotgan avlodning jamiyat hayotida, turmushi, ijtimoiy ishlab chiqarish faoliyati, ijodi va ma'naviyligida ishtirok etishi murakkab qarama-qarshi ijtimoiy-tarixiy jarayon hisoblanadi. Ularning odam bo'lishlari, rivojlanishlari va

individualliklari, jamiyatning ishlab chiqarish kuchlari muhim elementlari, shaxsiy baxtlarini yaratuvchilari bo'lib ishtirok etadi. U ijtimoiy taraqqiyot va avlodlar ketma-ketligini ta'minlaydi.

Tarbiya, ijtimoiy hodisa sifatida, uning mohiyatini ifoda etuvchi quyidagi asosiy belgilari bilan ifodalanadi:

1. Tarbiya o'sib kelayotgan avlodni ijtimoiy hayot va ishlabchiqarish sharoitlariga jalb etish, ular bilan eskirayotgan va hayotdan chiqayotganlarini almashtirishning amaliy ehtiyojidan kelib chiqqan. Natijada bolalar katta bo'ladilar, o'z hayotlari va mehnat qobiliyatini yo'qotayotgan katta avlod hayotini ta'minlaydilar.

2. Tarbiya - doimiy, zarur va umumiy kategoriya. U insoniyat jamiyati yuzaga kelishi bilan birga paydo bo'ladi va jamiyatning o'zi yashar ekan, u ham mavjud bo'ladi. U jamiyatning mavjudligi va doimiyligi, uning ishlab chiqarish kuchlarini tayyorlash va insonni rivojlantirishni ta'minlashning muhim vositasi hisoblanganligi uchun ham zarurdir. Unda qonuniy o'zaro bog'liqliklar va bu hodisaning boshqa ijtimoiy hodisalar bilan o'zaro bog'liqliklari aks ettiriladi. Tarbiya, o'qitishning bir qismi sifatida, ta'limni ham o'z ichiga oladi.

3. Tarbiya - ijtimoiy-tarixiy rivojlanishning har bir bosqichida o'zining vazifasi, mazmuni va shakllari bo'yicha aniq tarixiy xususiyatga ega bo'ladi. U jamiyat hayoti xususiyati va tashkil etilishi bilan bog'liq bo'lganligi uchun o'z davrining ijtimoiy qarama-qarshiliklarini aks ettiradi. Sinfli jamiyatda turli sinflar, qatlamlar va guruhlarda bolalarni tarbiyalashning asosiy tendensiyalari ba'zan qarama-qarshi bo'ladi.

4. O'sib kelayotgan avlodni tarbiyalash - ularning ijtimoiytajriba asosiy elementlarini o'zlashtirishlari hisobiga, ularni katta avlod ijtimoiy munosabatlariga, munosabatlar tizimiga va ijtimoiy zarur faoliyatiga jalb etishlari jarayoni va natijasi asosida amalga oshiriladi. Kattalar va bolalar o'zaro ijtimoiy munosabatlari va o'zaro aloqalari, ta'sirlari har doim ularni bolalar yoki kattalar anglab yetishlaridan qat'iy nazar, tarbiyaviy yoki tarbiyalovchi hisoblanadi. Eng umumiy shakllarida bu o'zaro munosabatlar, bolalar hayoti, sog'ligi va oziqalanishlarini ta'minlashga, jamiyatda ularning o'rnini va ularning ruhiy holatini aniqlashga qaratilgan.

Kattalar bolalar bilan o'zlarining tarbiyaviy munosabatlarini anglab yetishlari va bolalarda u yoki bu sifatlarini shakllantirish maqsadlarini o'z oldilariga qo'yar ekanlar, ularning munosabatlari yanada pedagogik, anglab yetilgan maqsadga yo'naltirilgan tus oladi.

Kattalarning ijtimoiy hodisa sifatida tarbiya xususiyatlarini anglab yetishlari asosida jamiyatda bolalar va jamiyat manfaatlari yo'lida tarbiyalash qonunlaridan tushunilgan va maqsadga muvofiq foydalanishga intilish yuzaga keladi. Katta avlod tarbiyalash munosabatlari tajribalarini umumlashtirishga, ularda namoyon bo'ladigan tendensiyalar, aloqalar, qonunlarni o'rganishga, ulardan shaxsni shakllantirish maqsadlarida foydalanishga ongli ravishda murojaat etadi.

Mana shu asosda pedagogika - tarbiya qonunlari to'g'risidagi va bolalar hayoti, faoliyatini ongli ravishda hamda maqsadga muvofiq boshqarish maqsadlarida, ulardan foydalanish to'g'risidagi fan yuzaga keladi.

Shunday qilib, tarbiya - ijtimoiy hodisa - jamiyat va individning hayotini ta'minlash usuli sifatida zarurdir. U ma'lum tarzda shakllangan ijtimoiy munosabatlar va jamiyat hayot tarzi natijasidagi aniq tarixiy sharoitlarda amalga oshiriladi. Uni amalga oshirishning asosiy mezonlari shaxsning xususiyatlari va sifatleri hayot talablariga mos kelish darajasi hisoblanadi.

Tarbiya ijtimoiy hodisa sifatida butun ijtimoiy hayotning tabiiy bir qismidir. Shuning uchun uning qarama-qarshiliklari ijtimoiy hayotning eng umumiy qarama-qarshiliklarining ifodasidir. Tarbiya aks ettiradigan bunday qarama-qarshiliklar qatoriga qotib va eskirib qolgan ishlab chiqarish munosabatlarining, ishlab chiqarish kuchlarining rivojlanishni ortga surishi natijasida yuzaga keluvchi qarama-qarshiliklar kiradi.

Bu qarama-qarshiliklar ijtimoiy tarbiyada o'sib kelayotgan avlodni tayyorlashga konservativ yondashishlar mustahkam o'rnatib olishi ko'rinishida namoyon bo'ladi. Bizning jamiyatimizda mustaqillik davrigacha ijtimoiy hayot va ishlab chiqarish kuchlarining faqat davlat mulkchiligi asosida tashkil etilishi ishlab chiqarish o'sishini ortga surishga olib keldi. Davlat mulkchiligi va rejalashtirilishi ustunligi ijodiy shaxs faolligi va tashabbuskorligiga, ko'pincha, to'sqinlik qiladi. Xalq ta'limi tizimida bu o'zining mazmuni, shakli va metodlari qandaydir rasmiylashtirish hamda bir xilligi bilan ifodalanadi.

Tarbiyadagi boshqa bir qarama-qarshilik hayot talablari va shaxsning ijtimoiy hayotga va ishlab chiqarish faoliyatiga tayyorgarligi darajasi o'rtasida yuzaga keladi. Hayot talablarini anglab yetish, mana shu talablar asosida tarbiya mazmunini va tashkil etilishini ko'ra bilish ilmiy-texnik taraqqiyot keskin rivojlanishidan ortda qoladi. Ushbu qarama-qarshilik chuqurlashib borgan sari o'sib kelayotgan avlodni zamonaviy tayyorlashga xalaqit qiluvchi "qalpoq" va konservativ holatlarni o'z vaqtida aniqlash hamda yo'qotish zarur bo'ladi. Uni hal etish ta'lim va tarbiya mazmunini muntazam va mos ravishda hal etishni, ta'lim va tarbiya metodlarini hayot talablariga javob bera oladigan qilishni talab etadi.

Mana shu holat ijtimoiy hayot yangi sharoitlari va unga bolalarni tayyorlash bilan uning eskirib qolgan usullari o'rtasidagi qarama-qarshilik hisoblanadi.

Tarbiyadagi uchinchi qarama-qarshilik-insondagi mavjud tabiat kuchlari, inson tabiati rivojlanishi, uning cheklanmagan imkoniyatlari bilan jamiyat ijtimoiy hayotidagi bu rivojlanish cheklovi sabab bo'luvchi, dasturlashtiruvchi sharoitlar o'rtasida yuzaga keladi.

Erkinlikni cheklovchi avtoritar jamiyat iste'dodlarni so'ndiradi, odamlarni buzadi, iltifotli mansabdorlarga va befarq rasmiyatchilarga, ishlab chiqarish jarayonining bir ortiqcha qismiga, ijtimoiy hayotda to'siqqa aylantiradi. Demokratik jamiyat esa moddiy-texnik bazasini rivojlantira borib, turli ijtimoiy munosabatlarni takomillashtirib, har bir inson shaxsining ijtimoiy hayot talablariga mos va o'zida mavjud tabiiy kuch, iste'dod va qobiliyatlarga nisbatan rivojlanishiga haqiqiy sharoit yaratadi.

Tarbiyaning to'rtinchi qarama-qarshiligi - bolaning faol tabiati, uning ijtimoiy hayotda, turli munosabatlarda, muomalalarda ishtirok etishga intilishi bilan hayot jarayonida amaliy, haqiqiy ishtirok etish uchun tajriba, bilim, malaka va ko'nikmalari yetishmasligi va uning tabiiy hamda ijtimoiy yetuk emasligi o'rtasida kuzatiladi. Ushbu qarama-qarshilik bolalar uchun idrok etishga, tarbiya jarayonida faol ishtirok etishga haqiqiy harakatlantiruvchi kuch, rag'bat hisoblanadi. U bolani faqat tarbiyaviy o'zaro munosabatlar obekti sifatida emas, balki subekti sifatida ham ijtimoiy hayotda ishtirok etishga ta'lim-tarbiyaviy tayyorlashga sabab bo'ladi.

Tarbiya tizimini ijtimoiylashtirish

Tarbiya tizimining rivojlanishi uchta jarayonning rivojlanishida aks ettiriladi: ijtimoiylashtirish, o'zini tarbiyalash va kasbiy ta'sir ko'rsatish. Bu jarayonlar uch asosiy subektlar shaxsi bilan shakllanuvchi-jamiyat, individning o'zi va pedagogning bir obekt bilan o'zaro munosabatlari davomida amalga oshiriladi.

Jamiyat to'g'risida to'xtalib o'tamiz. "Ijtimoiylashtirish" tushunchasi tarbiya nazariyasida juda keng foydalaniladi. Tadqiqotchilar uni qadriyatli ko'rsatmalari va tarbiyalash tamoyillariga qarab tushuntiradilar.

Hatto bu borada ma'lum an'analar yuzaga kelgan, katta ilmiy material ham to'plangan. Sosiologik va psixologik adabiyotlarda ijtimoiylashtirish juda faol tahlil qilinadi. Shu bilan birga, ijtimoiy hayotda jamiyat va shaxs rolini talqin qilish, albatta, qarama-qarshi bo'lgan ijtimoiylashtirish konsepsiyasining shakllanishiga olib keladi.

Qattiq ijtimoiylashtirish deb ataluvchi konsepsiya tarafdorlari, funksional maktab vakillari bu jarayonni shaxsni ijtimoiy tizimga to'la jalb etish sifatida belgilaydi. Sosiologiya ijtimoiylashtirishni tahlil qilishda "moslashish", "qulaylik", "tenglik" kabi muvozanat tushunchalariga tayanadi. Ularning tadqiqotlaridagi asosiy vazifa - individlarni ijtimoiy muhitga moslashtirish hisoblanadi.

Bu konsepsiyaga "yangi insonparvarlashtirish" tarafdorlari qarshi chiqadi. Ular ijtimoiylashtirishda o'z qobiliyatlari va layoqatlarini yaratuvchi shaxsni hamda shaxsning o'zini amalga oshirishi va o'zini namoyon etishiga to'sqinlik qilayotgan elementlarni tanqidiy yengishni ko'radilar.

Biroq, birinchi holatda, ma'lum tarzda ishlab chiqilgan muhitga ta'sir ko'rsatish to'g'risida gap yuritilayotgan bo'lsa, ikkinchi holatda, "ijtimoiylashtirish va shaxs" tushunchalarini to'la adashtirish sodir bo'lmoqda. Ta'lim tizimidagi ijtimoiylashtirish deyarli chiqarib tashlashga, uning o'zini tarbiyalash bilan almashtirishga, tarbiyachi kasbiyligiga esa shakllanayotgan shaxsning mustaqilligini ta'minlash vazifasini yuklatishga harakat qilinmoqda. Birinchi nuqtayi nazar ijtimoiy hayot taraqqiy etgan asoslarni qayta ishlab chiqish muammosiga e'tiborni kuchaytiradi, ikkinchisi esa, madaniy ijodkorlik shaxsi ijodiy qobiliyatlariga erkinlik berishga qaratilgan.

Ma'lumki, bu ikki qarama-qarshi nuqtayi nazarlardan birortasi ham amaliy hollarda tarbiya amaliyotini takomillashtirishga olib kelmaydi. To'g'ri, shaxs ichki dunyosini ijtimoiy manfaatlar bilan to'la bog'lab qo'yishga yo'l qo'yish mumkin emas. Lekin baribir jamiyat insonga ta'sir ko'rsatadi va ta'sir ko'rsatishni hisobga olmay bo'lmaydi. Ijtimoiylashtirish - muhit, jamiyatning shaxsga ta'siri demakdir. Shu bilan birga, ta'sir ko'rsatish shaxsning tashkil topishida juda zarur hisoblanadi.

Jamiyat, umuman, alohida kuch - o'ziga xos insoniy munosabatlar va o'zaro aloqalardir. Bu narsalar bo'lmasa, odam ham baribir muhitga juda moslasha oladigan hayvonligicha qoladi. Muomalalar davomida yuzaga keladigan insonlar munosabatlari mana shu jamiyat demakdir.

Biz ijtimoiylashtirish to'g'risida gapirar ekanmiz, odam ham, guruh ham, biomuhit, kosmos ham inson ko'ziga ko'rinib va uning qalbida aks etib, maqsadga muvofiq bo'lmasa ham, insonga maxsus emas, faqat tasodifiy (ko'rinishi bo'yicha, mohiyati bo'yicha esa muqarrar va qonuniy) ta'sir ko'rsatib shaxsni shakllantiradi. Haqiqatda ko'zga ko'rinmas ta'sir ko'rsatish nazorat qilib bo'lmaydigan jarayon. Muhitning u yoki bu elementlari qachon, qanday ketma-ketlikda, qanday nisbatlarda shaxs bilan munosabatlarga kirishishini bilib bo'lmaydi. Hatto ularning har birini aniqlash ham mumkin emas. Biroq muhit shaxs uchun shakllanib bo'lgan dunyoqarashiga yot bo'lgan faoliyat sharoitlari va tamoyillarini majbur qilishda quvonchni his etish qiyin bo'ladi.

Agarda dunyoqarashi shakllanmagan bo'lsa, unda ham odamdan noqulay muhit ta'siridan qoniqishni talab qilib bo'lmaydi. Odam o'zi o'z hayotini tashkil etadi, u nima qilishi kerakligini o'zi tanlaydi. Biroq taqdir shaxsan tanlash imkoniyatini chegaralaydi.

U boshqalar tomonidan amalga oshirilgan, avvalgi avlod tanlagan mavjud vaziyatni odam oldiga qo'yadi, u bilan bahslashib bo'lmaydi. Uni meros kabi, shaxsiy turmushning bir qismi yoki asosi sifatida qabul qilish va mana shu tajribaga hurmat bilan munosabatda bo'lish kerak.

Muhit o'zida insonga monand axborotlarni yetkazadi, shaxs yuzaga kelishi to'g'risida ma'lumotlar beradi, shu bilan birga, bu axborotlarni insonga majburlamaydi. Xohlovchilar uni o'zlashtirishi mumkin. Shunda uning hayoti taqdirga qarshi bo'lib qolmaydi, taqdiri rivojlanishiga to'siq bo'lmaydi. Uning dunyoga munosabati, quvonchli yoki alamli ko'rinishda bo'lishidan qat'i nazar, mazmuni bo'yicha ancha chuqur bo'ladi.

Shuning uchun jamiyat go'yoki tabiiy ravishda bolaga o'zining yaxshi tomonini namoyon etishga, unga "kulib boqishga" harakat qiladi. Mana shu hayotga kirib kelayotgan insonga o'ziga xos munosabat faqat beg'araz emas, balki jamiyatning g'amxo'rliigi hamdir. U eng to'g'ri, asrlar davomida shakllangan tamoyillashtirish yo'lidir. Faqatgina mana shu narsa shaxsning tabassum qilishiga olib kelishi mumkin.

Individni muhitga jalb etib, insonning keng jamoa va hodisalar bilan munosabatlarda bo'lishi imkoniyatini taqdim etishda, ularning javoblari shaxs uchun baholash shaxsiy mezonini ishlab chiqishda asosiy me'yor bo'lib qoladi -mana shunga ijtimoiylashtirish deyiladi. U kasbiy tarbiyaviy faoliyatdan ham iborat emas, balki nisbatan mustaqil jarayon hisoblanadi, shaxsga rol o'yinini "qiyinlashtirish" alohida vazifasini bajaradi. Mana shusiz u anglab yetilmagan bo'lib, jamiyatda yakkalanib qoladi.

Insonparvar bo'lmagan yangi shaxsning faolligi sababsiz bostirilishi, individning layoqati, intilishlari hisobga olinmay ijtimoiy vazifalarni majburlash sodir bo'ladigan insonga muhitning ta'sir ko'rsatishi bilan ijtimoiylashtirishga yo'l qo'yib bo'lmaydi.

Ijtimoiylashtirish - bu shakllanayotgan shaxsning va uning kelajakda mumkin bo'lgan shaklini belgilovchi birlikning o'zaro aloqalari jarayonidir.

"Insonparvarlashtirish" tushunchasi, ko'pincha, ma'naviylashtirish doirasiga taalluqli deb tushuniladi.

Hozirgi kunda bu keng qo'llaniladigan tushuncha, umumiy yo'nalish ahamiyatiga ega. Insonparvarlashtirish asosiy vazifa sifatida qaralmoqda, uni hal etmay turib ijtimoiy taraqqiyot to'g'risida gapirish mumkin emas. Insonparvarlik - bu inson qanday bo'lishi, uning mohiyati qandayligi to'g'risida o'ylash va g'amxo'rlikdir. Bu o'zini anglashdir va shu bilan bir vaqtda, mavjudlikni himoya qilishdir.

Shaxsning qimmatini tasdiqlash, shaxsni faqatgina vosita sifatida qarashga har qanday urinishlarning muhimsizligi ifodasidir. Shundan so'ng insonparvarlik shaxsni ijtimoiy shaxs sifatida qarashni ko'zda tutadi. Ijtimoiy hayotda subektning barqarorligini ta'minlash mexanizmini shakllantirish - bu g'oya demak. Har qanday ijtimoiy guruh, kattami yo kichikmi, hamda shaxs va jamiyat ozmi-ko'pmi shakllangan o'z g'oyasini paydo qiladi. G'oya obektiv bo'lmagan dunyo ko'rinishini emas, balki g'oya yetkazuvchi saqlanib qolishi ta'minlanadigan doirada dunyoga qarash tizimini ishlab chiqishga yo'naltirilgan.

Albatta, g'oya chuqur rivojlantirilgan bo'lsa, agar subektning boshqa subektlar bilan aloqasi hisobga olingan bo'lsa, unda bunday obektiv ong ijtimoiy rivojlanish umumiy tendensiyasiga ham qarama-qarshilik qiladi, hatto deyarli mos kelishi mumkin. Lekin u bilan hech qachon batamom birday bo'la olmaydi, chunki jamiyat va uning alohida subekti o'xshash bo'la olmaydi.

G'oyasiz, markazga intilgan yo'nalish subektning mana shu bilimlar tizimisiz, ijtimoiy fikr umuman mavjud bo'lmaydi, ular markazga intilgan kuchlarni - entropiya kuchlarini, subektning buzilishini yengish vositalari hisoblanadi. G'oyalar doirasida asosiy ijtimoiy qadriyatlar to'g'risidagi bilim yuzaga keladi, ishlab chiqiladi. Bu bilimlar ma'naviy madaniyat shakllanishi uchun asos bo'lib qoladi, uning yordamida g'oya doirasida mavjud qadriyatlar uchun xos bo'lgan egoistik aksent yo'qotiladi, insonparvarlashtirish to'g'risida tasavvurlar shakllantiriladi.

Tarbiya tizimiga pedagogik yondashuv

Ijtimoiylashtirish ta'siri va o'zini tarbiyalash, odatda, yana bir jarayonga - shaxsni tarbiyalash deb atalgan, ya'ni pedagogning kasbiy faoliyati bilan bog'liqdir. Ushbu faoliyatning mohiyati-ijtimoiylashtirish, o'zini tarbiyalash jarayonlarini boshqarishdan iborat. Haqiqatan ham, siyosiy va pedagogik jarayonlarda o'xshashliklar ko'p. Ularning ikkisi ham ko'plab omillarga juda bog'liq. Siyosatning "imkoniyatlar san'ati" kabi tushunchasi pedagogikaga ham mos keladi. Ko'pincha, bunday imkoniyat hajmi bilib turib oshirib yuboriladi, ba'zan, aksincha, kamaytiriladi. Ba'zan insoniyat hamjamiyati ma'naviy hayotining yuksak obro'li odamlari go'yo 'tarbiya to'g'risidagi masalani bekor qiladilar".

Masalan, L. N. Tolstoy shunday yozadi: *"Tarbiya, biz o'qitish, tarbiyalashni xohlamas ekanmiz, murakkab va qiyinligicha qoladi. Agarda boshqalarni biz faqat o'zimiz orqali tarbiyalashimiz mumkinligini tushunib olsak, unda tarbiya masalasi yo'qoladi va hayot to'g'risidagi masala qoladi: O'zim qanday yashashim kerak!"*

Bunday tarbiya to'g'risidagi masala shunga qaramay yechilmay qoladi. Hatto "O'zimiz qanday yashashimiz kerak!" degan savolni his etishga e'tiborni jalb etib ham biz boshqa savollardan xoli bo'lmaymiz: "Odamlar orasida qanday yashash kerak?", "O'z hayot talablarini o'zganing hayot talablari bilan mos kelishi qobiliyatiga qanday qilib ega bo'lish mumkin?"

Oxirgi savolni hal etishda, odam (birinchi navbatda, bola, lekin ba`zida kattalar ham) ichki va tashqi ta`sirni tizimlashtirishga, ularga mos ravishda javob qaytarib, shaxs shakllanishini tushunishga yordam beruvchi pedagog, o`qituvchi ko`magiga muhtoj bo`ladi.

O`qituvchiga zamonaviy talablar, asosan, uch oliy vazifani qamrab oladi.

Ular:

1) fan bo`yicha;

2) pedagogik;

3) oldindan berilgan samara bilan mos ravishda o`qish jarayonini loyihalashtira bilish malakalariga ega bo`lish shartidan iborat.

Ushbu vaziyatda o`qituvchi haqida gap boradi. Agarda tarbiyachi o`qitish bo`yicha uy vazifalarini bajara olmaydi deb, hisoblasak, unga kamroq talablar qo`yish kerak. Lekin shu yerda bir gapni aytib o`tish lozim. *“Bolaning aqliy rivojlanishi asosi bo`lib xizmat qiluvchi, uning jismoniy rivojlanishi shartlari bilan tanish bo`lmagan ayol aniq va to`g`ri harakat qila olmaydi, -deb yozadi K.Setkin. -O`qitish texnik metodlarini bilmagan ayol bolaning o`n marta o`z onasi bo`lsa ham (hatto shunday mumkin bo`lmagan holatda ham) haqiqiy insonni tarbiyalay olmaydi, bola tarbiyasini unga ishonib bo`lmaydi”*.

Shunday qilib, Klara Setkin nuqtayi nazaridan ona qanchalik mehribon, bolasini sevadigan va sevimli odam bo`lmasin, “o`qitish texnik metodlari”ni bilmas ekan, bola tarbiyasi jarayonidan chetlashtirilishi kerak. Bu nuqtayi nazarda tarbiya masalasiga kasbiy tayyorgarlikni talab etuvchi juda muhim ish sifatida qaralmoqda. Tarbiyachi bu yerda yaqqol o`qitish vazifasini ham bajaradi. Kasbiy tarbiyachi zarurmi? Albatta, chunki murakkab tizim-tarbiyalash tizimi faoliyati to`g`risida gap bormoqda, u tizim turli subektlari harakatlariga rahbarlik qilishi va boshqarishi kerak.

Tarbiyachi inson hayotida baxtli bolalik rolini tushunib, individni shakllantirish jarayonini madaniyatga, ijtimoiy hayot qarama-qarshiliklariga va bilimga yo`naltirishi zarur. Natijada bola va hayot ittifoqi yanada keng va chuqur bo`lishiga yordam berib, bu ittifoqning buzilmasligi maqsadini ko`zlash kerak. Inson rivojlanishi jarayonini maksimal evolusion, minimal inqirozli qilish - pedagogning san`ati mana shundan iborat.

Kasbiy tarbiyachi shakllanayotgan shaxs oldida ma'lum majburiyatlarga ega bo'lgani holda, jamiyat oldida ham shunday mas'uliyatga ega bo'ladi. Jamiyat, asosan, yangi insonning o'sishi jarayonini ta'minlaydi, Shuning uchun u yangi a'zosi ijtimoiy munosabatlarga qodir, yuzaga kelgan munosabatlar tuzilishida yashay olishga va kerakli rivojlana olishga tayyor bo'lishiga ishonishga haqlidir.

Turli milliy madaniyatlar doirasida pedagogika an'anaviy ravishda faqat jamiyat oldida va aksincha, faqat shaxs oldida ancha mas'uliyatliroq sifatida tushunilishi mumkin. Haqiqatda esa, kasbiy, ya'ni pedagogik ta'sir ko'rsatishni takomillashtirishni faqatgina ikkala manfaatdor taraflar talab va ehtiyojlariga yo'naltirishda amalga oshiriladi.

Munosabatlar maqsadlari qanchalik ta'sirchan bo'lmasin, pedagog ular bilan o'z ishida tarbiyalanuvchi qiziqishlari, huquq-erkinligini poymol qilishini oqlab bo'lmaydi. Pedagogik ta'sir ko'rsatishning maqsadi - jamiyat manfaatlarini maksimal hisobga olib, shaxsning maksimal mumkin bo'lgan rivojlanishini ta'minlashdan iborat.

Jamiyat tomonidan ijodiy individuallikka ehtiyoj sezilsa, unda pedagogning vazifasi osonlashadi, chunki ushbu holatda ijtimoiylashtirish va pedagogik ta'sir ko'rsatish jarayoni bir yo'nalishda boradi.

Jamiyat shaxs qobiliyatlarini cheklamaydigan, uning o'sishiga to'siq bo'lmaydigan bunday vaziyatni qurish zarur bo'ladi. Bunday vaziyat muvofiqli pedagogik jarayonning majburiy sharti hisoblanadi. Shaxs rivojlanishining eng erta bosqichlarida uning jamiyat ehtiyojlariga munosabati shakllana boshlaydi. Bu munosabat tarbiyalanuvchining birinchi pedagoglari - ota-onalarining ortiqcha e'tiborliliklari sababli egoistik ko'rinish olishi mumkin.

Ko'pchilik ota-onalar o'z bolalarining barcha talablarini bajarishga harakat qiladilar va to'laqonli hayotga tayyorlashning asosiy yo'li mana shundan iborat deb hisoblaydilar. Bunday tarbiyachilar jamiyat oldidagi o'z mas'uliyatlari to'g'risidagi tasavvurlarini yo'qotadilar.

Ba'zan bu holatni hattoki anglab yetishgan bo'lsa ham, bolaga mehr qo'ygan tarbiyachilarni xavotirga solmaydi, ular faqat o'z vazifalarini faqat bir yoqlama tushunadilar-ovqat, yana ovqat berish va yana berish. Biroq tarbiyachining jamiyatga nisbatan mas'uliyasizligi oxir-oqibat tarbiyalanuvchining halokatiga olib keladi, chunki o'zini amalga oshirishga

kam moslashgan iste'molchini yaratadi, shunday qilib u to'la hayotga tayyor bo'lmaydi.

Shunday qilib, kasbiy tarbiyachi shaxs oldida ham, jamiyat oldida ham javobgar hisoblanadi. Bu majburiyatlarni buzganda tarbiyachi ijtimoiy hayot buzilishi va shaxsning inqiroziga sabab bo'ladi.

Inson ruhiyati asosi deb haqli ravishda hisoblanuvchi odamning mustaqil va oqilona harakatlarni amalga oshirishga qobiliyati ijtimoiy muhitda juda ko'p sonli omillar bilan shakllantiriladi. Shuning uchun u hech qachon faqat kasbiy tarbiyaviy ta'sir ko'rsatish natijasi sifatida qaralishi mumkin emas. Pedagoglik kasbi o'zi ustida mustaqil ishlashida tarbiyalanuvchining ehtiyojlarini e'tiborsiz qoldirmay, bolani yuzaki ta'sirlardan himoya qilib va zehnini rivojlantira borib, tarbiyalanuvchilar bilan munosabatlarda me'yorni topishida ifodalanadi.

Pestolosi insoniylik mohiyati ichki yo'nalganlik va faqat harakat qilish emas, balki harakat qilmaslik erkinligi bo'lmaganda normal amalga oshirilishi mumkin emas, deb aytadi. Falsafiy nuqtayi nazardan bu tushunarli: harakat o'z qarama-qarshiligidagi holatda o'z o'lchamini topadi.

Sotsiologiyada esa madaniyat tushunchasi orqali ijtimoiy harakat o'lchamini aks ettiradi. Shaxs munosabati va tahlil bir-biri bilan bog'liq bo'lgan bosqichlar orqali rivojlanadi. Bola atrofidagilardan uzoqlashishga ehtiyoj his etadigan davr o'z tarbiyalanuvchisini chindan yaxshi ko'radigan tarbiyachilar tomonidan ba'zan tushunib yetilmaydi. Bunday holatda ko'pchilik tarbiyaning takomillashishiga yordam bermaydi.

Ba'zida esa mehribon pedagog o'z tarbiyalanuvchilari bilan munosabatlarga doimiy tayyorgarligi bilan, odatda, faqat jismoniy emas, balki anglab yetilmagan intellektual, emosional tinchlikka ehtiyoji qoniqtirilmaganligi sababli yuzaga keluvchi ulardagi norozilik hissini keltirib chiqaradi.

O'qituvchini ham, o'quvchini ham o'z ishidan ko'ngli qolishidan saqlash uchun tarbiya butun hayoti davomida faqat kasbiy vazifaga qaratilmasligi kerak. Tarbiyalanuvchiga pedagog bilan munosabatlardan tinchlik, dam olish zarur bo'lsa, o'qituvchi shaxsining normal rivojlanishi uchun unga ham xuddi shu kerak.

Pedagogik mehnat mazmunini aniqlashda biz pedagog - bu munosabat jarayonida shakllanayotgan shaxs va jamiyat ijtimoiylashishi va o'zini tarbiyalash jarayoni o'rtasida nizolarga yo'l qo'ymaslik maqsadini

qo'yuvchi odamdir, degan fikrdan kelib chiqamiz. Pedagogik faoliyat rivojlana borgan sari mana Shu maqsadga erishishning ko'plab vositalari ishlab chiqilgan. Asta-sekinlik bilan ular jamlanib, yagona kasbiy faoliyat ichida ikkita faoliyat turini tashkil qiladi:

- 1) rivojlantiruvchi faoliyat;
- 2) muvofiqlashtiruvchi, tartibga keltiruvchi, bir tizimga soluvchi faoliyat.

Rivojlantiruvchi faoliyat kasbiy-tarbiyaviy faoliyatning yuqorida aytilgan maqsadini bajarishga bevosita yo'naltirilmagan. Bu tarbiya muammosini o'rganuvchi ko'plab tadqiqotchilar tarbiyalash so'zining "asl mazmuni"da o'qitishga kiritmasliklariga olib keladi. Biroq bundan boshqa nuqtayi nazar ham mavjud.

Bu nuqtayi nazar o'qitishni rivojlantiruvchi faoliyatni tarbiyalash faoliyatining bir qismi va hatto rivojlantiruvchi faoliyatning atributi sifatida qaraydi. Bola tug'ilgandan boshlab qisman potensial, qisman aktuallashtirilgan shaxs hisoblanadi. Tug'ilgan bolaga nisbatan jamiyat ma'lum xususiyatdagi talab ishlab chiqadi.

Lekin jamiyat bola bilan o'zaro munosabatlarga kirishadi, jamiyatda ushbu individga u katta bo'lganida qo'yiladigan talablar, ehtiyojlarning murakkab zanjirini shaxs va jamiyat munosabatlari "dispetcheri" bo'lmish pedagog esdan chiqarmasligi kerak. To'g'ri, o'zaro munosabatlarga shaxsni tayyorlar ekan, pedagog uni rivojlantirmasligi mumkin emas va to'playotgan bilimlarini tizimlashtirishga yordam bermasligi ham mumkin emas.

Faqat rivojlantirish, o'qitish yoki uyg'unlashtirish, insonparvarlikka mos, ijtimoiy qoidalarga yo'naltirilgan kasbiy tarbiya ortda qolishi va butun kasbiy faoliyat muvafaqqiyasizlikka uchrashi mumkin.

Tarbiyani o'qitishdan alohida qarab, biz bu jarayonni faqat mustaqillikdan emas, balki mavjud subektdan ham mahrum etamiz. Qaysi pedagog tarbiyalanuvchini rivojlantirmay, bilimlarini boyitmay, ya'ni uni o'qitmay dars berishi, qoida, me'yor, sifat haqida tasavvur berishi mumkin?!

Hozirgi kunda ta'limsiz o'zini jamiyatda teng huquqli da'vogar deb his etish qiyin. Shu bilan bir vaqtda ilmlilik - bu anglab yetiladigan "yashirin (patent)" bilimlarga asoslangan shaxsning holati. Biroq o'qitishsiz jamiyatda shaxs o'zaro munosabatlarini samarali yo'lga qo'yish mumkin

emas, degan fikrni to'g'ri deb hisoblab, biz uni aniqlab olishimiz kerak: "Kasbiy pedagog faoliyatining tabiiy bir qismi, elementi sifatida o'qitish qanday bo'lishi kerak?"

Ta'lim, bilimlar yetkazish jarayoni sifatida o'qitish jamiyat bilan aloqalar o'rnatish jarayoniga, ijtimoiy qoidalarni o'zlashtirish va ijtimoiy-ma'naviy ishonchlarini shakllantirish jarayoniga nisbatan qarama-qarshi bo'lmasligi kerak.

O'qitish - bu tarbiyaning muhim bir qismi. Bundan ikki ming yil avvalroq Platon tarbiyalovchi ta'limi to'g'risida fikr yuritgan. O'qitishning chegaradan chiqib ketgan "tarbiyaviyligi", ko'pincha, uning axborotlar yetkazish imkoniyatlarining pasayishiga, ortiqcha nasihatgo'ylik, g'oyaviylikka olib keladi. Ta'lim tarbiyadan ajralishdir, lekin tarbiya doirasida rivojlantirish, bilimlar, tasavvurlar, ko'nikmalar berish vazifasini bajarishi kerak. Mana shu yo'nalishda muammolar ko'p.

Tarbiya tizimida innovasiyalar

Maktabda innovasiyalar masalasini muhokama etganda tarbiya tizimlarida innovasiyalar tashkil topishi to'g'risidagi masalalarni gapirib o'tmay bo'lmaydi. Lekin buning uchun, avvalo, tarbiyaviy tizimning ichki tushunchasini kiritamiz. Shundan keyin tarbiyaviy tizimni falsafiy va texnologik jihatlarida ko'rib chiqishda innovasiyalar yuzaga kelishini o'rganamiz.

Shunday qilib, pedagogikada "tarbiya" kategoriyasining bir vaqtda bir necha tushunchalari mavjud tarbiyani o'rganayotgan avlodga tarbiyani eng muhim ijtimoiy tajribalarni yetkazish bo'yicha maxsus tashkil etilgan jarayon sifatida tushunish eng keng tarqalgan tushunchalardan hisoblanadi. Shundan kelib chiqib, har qanday tarbiya jarayonining asosi, haqiqatda, o'qitish hisoblanadi, degan xulosaga kelish to'g'ri bo'ladi. Ushbu holatda tarbiya jarayoni didaktik vositalar bilan ko'rina boshlaydi. Tarbiya tizimi tushunchasining o'zi esa, o'zining avtonomligi va ko'rib chiqish o'ziga xosligini yo'qotadi va didaktika ichiga "tortib kiritilgan" bo'lib qoladi.

Tarbiya jarayoni o'zining o'ziga xosligini "saqlab qolish" uchun **"Tarbiya, tarbiya... tarbiya!"** monografiya muallifi V.A.Karakovskiy mashhur estoniyalik pedagog va psixolog O.Y.Laymete taklif etgan uning boshqa tushunchasidan foydalandi. Agarda tarbiya jarayonini "Laymete bo'yicha" qaraydigan bo'lsak, unda tarbiya tizimi didaktikadan iborat

bo'lmaydi, balki bir tomondan psixologopedagogik, boshqa tomondan esa, ijtimoiy-pedagogik tizimdan iborat bo'ladi.

Bu, o'z navbatida, tarbiya tizimi o'quvchilarga faqat didaktik sifatida emas (o'qituvchilar, darslar, darsliklar, uy vazifalari orqali), balki ijtimoiy omil sifatida ham, bolalarning atrof-muhitga jalb etilganligi orqali ham ta'sir ko'rsatadi, ota-onalar, o'qituvchilar va bolalar o'rtasida yuzaga keladigan munosabatlar orqali, har bir ta'lim muassasalarida tashkil topadigan ma'lum psixologik muhit orqali ta'sir ko'rsatadi.

“Didaktik tizim” tushunchasi pedagogikada ancha qadimdan shakllangan. Maktabning didaktik tizimi ta'lim maqsadlari, o'qish mazmuni, uni tashkil etishning metod va shakllari orqali ifodalanadi.

Albatta, tarbiyaviy maqsadlar o'rganilayotgan material mazmuni, uni yetkazish shakli va metodlari kabilarni belgilash orqali o'qitish jarayonida ham amalga oshiriladi. Lekin tarbiyaning ikkinchi tushunchasi mantig'ida didaktik tizimning o'zi tarbiyaviy tizimning didaktik tizimida ishtirok etadi, ya'ni uning tizimi hisoblanadi.

Ta'lim muassasining tarbiyaviy vazifasi, birinchi navbatda, o'quvchilarda, o'zini shu dunyoda anglab yetish, boshqalar orasida o'z o'rnini topish bilan dunyoga, madaniyatga, atrof-muhitga qadriyatlarni shakllantirishdan iborat. Lekin mana shu vazifani faqat o'qitish jarayonida amalga oshirib bo'lmaydi: u individual manfaatlarini qondirish bilan bog'liq dam olish doirasidagi o'yin, mehnat, ijodiy faoliyat bilan ham bog'liq.

Shunday qilib, xususan, tarbiya tizimi innovasiyalarini o'rganish imkoniyati paydo bo'ladi. Uni yaratish va rivojlantirish jarayonida har gal qator aniq masalalarni hal etish kerak bo'ladi.

Yuqorida nomlari keltirilgan mualliflar ularning beshtasini alohida urg'u bilan ko'rsatadilar:

1. Bolalarda dunyoning yaxlit va ilmiy asoslangan ko'rinishini shakllantirish.
2. Fuqarolik o'zini anglashni, vatani taqdiri uchun javobgarlikni shakllantirish.
3. Bolalarni umuminsoniy qadriyatlarga jalb etish, ular orasida mana shu qadriyatlarga mos bo'lgan xulqni shakllantirish.
4. O'sib kelayotgan kelajak avlodda, shaxs xususiyatlari sifatida “ijodkorlik”ni shakllantirish.

5. O`z-o`zini anglashni shakllantirish, o`zini amalga oshirishda bolaga yordam ko`rsatish.

Albatta, bu masalalar ro`yxatini davom ettirish mumkin. Lekin har qanday holatda ham, mana shu vazifalarning o`zi yuqorida sanab o`tilgan tarbiyalash vazifalarining “alohidaligini” ko`rsatadi. Yuqorida bayon etilgan didaktik qarashlarning turli jihatlarida innovasiyalar yuzaga kelishi va shakllanishi imkoniyatlarini chuqur muhokama qilish kabi, ushbu masalada tarbiya tizimini falsafiy va texnologik jihatlarida ko`rib chiqishda tarbiyaviy innovasiyalarni qo`llab o`rganamiz.

Tarbiya tizimini ko`rib chiqishning falsafiy jihatida tarbiyaning mazmun-maqсадlarini asoslashni, uni konkretlashtirish va tarbiyaning kerakli mazmuni bilan aloqasini asoslab berishni ko`zda tutadi. Biz avval aytganimizdek, bugungi kun qarashlari ostida, tarbiya tizimida ikki turlicha bo`lgan konseptual (ko`p jihatdan qarama-qarshi) yondashishlar mavjud.

Birinchi yondashish tarbiya - bu bola shaxsiga o`ziga xos mazmunga ega bo`lgan (falsafiy-pedagogik, g`oyaviy, psixologik-pedagogik, ma`naviy va b.), ijtimoiy belgilangan va maqsadga muvofiq ta`sir ko`rsatishga asoslanadi.

Bunday tarbiya ma`lum shakllarda (frontal, guruhli, individual) va ma`lum metodlar bilan amalga oshiriladi. “Tarbiya ta`sir ko`rsatish sifatida” paradigmasida pedagog barcha choralar bilan samarali tarbiyaviy ta`sir ko`rsatishga erishishi kerak. U (pedagog) o`zi beixtiyor, bolalar va otalarning teng qimmatli ishtirokisiz, mana shu tizimda asosiy subekt bo`lib qoladi, chunki bolalar “olib boruvchilar” rolida ishtirok etadilar. Va, albatta, tarbiyada teng huquqli sherik hisoblanmaydilar. Bu yerda bola “tarbiya predmeti” sifatida ishtirok etadi va bolaning faolligi sifatida subektivlik to`g`risidagi murojaat har gal “kerakligini faol o`zlashtirish” yoki adaptiv faollik deb ataluvchi xususiyatga ega bo`ladi.

Bu yondashish biz ilgari keltirib chiqargan ijtimoiylashtirish kategoriyasi bilan to`g`ridan to`g`ri bog`liq, bunda biz tarixiy ishlab chiqilgan ijtimoiy qoidalarni, qadriyatlar, munosabatlar, ma`naviy va moddiy madaniyat bilan munosabat usullarining inson tomonidan o`zlashtirilishi jarayonini tushunamiz. Umumiy qabul qilingan tip asosida aytadigan bo`lsak, bolani tarbiyalash (mana shu tushuntirilishda) -uni kattalar dunyosiga olib kirish, umumiy qonunlar bo`yicha “birga kabi” yashashga o`rgatish demakdir.

Shunday qilib, ijtimoiylashtirish insonning “adaptik faollik” qobiliyatiga ega bo’lishini ko’zda tutadi va maqsadga muvofiq jarayonlar (o’qitish va tarbiyalash) maktabgacha, maktab, maxsus kasb-hunar muassasalarida hamda tasodifiy omillar (oilalar, ommaviy axborot vositalari, san’at bilan muloqot qilish) ta’siri ostida amalga oshiriladi.

Bu ta’sir ko’rsatish tarbiya tizimi (yoki ijtimoiylashtirish) insonparvarlikka zid kabi baholanishi mumkin emas. Unda o’qituvchi va bolalar o’rtasida insonparvarlik munosabatlari mavjud bo’lishi, gumanitar qadriyatlar targ’ib qilinishi, guruhli va individual ijodkorlik elementlari tatbiq qilinishi mumkin.

Bundan tashqari, ta’sir ko’rsatishning tarbiya tizimi tarbiya jarayoniga demokratik qadriyatlar va qoidalar kiritishi kerak (atrof-hayotdagi o’zgarishlar ortidan): hayotni tashkil etish demokratik usullarini o’zlashtirish (bolalar hamjamiyatidan boshlab), boshqalarga nisbatan huquq va majburiyatlarini o’zlashtirishga amal qilish.

Lekin tarbiya bilan bog’liq bu yondashish muhit bilan bog’liq bo’lib chiqmoqda. Chunki bolaning xulqi va hayoti bu holatda to’laligicha tashqi kuchlar bilan belgilanadi. Va unda tanlovni amalga oshirish imkoniyati qolmaydi. Yetkazish kerak bo’lgan qandaydir tarbiyaviy mazmun, mana shu tarbiyaviy standartdan kelib chiquvchi ijtimoiy-pedagogik-nazariy tarbiya, bularning barchasi bolaning ichki “xohlayman” istagiga emas, balki tashqi “kerak” talabiga yo’naltirilgan metodlarni talab etadi.

Shuning uchun ushbu tarbiyaviy tizim qandaydir jazo va majburlashlarsiz mavjud bo’lishi mumkin emas. Tarbiyadan boshqa yondashish insonparvarlik tarbiyaviy tizimini yaratish bilan bog’liq.

Bu yondashish, birinchi navbatda, biz ilgari bo’limda batafsil ko’rib chiqqan individuallashtirish jarayoni bilan mos keladi (lekin uni bola ijtimoiylashtirish masalalarini iloji boricha yaxshi o’zlashtirib olishi maqsadi bilan bog’liq yondashish bilan adashtirish kerak emas). Yana bir bor eslatib o’tamiz, individuallashtirish - bizning tushunishimizcha - bu bolada mavjud yoki o’zining individual tajribasida egallagan yagona, alohida va o’ziga xosligini ta’minlab turish va rivojlantirish bo’yicha kattalarning hamda bolaning o’zining faoliyati.

Individuallashtirish, birinchidan, birlamchi asosiy ehtiyojlarini individual yo’naltirilgan yordam ko’rsatishni ko’zda tutadi. Busiz tabiiy “o’zligini” his etish mumkin emas. Ikkinchidan, aynan mana shu individ

uchun xos bo'lgan tarbiya bergan (meros bo'lib o'tgan) jismoniy, intellektual, emosional qobiliyatlar imkoniyatlarni maksimal, erkin amalga oshirish uchun sharoitlar yaratishini ko'zda tutadi. Va nihoyat, individuallashtirishning uchinchi belgisi, asosiy xislati - avtonom ma'naviy o'zini qurishda, o'zini ijodiy gavdalantirishda, "moslashuvchan bo'lmagan faollik", hayotiy o'z yo'lini tanlashdagi qobiliyatini rivojlantirishda insonga yordam ko'rsatishdir.

Shaxsni individuallashtirish uning "o'zligini" rivojlantirishdir, shunday qilib, keng ma'noda insonparvarlik tarbiyaviy tizimini tashkil etadi. Tarbiyada bunday yondashishning maqsadi, bolalarga ularning "sub'yektiv mavjudliklarini" tashkil etishda yordam ko'rsatish hisoblanadi. Buning uchun ushbu tarbiyaviy tizimda, insonga o'zini anglash va o'zini amalga oshirishda yordam beruvchi maxsus vositalar ishlab chiqiladi. Endi faqat pedagog emas, balki bolalarning o'zlari ham insonparvarlik tarbiyaviy tizimining subekti hisoblanadi (bola, asosan, tarbiya obekti hisoblangan ta'sir ko'rsatish tarbiyaviy tizimidan uning asosiy farqi ham mana shundan iborat).

Ushbu paradigmada pedagoglar ham, bolalar ham maktab oldida turgan maqsadlarini birgalikda aniqlashtiradilar, ularni amaliy vazifalar darajasiga ko'taradilar va hamkorlikdagi faoliyatda amalga oshiradilar. Maktab insonparvarlik tarbiyaviy tizimi samaraliligining muhim sharti bolalar va kattalarni umumiy jamoaga birlashtirish hisoblanadi (lekin o'z vazifalari bo'yicha turlicha bo'lsa ham: bolalar, pedagoglar, ota-onalar). Bolalar va kattalarning o'zaro munosabatlari ma'lum munosabatlarni yuzaga keltiradi, ular, birinchi navbatda, tizimning tarbiyaviy imkoniyatlarini belgilaydi.

Munosabatlar pedagoglar alohida g'amxo'rliqi bo'lib qoladi. Har qanday insonparvarlik tarbiyaviy tizimi aniq tizim hisoblanadi. Uning tashkil topishi, faoliyati va rivojlanishida muhit, faqat tashqi ta'sir ko'rsatuvchi omil sifatida emas, balki ushbu tizimning o'zining tarkibiy qismida katta rol o'ynaydi.

Tarbiyaviy tizimlar ikki turini taqqoslash, tahlil qilish yakunida ta'sir ko'rsatish ta'lim tizimi va insonparvarlik tarbiya tizimi o'zining predmeti mazmunida ham farq qilishini alohida aytib o'tamiz.

Birinchi tizim, avvalo, dunyoning ijtimoiy ko'rinishini o'rganadi. Ikkinchi tizim o'zini-o'zi o'rganish usulini o'rganadi. Ma'lum ijtimoiy qoidalarni, qadriyatlarni, munosabatlarni yetkazib ta'sir ko'rsatish tarbiya

tizimi bolalarda o'zini anglashga qobiliyatni rivojlantirish masalasini o'z oldiga qo'ymaydi - bu uning predmeti hisoblanmaydi.

Insonparvarlik tarbiyaviy tizimi - bu boshqa gap. Inson tanlab olish subekti sifatida ishtirok etar ekan, u bu tanlovni o'ziga nisbatan amalga oshirishi ko'zda tutiladi, demak, o'zini anglash jarayonisiz bu tizimni amalga oshirish mumkin emas. Shuning uchun turli insonparvarlik tarbiyaviy tizimlari hozirgi kunda aynan mana shu yo'nalishda rivojlanmoqda. Innovasiya (anglagan holda, umuman, yangilikni kiritish sifatida) ishchi (amaliy) tushunchasini eslab, aniq misolda tarbiya tizimini falsafiy jihatdan qarashda innovasiya qanday shakllanishini ko'rsatamiz.

Taqdim etilgan yondashishlarning har birida, innovasiya yondashishlardan birini aniqlashtirish hisoblansa ham, har gal qandaydir yangi g'oya bilan bog'liq bo'ladi. Masalan, tarbiya insonparvarlik paradigmasini muhokama qilib O. S. Gazman, birinchi navbatda, tarbiya maqsadini o'zini rivojlantirish va pedagogik yordam ko'rsatish g'oyasi bilan bog'laydi. Ko'pchilik hozirgi zamon mualliflari insonparvarlik paradigmasini o'rganishlarida shaxs rivojlanishiga amal qilib o'zini rivojlantirishga (yoki o'zining "o'zligini" rivojlantirishga) turli tomonlardan yondashadilar. Ba'zi mualliflar ushbu so'zning keng ma'nosidan kelib chiqadilar: o'zini umumiylikka yetkazish, barcha odamlar uchun xosliklar, hammaga mos kelish, ya'ni u yoki bu sosial ideologik talablarning kontekstidan chetga chiqadilar, umuminsoniylikning o'zini rivojlantirishdagi ahamiyatini ta'kidlaydilar. Mualliflarning ikkinchi guruhi esa, o'z diqqatini boshqacha qaratadilar: inson o'zining individualliligini, alohidaliligini, o'zining "o'zligini" rivojlantiradi (bu, ko'pincha, umuminsoniylikni namoyon etish individual ifodalangan usullarini o'z ichiga oladi).

Shunday qilib, pedagogik yordam ishi, erkinlik, ijodkorlik, kattalar va bola o'rtasida haqiqiy demokratiya va insonparvarlikda yuzaga keladigan tarbiya boshqa madaniyatga kiradi. Tarbiya maqsadini pedagogik yordam sifatida, mana shu umuman yangicha tushunish, mazmuni bo'yicha tarbiya tizimi falsafiy jihatdan qaralganda, innovasiya hisoblanadi. U mana shu maqsadga mos yangi tarbiya texnologiyasini ishlab chiqishga olib keladi.

Tarbiya texnologiyasi deganda biz tarbiyaning ma'lum maqsadlariga erishishga qaratilgan maxsus pedagogik uslublar tizimini tushunamiz. Har qanday tarbiya metodikasi tarbiya texnologiyalaridan tashkil topadi.

Masalan, jamoani rejalashtirish, o'smirlar bilan aloqa o'rnatish, pedagogik diagnostika texnologiyasi va boshqalar. Agar texnologiya - bu tarbiya metodikasining yakunlangan qismi bo'lsa (uning birligi), uslub esa, o'z navbatida, bu umumiy yoki shaxsiy pedagogik madaniyatda qayd etilgan tarbiya texnologiyasiga nisbatan yakunlangan elementdir.

Agarda uslub biror-bir tarbiya masalasi bilan barqaror bog'liq bo'lsa, u oddiy tarbiyaviy texnologiya bo'lib qoladi. Masalan, sinfni mikroguruhlariga bo'lish (*qiziqishi bo'yicha, qur'a tashlash bo'yicha, yetakchilari bo'yicha*), hamkorlikdagi faoliyatda o'yin rollarini yaratish usullari, guruhning muhokamada so'zga chiqish tartibi va boshqalar - bularning barchasi tarbiyaning aniq uslublariga misollar. Lekin ulardan hech biri qandaydir aniq tarbiyaviy masala bilan to'g'ridan to'g'ri bog'liq emas. Shuning uchun mana shu uslublarni turli xil texnologiyalarga kiritish mumkin.

Mikroguruhlariga ajratish uslubini jamoa bo'lib maqsadni belgilashda ham, hamkorlikda rejalashtirish va umumiy ishlarni bajarish texnologiyasida ham qo'llash mumkin. Shuningdek, guruhli tahlilni tashkil qilish usuli sifatida ham, muloqot reytingida mashqlar o'tkazish uslubi sifatida ham qo'llash mumkin. Shunga mos ravishda ishlab chiqilayotgan pedagogik yordam texnologiyalari ham ilgari ma'lum bo'lgan uslublar yo'nalishidan iborat bo'lishi mumkin, lekin ularning ma'lum tartibda tuzilgan ketma-ketliklari yangi tarbiya vazifalariga javob bera boshlashi mumkin.

Pedagogik yordam texnologiyasi - bu o'sib borayotgan odamning boshqalardan o'zining farqini anglab yetishiga yordam beruvchi o'z kuchi - jismoniy, intellektual, ma'naviy, ijodiy vositalardan foydalanishi tizimidir.

Bu ta'lim olishda mustaqil va muvaffaqiyatli ilgari borishi, shaxsiy hayot yo'li va hayot mazmunini tanlashi uchun zarurdir.

Ushbu texnologiyani amalga oshirish o'quvchining savolidan boshlanadi: "Men kim bo'laman?", "Qanday bo'lishim kerak?" Pedagog bilan birgalikda mana shu savollarni muhokama qilish yana boshqa bir mustaqil savolni ham keltirib chiqaradi: "Qanday yashash kerak?" Maxsus tashkil etilgan maslahatlar orqali aynan mana shu o'quvchiga xos bo'lgan individual hayot tarzi asta-sekin tuziladi, intellektual, emosional, jismoniy yuklamalar qulay rejimi tanlanadi.

O'quvchi pedagog yordamida muvafaqqiyat va baxsizliklarga bardosh berishning o'zi uchun mos usullarini topadi, mehnat faoliyatining mos turini aniqlaydi, bo'sh vaqtini, uzluksiz ish shakllari, odamlar bilan munosabatlar xususiyatlarini belgilaydi.

“Pedagogik yordam” tushunchasining semantik ma'nosi, birinchi navbatda, faqatgina biror narsaga kamroq ega bo'lgan odamgagina yordam ko'rsatish va qo'llab-quvvatlash mumkinligidan iborat. Shuning uchun bolaning o'zida biror narsani bilish istagi paydo bo'lsa va bu yo'lda uning oldida qiyinchiliklar paydo bo'lsa, pedagogik yordam harakatga keladi. Shunday qilib pedagogik yordam texnologiyasi, birinchi navbatda, vaziyatga javob qaytarishdan iborat bo'ladi. O'z navbatida, bu texnologiya turli uslublardan iborat. Ulardan biri - baholash algoritmik uslub hisoblanadi. Bola faoliyatini tuzatish va baholash munosabati: “yaxshi yomon”, “to'g'ri-noto'g'ri”, “mumkin-mumkin emas” kabilar ma'lum yosh bosqichida belgilar xulqi doirasini belgilaydi.

Bu uslub o'qituvchi obro'si hali juda kuchli bo'lmagan kichik maktab yoshidagi o'quvchilar uchun ancha samarali bo'ladi.

Pedagogik yordam texnologiyasini amalga oshirish uchun yangi bir uslub - ijtimoiy ko'nikmalar kursini kiritish maqsadga muvofiq. Ushbu kurs yetuk madaniyat, ijtimoiy munosabatlar, shaharlararo munosabatlar, qaror qabul qilish, o'zini anglash kabi fanlardan iborat bo'lishi mumkin. Ushbu ikki fan -akademik emas, balki laboratoriya-amaliy mashg'ulotlar yoki o'zini namoyon etish va o'zaro aloqalar hamda hamkorlik tajribasi uchun jamoani ijodkorlik bo'yicha mashg'ulotlar ko'rinishida qurilishi juda muhim.

Pedagogik yordamni amalga oshirishdan keyingi uslub - bolalar jamoasini yaratish va o'zini boshqarishda pedagogning yordami hisoblanadi.

Shu yerda bizga ma'lum bo'lgan eski oppozitsiyaga qaytamiz: jamoa va shaxs. Lekin ushbu holatda biz bolalar jamoasini tashkil etishni o'z maqsadimiz sifatida emas, balki har bir o'quvchining ijtimoiy, ijodiy o'zini amalga oshirishi sharti sifatida qaraymiz. O'zini boshqarish buyruq bo'yicha yuzaga kelmaydi, balki bolalar va o'smirlar qiziqishlari hamda maktab fuqarosi huquqlari, o'z manfaatlarini o'zaro himoya qilishlari ehtiyojlaridan kelib chiqadi. Ushbu o'zini boshqarish (aynan mana shu yerda pedagogning yordami kerak) maktab doirasida bolalar qiziqishlarini

birlashtiruvchi bo'lganida va maktabning o'zi fuqarolik jamiyati sifatida qurilganda paydo bo'ladi.

Agarda diskoteka o'tkazish, sayohatga borish yoki qandaydir tanlovlar o'tkazish uchun o'smirlar birlashishni xohlasalar, mana shu vaziyatda o'zini boshqarish lokal tajribasi paydo bo'ladi. Kattalar esa bu vaziyatda yordamchi bo'lib qolishlari mumkin. O'zini boshqarishda qoidalar ishlab chiqarish majburiy element hisoblanadi. Bolalarning o'zlari yaratadigan qoidalar, qonunlar, huquq qoidalarining muhim ahamiyatga egaligi pedagogikada ancha avval payqalgan. Bolalarning o'zlari yaratgan qoidalar ularni birlashtiradi.

Maktab hayoti muammolarini yanada demokratik hal etishga imkon beradi. Lekin asosiysi, bunday qoidalar erkinlik va mas'uliyatlilik doirasini belgilab beradi. Ushbu holatni intizomlilikni rivojlantirishning kuchli vositasi sifatida tushunib, ko'pchilik maktablar o'zlarining qonunlarini, o'rtoqlik nizomlarini, vijdon kodekslarini yaratmoqdalar. Ammo ushbu uslubning ham ma'lum xavfli tomonlari mavjud. Pedagog ba'zi bolalar boshqalar ustidan nazoratchi bo'lib qolmasliklarini kuzatib borishi zarur.

Bunday holatda bolalar jamoasida adovat ham yuzaga kelishi va bolalar qonunni bajaruvchilar va ularga qarshi kuzatuvchilarga ajralib qolishlari mumkin. Shunday qilib, yuqorida tasvirlangan uslublar to'plami (ularning ro'yxati, albatta, davom ettirilishi mumkin) yangi maqsad - pedagogik yordam uchun texnologiyani belgilab beradi. Va mana shu mazmunda innovation texnologiyadan iborat bo'ladi.

Umuman olganda, har qanday tarbiya tizimining yangilanishi innovasiyalar hisobiga amalga oshiriladi.

Bu esa ikki - revolution va evolution yo'l bilan sodir bo'lishi mumkin. Inqilobiy yo'l, odatda, maktab hayotida, jamiyat hayotidagi favqulodda vaziyatlar bilan kelib chiqadi. Ikkinchi yo'l-tarbiya tizimini samarali pedagogik boshqarish bilan mumkin bo'ladi, chunki yangilanish mexanizmlari tizimning o'zida mavjuddir. Tizimning holati va faoliyati to'g'risida yaxshi yetkazilib turiladigan obektiv axborotlar, pedagoglar va o'quvchilar jamoasining doimiy ijodiy izlanishiga yo'nalgan ishlari ta'lim tizimi yangilanishini rejali va boshqariladigan qiladi. Innovation maktab tashkil topishining didaktik jihatini tahlil qilish quyidagi xulosalarga kelishga imkon beradi:

Innovasion maktab tashkil topishi jarayonini didaktik ko'rib chiqish uchta turlicha jihatlar orqali amalga oshiriladi:

- a) falsafiy-metodologik (o'qitish maqsadlari);
- b) nazariy (o'qitish mazmuni, o'qitish jarayoni tuzilishi va qonuniyatlari);
- c) texnologiya (o'qitish jarayoni qoidalar tamoyili).

Didaktik qarashning falsafiy-metodologik jihatida quyidagidan iborat: u yoki bu ijtimoiy buyurtmaning mazmunidan qat'i nazar, maqsadlarni aniqlashtirish jarayoni har doim ma'lum pedagogik strategiyani tanlash bilan berilishi kerak. Ijtimoiy buyurtmadan o'qitish jarayonini tashkil etishning aniq maqsadlariga o'tish jarayonida haqiqatda ishtirok etuvchilar barchalari: olim-didaktiklar, maktab ma'muriyati, birinchi navbatda esa, yangi ta'lim modellarini ishlab chiquvchi innovasion maktablar o'qituvchilari shunday tanlovni amalga oshirishga majburlar.

Turli pedagogik strategiyalardan tanlab olishning to'rtta yo'nalishi mavjud:

1. Bugungi ta'lim sohasining yaxlit eng yuksak vazifalari;
2. O'qitish va rivojlantirish jarayonlari nisbati;
3. Ta'lim mazmuni konsepsiyasi ma'lum turiga yo'nalganligi;
4. Inson madaniyati tuzilishi to'g'risida tasavvur.

Ushbu ma'lum pedagogik strategiyani tanlash ilmiy obektiv vazifalar bilan umuman hal etilishi mumkin emas. U har bir aniq innovasion guruhning umumiy dunyoqarashi bilan, metodologik, falsafiy, antropologik qarashlari bilan bog'liq. Didaktik qarash falsafiy-metodologik jihatida maktabning innovasionligi g'oyaning o'zi umuman yangiligidan tashqari, maktabda maqsadni shakllantirish jarayoni mavjudligi qayd etilganligidan ham iborat bo'lishi mumkin. Maqsadni shakllantirish innovasion maktabning mavjudligiga sabab bo'ladi va o'z navbatida, o'qitishning o'zi u sababli bo'ladi.

Innovasion maktabning tashkil topishi didaktik qarash (o'qitish mazmuni, o'qitish jarayoni tuzilishi va qonuniyatlari) nazorat jihatlari quyidagilardan iborat: zamonaviy ta'lim vaziyatlari sharoitlarida deyarli har bir maktabda variantiv qismini aniqlash hisobiga boshlash, keyin esa, invariant asosini aniqlashtirib, shaxsiy pedagogik strategiyasini ishlab chiqish imkoniyatiga ega. Ya'ni zamonaviy asosiy o'quv rejasi faqatgina

turli innovasiyalar yuzaga kelishiga yordam beruvchi omil sifatida emas, balki haqiqiy rag'batlantirish sifatida ham amal qila boshlaydi.

O'qitish nazariyasi (o'qitish jarayoni tuzilishi va qonuniyatlari), o'qitish mazmunidan farqli ravishda, innovasiyalar yuzaga kelishi uchun imkoniyat hisoblanmaydi. Lekin innovation maktab tashkil topishini didaktik qarashda texnologik jihatida yuzaga keladigan innovasiyalar uchun cheklovchi rolida ishtirok etishi mumkin.

O'qitish mazmuni va texnologiyasida o'zaro bog'liqlik mavjud. O'qitish mazmunidagi o'zgarish (*misol uchun o'quvchi fikrlarini tashkil etuvchi sxemalar kiritish*) darhol mana shu mazmunni yetkazib berishga qodir yangi pedagogik texnologiyani ishlab chiqishni talab qiladi. Va aksincha, ma'lum texnologiyalar o'qitish mazmuni hajmining o'ziga xos chegaralovchilarini ilgari suradi, masalan, davomiyligi va qamrab olish kengligi. Aniq pedagogik texnologiyalar ko'rinishida berilgan har qanday innovasiyalar didaktik qarash texnologik jihatida, bir tomondan, o'qitish nazariyasi va mavjud maqsadlar bilan cheklangan, ikkinchi tomondan esa, ushbu innovation texnologiya "mos" keladigan yondashish xususiyati bilan cheklangan. Innovation maktab tashkil topishini didaktik qarash turli jihatlariga o'xshash tarbiyaviy tizim tashkil topishini falsafiy va texnologik jihatlarida qaraladigan innovasiyalarni o'rganish ham mavjud.

Ommaviy sinfdan tashqari ish formalari pedagogik jamoa orqali har bir bolaga ta'sir ko'rsatishga imkon beradi. Ular bolalarda boshqalarni tushunish, jamoada bir-biriga ta'sir ko'rsatish, tengdoshlari va kattalar bilan hamkorlik qilish malakalarining rivojlanishiga yordam beradi.

Sinfdan tashqari ishning ana shu ommaviy shakllarini ikkita katta guruhga ajratish mumkin. Bu guruhlar bolalar faoliyatining xarakteri bilan farq qiladi.

Birinchi guruh-frontal shakllar. Bolalarning faoliyati "yonimda", "yonida" prinsipi bo'yicha tashkil etiladi, ya'ni ular bir-birlari bilan o'zaro ta'sirda bo'lmaydilar, har bir bola aynan bir xil ishni mustaqil ravishda bajaradi. Pedagog har bir bolaga bir yo'la ta'sir ko'rsatadi. Cheklangan bolalar bilangina teskari aloqa o'rnatiladi. Sinfning hammasi bilan o'tkaziladigan tarbiyaviy mashg'ulotlarning ko'pchiligi "yonida" prinsipi bo'yicha tashkil etilgan.

Bolalarning sinfdan tashqari faoliyatini tashkil etish shakllarining ikkinchi guruhi "birga", "birgalikda" prinsipi bilan xarakterlanadi. Umumiy

maqsadga erishish uchun har bir ishtirokchi o'z rolini bajaradi va umumiy natijaga o'z hissasini qo'shadi. Hammaning xatti-harakatlari muvaffaqiyati har bir ishtirokchining harakatiga bog'liq. Ishning bunday tashkil etilishi jarayonida bolalar bir-birlari bilan yaqin hamkorlikda ish ko'rishga majbur bo'ladilar.

Bunday faoliyat jamoaviy faoliyat nomini olgan, tarbiyaviy ish esa, jamoaviy tarbiyaviy ishlar deb nomlanadi. Pedagog har bir bolaga alohida ta'sir ko'rsatmaydi, balki bolalar o'rtasidagi o'zaro aloqaga ta'sir etadi, bu esa pedagog bilan o'quvchilar o'rtasidagi teskari aloqaning yaxshilanishiga yordam beradi. Bolalarning juft-juft, kichik guruhlarda, sinfdagi faoliyati "birgalikda" prinsipi bo'yicha tashkil etilishi mumkin. Har bir yo'nalishning o'z afzalliklari va kamchiliklari bor.

Birinchi guruh pedagog uchun tashkil etishda oddiyligi bilan farq qiladi, lekin jamoa o'zaro ta'sir malakalarini kamroq shakllantiradi.

Ikkinchi guruh bolalarda hamkorlik, bir-biriga yordam berish, mas'uliyatni o'z zimmasiga olish malakalarini rivojlantirish uchun tengi yo'q. Biroq kichik yoshdagi o'quvchilarning yosh xususiyatlariga ko'ra jamoa shakllarini tashkil etish pedagogdan ko'p vaqt va muayyan tashkilotchilik malakalarini talab etadi. Uning pedagog uchun murakkabligi ham mana shunda. Ikkala yo'nalish o'zaro bog'langan va bir-birini to'ldiradi, shu sababli quyida biz har bir yondashuv imkoniyatlarini aniq bir shakl misolida qarab chiqamiz.

Umumsinf tarbiyaviy mashg'ulotni tayyorlash. Faraz qilaylik, algoritmik muvofiq bolalar jamoasini o'rganish bosqichi tugallangan va pedagog mashg'ulotning mana shu shaklini tanlagan. Birinchi navbatda, mashg'ulotning mazmuni belgilanadi, unga muvofiq mazkur sinf uchun dolzarb bo'lgan mashg'ulot mavzusi tanlanadi va mashg'ulot g'oyasi ifodalanadi.

Pedagog o'zidan fikran shunday deb so'rashi kerak: "**Mazkur mavzuni ochib borish orqali bolalarga tarbiyaviy ta'sir ko'rsatish natijasida nimaga ega bo'lishni istayman?**" Umumsinf tarbiyaviy mashg'ulotining mazmuni rivojlantirish, to'g'rilash, shakllantirish vazifalarini aks ettirishi kerak. Ta'lim berish vazifasi umumiy vazifalardan biri sifatida namoyon bo'lishi mumkin. Boshqacha so'z bilan aytganda "... haqidagi ma'lumotlarni bayon qilish" tarbiyaviy mashg'ulotning maqsadi bo'lishi mumkin emas (vazifalardan biri bo'lishi mumkin). Pedagog sinfdan tashqari

mashg'ulotning maqsadi va vazifalarini qanchalik aniq ifodalasa, uning istalgan natijalar haqidagi tasavvuri ham aniq bo'ladi.

Faqat shundan keyingina mashg'ulotning mazmunini, metodlarni, vositalarni tanlashga kirishish mumkin. Mashg'ulotning mavzusi, mazmuniga alohida ahamiyat berib, uning maqsadini ifodalashga normal yondashadigan yoki uni e'tibordan chetda qoldiradigan pedagoglar noto'g'ri ish yuritadilar. Bunday holda tarbiyaviy ishning maqsadga yo'naltirilganligi va tizimliliigi yo'qoladi. Mashg'ulot modelini tayyorlash natijalari umumsinf tarbiyaviy mashg'uloti konspektida aks ettiriladi. U quyidagi tuzilishda bo'ladi:

- 1) mashg'ulotning nomi;
- 2) maqsadi va vazifalari;
- 3) jihozlanishi;
- 4) o'tkazish shakli;
- 5) mashg'ulotning borishi.

Mashg'ulotning nomida sinfdan tashqari mashg'ulotning mavzusi aks ettiriladi. U faqat aks etib qolmay, shakl bo'yicha lo'nda qilib ifodalangan, jozibali bo'lishi lozim.

Vazifalar juda aniq bo'lib, mazkur mazmunni aks ettirishi kerak. Ular universal xarakterda bo'lmasligi lozim. Masalan, "Jonajon shahriga muhabbat uyg'otish" vazifasi o'rniga "Shahar tarixiga qiziqishni oshirish", "Bolalarda shahar yubileyiga tayyorgarlik ishlariga o'z hissasini qo'shish istagini uyg'otish", "Bolalarda shaharning o'tmishdagi mashhur kishilariga nisbatan hurmat hissi shakllanishiga yordam berish" kabi vazifalarni qo'yish yaxshi natija beradi.

Sinfdan tashqari mashg'ulotning jihozlanishiga turli vositalar: qo'llanmalar, o'yinchoqlar, videofilmlar, diapozitivlar, adabiyotlar va boshqalar kiradi. Adabiy manbaning nominigina emas, balki uning muallifi, nashr etilgan joyi va yili ko'rsatilishi kerak.

Sinf mashg'ulotlari ekskursiya, viktorina, konkrus, spektakl va hokazo shaklda o'tkazilishi mumkin. Bunday holda mashg'ulot rejasida uni o'tkazish shakli "Matematik viktorina", "Fantaziyachilar konkursi", "Hayvonot bog'iga ekskursiya" kabi nomlar bilan birlashtiriladi. Agar sinf mashg'uloti o'zida birorta o'tkazish shakllarini birlashtirsa, unda bolalarni joylashtirish usuli ko'rsatiladi: aylana, jamoalar va hokazo.

Mashg'ulotning borishida uning mazmuni, tarbiya metodlari tavsif etiladi va pedagogning mashg'ulotni birinchi shaxs nomidan batafsil, izchillik bilan bayon qilishidan iborat bo'lishi mumkin yoki (pedagogning shaxsiga qarab) asosiy mazmuni kartochkalarda ifodalangan tezisli plandan tashkil topishi mumkin. Mashg'ulotning borishini modellashtirishda uning davomiyligi va strukturasini hisobga olish zarur. Sinf tarbiyaviy mashg'uloti olti yoshlilar uchun 15-20 daqiqadan o'n-o'n bir yoshlilar uchun 1-2 soatgacha davom etishi mumkin.

Mazmuni va metodlari bo'yicha xilma-xil bo'lgan sinf mashg'ulotlarini samarali o'tkazish maqsadida uning asosiy to'rt bosqichdan iborat bo'lishiga amal qilish ma'qul:

1. Tashkiliy qism (0,5-3 daqiqa).

Pedagogik maqsad: bolalarni o'quv faoliyatidan faoliyatning boshqa turiga ko'chirish, ana shu faoliyat turiga qiziqtirish, ijobiy his-tuyg'ular uyg'otish.

Tipik xatolar: darsning boshlanishini aynan takrorlash, uning vaqt jihatidan uzoq davom etishi.

Tavsiyalar: tashkiliy qismda kutilmagan holatni yuzaga keltirish, ya'ni topishmoqlar, muammoli masalalar, o'yin momenti, tovush yozuvlari va hokazolardan foydalanish; bolalarni uyushtirish shakllarini o'zgartirish; bolalarni boshqa xonaga, binoga (biologiya, fizika, musiqa sinflariga, kutubxonaga, maktab muzeyiga) o'tkazish yoki ularni sinfda gilamcha, aylana shaklda joylashtirish bolalarning darsdan tashqari faoliyati samarali ko'chishiga yordam beradi. Bu bo'lajak mashg'ulotga qiziqish, ijobiy his-tuyg'ular uyg'otadi.

2. Kirish qismi (butun mashg'ulot vaqtining 1/5 qismidan 1/3 qismigacha).

Pedagogik maqsad: bolalarni faollashtirish, ularni tarbiyaviy ta'sirga moyil qilish. Pedagog o'zining pedagogik prognozi haqiqatda bolalarning imkoniyatlari, shaxsiy sifatlari, mazkur mavzu yuzasidan xabardorlik darajasi, emosional kayfiyati, faollik, qiziqish darajasi bilan qanchalik mos tushishini aniqlaydi.

Bu bosqichda pedagogdan bolalarni qiziqtirishgina emas, balki mashg'ulotning borishi davomida unga qanday tuzatishlar kiritishi kerakligi va tuzatishlar qanday xarakterda bo'lishini aniqlash talab etiladi.

Masalan, pedagog o'zi ma'lum qiladigan narsalarning yangiligiga umid bog'lab, hikoyani rejalashtirgan edi, ammo kirish suhbat bolalarning bu muammoni bilishini ko'rsatdi. Bunday holda pedagog hikoyani suhbat yoki o'yin vaziyati bilan almashtirishi zarur. Shunday qilib, kirish qismining maqsadi bolaning shaxsiy tajribasidan mashg'ulot mavzusiga "ko'prik tashlash"dan iborat.

Tipik xato: pedagogning kutilmaganda bolalarning ta'sirlanishidan (bolalar pedagog kutayotgan narsani aytmasligi yoki qilmasligi mumkin) qo'rqqani tufayli bu bosqichni inkor etishi. Pedagog mashg'ulotning kirish qismini bolalarning faolligiga emas, balki shaxsiy faollik asosiga quradi, teskari aloqani mensimay, bolalarga passiv tinglovchilar rolini beradi. U bolalarning emosional kayfiyatini e'tiborga olmaydi.

Tavsiyalar: kirish qismi mashg'ulotning mazmuniga qarab bilish xarakteridagi kirish suhbatidan, estetik va axloqiy mashg'ulotlar yoki aqlni "charxlab olish" topshiriqlaridan (viktorina, konkurs va h. k.) iborat bo'lishi mumkin.

Birinchi holatda savollar, ikkinchisida esa, topshiriqlar bolalar uchun qiziqarli bo'lib qolmay, pedagogga o'quvchilarning tayyorlangan materialni idrok qilishga tayyorligi haqida axborot berishi kerak.

Kirish qismida pedagog bolalarning bo'lg'usi mashg'ulot haqidagi dastlabki tasavvurlarini shakllantiradi, ularning faoliyatini tashkil etadi, ya'ni baholash tizimi bilan tanishtiradi, mashg'ulot rejasini ma'lum qiladi, ularni jamoalarga bo'ladi. Baholashning an'anaviy tizimida pedagog aniq mezonlarni berishi, zarur qoidalarni tushuntirishi kerak.

Bolalar jamoalarga bo'linganda ularning xatti-harakatlarini raqobat asosiga emas, balki hamkorlik asosiga qurish lozim. Buning uchun quyidagi usul samaralidir: jamoalarga to'g'ri javoblar uchun ochkolar o'rniga qirqib ajratilgan rasmning bo'lakchalari tarqatiladi. Mashg'ulotning yakuniy qismida bu bo'laklardan umumiy rasm yig'iladi hamda ballar miqdori emas, balki umumiy natija muhimligi ayon bo'lib qoladi.

Mashg'ulotning kirish qismida bolalarni faollashtirishning turli-tuman metodlari hamda vositalaridan: muammoli suhbat, rebus, krassvord, topqirlik va chaqqonlikka doir topshiriqlar va hokazolardan foydalanish mumkin.

3. Mashg'ulotning asosiy qismi - vaqt jihatidan eng davomli bo'lishi kerak (mashg'ulotning 2/4, 1/3 dan sal ko'proq qismi).

Pedagogik maqsad: mashg'ulotning asosiy g'oyasini amalga oshirish.

Tipik xatolar: bolalarning qisman yoki butunlay passivligida pedagogning faolligi. Metodlarning bir xilligi-faqat hikoya yoki suhbat. Ko'rgazmalilikning yo'qligi, foydalaniladigan tarbiya vositalarining juda ham kamligi. Ongni shakllantirish metodlarining xulq-atvorni shakllantirish metodlaridan ustunligi. Darsning o'quv muhiti yaratilishi. Ibratlilik, o'rgatish, nasihatgo'ylik qilish.

Metodik tavsiyalar: agar bolalar maksimal ravishda faol bo'lsalar, mashg'ulotning rivojlantiruvchi, to'g'rilovchi, shakllantiruvchi, tarbiyalovchi, ta'lim beruvchi vazifalarini amalga oshirishda tarbiyaviy samara yuqori bo'ladi. Sinfdan tashqari mashg'ulotda bolalarni faollashtirishda darsdan farq qiladigan alohida emosional muhitni yaratish birinchi darajali ahamiyatga ega.

Masalan, bolalardan qo'llarini ko'tarish, o'rnilaridan turish talab etilmaydi. Intizomni saqlab turish uchun alohida qoidalar joriy qilinadi. Bir masala yuzasidan bir necha o'quvchi o'z fikrini bildirishi eng qulaydir. Pedagogning nutqida "to'g'ri", "balli", "ofarin" deb baholaydigan fikrlarning bo'lmasligi, baholar o'rniga xayrixohlik, his-hayajon, pedagogning his-tuyg'ularini ifodalovchi, qoyil qolish bilan aytilgan "Ha", "Juda qiziqarli", "Yangi xabaring uchun rahmat", "Shundaymi?", "Buni qarang-a!" kabi iboralardan foydalanish iliq, xayrixohlik muhitining yaratilishiga yordam beradi.

Agar pedagog xulq-atvorni shakllantirishning xilma-xil metodlaridan iloji boricha ko'p foydalansa, vaziyatni, o'yinni tarbiyalovchi mashqlar, o'rgatish, topshiriqlar berish, mashg'ulotga turli xil faoliyat turlari: mehnat, ijodiy ishlar, sport elementlari va hokazolarni kiritisa, samaradorligi shuncha oshib boradi.

Pedagog turli faoliyat turlarini tashkil etishda bolalarni jamoalarga birlashtirar ekan, ularni bir-birlari bilan erkin muomalada bo'ladigan qilib joylashtirishi, vazifalarni esa har bir ishtirokchi o'zi uchun alohida emas, balki o'zini jamoaning bir qismi deb his etadigan qilib taqsimlashi kerak. Topshiriqni bajarish uchun vaqt berishda jamoaga uni bajarishni muhokama qilishiga bir necha daqiqa vaqt ajratish va jamoa vakilidan tayyorligini so'rash lozim. Shunday qilingan taqdirdagina bolalarda faoliyatning umumiy maqsadi, xilma-xil vazifalar va hamkorlik uchun sabab (motiv)lar bo'ladi.

Ongni shakllantirish metodlari bolalarda e'tiqodning, amaliy-axloqiy tushunchalarning tarkib topishiga yordam berishi kerak. Bu maqsadlarda hikoya metodini o'quvchining axboroti, ma'ruzasi tarzida o'zgartirish, tez-tez munozaradan foydalanish yaxshi samara beradi.

Sinfdan tashqari tarbiyaviy ishlarning ommaviy shakllarida bolalarni munozara qoidalariga o'rgatish lozim:

a) shuni yodda tutingki, bahslashuvchilar haqiqatni izlay-dilar, ammo uni turlicha tasavvur qiladilar; bahsda umumiy mazmunni aniqlash, keyin esa qarashlardagi farqni oydinlashtirish va bunga hurmat bilan munosabatda bo'lish kerak;

b) munozaraning maqsadi -tomonlardan birining haqligini aniqlash emas, balki haqiqatni qaror toptirishdir;

d) haqiqatni opponent shaxsiga ayblar qo'yish bilan emas, balki dalillar yordamida qidirish zarur;

e) so'zlovchini avval hurmat bilan tinglash, keyin esa o'z nuqtayi nazarini bildirish lozim.

4. Mashg'ulotning yakuniy qismi.

Pedagogik maqsad: bolalarning egallagan tajribalarini o'zlarining maktabdan tashqi hayotlarida amalda qo'llashga moyil qilish (xohish uyg'otish) va mashg'ulot qanchalik muvaffaq bo'lganligini aniqlash. Shunday qilib, yakunlovchi qism pedagogning bolaga boshqa muhitda tarbiyaviy ta'sir ko'rsatishiga imkon beradi.

Tipik xatolar: bu qism umuman inkor qilinadi yoki "Yoqdimi?", "Yangidan nimalarni bilib oldingiz?" qabilidagi ikki savoldan iborat bo'lib qoladi.

Tavsiyalar: dastlabki natijalarni aniqlash uchun krossvord, kichik viktorina, berilgan savolga uzoq o'ylamay tez javob qaytarish, o'yin vaziyatlari kabi bolalarni qiziqtiradigan test xarakteridagi nazorat topshiriqlari, bolalarning egallash tajriba-larini shaxsiy hayotlarida qo'llashga doir turlicha tavsiyalar berish. Bu mazkur muammoga doir kitoblarni ko'rsatish, bolalarning mashg'ulotda egallagan bilim, malaka va ko'nikmalarini qo'llashi mumkin bo'lgan vaziyatlarni muho-kama qilish bo'lishi mumkin.

Hosil qilingan tajribani qo'llashga doir bolalarga maslahatlar, ular o'z yaqinlariga nimalarni gapirib berishlari, mazkur mavzu yuzasidan nimalar haqida so'rashi mumkin; qayerga borish, u yerda nimalarga e'tibor berish,

qanday o'yinlar o'ynash, mustaqil ravishda nimalar qilish va hokazo. Yakunlovchi qismda mashg'ulot mavzusini kelgusida yana yoritib borish zarurati bormi, bor bo'lsa, buni qanday yo'l bilan amalga oshirish mumkinligini aniqlash maqsadga muvofiqdir. Mashg'ulotning yakunlovchi qismidan pedagog bundan keyingi sinf mashg'ulotlarini o'tkazishda bolalar tashabbusini rivojlantirish uchun ham foydalanishi mumkin.

Sinfdan tashqari tarbiyaviy ishlarning individual va ommaviy shakllari, agar ularni tashkil etish va o'tkazishda ota-onalar bevosita ishtirok etsalar, bolalarga tarbiyaviy ta'sir ko'rsatishda ancha samarali bo'ladi.

Tarbiyaviy tadbirlar rejasi va undagi mavzular davr talabiga javob berishi

Tanlangan mavzular milliy va umuminsoniy qadriyatlar qamrovida bo'lishi.

Tarbiyaviy tadbirlar uzviylik qoidasiga amal qilingan bo'lishi. Mavzular o'quvchilarning yoshi va bilim saviyasiga mos bo'lishi.

Tarbiyaviy ishlarni amalga oshirish bosqichida o'qituvchining mas'uliyatli lahzalari talaygina.

Birinchidan, dasturda ko'zda tutilgan ishlarni tayyorlangan ssenariy asosida uning borishiga tuzatishlar kiritib, vazifasini amalga oshiradi va kuzatib boradi.

Ikkinchidan, o'qituvchi butun jamoa va ayrim tarbiyalanuvchilarni kuzatib boradi, chunki u biladiki, tarbiyaviy ishlar tarbiyalanuvchilarda muayyan fazilatlarni rivojlantiradi, bu fazilatlarning shakllanganlik darajasini aniqlashga imkon beradi.

Uchinchidan, o'qituvchi tashkiliy masalalarning aniq hal etilishini kuzatib boradi. Umuman, bu bosqichdagi boshqaruv faoliyati darsdagi ayni shunday faoliyatdan kam farqlanadi, ammo u murakkabroq, chunki hisobga olish, nazorat qilish va ko'plab omillarga tuzatish kiritish lozim bo'ladi:

- tarbiyalanuvchilarni o'zining ishtiroki bilan chegaralab qo'ymaslik kerak.

- tarbiyalanuvchilarga o'z fikrlari va hissiyotlarini erkin ifodalashlari uchun xalaqit bermaslik lozim.

- hodisalarning rivojini diqqat bilan kuzatish va uning nazoratdan chekkaga chiqishiga yo'l qo'ymaslik kerak.

- nomaqbul harakatlarni oqilona va o'z vaqtida tuzatish.

- bo`lib o`tayotgan jarayonni sezdirmasdan qayd etib borish lozim.

- natijalarni e`lon qilish.

- jamoaviy muhokama yoki individual pedagogik tahlil hamda yutuq va kamchiliklarning sabablarini ochish maqsadi qo`yiladi.

Sinf rahbarining tarbiyaviy faoliyatini rejalashtirishga qo`yiladigan asosiy uslubiy talablar nimalardan iborat?

Sinf rahbarlari o`tkazilayotgan ishlarni hamda ularning o`quvchilar tarbiyasiga ko`rsatgan ta`sirini har kuni tahlil qilishlari, o`zlari erishgan yutuqlari va muvaffaqiyasizliklari sabablarini tushunishga harakat qilishlari, jamoasining rivojlanishida ro`y berayotgan o`zgarishlatni qayd qilishlari kerak. Shunday qilib, rejalashtirishning har bir bosqichiga tayyorlanish muntazam olib boriladi. Jamoani va ayrim o`quvchilarni o`rganish yuzasidan olib borilgan barcha ishlar yakunida sinfga pedagogik tavsifnoma yoziladi. Mazkur tavsifnoma sinf jamoasining o`ziga xos aniq xususiyatlarini hisobga olish imkonini beradi.

Har bir sinf rahbari o`z-o`zini boshqarishning saylab qo`yiladigan o`quvchilar qo`mitasi hamda bolalar va yoshlar tashkilotlari bilan birga ishlab, sinf jamoasiga rahbarlik qilish yuzasidan olib boriladigan amaliy ishlarda bu talabni ro`yobga chiqaradi.

Tajribali sinf rahbarlari o`zining kuzatishlari va xulosalarini alohida varaqlarga qisqacha qilib yozib boradi. Bular maxsus jildlarda saqlanadi.

To`plangan ma`lumotlar o`quvchilar jamoasi hayotini, uning erishgan yutuqlari va kamchiliklarini keyinchalik tahlil qilish uchun xizmat qiladi. Sinf rahbari o`quv yili oxirida sinf jamoasi ishini tahlil qilishga alohida e`tibor beradi. Bunda rejada belgilangan vazifalarni qanday hal etilganligini, sinf ijtimoiy hayotida qanday ishtirok etganligini, mamlakatimizdagi va chet ellardagi voqealarga qanday qaraganligini, amalga oshirilgan ishlardan qaysilari muvaffaqiyatli bo`lgan va an`anaga aylanishi kerakligini, o`quvchilar o`rtasida qanday munosabatlar vujudga kelganligini, sinf faollarining tashabbuskorligi, mustaqilligi, obro`-e`tibori va boshqa masalalarni atroflicha tahlil qilish muhimdir.

Sinf rahbari tajriba orttirgan sari ancha murakkab masalalar bilan qiziqqa boshlaydi. Uni sinfdagi ishlar qanchalik muvaffaqiyatli o`tgani emas, balki ular o`quvchilarga qanday ta`sir ko`rsatgani, sinfning ijtimoiy foydali ishlarda ishtirok etishi emas, balki ishtirok etish sabablari qiziqtiradi. Shuni nazarda tutish kerakki, sinf rahbari o`z sinf jamoasi oldiga qo`yadigan aniq

tarbiyaviy vazifalari dastlabki vaqtlarda uncha murakkab bo'lmashligi mumkin. Masalan, sinf rahbari sinfga kelgandan so'ng deyarli hamma o'quvchilar yaxshi ishlashini, lekin ularning bir-biri bilan aloqasi yo'qligini aniqladi. Bunday sinfda shunday bir ish topish kerakki, bu ish hamma o'quvchilarni yagona maqsadga olib borsin. Bolalarga bu vazifa - ijtimoiy foydali mehnat vaqtida amalga oshirilishi mumkin. Masalan, qog'oz chiqindilarini topib topshirish yoki temir-tersak chiqindilarini yig'ish va jo'natish shaklida.

O'z mazmuniga ko'ra juda oddiy bo'lgan bu topshiriq o'quvchilarda qiziqish uyg'otadi. Ularda temir-tersak yig'ishda bir-birlari bilan musobaqalashib, uni tezroq bajarish ishtiyoqini hosil qiladi.

Ana shu yo'sinda izchil ish olib borilsa, tarbiyaviy vazifalar o'quvchilar uchun qiziqarli, istiqbolli vazifalarga aylanadi.

Sinf rahbari turli rejalar tuzib olishi mumkin: kelajakka mo'ljallangan, ya'ni istiqbolli (yillik, bir necha yillik) va muvaqqat (oylik, haftalik, kunlik). Xo'sh rejaning asosiy manbai nimalardan iborat bo'lishi kerak?

Bosh manba - hukumatimizning farmon va qarorlari, Prezidentimiz qator risolalari hamda xalq ta'limi tizimining rasmiy yo'l-yo'riqlari, hujjatlari hisoblanadi. Rejaning vana bir muhim manbai - o'tgan o'quv yilidagi tarbiyaviy tadbirlarning yutuq va kamchiliklari tahlilidir.

Reja quyidagi bir qator talablarga javob berishi kerak:

1. Rejaga mustaqillik g'oyalarining singdirilishi (milliy istiqlol g'oyasini singdirish).
2. Rejaning shakl va yo'nalishlari rang-barang hamda istiqbolli bo'lishi.
3. Reja uzluksiz va izchil bo'lishi.
4. Rejaning aniqligi.

Ushbu talablarning qisqacha mazmuni bilan tanishib chiqamiz. Rejaga mustaqillik g'oyalarining singdirilishi. Barcha tarbiyaviy vazifalar maktab oldiga qo'yilgan asosiy maqsadni - o'quvchilarni har tomonlama, ma'naviy va jismoniy barkamol qilib tarbiyalash, ularni hayotga, mustaqil davlat qurilishiga faol qatnashishga tayyorlash maqsadini amalga oshirishga qaratilmog'i darkor. Sinf rahbari g'oyaviy-siyosiy ishlarni rejalashtirishda bolalarni faqat kitobiy bilimlar bilan emas, balki amaliy, hayotiy tajribalar bilan qurollantirishni nazarda tutishi zarur.

Bu ma`ruzachilar, siyosiy maktablar, siyosiy klublar va hokazolarni tashkil qilish mo`ljallanayotganvaqtda o` quvchilarning o`z g`oyaviy e`tiqodlarini qay darajada ekanligini sinab ko`rishga imkon beradigan vaziyatlarni vujudga keltirishni nazarda tutadi. Bu ishlarni munozaralarda, bahslarda, og`zaki va yozma jumallarda, mehnat harakatlarida, bayramlarda, bolalar va yoshlar tashkilotlari ishlarida, tabiatni, hayvonot dunyosini, tarixiy yodgorliklarni qo`riqlash kabi rang-barang tadbirlarda amalga oshirish mumkin.

Axloqiy va vatanparvarlik tarbiyalariga istiqbol ruhi tom ma`nosi bilan singib ketgan bo`lishi kerak. Ba`zan ayrim sinf rahbarlari ish faoliyatida ko`ngilochar o`yinlarni ko`proq o`tkazish an`anasi ko`zga tashlanadi. Rejalashtirishda shuni nazarda tutish kerakki, u o`yinmi, u ishmi biror maqsadga qaratilganligiga, uning tarbiyaviy ahamiyatiga e`tibor berish kerak bo`ladi.

Rejaning shakl va yo`nalishlari rang-barang hamda istiqbolli bo`lishi. Tarbiyaviy ishning xilma-xil shakl va uslublari bo`yicha ish olib borish tarbiyaviy ishlarni o`quvchilar uchun yanada rang-barang va qiziqarli tarzda olib borishga yordam beradi. Rejada o`quvchilar bilan faqat umumiy holda emas, balki shu bilan birgalikda bolalarning qiziqishlari va mayllarini hisobga olgan holda ham ish yuritishni nazarda tutish muhimdir.

**Reja uzluksiz va izchil bo`lishi.** Rejada belgilanadigan tarbiyaviy tadbirlar yagona tarbiyaviy jarayonning tadrijiy bo`laklaridan iborat bo`lmog`i kerak. Har bir tadbir o`zidan oldingi tadbirning davomi bo`lishi va erishilgan tarbiya natijalariga asoslanishi lozim. Bu uzluksizlik va izchillikni ta`minlaydi, erishilgan yutuqlar, qimmatli ko`nikmalarni yo`qolib ketishdan saqlaydi.

Rejaning aniqligi. Rejaga bajarib bo`lmaydigan ishlarni kiritmaslik kerak. Ishni rejalashtirishda mahalliy sharoitlardan kelib chiqish lozim.

Rejada hamma narsa: ish vaqti, joyi, mas`ullar aniq bo`lishi, o`tkazilgan tadbirdan kutilayotgan taxminiy natijalar ham berilishi lozim.

Sinf rahbarining tarbiyaviy ishlar rejasi - bu majburiy pedagogik hujjatdir. Uni amalga oshirish uchun sinf rahbari shaxsan mas`uldir. "Sinf rahbari haqida Nizom"da: "Sinf rahbarining ishi reja asosida olib borilishi lozim", deb belgilab qo`yilgan. Nizomda "Sinfning yillik ish rejasi tuziladi. Uni tarbiyaviy ishlar bo`yicha direktor o`rinbosari tasdiqlaydi" deyilgan.

Rejaning ifodalash shakli juda oddiy bo'lgani ma'qul: ishning nomi, bajarish muddati, mas'ul kishi. Reja qisqa va aniq bo'lishi kerak. Bo'lar bo'lmas ishlar ro'yxatini qalashtirib, behuda sharoitingizga mos bo'lmagan keraksiz reja tuzishga berilib ketmaslik kerak.

Rejaga faqat hayot ilgari surgan va o'quv yili davomida muvaffaqiyatli bajarilishi mumkin bo'lgan tadbirlarnigina kiritish lozim. Kiritilgan tadbirlar ham biri bog'dan, biri tog'dan olib yozilmasligi, balki ular tarbiyaviy ishlar tizimida bir-biri bilan bog'langan, bir-birini to'ldiradigan holda tizimli bolishi zarur. Reja bola shaxsiga ta'sir ko'rsatuvchi turli tarbiyaviy omillarning nafaqat umumiy, balki xususiy aniq tadbirlarni ham o'z ichiga olishi kerak.

“Tarbiyaviy ishlar metodikasi” fanini o'qitishda pedagogik texnologiyaning tamoyillari

Bir butunlik, yaxlitlik tamoyili. Ushbu tamoyil ikki jihatni o'zida aks ettiradi:

-ta'lim, tarbiya hamda shaxs kamoloti (taraqqiyoti) birligi

-pedagogik texnologiyaning muayyan, qat'iy tizimga egaligi, “tizimlilik” tushunchasi bu o'rinda ham ma'lum o'quv fanini o'qitish jarayoniga, ham umumiy ta'lim jarayoniga xoslikni anglatadi.

Asoslilik (fundamentlik) tamoyili. Mazkur tamoyil fanlarning o'rganish ob'ekti, ichki mohiyati va xususiyatlariga ko'ra turli yo'nalish (blok)larga bo'lib o'rganish afzalliklarini ifoda etadi. O'quv fanlari tabiiy, ijtimoiy va gumanitar fanlar tarzida turkumlashtirilgan. Har bir o'quv fani uning uchun “yadro”, “o'zak” sanaluvchi ma'lumot (axborot)larga ega bo'lib, ushbu ma'lumot (axborot)lar shaxs tomonidan fanlar asoslarining o'rganilishi, aniq mutaxassislik bo'yicha mustaqil bilim olish, o'zlashtirilgan bilimlarni kengaytirib borish yo'lida tayanch tushunchalar bo'lib xizmat qiladi.

Bunday mohiyatli yondoshuv ma'lum yo'nalish bo'yicha mutaxassislarni tayyorlash jarayonida fanlararo aloqadorlik xususiyatidan foydalanish imkonini ham beradi. O'quv fanlarining muayyan yo'nalishlar tarzda biriktirilishi shaxs xotirasiga nisbatan zo'riqishni kamaytiradi, shuningdek, fikrlash quvvatini oshiradi, tafakkurning yuzaga kelshini ta'minlaydi. Mohiyatli yondoshuv asoslantirishning muhim omili sanaladi.

U, shuningdek, tabiiy, ijtimoiy va gumanitar fanlarni umumlashtirish tarzidagi sinergetik yondashuvni ham ko`zda tutadi.

Madaniyatni anglash (madaniy hayotning rivojlanishiga muvofiqlik) tamoyili. Mazkur tamoyil olmon pedagogi A.Disterveg tomonidan XIX asrda iste`molga kiritilgan bo`lib, bugungi kunga qadar ham o`z ahamiyatini yo`qotmagan. Madaniyatni anglash tamoyili o`quvchilarga ijtimoiy jamiyatning madaniy taraqqiyoti darajasidan kelib chiqib ta`lim berilishini nazarda tutadi.

O`tgan asrda ta`lim samaradorligini ta`minlovchi yetakchi omil sifatida pedagogning bilim darajasi va mahorati e`tirof etilgan bo`lsa, bugungi kunda o`qituvchining bilimi, salohiyati hamda mahoratining yuqori darajada bo`lishi bilangina muvaffaqiyatlarni qo`lga kiritib bo`lmasligi barchaga ayon. Mazkur o`rinda zamonaviy fan va texnika imkoniyatlari, xususan, kompyuter, multimediya vositalari, shuningdek, jamiyatning ijtimoiy va iqtisodiy taraqqiyotining e`tiborga olinishi muhim ahamiyat kasb etadi. Endilikda biz mutaxassislarni “soha (yoki yo`nalish)larning o`ziga xos jihatlari, bu boradagi nazariy va amaliy bilimlarni chuqur bilishlari, muayyan faoliyatlarni bajara olishlari, belgilangan muddatda aniq vazifalarni hal etishga ulgurishlari hamda ma`lum yutuqlarga erisha olishlari” g`oyasi yetakchi o`rin tutuvchi bozor munosabatlari sharoitiga tayyorlay olishimiz lozim.

*Ta`lim mazmunini insonparvarlashtirish va insoniylashtirish tamoyili.* Tilga olingan har ikki tushuncha ham lug`aviy jihatdan (yunoncha humanus - insoniylik, humanitas -insoniyat), bir o`zakka ega bo`lsa-da, ularning har biri o`ziga xos ma`nolarni ifodalaydi. Insonparvarlashtirish ta`lim muassasalarida o`rganiladigan fanlar sirasiga ijtimoiy fanlar (tarix, madaniyatshunoslik, sosiologiya, psixologiya, filologiya va boshqalar)ning kiritilishini, insoniylashtirish tushunchasi esa shaxs va uning faoliyatiga nisbatan ijobiy yondashuvni anglatadi.

Boshqacha aytganda, insonparvarlashtirish - bu inson va jamiyat o`rtasida yuzaga keluvchi munosabatlar jarayonida inson omili, uning qadr-qimmati, sha`ni, or-nomusi, huquq va burchlarini hurmatlashga asoslanuvchi faoliyatni tashkil etish jarayoni bo`lsa, insoniylashtirish “barcha sharoitlar inson va uning kamoloti (taraqqiyoti) uchun” degan g`oya asosida tashkil etiluvchi faoliyat jarayoni sanaladi.

Ta'lim jarayonini loyihalashtirishda har bir o'qituvchi ushbu tamoyilga qat'iy amal qilishi lozim yoki o'z mutaxassisligiga oid muammolarni hal etishda uni jamiyat manfaatlari bilan uyg'un bo'lishiga e'tibor berishi maqsadga muvofiqdir. Endilikda pedagog o'quvchilar faoliyatini avtoritar (yakka hokimlik) tarzida boshqarmay, balki ta'limiy hamkorlik g'oyalariga sodiqlik asosida ta'lim jarayonini insoniylashtiradi yoki boshqacha aytsak, ta'limni insoniylashtirish tamoyiliga amal qilinishini ta'minlaydi. Ushbu holat o'z navbatida yuksak ma'naviyatli shaxsning shakllanishiga olib keladi.

O'qitib tadqiq etish, tadqiq etib o'qitish tamoyili. Ushbu tamoyil quyidagi ikki jihatni yoritishga xizmat qiladi:

-ta'lim muassasalarining har bir o'qituvchisi o'z fani sohasiga o'quvchilarni jalb qilgan holda tadqiqotlarni olib borishi lozim;

-o'qituvchi ta'lim texnologiyasini ishlab chiqadi, uni amaliyotda sinab ko'radi, kuzatadi va tuzatishlar kiritadi, ya'ni, u ta'lim jarayonini tadqiq etadi. O'qitish jarayonining mazkur ikki jhati muhim ahamiyatga ega bo'lib, u o'qituvchining kasbiy hamda pedagogik mahoratini oshirib borishga va o'quvchilarni bo'lajak mutaxassislik faoliyatiga puxta tayyorlash uchun zamin yaratadi.

Ta'limning uzluksizligi tamoyili. Mazkur tamoyil o'quvchilarning kasbiy sifatlarga ega bo'lishlari, mavjud sifatlarning hayotiy faoliyat davomida takomillashib borishini nazarda tutadi. Shaxsga uning butun umri uchun asqotishi mumkin bo'lgan bilimlarni berish mumkin emas, zero, mavjud bilimlar har besh-o'n yil mobaynida o'zgarib, mazmunan boyib boradi. Demak, mazkur tamoyil o'qituvchining o'z faoliyatida mustaqil ta'limni tashkil etishga e'tibor berishi, pedagog yetakchiligini ta'minlagan ta'limdan o'quvchilarning mustaqil bilim olishlari uchun shart-sharoitlar yaratib berishni ifodalaydi.

Faoliyatli yondashuv tamoyili nazariya va amaliyotning didaktik bog'liqligiga asoslanadi. Didaktika nazariyasida bilim tushunchasi quyidagi ikki xil ma'noda izohlanadi:

-o'quvchilar o'zlashtirishi lozim bo'lgan bilimlar;

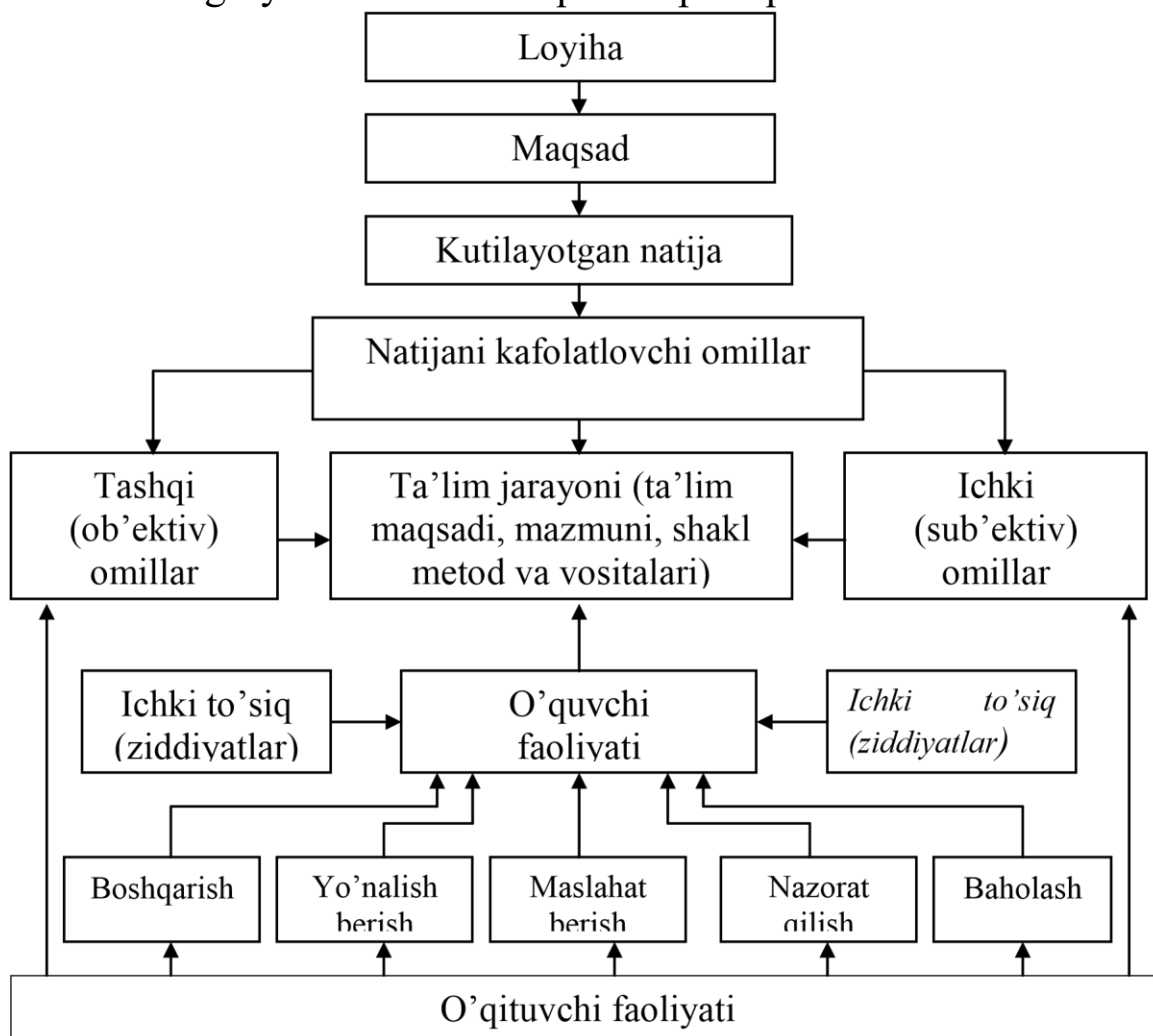
-ular tomonidan o'zlashtirilib, amaliy faoliyat jarayonida qo'llaniladigan, shaxsiy tajribaga aylangan bilimlar.

Bilimlar faoliyat yuritish jarayonidagina mustahkamlanadi, shu sababli o'quvchilarda nazariy bilimlarni amalda qo'llay olish iqtidorini tarbiyalash lozim.

Amaliyotdagi tadbqiqiga ega bo'lmagan bilimlar tez orada unitilib yuboriladi.

Tarbiyaviy ishlar metodikasi fanini ta'lim texnologiyalari asosida o'qitish bo'yicha qo'shimcha tavsiyalar

O'qitishda bozor munosabatlariga asoslangan ijtimoiy rivojlanish qonuniyatlaridan biri - ijtimoiy raqobatning paydo bo'lishidir. Ijtimoiy raqobat mavjud bo'lgan sharoitda mo'tadil faoliyat yuritish, raqobatga nisbatan ishchanlik immunitetini hosil qilish manfaatlar to'qnashuvida "omon" qolish, yuqori mavqeiga ega bo'lish uchun imkoniyat yaratadi. Shu bois fuqarolarda ta'lim olish, nazariy va amaliy bilimlarni o'zlashtirishga nisbatan ongli yondashuv hissi qaror topmoqda.

Ta'lim texnologiyasining funksional tuzilmasi

Dars-o'quv ishlarining asosiy tashkiliy shakli hisoblanadi. Sinf-dars tizimi quyidagi mazmunga egadir:

Har qaysi sinf yoshi va bilim darajasiga ko'ra bir xil bo'lgan o'quvchilarning doimiy guruhiga ega bo'ladi.

Dars jarayoni asosan 45 daqiqa (yoki bir akademik soat 80 daqiqa) davom etib, qat'iy jadval asosida olib boriladi.

Dars o'qituvchi va o'quvchilarning faoliyat birligiga asoslangan bo'lib, bevosita o'qituvchi rahbarligida jamoa, guruhli va yakka tartibda olib boriladi.

Dars mashg'uloti o'tilayotgan va o'zlashtirilayotgan materialning mazmuniga qarab turli xil metodlar yordamida olib boriladi hamda umumiy ta'lim tizimining bir qismi sifatida, albatta, tugallangan bilim beradi va navbatdagi bilimlarni o'zlashtirish uchun zamin yaratishga xizmat qiladi.

Bugungi kunda darslarni tashkil etishga nisbatan quyidagi didaktik talablar qo'yilmoqda:

1. Darsning maqsadi va vazifalarining aniqligi hamda pedagogik jihatdan to'g'riligi.

2. Darsning ta'limiy, tarbiyaviy va shaxsni rivojlantiruvchanlik vazifalarining birligi va uzviyligi.

O'qitishning yaxlit dars va uning ma'lum qismlari, vazifalari hamda mazmuniga muvofiq keladigan, o'quvchilarning bilish faolliklari va mustaqil faoliyatlarini ta'minlashga xizmat qiluvchi maqbul metodlarini tanlash.

Mashg'ulotlarning turli shakllari:

- ✚ Jamoa, guruhli va yakka tartibdagi shakllarini maqbul ravishda qo'shib olib borish.
- ✚ O'qituvchining rahbarlik roli bilan o'quvchilar faol bilish faoliyatini birga olib borish.
- ✚ Darslarning o'zaro uzviy va dialektik xususiyatga ega bo'lishiga erishish.
- ✚ O'quvchilarning yosh va psixologik xususiyatlarini inobatga olish.
- ✚ Darsda o'quvchilarni o'qitish va tarbiyalash uchun qulay shart-sharoit yaratish.
- ✚ Darslarni demokratik tamoyillar asosida tashkil etish.
- ✚ Darsda o'quvchi erkinligini ta'minlashga erishish.

Bugungi kunda ta'limni tashkil etish tizimida yakka tartibda ta'lim olish o'ziga xos o'ringa ega bo'lib bormoqda. Yakka tartibdagi ta'lim o'quvchining qiziqishi, ehtiyoji, xohishiga ko'ra muayyan fan, predmet yuzasidan chuqur bilim olish; ma'lum fan yoki predmet bo'yicha yuzaga kelgan o'zlashtirmovchilik holatini bartaraf etish, shuningdek, uzoq vaqt sog'liqni saqlash muassasalarida davolangan yoki tibbiyot xodimlari nazoratida bo'lgan o'quvchilarning o'quv dasturi talablarini bajarishlariga ko'maklashish maqsadida tashkil etiladi. Yakka tartibda ta'lim olishning asosiy ko'rinishlaridan biri sifatida repititorlik ta'limi keng ommalashib bormoqda.

Ayni vaqtda umumiy o'rta ta'lim maktablari hamda yangi turdagi o'quv muassasalari faoliyatida o'qitishning noan'anaviy shakllarining asosiysi sifatida ma'ruzadan keng foydalanilmoqda. Ma'ruza asosan ijtimoiy fanlarni o'qitish jarayonida qo'llanilmoqda.

Ma'ruza darsi tajribali, yuksak darajadagi pedagogik mahoratga ega o'qituvchilar tomonidan tashkil etiladi. Ma'ruzada faqat fan, o'quv predmeti asoslari borasidagi ma'lumotlar berib qolmasdan, balki o'quvchilar ijtimoiy-g'oyaviy jihatdan tarbiyalab borish talab etiladi. Ma'ruza jarayonida asosiy e'tibor o'quvchilarning mustaqil fikrlash qobiliyatini rivojlantirish, bilim va faoliyat malakasini oshirishga qaratiladi.

Maktab amaliyotida ma'ruzaning quyidagi turlaridan keng foydalanilmoqda:

- ma'ruza-hikoya;
- ma'ruza-suhbat;
- ma'ruza-munozara;
- ommaviy ma'ruza.

Ma'ruzalar yozma tayyorlanadi. Shu bois ma'ruzachi o'qituvchida ma'ruza mavzusi yuzasidan reja va konspekt bo'lishi lozim.

Keyingi yillarda umumiy o'rta ta'lim maktablarining yuqori sinflarida ijtimoiy va gumanitar predmetlar bo'yicha seminar mashg'ulotlarini takil etish keng qo'llanilmoqda.

Seminar. O'qituvchi va o'quvchilarning faol hamkorligi asosida ishtirokida tashkil etiluvchi ta'lim shakllaridan biri bo'lib, uni tashkil etishdan ko'zlangan maqsad o'quvchilarning mustaqil ishlarini yanada rivojlantirish, ayrim mavzular yuzasidan keng va chuqur ma'lumot bera oladigan manbalar ustida ishlay olishlari hamda shu asosda kelajak

faoliyatlarida zarur adabiyotlardan foydalana olish ko'nikma va malakalariga ega qilishdan iboratdir

Seminar mashg'uloti o'quvchilar tomonidan u yoki bu mavzu bo'yicha ma'ruzalar tayyorlash hamda uni sinf o'quvchilari bilan muhokama qilish yo'li bilan olib boriladi.

Seminarlarga 2-3 hafta tayyorgarlik ko'riladi. O'quvchilar adabiyotlarni o'rganadilar, material yig'adilar, turli kuzatishlar o'tkazadilar, o'z axborotlari yuzasidan tezislar tuzadilar.

Seminar mashg'uloti o'qituvchi rahbarligida o'tkaziladi. U o'quvchilar ishini yo'naltirib turadi, mavzuga oid savollari yuzasidan tashkil etilgan muhokamani yakunlaydi. Zarur qo'shimcha mulohazalarni bildiradi, materialni muayyan tizimga soladi. Ma'ruza qilgan, muhokamada qatshangan o'quvchilarga faoliyatini baholab boradi.

Seminar mashg'uloti o'quvchilar e'tiborini darsga jalb etish, ularning qiziqishini orttirish, ularni mustaqil ishlashga, fikrlashga o'rgatish, darsni faollashtirish hamda o'quvchilar aqliy qobiliyatlarini o'stirishda muhim o'rin tutadi.

O'qitishning noan'anaviy shakllari doirasida amaliy mashg'ulotlar alohida o'rin tutadi.

Amaliy mashg'ulotlar maxsus jihozlangan xona yoki alohida ajratilgan tajriba maydonida tashkil etilib, o'quvchilarda ular tomonidan o'zlashtirilgan nazariy bilimlarni amaliyotda qo'llay olish ko'nikma va malakalarini hosil qilishga yo'naltirilgan ta'lim shaklidir.

Amaliy mashg'ulot turlari

Noan'anaviy shakli sifatida tashkil etiladigan bahs-munozara, davra stoli, matbuot konferensiyasi muayyan predmetning muhim mavzulari yuzasidan tashkil etilib, o'quvchilarda mustaqil fikrlash, o'z fikrini ilgari surish, uni asoslash hamda himoya qilish qobiliyatni shakllantirish uchun xizmat qiladi. Bu kabi darslarning tashkil etilishida maqsadning aniqligi, shuningdek, o'qituvchilarning faol ishtiroki muhim ahamiyatga ega.

Viktorina va mo'jizalar maydoni shaklida o'tkazilayotgan darslar bellashuv xususiyatiga ega bo'lib, o'quvchilarni faollikka undaydi. Ta'lim jarayonining muvaffaqiyati uning shakligagina emas, balki qo'llanilayotgan metodlar samaradorligiga ham bog'liqdir.

Ta'lim nazariyasida o'qitish (ta'lim) metodlari markaziy o'rin egallaydi. "Metod" yunoncha so'z bo'lib "yo'l" ma'nosini anglatadi. Ta'lim

metodi ta'lim jarayonida o'qituvchi va o'quvchilarning aniq maqsadga erishishiga qaratilgan birgalikdagi faoliyatlarining usulidir.

Ta'lim metodlari o'qitishning o'z oldiga qo'ygan maqsadlariga erishish usullari hamda o'quv materialini nazariy va amaliy jihatdan yo'nalashtirish yo'llarini anglatadi. O'qitish metodlari ta'lim jarayonida o'qituvchi va o'quvchi faoliyatining qanday bo'lishi, o'qitish jarayonini qanday tashkil etish va olib borish kerakligini hamda shu jarayonda o'quvchilar qanday ish-harakatlarni bajarishlari kerakligini belgilab beradi.

Metodlar bir qancha asosiy guruhlardan iborat bo'lib, ularning har biri o'z navbatida kichik guruhlar va ularga kiruvchi alohida metodlarga bo'linadi. O'quv bilish faoliyatining tashkil etilishi, o'quv axborotlarining uzatilishi, qabul qilinishi, anglab olinishi, yodda saqlanishi, o'zlashtirilgan bilimlarning amaliyotda qo'llanilishini ta'minlash, amaliy ko'nikma va malakalarni shakllantirishga xizmat qilishiga ko'ra ta'lim metodlarini qo'yidagi guruhlarga ajratish mumkin:

- ❖ verbal (o'quv axborotlarini so'z orqali uzatish va eshitish orqali qabul qilish metodlari yoki og'zaki metodlar - hikoya, ma'ruza, suhbat va boshqalar);
- ❖ o'quv axborotini ko'rgazmali uzatish va ko'rish orqali qabul qilish metodlari
- ❖ (ko'rgazmali metodlar - tasviriy, namoyish qilish va boshqalar);
- ❖ o'quv axborotini amaliy mehnat harakatlari orqali berish (amaliy metodlar mashqlar, laboratoriya tajribalari, mehnat harakatlari va boshqalar)

Yuqorida bayon etilgan fikrlarga tayangan holda amaliyotda keng qo'llanilayotgan uch guruh metodlarini tasvirda shunday ifodalash mumkin. Og'zaki bayon qilish metodi maktab ta'lim tizimida eng ko'p qo'llaniladigan metodlardan biri bo'lib, mazkur metodga barcha o'quv predmetlari bo'yicha barcha sinflarda murojaat qilish mumkin. Ushbu metod bayon qilinayotgan ma'lumotlarning to'g'ridan-to'g'ri o'qituvchining jonli nutqi orqali idrok qilinishi bilan tavsiyalanadi va ana shu xususiyatiga ko'ra ta'limning boshqa metodlaridan farq qiladi hamda 5 turda qo'llaniladi.

Hikoya qilish ijtimoiy-gumanitar predmetlarni o'qitishda keng qo'llaniladi. Hikoya qilish davomida o'quvchilar passiv tinglovchi bo'lib qolmasliklari, aksincha, ularning faolliklarini oshirish, diqqatlarini mavzuga

jalb etish, hodisa va voqealar xususida fikr yuritishlarni ta'minlash maqsadida savollar berib borish, ko'rgazmali qurollardan foydalanishga alohida e'tibor berish zarur.

Maktab ma'ruzasi - bir soatlik mashg'ulot davomida o'rganilayotgan mavzuning haqiqiy mohiyatini ochib berish, unda ilgari surilgan g'oyalar asosida ilmiy xulosalar chiqarish va ularni umumlashtirish asosida bilimlarni muayyan izchillikda bayon etishdir.

Tarbiya jarayoniga texnologik yondoshuv va uni loyihalash

Aniq maqsadga va ijtimoiy g'oyaga asoslangan hamda o'quvchilarda ma'naviy-axloqiy sifatlarni shakllantirishga yo'naltirilgan pedagogik faoliyatning tashkiliy-texnik jihatdan uyushtirilishi demakdir.

Ta'lim jarayonidan farqli ravishda, tarbiya jarayonini texnologiyalashtirishda mazkur jarayonning samarasini qisqa muddat oralig'ida ko'ra olish imkoniyati yo'q.

Tarbiya jarayonining o'ziga xos xususiyatlari, o'quvchi va o'qituvchi o'rtasida yuzaga kelish ehtimoli bo'lgan ziddiyatlar tarbiyaviy jarayonni texnologiyalashtirishga nisbatan ijodiy va mas'uliyatli yondoshish zarurligini taqozo etadi.

Umumiy o'rta ta'lim muassasalari amaliyotidan ma'lumki, uzoq yillar davomida mazkur muassasada faoliyat olib borayotgan o'qituvchilarning ko'pchiligi tarbiyaviy tadbirlarni tashkil etishga nisbatan "tarbiyaviy ishlar rejasida belgilangan tadbirlarni o'tkazishga majburman" qabilida yondoshib kelganlar. Ularning asosiy e'tibori o'zlari raqbarlik qilayotgan sinf o'quvchilarini avvaldan tayyorlangan ssenariyni yod olish va unga qat'iy amal qilishga majburlash, shuningdek, "maktab ma'muriyati hamda jamoasi oldida izza bo'lib holishga yo'l qo'ymaslik" tamoyiliga muvofiq tarbiyaviy tadbirni uyushtirishga qaratilgan edi.

Endilikda tarbiyaviy tadbirlarning o'tkazilishiga nisbatan bunday yondoshuvlardan voz kechish maqsadga muvofiq. Zero, tayyor ssenariy asosida muayyan tadbirni tashkil etish jarayonida uning asosiy sub'ektlari bo'lgan o'quvchilar faol ishtirokchi va tadbir natijasini belgilovchi shaxs sifatida emas, balki oddiy ijrochi sifatida qatnashadilar.

Bu holat esa bir qator salbiy oqibatlarni keltirib chiqaradi. Xususan:

-o'quvchilarda tarbiyaviy tadbirlarning o'tkazilishiga nisbatan salbiy munosabat shakllanadi;

-o'quvchilarda mustaqil fikrlash hamda ijodkorlik qobiliyatining tarbiyalanishi uchun imkoniyat yaratilmaydi;

-o'quvchilarda tarbiyaviy tadbirlarning o'tkazilishi ularning shaxs sifatida kamol topishlarini ta'minlashga yo'naltirilganligi haqida emas, balki sinfning ta'lim muassasasi jamoasi oldida "soxta obro'" orttirishi uchun xizmat qiluvchi vosita ekanligi to'g'risidagi xulosaning shakllanishi uchun sharoit yuzaga keladi.

Umumiy o'rta ta'lim muassasalarida tashkil etiluvchi tarbiyaviy tadbirlarga nisbatan texnologik yondoshuv quyidagi holatlarning namoyon bo'lishi bilan tavsiflanadi:

-tarbiyaviy tadbir mavzusi va g'oyasini o'quvchilar tomonidan bildirilgan shaxsiy tashabbuslar, ularning hoxish-istaklariga ko'ra belgilash;

-tarbiyaviy tadbir ssenariysini ishlab chiqishda o'quvchilarning mustaqil faoliyat yuritishlari uchun shart-sharoitlarni yaratish; tarbiyaviy tadbir mazmunida o'z ifodasini topgan rollarning majburiy tarzda emas, balki o'quvchilarning layoqati, qobiliyati, shuningdek, qiziqishlarini inobatga olish asosida taqsimlanishiga erishish;

-tarbiyaviy tadbirning tashkil etilishi va o'tkazilishida o'qituvchining roli buyruq berishdan iborat bo'lmay, aksincha, o'quvchilarga yo'l-yo'riq ko'rsatish, ularning faoliyatini yo'naltirib turish hamda zarur o'rinlarda maslahat berish sifatida aks etishiga erishish;

-tarbiyaviy tadbir maqsadining natijalanganligini sinf, guruh o'quvchilarining faol ishtirokiga tayangan holda muhokama qilish.

Muhokama jarayonida o'qituvchi tomonidan turli tanbehlarining berilishiga yo'l qo'ymaslik, aksincha yo'l qo'yilgan xato va kamchiliklarning o'quvchilarning o'zlari tomonidan aniqlanib, ularni bartaraf etish (keyingi tadbirni o'tkazish jarayonida ularning takrorlanishini oldini olish) yo'lida chora-tadbirlarni belgilash muhim ahamiyatga ega.

Tarbiya jarayonini texnologiyalashtirishda mazkur jarayonni loyihalashtirish hamda uning asoslarini belgilash muhim ahamiyatga ega. Tarbiya jarayonini loyihalash quyidagi bosqichlarda kechadi:

Tarbiya jarayonini loyihalash bosqichlari:

- ❖ tarbiyaviy tadbir mavzusiga doir materiallarni yig'ish;
- ❖ tarbiyaviy tadbir maqsadi va vazifalarini belgilash;
- ❖ tarbiyaviy tadbirning mazmunini ishlab chiqish;
- ❖ tarbiyaviy tadbir shakli, metodlari va vositalarini tanlash;

- ❖ tarbiyaviy tadbirni tashkil etish va o`tkazish (davomiyligi) vaqtini belgilash;
- ❖ tarbiyaviy tadbir ssenariysini ishlab chiqish;
- ❖ o`quvchilar faoliyatini nazorat qilish, ularning faollik darajalarini norasmiy (o`quvchilarni bu haqida xabardor qilmasdan) baholash;
- ❖ loyihani amaliy faoliyatda qo`llash;
- ❖ tarbiyaviy tadbirni tashkil etish jarayoni;
- ❖ tarbiyaviy tadbirning o`tkazilish holati (samarali, samarasiz, muvaffaqiyatli, muvaffaqiyasiz kechganligi)ni muhokama qilish va yakuniy xulosa chiqarish.

Bu jarayonda tarbiyaviy tadbirlarning tashkil etilishiga nisbatan texnologik yondoshuv mohiyati o`quvchilar mustaqilligini ta`minlashda quyidagi omillarning mavjudligiga e`tiborni qaratishni ham taqozo etadi:

-o`quvchilarda tarbiyaviy tadbirlarning o`tkazilishiga nisbatan ichki ehtiyoj, qiziqish va rag`batning mavjudligi;

-o`quvchilarning tarbiyaviy tadbirlarni mustaqil tashkil etish borasida muayyan tajribalarga ega ekanliklari;

-tarbiyaviy tadbir g`oyasining o`quvchilar ichki ehtiyojlariga mos kelishi

Umumiy o`rta ta`lim muassasalari amaliyotida yuqorida bayon etilgan omillarni inobatga olish va shu asosida tarbiyaviy tadbirlarni tashkil etish ularning muvaffaqiyatli tashkil etilishini ta`minlab qolmay, balki o`quvchilarda ularning o`tkazilishiga nisbatan ijobiy munosabatni shakllantiradi, ma`naviy-axloqiy sifatlarning tarbiyalanishi uchun qulay sharoitni hosil qiladi.

Tarbiyaning aniq bir maqsadga qaratilganligi

Tarbiya maqsadini belgilashda jamiyat talablari, davr nafasi, milliy xususiyatlar asos qilib olinadi.

Tarbiyaning maqsadi - har tomonlama kamol topgan - mukammal inson shaxsini tarbiyalashdir.

O`qituvchilar jamoasi va har bir o`qituvchi-tarbiyachi ana shu maqsadlardan kelib chiqib, tarbiyaviy ishlaming, vazifalarini belgilaydi, uning mazmunini aniqlaydi hamda maktab ish sharoitlarini hisobga olgan holda o`quvchilarni tarbiyalashning shakl va uslublarni tanlaydi.

Tarbiyaning hayot bilan bog'liqligi qoidasi tarbiyaviy ishlarning mazmuni va tashkil etilishini doimo yangilab turishini talab etadi. Tarbiyachilar bolalar tarbiyasini hayot bilan bog'lar ekanlar, ularga o'zlarida imon-e'tiqodni tarbiyalash imkonini beradilar. Tarbiyaviy ishlar shunday tashkil qilinganda yoshlar jamiyat hayotiga faolroq jalb qilinadi, bu esa o'quvchi shaxsining tarkib topishiga yordam beradi.

O'quvchini jamoa orqali tarbiyalash. Ilg'or o'qituvchilar tajribasining ko'rsatishicha, o'quvchilar ahil jamoa bo'lib uyushgandagina tarbiya ishlarida faol o'quvchilarga tayanish, o'quvchilarni turli ishlarni birgalikda bajarishga odatlantirib, ularga jamoatchilik ruhini singdirib borish mumkin.

Tarbiya jarayoni o'z-o'zini tarbiyalash jarayoniga o'tganda yuksak darajaga erishiladi. Ayrim o'quvchilar va umuman jamoa o'z faoliyatini mustaqil rejalashtiradi, o'ziga va bir-biriga talablar qo'yadi va o'z-o'zini nazorat qiladi.

Sinf rahbari va o'quvchilar jamoasi o'z niyatlari va ishlarida birgadirlar. Jamoani shakllantirish yuzasidan olib boriladigan barcha ishlar juda qiziqarli bo'lib, bu ish sinf rahbarining asosiy ishi bo'lib hisoblanadi.

Tarbiyada bola shaxsini hurmat qilish.

O'qituvchi jamoaning kuchli va zaif tamoyillarini aniqlash uchun pedagogik vaziyatlar vujudga keltirishni qo'llaydi. Lekin bunda shuni esda tutish kerakki, o'quvchi kamchiliklarini hamma o'rtasida yorqin namoyish qilish uni ma'naviy halok etishi, qalbini jarohatlashi mumkin. Shunday vaziyatlarni vujudga keltirish kerakki, ular salbiy tomonlarni emas, har bir bolada odatdagi sharoitda boshqalardaft yashiringan ijobiy tomonlarini ham ochib bersin. Sinf rahbari jamoa rivojlanishining aniqlangan darajasiga qarab tarbiya usullarini tanlaydi.

Bunda ***o'quvchilarning yosh xususiyatlarini hisobga olish*** qo'shimcha shart hisoblanadi. Bu haqda gapirmasa ham bo'lardi, chunki bu shart pedagogik tamoyillardan biridir. Shu bilan birga ishni endi boshlagan o'qituvchi, ayniqsa sinf rahbari tarbiya usullarini emas, balki shakllarini tanlashda o'z tarbiyalanuvchilari yoshini hisobga olishi muhimdir. Bunda bir xil usullar, talablar, topshiriqlar va hokazolar turlicha izohlanadi.

Ta'lim jarayonida jamoa munosabatlarini rivojlantirish istiqbollari sinf rahbarining katta e'tibor berishini talab etadi.

Jamoa faoliyatida ko'proq muomala qilishga bo'lgan ehtiyoj yotadi. Darslarda bu ehtiyoj kam qondiriladi. Agar darsdagi muomalaga bo'lgan ehtiyoj to'g'ri tushunilsa, uning negizida o'quvchilarning o'zaro yordami, darslarga birgalikda foydali tayyorgarlik ko'rish, qiziqishlar bo'yicha mashg'ulotlar tashkil etiladi. Ta'lim jarayonidagi jamoatchilik tuyg'usi ana shu, ya'ni birgalikdagi mehnat bolalarda katta qoniqish hosil qilish, ijobiy kechinmadan boshlanadi. Shu tariqa o'zaro yordam tashkil etish sinfdagi jamoa munosabatlarini shakllantirishning yo'llaridan biridir.

O'qituvchi yana o'quvchilarning yosh xususiyatlarini, sinf jamoasining xususiyatlarini, uning shakllanganlik darajasini hisobga oladi, o'sha talablarida jamoa fikrining qo'llab-quvvatlanishiga tayanadi.

O'quvchilar jamoasini shakllantirish jarayonini past darajadan yuqori darajaga boradigan vaqt davomidagi harakat, ijtimoiy talablar awal shaxsan sinf rahbaridan, o'qituvchidan faqat yakka bolalar, keyinchalik ko'pchilik bolalar idrok etadigan va nihoyat, barcha uchun va har bir bola uchun hayot qonuni bo'lib qoladigan tarzda jo'n tushunib bo'lmaydi.

Hatto uyushgan jamoada ham jamoatchilik xususiyatlari zaif rivojlangan ayrim o'quvchilar bo'ladi. Sinf rahbari jamoa va har bir alohida o'quvchining tarbiyasi uchun ma'suldir. Shuning uchun uning jamoa tarzidagi va yakka tartibdagi shakllarini qo'shib olib borishi tarbiyaviy ishdagi o'ziga xos xususiyatlaridan biridir. Jamoaning shaxsga nisbatan yuksak talabchanligi kuzatiladi.

Maktablar tajribasida faoliyat odatda ommaviy, jamoa, guruh va individulal shakllarda tashkil etiladi. Faoliyatni tashkil etishning ommaviy shakllari ham (ya'ni ularda o'quvchilarning muayyan guruhlari ishtirok etadi) o'z mohiyatiga ko'ra uni amalga oshirish jarayonida faoliyat maqsadga erishish uchun qatnashchilarning o'zaro muomalasini nazarda tutmaydi.

Biroq, bundan oldingi holda bo'lgani kabi, bu shakllarda bevosita tengdoshlar bilan birgalikda qatnashish ba'zi hollarda ularning faoliyatidagi ishtirokini faollashtiradi, boshqa hollarda aksincha bo'ladi. Bu ko'p jihatdan o'quvchilarning faoliyat mazmuniga munosabatiga

(ijobiy, passiv yoki salbiy) bog'liq bo'ladi.

Faoliyatni amalga oshirish jarayonida uning maqsadiga erishish uchun o'quvchilarning o'zaro muomalaga kirishishlarini nazarda tutuvchi faoliyat shakllari jamoa shakllari deyiladi, bu muomala jarayonida o'quvchilar o'rtasida jamoa aloqalari vujudga keladi. Bu shakllar obektiv jihatdan o'zida muomala uchun muayyan shart-sharoitlarga ega bo'ladi. Ular o'quvchilarga ishni muvaffaqiyatli amalga oshirish uchun vazifalarni o'zaro taqsimlab chiqish imkonini beradi, qatnashchilar o'rtasida aloqa ta'sirining paydo bo'lishiga olib keladi.

Misol tariqasida o'quvchilarning bilish faoliyatini tashkiletishning jamoa shakllaridan biri - bilimlarning ijtimoiy ko'rigini qarab chiqamiz. U biror fan bo'yicha o'tkaziladi.

Unda ikkita parallel sinf yoki bir sinfdan ikkita komanda ishtirok etishi mumkin. Ko'rikning dasturi ishlarning har xil turlaridan (yozma, og'zaki, grafik, masalalar echish, topshiriqlarni bajarish va shu kabilar) tashkil topadi, ularni bajarish umiungan olganda 40-60 daqiqadan oshmaydi.

Ko'rik oxirida hay'at a'zolari har bir qatnashchiga va umuman komandadagi o'rtacha bahoni e'lon qiladi. Bu o'rinda bihsh faoliyati bilan bog'liq bo'lgan muomala ko'rikka hozirlile ko'rish vaqtidayoq boshlanadi va uni o'tkazish jarayonida juda samarali davom etadi.

Bunga sabab shuki, ko'rikka doir dastlabki topshiriqlar jamoadan tayyorgarlik rejasini muhokama etishni, vazifalarni taqsimlashni yoki guruh bo'lib ishlashni talab qiladi. Ko'rik jarayonida muomala uning hamma qatnashchilari o'rtasida sodir bo'ladi, chunki ulardan har biri muayyan vazifaga ega bo'lib, o'z harakatlarini boshqa qatnashchilar bilan muvofiqlashtirgandagina vazifani muvaf- faqiyatli bajarishi mumkin.

Guruhiy ish jarayonida o'quvchilarning muomalasi juda samarali boiadi. Bunga sabab shuki, birinchidan, guruh muayyan topshiriq oladi, ya'ni o'ziga xos yo'l-yo'riq oladi. U guruh a'zolari uchun maqbul boigan maqsadlami ma'lum qiladi, lekin bungacha bu maqsadlami uning o'zi ilgari surmagan bo'ladi. Yo'l-yo'riq muammo, masala, topishmoqni o'z ichiga oladi.

Bu hoi jamoa a'zolarida taxminiy-tadqiqodchilik javobini va ish maqsadiga intilishni vujudga keltiradi. Jamoadagi muomala munozara

tusiga ega bo'ladi, bu hoi qatnashchilardan ilgari surilgan qoidalarini isbotlashni talab qiladi, jamoaga muammoni to'g'ri hal etishga intilishga, tezda javob qilish, bir-birini tuzatish va to'ldirish imkonini beradi.

Maktabda to'garak ishlarini tashkil etish

Maktabdan tashqari ta'limni milliy urf-odatlarimiz, qadriyatlarimiz, hududiy o'ziga xoslik asosida tashkil etib, hozirgi zamon talablari darajasida isloh qilish davr talabiga aylandi.

Ta'lim sifatini yaxshilash, tuzilmasi va mazmun-mundarijasini takomillashtirish maktabdan tashqari ta'lim muassasalari faoliyatini belgilaydi. Bola sog'lom va har tomonlama bapkamol bo'lib voyaga yetishi uchun uning qalbida o'qishga intilish hissini o'stirish, ongida kasb-hunar va mehnat ko'nikmalarini hosil qilish, umummadaniy bilimlarni, yuksak ma'naviy-axloqiy fazilatlarni, Vatani va xalqiga nisbatan sadoqatni shakllantirish, atrof-muhitga mehr-muhabbatni tarbiyalash lozim. Bola o'zi o'rganayotgan hunarning jamiyatdagi o'rnini chuqur anglashi lozim. Ustozlar an'anasini davom ettirish, mehnasevarlik fazilatlari, aqlli va tadbirkor bo'lish, halol mehnat qilish hissi bolada ilk mashg'ulotdan boshlaboq shakllana borishi kerak.

To'garakka olti yoshdan o'n olti yoshgacha bo'lgan o'quvchilar jalb qilinadi. O'quv dasturi bir yilga mo'ljallanadi. O'quvchi musavvirlik san'ati tarixi, namoyandalari va ularning ish uslublarini, ishlatiladigan xomashyolar, asbob-uskunalarni, naqshning boshlang'ich elementlarini, badiiy bezatiladigan buyumlar sifatini, miniaturalar uslubini, bir-biridan farqlanadigan ranglarni bilishi lozim. To'garak a'zolari musavvirlar ish uslubidagi farqlarni fahmlash, xomashyo va asbob uskunalaridan foydalana olish, amaliy bezak turlarini bir-biridan ajrata bilish, badiiy bezalgan buyumlarga ishlov berish va ularni sifatlarga ajrata olish, odam, gul, daraxt, tog', hayvon va binoni qalamda chizish, ranglarda bo'yash, ko'p kishidan iborat miniatura kompozitsiyasini tuzib, unga rang berish, pannoga miniatura ishlash, qutichaning ustki qismini bezash kabi ko'nikma va malakalarga ega bo'lishlari kerak.

Shu bilan birga, davlat talablarida har bir bolaning o'quv yili davomida o'zi tayyorlagan buyumlardan, chizgan ijod namunalaridan ko'rgazma tashkil etishi ham ko'rsatilgan.

Davlat talablarining bajarilishini baholash jarayoni, to'garak a'zolarining o'quv dasturini o'zlashtirish darajasini belgilash katta ahamiyatga ega. Ularning davlat talablarini o'zlashtirish samaradorligi ichki nazorat shaklida aniqlanadi. Ichki nazorat to'garak rahbari tomonidan o'tkazilib, har chorakda va o'quv yili yakuni asosida bola egallagan ko'nikma va malakalar og'zaki, yozma, test sinovlari hamda amaliy ish natijalari asosida aniqlanadi.

To'garak a'zolarining bilim sifatini nazorat qilishda maktabdan tashqari ta'limga qo'yilgan davlat talablariga muvofiq, tegishli ko'nikma va malakalar shakllanib borgan namoyon bo'ladi. O'quvchilarning doimiy ravishda to'garak mashg'ulotlariga tayyorgarlik bilan kelishini ta'minlash zarur. Shundagina ularda o'z-o'zini muntazam ravishda tahlil qilish, yakka tartibdagi qiziqish va xohishlariga mutanosib ravishda to'garak yo'nalishlarini tanlash imkoniyati vujudga keladi.

To'garak a'zolarining to'laqonli bilim, ko'nikma va malakalarini shakllantirishda yuzaga kelishi mumkin bo'lgan bo'shliqning oldini olish, vaqtida aniqlash va bosqichma-bosqich bartaraf etilishini nazorat qilib borish kerak. Bolalar uchun eng maqbul pedagogik, didaktik va psixologik shart-sharoitlarni yaratish, doimiy qo'llab-quvvatlash, ruhlantirish va ilhomlantirish muhim ahamiyatga ega. To'garak mashg'ulotlari birinchi, ikkinchi va undan keyingi o'quv yili uchun (bitta guruhda) haftasiga ikki marta uch soatdan yoki haftasiga uch marotaba ikki soatdan, jami olti akademik soatdan o'tiladi. Har bir to'garak a'zosi o'quv yili mobaynida ixtiyoriy tarzda bir to'garakdan boshqa to'garakka a'zo bo'lib o'tishi, bir vaqtning o'zida bir nechta to'garakka qatnashishi mumkin. Mashg'ulotlarda ma'muriyatning ruxsati va to'garak rahbarining roziligi bilan ota-onalar ham ishtirok etishga haqli.

To'garaklarga o'quvchilarni qabul qilish may oyidan boshlanib, 10 – 15-sentyabrgacha davom etadi. Yozgi ta'tilda to'garak rahbari bolaning qobiliyati va iqtidorini aniqlab, tegishli yo'nalishga tavsiya qiladi. To'garak yo'nalishlari xilma-xil bo'lgani bois, murabbiylar metodik ta'minotda uncha-muncha qiyinchiliklarga duch kelishlari tabiiy. Badiiy ijodiyot yo'nalishida faoliyat olib borayotgan to'garak rahbarlari o'z hamkasblariga har tomonlama amaliy yordam ko'rsatadilar.

To'garak mashg'ulotlarining maqsadi va tamoyillari

Umumiy yo`nalishni inkor etmagan holda, shuni ta`kidlash lozimki, to`g`arak mashg`ulotlaridan quyidagi maqsadlar ko`zda tutiladi:

1. O`quvchilarning milliy qadriyatlarimiz ruhida, milliy mafkura asosida tayyorlash.
2. O`quvchilarning qobiliyatini aniqlash va rivojlantirish.
3. O`quvchilarning ijodiy faolligini oshirish.
4. Yoshlarning dunyoqarashini shakllantirish, ularni ma`naviy barkamol qilib tarbiyalash.
5. O`quvchilarni mustaqil fikrlash, izlash, ijodga o`rgatish, tashabbuskorlik, tashkilotchilik kabi xislatlarga tarbiyalash.
6. Ifodali o`qish, to`g`ri va ta`sirchan so`zlashga o`rgatish, o`quvchilarning nutq madaniyatini shakllantirish.
7. Darslarda olgan bilimlarini mustahkamlash va kengaytirish.
8. O`z qadriyatlarimizni unutmagan holda umumbashariy qadriyatlarni hurmat qilishga o`rgatish.

Inson tanasi oziqa talab qilganidek, uning ko`ngli ham ruhiy oziqaga muhtoj. Inson hamisha hayotdan ma`no qidirib yashagan, ma`naviyat deyishimizning boisi ham shu bo`lsa kerak. Umr bo`yi ma`naviy barkamollikka intilib yashagan inson to tirik ekan, ma`naviy tashnalik so`nmaydi. Ma`naviy ehtiyoj bir kun, albatta, yuzaga chiqadi - buloq ko`z ochadi. O`qituvchini ana shu buloqning ko`zini ochuvchilar desak, mubolag`a bo`lmaydi. Ma`naviyat tarbiyasida ota-bobolarimizning ma`naviy va ilmiy merosi, o`tmishda yashab o`tgan buyuk ajdodlarimiz namunasi katta ro`l o`ynaydi.

Demak, ma`naviy barkamol bo`lish uchun faqat til va adabiyotdan olingan bilimlar yetarli emas ekan. Sinfdan tashqari ishlarni olib borishda quyidagi tamoyillarga amal qilish lozim:

- ⇒ Ilmiylik.
- ⇒ Ko`rgazmalilik.
- ⇒ Tushunarliklik.
- ⇒ Qiziqarlilik.
- ⇒ Muntazamlik va izchillik.
- ⇒ Ixtiyoriylik.
- ⇒ Nazariyani amaliyot bilan bog`lash.

To'garak ishlarining o'zaro bog'liqligini ta'kidlagan holda, yana shuni aytish kerakki, ularning farqli tomonlari ham bor. Dars o'quv-tarbiya jarayonining asosiy shakli bo'lib, u ma'lum dastur, reja asosida, dars jadvalida ko'rsatilgan vaqtda o'tiladi.

To'garak mashg'ulotlari, garchi rejalashtirilsa ham, dars jadvaliga kiritilmaydi. Sinfda, asosan, bir xil yoshdagi o'quvchilarga dars o'tiladi. Aqlan va jismonan sog'lom o'quvchi shu sinf uchun belgilangan dasturni o'zlashtirishi shart. Sinfdan tashqari ishlarda bir paytning o'zida har xil yoshdagi o'quvchilar ishtirok etishi mumkin. Dars jadvaliga qo'yilgan darslarga kirish o'quvchi uchun shart, o'qish majburiydir. To'garak mashg'ulotlarida ishtirok etish ixtiyoriylikka asoslangan. To'garak mashg'ulotlarini mazmun-mohiyati jihatidan olib qaralganda bir-biridan ajratib bo'lmaydi, biroq ularning bir narsa emasligi ayon bo'lib turibdi.

Sinf rahbarining tarbiyaviy ishlarini rejalashtirish

Sinf rahbari ishini rejalashtirishda o'quv yurti umumiy ish rejasidan kelib chiqib aniq guruh rejasini tuzishda parallel guruhlarda ko'riladigan chora-tadbirlarni hisobga olish juda muhimdir. O'quv yurtining tarbiyaviy ish rejasining o'quv yilining boshida pedagogik jamoa majlisida tasdiqlanib olinadi. Har bir sinf rahbari o'z tarbiyaviy ish rejasini o'quv yurti tarbiyaviy ish rejasida ko'rsatilgan chora-tadbirlarni o'z guruhida taaluqli bo'lgan qismlarini kiritib reja tuzadi. Talabalarni tarbiyaviy ishni o'quv yurtining taxminiy tarbiyaviy ishlar mazmuniga muvofiq bir guruh yoki parallel guruhning rahbarlari majlisida talabani yoshiga, ruhiy, fiziologik xususiyatlariga mos keladigan tarbiyaviy chora-tadbirlar bajarilishi rejaga kiritilib, tasdiqlanib olinadi.

Buning uchun guruh rahbarining rejasi:

Birinchidan, o'z mazmuniga ko'ra g'oyaviy-siyosiy, ijtimoiy foydali yo'nalishga qaratilgan bo'lishi, ya'ni jamiyatning va boshqalarning foydasiga qaratilgan ishlarga aloxida e'tibor berish;

Ikkinchidan, tarbiyaning yo'nalishini, talabalarga ta'sir etish vositalarini maqsadga muvofiq tanlash, ya'ni reja mo'ljallanayotgan ishlar nimaga va kimga qaratilganligini aniqlash;

Uchinchidan, rejadagi ishlar aniq - umumiy maqsadga bo'ysuntirilgan, bajaruvchilari, vaqti, ish shakli ko'rsatilgan bo'lishi;

To'rtinchidan, rejadagi ishlar talabalar kuchiga va yoshiga mos kelishi;

Beshinchidan, talabalar qiziqishiga asoslanishi va ehtiyojlaridan kelib chiqishi;

Oltinchidan, mo'ljaldagi ishlarni bajarishda butun jamoaning va yakka shaxslarning ishtirokini xisobga olish;

Ettinchidan, bajarilishi lozim bo'lgan barcha ishlar oldindan xammaga ma'lum qilinishi kabi talablarga javob berishi lozim.

Tajribada guruh rahbarining ich xil rejasi o'zini oqladi, bular istiqbolli rejalar (uzoq muddatli mo'ljallab tuziladi va u ayni paytda guruh, undagi xar bir shaxsni tarbiyalashning umumiy dasturi xam bo'lib xizmat qiladi), taqvim reja (odatda bir oy uchun tuzilib, shu oyning xar bir kuni uchun mo'ljallanadigan aniq ishlarni o'zida aks ettiradi), aloxida tarbiyaviy tadbir uchun tuziladigan reja konspekt (ba'zan u tarbiyaviy tadbirning ssenariysi deb xam yuritiladi).

Reja qanday bo'lishdan qat'iy nazar tarbiyaviy faoliyat mazmunini, guruh talabalari jamoasining rivojlanish istiqbolini aks ettirish kerak.

Eng yaxshi guruh rahbarlarning ilg'or tajribasi asosida o'zida quyidagi bo'limlarni aks ettiruvchi taxminiy reja chizmasini tavsiya qilamiz:

1. Sinf rahbarining guruh bilan olib boradigan ishlarning asosiy yo'nalishlari bo'limi. Bu bo'lim: "Sinfni tashkil etish", "G'oyaviy axloqiy tabiya", "Mehnat tarbiyasi va kasb tanlashga yo'llash", "Oila va jamoatchilik bilan hamkorlik" kabi moslamalarni o'z ichiga oladi.

Endi shu masalalarning har birining mazmunini ko'rib chiqaylik. Sinfni tashkil etish-bunda talabalarning o'zini-o'zi boshqarish o'rgonlari ishiga pedagogik rahbarlikning ta'minlanishi ko'zda tutiladi. Shu maqsadda guruh majlislarining kun tartibi, ularni tayyorlash va o'tkazish ishlari, faollar bilan ishlash ko'zda tutiladi. Shu maqsadda sinf majlislarining kun tartibi, ularni tayyorlash va o'tkazish ishlari, faollar bilan ishlash ko'zda tutiladi.

Mehnat tarbiyasi va kasb tanlashga yo'llashda talabalar uchun o'qish va o'quv ishini oqilona tashkil etish, shuningdek o'ziga-o'zi xizmat, ijtimoiy foydali mehnat, texnik ixtirochilik, kasb tanlash ishlarini tashkil etish bilan bog'liq tadbirlar ko'rsatiladi.

Kechalar, ertaliklar, kitobxonlar anjumani, suxbatlar o'tkazish, ko'rilgan kinofilm va spektaklni muxokama qilish, xavaskorlar to'garagi qo'shiq va badiiy o'qish tanlovi, rasmlar ko'rigi, muzey va ko'rgazmalarga borish, "Talabalar va yoshlar musiqasi" haftaligi, kino, teatrlarga borish-bularning xammasi estetik tarbiya masalasining mazmunini tashkil etadi.

2. Pedagogik jamoa bilan aloqa bo`limida guruhda dars berayotgan o`qituvchilarni guruh tarbiyaviy ishlariga jalb qilish yo`llari talabalar uchun qo`shimcha mashg`ulotlar, fan va ijodiy to`garaklar, munozaralar, ilmiy anjumanlar, qiziqarli uchrashuvlar, fan xaftaliklari bilan bog`liq ishlar yoritiladi.

Oila va jamoatchilik bilan ishlash bo`limida esa oila va o`quv yurtining talabalarga qo`yadigan axloqiy talablarni ishlab chiqishga qaratilgan tadbirlar ko`rsatiladi, ota-onalar va jamoatchilikning guruh xayotini va faoliyatini tashkil etishda qanday yordamlar berishlari belgilab chiqiladi, ota-onalar majlislari va ota-onalar uchun tashkil etiladigan suxbat, ma`ruza anjumanlarning mavzulari, kimning oilasiga borishi va boshqa bir qator ishlar aniqlashtiriladi. Ayniqsa, bu o`rinda jamoatchilik bilan xamkorlik, chunonchi, ishlab chiqarish korxonalarida, turar joylarning oila va o`quv yurtiga yordam beruvchi komissiyalari bilan aloqalar, ularni guruh hayotiga jalb qilish yo`llari va shaklini belgilashda alohida e`tibor berish lozim.

Sinf rahbari o`z talabalari bilan o`tkaziladigan har bir tadbiri uchun aloxida reja tuzish xam tavsiya etiladi. Qat`iy dastur va darsliklari bo`lgan har bir minutlik dars o`zining barcha bo`limlari va minutlarigacha xisobga olinib dasturlashtiriladi-yu, lekin negadir tarbiyaviy ishlar tajribasida ma`lum mavzudagi tarbiyaviy soat, baxslar, majlis, siyosiy axborot kabilar ko`pincha xech qanday dastursiz, rejasiz o`tkaziladi va bunday xollarni har qadamda ichratishimiz mumkin.

Aslida esa tarbiyaviy tadbirning rejasini ishlab chiqish dars rejasidan xam ko`ra murakkabroqdir. Bu xildagi reja uchun qo`yiladigan talablar oldindan batafsil aniqlanib, uning reja uchun qo`yiladigan talablar oldindan batafsil aniqlanib, uning mazmuni o`ylab chiqilsagina samarador tarbiyaviy tomoni yuqori bo`ladi.

Bu reja va konspektda quyidagi bo`limlar bo`lishi va har bir bo`limlar yuzasidan tegishli tayyorgarlik ishlari olib borilishi kerak.

1. Ishning shakli va mazmuni.
2. Tarbiyaviy maqsad, shu ishda xal qilinadigan vazifa.
3. O`tkazish vaqti-kuni, soati.
4. Tanlab olingan tadbir shakli o`tadigan joyi.
5. Tadbirning dasturi.
6. Tayyorgarlik davrida qilinadigan ishlarning turi, yo`nalishi.
7. Kerak bo`ladigan jixozlarni, bezaklarni tayyorlash.

8. Guruh rahbarining ushbu ishdagi ishtiroki va mavqei.
9. Ishning natijasini taxlil qilib, kamchiliklarni belgilash.

Respublikamiz istiqbolga erishgandan so'ng ijtimoiy, iqtisodiy va siyosiy sohalarida, mustaqillik sharofati tufayli juda katta ijobiy o'zgarishlar vujudga keldi.

Jumladan:

-siyosiy mustaqillik tufayli ichki va tashqi siyosatdan Respublikamiz o'z qadriyatlari asosida jaxonning ko'pgina mamlakatlari bilan bog'landi, nufuzli tashkilotlarga teng xuquqli a'zo bo'ldi, diplomatik aloqalar o'rnatildi;

-iqtisodiy mustaqillik tufayli tabiiy zaxiralarga boy giosiyosiy nuqtai nazardan ancha qulay xududda joylashgan yurtimiz xo'jalikni yuritish xuquqi qo'lga kiritildi va xalqimiz farovonligi yo'lida ulardan foydalanishga shart-sharoitlar yaratildi;

-ma'naviy mustaqillik tufayli xalqimizning istiqbolga, ozodlikka o'z davlatiga ega bo'lishiga, adolatli jamiyat qurishga bo'lgan azaliy orzu-umidlari ro'yobga chiqdi. Mustaqillik tufayli biz bugungi kunda barqaror bozor iqtisodiyotiga, ichki va tashqi siyosatga, demokratiyaga asoslangan xuquqiy davlat va fuqarolik jamiyati qurishga kirishdik.

Shuningdek, geografiyaning mazmunini uning majmualigi, xududiyligi, bir butunligi bilan bog'liqligi ham mafkurani shakllanishi va takomillashuviga o'z ta'sirini ko'rsatadi. Geografik mavzular mazmunini qiyoslash, taqqoslash va aniq taxlil qilish xam mafkuradagi farqlarni to'g'ri anglashga yordam beradi, uni takomillashtiradi. Geografiyadagi geografik o'rin, tabiiy sharoit, mavzularida ma'lumotlarni aniq yoritish ishonch xissini uyg'otadi.

Sinf o'z navbatida umuta'lim muassasasi musobaqasiga qo'shilishi mumkin. Bu ancha ma'suliyatli ish. Uning muvaffaqiyati ko'p jihatdan faollarning uyushqoqligi, tashabbuskorligi va mustaqilligiga bog'liq bo'ladi.

Sinf rahbari oila va jamoa bilan olib borgan faoliyati

O'quv yurtining oila va keng jamoatchilik bilan aloqasi guruh rahbari orqali amalga oshiriladi. Guruh rahbari ota-onalar bilan olib boradigan ishlariga quyidagi vazifalarni hal qiladi:

1. Ota-onalar bilan yaqindan aloqa o`rnatadi va aloqani doimo mustahkamlanib boriladi;

2. Talabaga nisbatan o`quv yurtining va oilaning yagona talablar qo`yishga erishadi;

3. Guruh ota-onalar jamoasini tashkil etib, ularning guruhdagi tarbiyaviy ishlariga faol qatnashishlarini ta`minlaydi;

4. Ota-onalar o`rtasida pedagogik bilimlarni tarqatadi va ularning pedagogik madaniyatini yuqori darajaga ko`taradi;

5. Guruhga otaliq qilayotgan tashkilotlar, oila va o`quv yurtiga yordam beruvchi tashkilotlar bilan aloqa o`rnatadi va ularni guruhdagi tarbiyaviy ishlarga jalb qiladi.

Guruh rahbarining talabani yaxshi tarbiyalashdagi oila va jamoatchilik bilan hamkorligining muvaffaqiyati ularning bola bilan qilayotgan ishlari haqida bir-birlarigaqanchalik ko`p, aniq va muntazam xabar berib turishlariga bog`liq.

Ana shu maqsadda guruh rahbari oilaga bir qator tizimli axborotlar berib turishi kerak:

- Talabaning o`quv mehnatiga tavsifnoma, o`qishdagi muvaffaqiyati va muvaffaqiyasizligi, ularning sabablari, olayotgan baholari.
- Talabannig ijtimoiy faolligi haqida axborotlar, talabaning jamoa hayotidagi ishtiroki nimalardan iborat ekanligi, jamoat topshiriqlari va vazifalarning bor-yo`qligi, sababi, ularga o`zining munosabati.
- Talabaning o`z o`rtoqlari, o`qituvchilari bilan munosabatida vujudga kelgan holatlarning harakteri, o`quv yurtidagi munosabatlarnig doirasi.
- Talabaning ayrim xatti-harakatlarini tahlil qilib, ularga pedagogik izohlar berish. Oilaga talaba tarbiyachi haqida maslahat va tavsiyalar. Oila ham o`z navbatida farzandi haqida o`z mulohazalari, ko`zatishlari yuzasidan guruh rahbariga quyidagi mazmunda ma`lum axborotlar berib borishi mumkin:
- Farzandi uyga berilgan vazifalarni qanday bajaradi, unga sarflaydigan vaqti, dars tayyorlash tartibi, mustaqillik darajasi.
- Belgilangan kun tartibining bola tomonidan bajarilishi.
- Talabaning o`quv yurti haqidagi hikoyalari, taassurotlari, gaplari, guruh hayotidagi turli voqealarga baholari.

- Ota-onaning ayrim o'qituvchilardan, guruh rahbaridan, o'quv yurti rahbarlaridan iltimoslari va takliflari.

Guruh rahbari bilan oila o'rtasidagi bu xildagi o'zaro xabarlashuvlar talabani to'la o'rganishga, ta'lim va tarbiyada shu talaba uchun eng maqbul tarbiya va ta'sir vositasini topishga yordam beradi.

Guruh rahbari o'z ko'zatishlari, oiladan olgan axborotlari natijasini kundalikka yozib borsa, undagi to'plangan ma'lumotlarni vaqti-vaqtida o'rganish bilan shularga asoslanib tegishli xulosalar chiqarsa, bola xulqini va fazilatlarini yaxshilash yo'llari, keyingi rejalarni belgilasa, erishilgan darajani hisobga olib yangi pedagogik talablar qo'yib bo'lsa, tarbiya albatta samarali natija beradi. Guruh rahbarining ota-onalar bilan olib boradigan ishlari tajribasida shaxsiy, guruh-guruhli va ommaviy kabi shakllar keng tarqalgan. Ayniqsa, uning ota-onalar bilan olib boradigan ommaviy ishlari bu sohadagi faoliyatinnig asosiy yo'nalishidir.

Chunki bu barcha ota-onalarni birlashtiradi hamda ularni o'quv yurti talablari bilan tanishtirish, jamiyatning tarbiyadan ko'zatadigan maqsadlari, ota-onaning vazifalari, tarbiyani amalga oshirish yo'llari, uslub va shakllari haqida bilim berish, guruh hayotidagi o'zgarishlar, rejalari haqida maslahatlashish uchun pedagogik ma'ruzalar tashkil etish ilmiy anjumanlar, "ochiq eshik" kunlari, savol-javob kechalari, ota-onalar majlislari o'tkazish ommaviy ishning turlaridir.

Guruh rahbarining tajribasida ota-onalar majlislari keng tarqalgan va qaror topgan ish shaklidir. Bu majlislar guruh ota-onalar jamoasining yuqori organi sifatida o'z qarorlari bilan guruhdagi, oiladagi va turar joylardagi amalga oshiriladigan tarbiyaviy ishlarning vazifasini va yo'nalishini belgilab beradi.

Guruh ota-onalar majlislarining bir necha xili mavjud: guruhdagi tashkiliy ishlar bilan bog'liq majlislar, ota-onalarga pedagogik ma'lumot berishga bag'ishlangan majlislar, munozara shaklidagi majlislar, yarim yillik yoki yil yakuniga bag'ishlangan majlislar. Bu majlislarning har biri o'z maqsadiga tayyorlash va o'tkazish tartibiga ega.

Tashkiliy masalalar bilan bog'liq guruh ota-onalari majlisida odatda ota-onalar guruhi saylanadi, ish rejalari tasdiqlanadi, ota-onalar o'rtasidagi vazifalar taqsimlanadi.

Ko'pgina o'quv yurtidagi guruh rahbarining ota-onalar bilan olib borayotgan ishlari tajribasida savol-javob kechalari, maslahatlar va

munoazaralar ham vujudga kelmoqda. Maslahatlar ko`proq shaxsiy ish shakli bo`lib, unga guruh rahbari ota yoki onaga farzandini tarbiyalashdagi qiyinchiliklarni bartaraf etish va boshqa masalalar yuzasidan aniq maslahatlar beradi. Guruh rahbari o`zining shaxsiy suhbatini, oilani o`rganish va ko`zatish asosida to`plagan ma`lumotlarni ota-onalar bilan o`tkaziladigan ishlarni hisobga olib boradigan maxsus jurnaliga yozib borishi g`oyatda muhim. Agar bu xil jurnalni guruh rahbarlari har yili muntazam holda yuritib borsa, u tarbiyaviy ta`siri yaxshilashning muhim vositasiga aylanadi.

Sinfdan tashqari ishlarni ishlarni rejalashtirish va unga qo`yilgan pedagogik talablar

- Tarbiya har bir insonning xayotda yashashi jarayonida orttirgan saboqlari va intellektual salohiyatlarini ijobiy ko`nikmasini o`zgalarga berish jarayoni.

- Sinfdan va maktabdan tashqari tarbiyaviy ishlar konsepsiyasida tarbiyaviy tadbirlarni takomillashtirish zaruriyati, alohida ta`kidlangan: siyosiy tuzumiing o`zgarganligi, yangicha iqtisodiy munosabatlarning shakllanib borishi, tarbiyaviy ishni yaxshilashda davr talabiga javob beradigan yangicha tamoyillari g`oyalar, ish uslubiyatlarini ishlab chiqish hamda o`qituvchining ijodkorlik faoliyatinn qaytadan qurmoq lozimdir.

- Tarbiyaviy ishlarga yangicha munosabat mustaqillik ma`naviyati negizi asosida hukumat qarorlarida, xalq ta`lim tizimidan islohotlarda olimlar va ijodkor o`qituvchilarning izlanishlarida o`z aksini topmoqda.

- Hozirgi paytda, fan va madaniyatning eng so`nggi yutuqlari asosida kelajagimiz bo`lgan yosh avlodni hayotga tayyorlashning samarali shakl va uslublarni izlash nihoyatda zarurdir.

- Sinfdan va maktabdan tashqari tarbiyaviy ishlarning samaradorligini oshirish avvalo komil insonni shakllantirishning eng zamonaviy va qulay yo`nalishlarini topib joriy etishga bog`liq. Ushbu Konsepsiya ham xuddi shu maqsadda, shaxs kamoloti bosqichlarini belgilab olishga yo`naltirilgan.

- Tarbiyaviy ishlarni davr talabiga javob beradigan holga keltirish uchun tarbiyaning asosi bo`lgan barcha g`oyalar qaytadan ko`rib chiqilishi, asosiy e`tibor bola shaxsiga qaratilishi, yillar davomida to`plangan ijobiy tajribadan unumli foydalanish zarurligini taqozo etadi.

• Tarbiyaviy ishlar huquq-tartibot organlari, ijodiy uyushmalar, Davlat va nodavlat jamg'armalar, qo'mitalar va tashkilotlar bilan hamkorlikda olib boriladi.

• Maktabning o'quvchilar bilan olib boradigan o'quv mashg'ulotlaridan tashqari xilmag'xil ta'lim-tarbiya ishlari sinfan tashqari ishlar nomini olgan. Sinfdan tashqari ishlar maktab ta'lim-tarbiya jarayonining tarkibiy qismi o'quvchilarning bo'sh vaqtlarini yo'lga qo'yish formalaridan biridir.

• Sinfdan va maktabdan tashqari ishlar shaxsni har tomonlama kamol toptirish va uni hayotga aktiv faoliyatga tayyorlash uchun keng imkoniyatga ega. Bu ishlar bolalarning qiziqishlariga muvofiq tarzda ko'ngillilik asosida tashkil qilinadi. O'quvchilar sinfdan va maktabdan tashqari ishlarda o'zlarini qiziqtiradigan mashg'ulotlarni tanlab olishadi a ulard mustaqil tashabbuskorona ishtirok etishadi.

• Maktab va maktabdan tashqari muassasalarning tashkiliy ishlarini, mazmuni va maqsadini belgilash bugungi kunimizning barcha qirralarini hisobga olishni talab etmoqda. Sinf va maktabdan tashqari mazkur tarbiyaviy ishlar shaxs kamoloti bosqichlarini belgilab olishga qaratilganligi bilan tavsiflanadi. Mazkur muammoni ijobiy hal etish uchun sinfdan va maktabdan tashqari, tarbiyaviy ishlar tizimida quyidagilar bo'lishi lozim:

• pedagoglar va o'quvchilar o'rtasida o'zaro xurmat munosabatlarini shakllanganlikning o'ziga xos an'ana vositalariga tayanish;

• ulg'atgan inson shaxsini tarbiyada oliy ijtimoiy qadriyat deb tan olish, har bir bola, o'smir va yosh yigitning betakror va o'ziga xosligini hurmatlash, ijtimoiy huquqini e'tiborda tutish zarur.

Og'zaki ish usullari. Turli axborotlar, majlislar, ertalabki yig'inlar, maoruzalar, kitobxonlar konferensiyalari, munozaralar, uchrashuvlar, og'zaki gazetalar, radiojurnallar.

Amaliy ish olib borish usullari, turli joylarga sayyohlar, sport musobaqalari, olimpiada, iztoparlar ish foaliyati, yosh tabiatshunoslar to'garaklari, shanbaliklar.

Ko'rgazmali ish usullari. Maktab muzeylari, urush va mehnat qahramonlari xonasi, yangi kitoblar ko'rgazmalari.

Tarbiyaviy ish pedagogdan butun qolibiliyatini ishga solishni, tinmay izlanishni taqozo etadi. Chunki kelajak avlod tarbiyalangan, uyushgan, axil, jonajon Vatanimizning haqiqiy fuqarolari bo'lishlari lozim.

Sinfdan va maktabdan tashqari tashkil qilingan ishlar – o`quvchilar hayotidagi tarbiyaviy faoliyatni to`ldiradi. Ularning dunyoqarashini to`g`ri shakllanishiga, axloqiy kamol topishiga ko`maklashadi. Nazariy bilimlarni amaliyot, ishlab chiqarish bilan chambarchas bog`lanishiga zamin yaratadi.

Fuqarolik faoliyati o`z davlati oldidagi huquq va burchlarini tan olishni, jamiyat belgilagan yashash va axloq me`yorlariga ongli rioya etishni, mehnat va jamoada faollikni, ma`naviy yetuklikni barqaror etadi:

- islohotlarning taqdiri va samarasi uchun javobgar, yurtimizning ertangi kuni va istiqboli uchun fidoyi shaxslarni shakllantirish borasida ustuvor davlat siyosati yurituvchi;

- siyosiy ongliklik va ijtimoiy faollik, ya`ni davlatning ichki va xalqaro siyosatini tushunish va idrok qilish. Vatanparvarlik va baynalmilallikni his etish, ijtimoiy siyosiy hayotda faol qatnashishga shay turish;

- xalq, davlat oldidagi fuqarolik burchi, ya`ni qonunchilik tamoyillarini, o`zining Vatan, mahalla, oila oddidagi huquq va burchlarini bilishi, ularga qat`iy amal qilishi. Qonunchilikning buzilishiga murosasiz munosabatda bo`lish;za etishga ko`maklashadi.

Sinfdan va maktabdan tashqari ishlar shaxsni har tomonlama kamol toptirish va uni hayotga aktiv faoliyatga tayyorlash uchun keng imkoniyatga ega. Bu ishlar bolalarning qiziqishlariga muvofiq tarzda ko`ngillilik asosida tashkil qilinadi. O`quvchilar sinfdan va maktabdan tashqari ishlarda o`zlarini qiziqtiradigan mashg`ulotlarni tanlab olishadi a ulard mustaqil tashabbuskorona ishtirok etishadi.

Maktab va maktabdan tashqari muassasalarning tashkiliy ishlarini, mazmuni va maqsadini belgilash bugungi kunimizning barcha qirralarini hisobga olishni talab etmoqda. Sinf va maktabdan tashqari mazkur tarbiyaviy ishlar shaxs kamoloti bosqichlarini belgilab olishga qaratilganligi bilan tavsiflanadi.

Mazkur muammoni ijobiy hal etish uchun sinfdan va maktabdan tashqari, tarbiyaviy ishlar tizimida quyidagilar bo`lishi lozim:

- pedagoglar va o`quvchilar o`rtasida o`zaro xurmat munosabatlarini shakllanganlikning o`ziga xos an`ana vositalariga tayanish;

- ulg`atgan inson shaxsini tarbiyada oliy ijtimoiy qadriyat deb tan olish, har bir bola, o`smir va yosh yigitning betakror va o`ziga xosligini hurmatlash, ijtimoiy huquqini e`tiborda tutish zarur.

Sinfdan tashqari ishlarni to'la qamrab olgan to'garaklar bir necha xilda bo'lishi mumkin:

- a) *fan to'garaklari;*
- b) *mohir qo'llar to'garaklari;*
- v) *duradgorlik to'garaklari;*
- g) *sport to'garagi;*
- d) *badiiy xavaskorlik to'garagi.*

Maktabda tarbiyaviy ishlarni aniq rejalashtirmasdan uning mazmuni, shakl va usullarini aniqlamasdan, ma'lum bir tizimga solmasdan turib ko'zda tutilgan maqsadga erishish qiyin. Sinfdan tashqari ishlarning tarbiyaviy ta'siri ko'p darajada o'quv jarayonini tashkil etish saviyasiga hamda o'quvchilar jamoachining xilma-xil ishlarni qanday yo'lga qo'yishga bog'liqdir. Sinfdan tashqari faoliyat majburiy dastur bilan chegaralanmaydi, balki yoshlari har xil o'quvchilarni ixtiyoriy ravishda birlashtiradi. Ularning tashabbusi asosida ishlarni amalga oshiradi, fanga qiziqtiradi, ularni xalqning madaniy hayoti muhitiga olib kiradi. O'quvchilarni har tomonlama yetuk, barkamol qilib tarbiyalash masalalarini muvaffaqiyatli hal etish, ularda faol hayotiy mavqeni shakllantirish, o'zlashtirish va bilim sifatini oshirish ko'p jihatdan kuni uzaytirilgan guruhlarining samarali ishlashiga bog'liqdir.

Sinfdan va maktabdan tashqari tashkil qilingan ishlar o'quvchilar hayotidagi tarbiyaviy faoliyatini to'ldiradi. Ularning dunyoqarashi, to'g'ri shakllanishiga, axloqiy kamol topishiga ko'maklashadi. Nazariy bilimlarni amaliyot ishlab chiqarish bilan bog'lanishiga zamin yaratadi. Sinfdan va maktabdan tashqari ishlarga rahbarlik qiluvchi tashkilotchilarning vazifalari ham ko'p qirralidir. Sinfdan va maktabdan tashqari ishlarning tashkilotchisining vazifalariga quyidagilar kiradi:

- Darsdan tashqari tarbiyaviy ishlarni rejalashtirish va amalga oshirishni nazorat qilish.
- O'quvchilarning sinfdan va maktabdan tashqari ko'p qirrali ishlarni o'quvchilar tashkilotlari sinf faollari yordamida yo'lga qo'yish.
- Sinfdan va maktabdan tashqari ishlar yo'nalishiga bevosita rahbarlik qilgan holda o'qituvchilar, sinf rahbarlari, ota-onalari, sinf faollariga uslubiy yordam ko'rsatish.
- Umummaktab va maktablararo o'tkaziladigan eng muhim tarbiyaviy tadbirlarda qatnashish.

• O'quvchilarning bo'sh vaqtlarini tashkil qilishda tarbiya va madaniyat muassasalari hamda jamoatchilik kuchidan keng foydalanish. Bu borada tashkilotchilar faolligini uchta asosiy tomonini ko'rish mumkin: tashkilotchilik, uslubiy va ma'muriy.

• O'quvchi atrofini o'rab turgan vositalar, yaxshi-yomon odatlar, o'kituvchilar, maktabning muhiti, o'quvchilar tarbiyasini to'g'ri, ongli ravishda o'rganish va qabul qilish. Sinfdan tashqari ishlarni to'la qamrab olgan to'garaklar bir necha xilda bo'lishi mumkin:

To'garak turlari:

Fan to'garaklari.

Mohir qo'llar.

Duradgorlik.

Sport musobaqalari.

Badiiy havaskorlik.

Ko'rib chiqilishi, asosiy e'tibor bola shaxsiga qaratilishi, yillar davomida to'plangan ijobiy tajribadan unumli foydalanish zarurligini taqozo etadi.

Tarbiyaning bosh maqsadi yosh avlodni ma'naviy, axloqiy tarbiyalashda xalqning boy, milliy ma'naviy an'analarga, urf-odatlariga hamda qadriyatlariga asoslangan samarali tashkiliy ishlarni amalda ishlab chiqishdir.

Maktabdan tashqari ta'lim muassasalarining to'garak qatnashchilari ongida yuksak ma'naviy axloqiy fazilatlar mujassamlashgan bo'lishi kerak. To'garak qatnashchilarini doimiy ravishda fan va madaniyatning so'nggi yutuqlaridan xabardor qilib turish, ular ongini ijodiy ishlar va tarbiyaviy tadbirlar bilan band qilish o'rin tutadi. To'garak qatnashchilarida mustaqillik tushunchasi shakllangan bo'lishi, ular davlatimiz ramzlarini, madhiyasini, urf-odatlarimizni yaxshi bilish kerak.

Maktabdan tashqari ta'lim o'qishlariga, hohishlariga asoslangan holda darsdan bo'sh vaqtlarda o'quv tarbiya jarayonini to'ldiradi va quyidagi yo'nalishlar bo'yicha to'garak qatnashchilariga talablar qo'yilishi kerak:

- Vatanga muhabbat, komil inson tarbiyasi;
- Estetik ta'lim;
- Sayyohli yo'nalishi bo'yicha to'garaklarga qatnashish.
- Ekologik ta'lim yo'nalishi bo'yicha to'garaklar;
- O'quvchilarni ma'naviy axloqiy yo'nalishi bo'yicha;

- Huquqiy ta'lim yo'nalishi bo'yicha;
- Texnik ijodkorlik yo'nalishi bo'yicha;
- Istiqlol bolalari va iste'dodli yoshlar;
- Iqtisodiy ta'lim.

Sinfdan tashqari o'qish bosqichlari

STO' darslari o'quvchilarda mustaqil kitob tanlash va o'qish malakalarini shakllantiradi. Mustaqil o'qish malakasini shakllantirish 3-bosqichga bo'linadi:

1. Tayyorlov bosqichi. Bu 1-sinfning savod o'rgatish davriga to'g'ri keladi. Unga darsning bir qismi – 17-20 daqiqasi ajratilgani uchun “STO' ma'lumoti” deb yuritiladi.

2. Boshlang'ich bosqich. Bu 1-sinfning 2-yarim yilligiga to'g'ri keladi. Bu bosqichda haftada 1 marta 45 daqiqalik dars uyushtiriladi.

3. Asosiy bosqich. Bu bosqich 2-4-sinflarga to'g'ri keladi. Bu davrda o'quvchilarning o'qish malakalarni mustahkamlanadi. Bunda o'quvchilarning sinfdan tashqari o'qiganlari baholanadi.

STO' bosqichlari, dastur talablari, tarbiyaviy vazifalari o'quvchilarning qiziqishlari bilan belgilanadi.

Masalan, tayyorlov bosqichida kichik hajmdagi asarni o'qituvchi o'qib bersa, o'qilganlar yuzasidan suhbat, qayta hikoyalash o'tkazilsa, boshlang'ich bosqichda butun sinf o'quvchilari bir xil kitob bilan ta'minlanadi, barcha o'quvchilar bitta matn ustida ishlaydilar. Bunda bitta yozuvchi yoki bir mavzudagi asarlar ko'rgazmasi tashkil qilinadi.

Asar ichda o'qishga topshirilishi, albomlar tayyorlanishi, kinofilm va diafilmlardan parchalar ko'rsatilishi, musiqiy daqiqalar o'tkazilish hamda asar mazmuni yuzasidan ijodiy rasmlar chizdirilishi ham mumkin. Bu jarayonda kitobni saqlash maqsadida uni yamash, o'rash o'rgatiladi, *“Ertaklar bayrami”*, *“Ifodali o'qish tanlovi”* o'tkaziladi.

Asosiy bosqich yakunida kichik yoshdagi o'quvchilar faol kitobxon uchun zarur bo'lgan yaxshi o'qish ko'nikma va malakalarini egallashlari, eng muhimi, ularning kitob hamda mustaqil o'qishni yaxshi ko'rishlariga erishish juda muhimdir.

Sinfdan tashqari o'qish uchun kitob tanlash tamoyillari

Metodikaning vazifalaridan biri STO' uchun kitoblar tanlash, o'qiladigan adabiyotlar ro'yxatini tavsiya qilish, yillik o'quv rejasi va dars tuzilishi namunalarini ishlab chiqishdir.

Sinfdan tashqari o'qish uchun kitob tanlashda quyidagi tamoyillarga amal qilinadi:

1. Kitob tanlashda tarbiyaviy maqsad ko'zda tutiladi.
2. Kitob tanlashda asarlar janri va mavzusining xilma-xilligi e'tiborga olinadi. Boshlang'ich sinflarda o'quvchilar, asosan, hikoyalar, ertaklar, she'rlar, topishmoqlar, maqollarni o'qishga qiziqqanlari uchun shu janrdagi asarlar tanlansa, maqsadga muvofiq bo'ladi.
3. Kitobning o'quvchilar yoshi va saviyasiga mosligi hisobga olinadi.
4. Kitob tanlashda o'quvchilarning shaxsiy qiziqishi va mustaqil o'qishi hisobga olinadi.
5. Kitob tanlashda mavsumiy tamoyilga amal qilinadi.

Umuman olganda, kitobni to'g'ri tanlash sinfdan tashqari o'qish muvaffaqiyatini ta'minlashning muhim shartidir.

Sinfdan tashqari o'qishga rahbarlik qilish shakllari

STO'ga rahbarlikning asosiy shakli maxsus sinfdan tashqari o'qish darslaridir. Bunday darslar erkin dars hisoblanadi. STO' darslarida o'quvchilarning kitobxonlik qiziqishlari, bilim doirasi, estetik taassuroti, badiiy obrazlarni idrok etishi, ijodiy qobiliyati rivojlanadi; faol kitobxonga xos ko'nikma va malakalar shakllanadi.

Sinfdan tashqari o'qish darslari o'quvchilarning faolligini oshirishga qaratiladi, shuning uchun ularning qurilishi juda xilma-xil bo'ladi. Har bir dars o'qituvchi va o'quvchining ijodi hisoblanadi; darsda qanchalik xilma-xillikka, hayotiylikka erishilsa, maqsadga erishish oson kechadi.

Shularga qaramay, STO' darslari o'z oldiga qo'yilgan vazifalarni amalga oshirishi uchun ma'lum talablarga bo'ysunadi. Ular quyidagilardir:

1. Har bir darsda o'quvchilar o'qigan kitoblar (asarlar) hisobga olinadi. Ular o'qigan va o'qiyotgan kitoblarini sinfga olib kelib ko'rsatadilar, ikki-uch o'quvchi o'zlari o'qigan kitob haqida gapirib beradi, darsda o'zaro fikr almashish holati yaratiladi (bu holat darsdan tashqari vaqtda ham davom etishi mumkin).

2. Har bir darsda o'qish uchun yangi kitob (asar)lar tavsiya qilinadi. Tavsiya qilish shakllari turlicha bo'lib, ular fikr almashuv, kitobni

ko'rsatish, sinfda ko'rgazma tashkil etish, o'quvchilarni qiziqtirish uchun tavsiya qilinadigan kitobdan biror parchani o'qib berish, rasmlarni ko'rsatish yoki film namoyish etishdan iborat bo'lishi mumkin.

3. Har bir darsda o'quvchilarga asarni yaxlit holda o'qitish mumkin. Agar asar hajmi kattaroq bo'lsa, bu ish ikki-uch dars davomida amalga oshiriladi. Bunda o'quvchilar o'zlari o'qigan kitobdan biror parchani ovoz chiqarib o'qib berishlari mumkin.

Bu jarayonda ichda o'qishdan ham, she'r yodlashdan ham, rollarga bo'lib o'qishdan ham foydalaniladi.

1. Kitobni targ'ib qilish. STO'ga tavsiya qilinadigan asarlar ro'yxati sinfga yoki maktabning maxsus joyiga osib qo'yiladi, ular vaqti-vaqti bilan yangilab turiladi, to'ldiriladi, ko'rgazmalar tashkil qilinadi. O'qituvchi maxsus suhbatlar uyushtiradi.

2. Yakka tartibdagi yordam va kundalik tekshiruv. O'quvchilarning o'qigan kitoblari yuzasidan suhbat uyushtiriladi, o'qilgan kitoblar hisobga olinadi.

3. STO' yuzasidan ommaviy ishlar. Adabiy ertaklar, viktorinalar, yozuvchilar bilan uchrashuvlar, adabiy ekskursiyalar uyushtiriladi, ular uchun maxsus tayyorgarlik ko'riladi.

O'quvchilarning o'qigan kitoblari og'zaki tarzda ham hisobga olinadi: ular o'qiganlari yuzasidan sinfdan tashqari o'qish va sinfda o'qish darslarida, yakka tartibdagi suhbatlarda gapirib beradilar.

Sinfdan tashqari mashg'ulotlar o'quvchilarning o'qituvchi rahbarligida darsda ularning bilimga qiziqishi hamda ijodiy havaskorligini uyg'otish va namoyish qilish uchun biologiya bo'yicha maktab dasturini kengaytirish va to'ldirishga qaratilgan darsdan tashqari ixtiyoriy ishlarning har xil tashkil qilish shaklidir. Mashg'ulotlarning sinfdan tashqari shakli o'qituvchining pedagogik ijodiy tashabbusini namoyon qilishi uchun ham, o'quvchilarning xilma-xil idrokiy havaskorlik ko'rsatishlari uchun ham va eng muhimi ularni tarbiyalash uchun ham keng imkoniyatlar ochib beradi.

O'qituvchi o'quvchilarning bilim doiralarini kursni to'ldirish bilan (masalan, botanikadan mahalliy o'lka florasini, o'simliklar geografiyasini, gulchilik va bog'dorchilikni o'rganish bilan) kengaytirishi yoki elementar tadqiqotlar (mikroskopiya, bakteriologiya, genetika, reflekslarni o'rganish hamda shu kabilar bo'yicha) o'quvchilarning bilimini chuqurlashtirishi mumkin.

Mashg'ulotlarning sinfdan tashqari shakli o'quvchilarda ilmiy dunyoqarash, mehnat madaniyati va tabiatga muhabbatini tarbiyalashga va bilishga qiziqishni mustaqil kuzatish ko'nikmalarini, tashabbuskorlikni rivojlantirishga imkon beradi.

Sinfdan tashqari ishlarning barcha turlarida muayyan sistema va rivojlanishda amalga oshiriladigan yagona tarbiyalovchi ta'lim jarayonlariga rioya qilinadi.

Sinfdan tashqari mashg'ulotlarning barcha turlari o'zaro bog'liq va bir-birini to'ldirib turadi.

Tirik o'simlik va hayvonlar bilan ishlashga qiziqish, odatda, darsda tug'iladi va ayniqsa, qiziqqan o'quvchilar o'qituvchining hamma uchun majburiy topshiriqlaridan tashqari, ixtiyoriy ravishda o'z zimmalariga olgan ancha murakkabroq vazifalarini ham bajaradilar.

Kurs bilan juda qiziquvchi o'quvchilarni o'qituvchi yosh tabiatshunoslar to'garagiga birlashtiradi. O'qituvchi yosh tabiatshunoslar to'garagi yoki o'quv qo'llanmasi yaratish ustida ishlayotgan o'quvchilar gruppasi ishining natijalarini faqat darsdagina emas, balki ommaviy tadbirlarda: kechalar, konfereisiyalar, ko'rgazmalar va boshqalarda ham ko'rsatishga harakat qiladi.

Shunday qilib, sinfdan tashqari mashg'ulotlarda ham dars bilan to'g'ri va teskari bog'lanishlar amalga oshiriladi.

O'quvchilarni qiziqishlari ko'pincha juda tor, ayrim hayvonlarga havaskorlik munosabatida bo'lish bilan chegaralangan bo'ladi.

O'qituvchining vazifasi - o'quvchilardagi qiziqishni kengaytirish, fanni sevgan, tabiatni tadqiq qila oladigan ma'lumotli kishilarni tarbiyalashdir.

Sinfdan tashqari ish turlari o'quvchilarni individual ishlaridan kollektiv ishlariga tomon olib borishga imkon beradi, bundan keyingisi ijtimoiy yo'nalish kasb etadi, bu esa tarbiya uchun katta ahamiyatga egadir.

Gruppali mashg'ulotlar. Yesh tabiatshunoslar to'garaklari. Biologiya bo'yicha sinfdan tashqari mashg'ulotlar orasida yosh tabiatshunoslar to'garagi boshqa tadbirlarni tashkil qilishda asosiy yadro sifatida bosh o'rinni egallaydi.

Maktab amaliyotida ko'pincha biologiya bo'yicha o'quvchilar gruppasi tomonidan darsdan keyin bajariladigan har xil ishlarni garchi ular

ko'p jihatdan darsdan tashqari ishlar bo'lsa ham tabiatshunoslik mashg'ulotlari deb hisoblaydilar.

Yosh tabiatshunoslar to'garagining maqsadi - o'quvchilarni biologiyaga qiziqtirish, ularning bilimlarini chuqurlashtirish va kengaytirish, ularda kuzatish va tajriba o'tkazish ko'nikmalarini hosil qilish va tabiatni tushunishni tarbiyalashga yordamlashishdir.

Tabiatshunoslar to'garagida ish sistemali, ma'lum reja asosida, ixtiyoriy, lekin doimiy o'quvchilar sostavi bilan olib boriladi.

Sinf jamoasiga pedagogik rahbarlik qilish usullari

Sinfdan tashqari ishlar deganda – maktab o'qituvchilari yoki chetdan taklif qilingan mutaxassislar rahbarligi ostida maktabda darsdan tashqi vaqtda o'quvchilar o'rtasida yo'lga qo'yiladigan va olib boriladigan ta'lim-tarbiya ishlari nazarda tutiladi. Maktabdan tashqari ishlar o'quvchilar bilan olib boriladigan, maxsus tashkil etilgan muassasalar tomonidan uyushtiriladigan ta'lim-tarbiya va madaniy ishlardan iboratdir. O'quvchilar bilan olib boriladigan sinfdan va maktabdan tashqi ishlarga ta'lim-tarbiya jarayoning ajralmas tarkibiy qismidir. U darslarda olib boriladigan o'quv-tarbiya ishlarini mustahkamlab va to'ldirib borishi bilan birgalikda o'quvchilarni pedagogik ta'sir ostiga to'la ravishda jalb etishga hamda dars uchun ajratilgan vaqt ichida amalga oshirilishi qiyin bo'lgan yoki butunlay iloji bo'lmagan bir qancha muhim tarbiyaviy vazifalarni hal qilishga yordam beradi.

Qiziqish va intilishlarini darslarda, masalan, fizika darslarida, yetarlicha qondirish mumkin emas. Bu vazifani o'quvchilar bilan ularni qiziqtirgan masalalar bo'yicha darsdan tashqi mashg'ulotlar o'tkazish yo'li bilangina maqsadga muvofiq ravishda hal qilish mumkin. Sinfdan va maktabdan tashqi ishlarning mazmuni juda ham xilma-xildir. Bunga eng avvalo o'quvchilarning bilimlarini chuqurlashtirish va kengaytirish, bilimlaridan amaliy va mustaqil ravishda foydalana bilishga o'rgatish, o'quvchilarni ijtimoiy foydali mehnatga tayyorlab borish va shu bilan birga, ularga ijtimoiy-siyosiy tarbiya berish maqsadiga qaratilgan tadbirlarni uyushtirish kiradi.

So'ngra o'quvchilarga badiiy tarbiya berish, ularning turli qobiliyat va iste'dodlarini o'stirish, o'quvchilarning sog'lig'ini mustahkamlash, jismoniy kuch-quvvatlarini rivojlantirish ishlari va nihoyat o'quvchilarning

madaniy dam olishlarini uyushtirish bilan bog'liq bo'lgan mashg'ulotlar kiradi.

Sinfdan va maktabdan tashqi ishlar har tomonlama kamol topgan inson tarbiyasining maqsad va vazifalariga muvofiq ravishda hamda o'quvchilarning tashabbuskorligiga tayanish asosida tashkil qilinadi va olib boriladi.

Bundan tashqari o'quvchilarning yoshi, ularning qiziqish-havasleri ishning u yoki bu turiga tayyorgarlik darajalari hisobga olinadi. Buni ayniqsa ishning mazmuni va usulini belgilashda hisobga olish muhim ahamiyatga ega. Sinfdan va maktabdan tashqi ishlar o'quvchilarning kuchiga yarasha va ular uchun qiziqarli bo'lishi kerak.

Sinfdan va maktabdan tashqi ishlar o'quvchilar tashkilotlari hamda ota-onalarjamoasiyordamiga suyangen holda olib boriladi.

Bu ishlarning eng ko'p tarqalgan shakli quyidagilar: to'garak ishlari, ommaviy tadbirlar va o'quvchilarning mustaqil individual mashg'ulotlaridir.

Sinfdan tashqari ishlarni o'z ichiga olgan to'garaklar quyidagi turlarga bo'linadi;

- Fan to'garaklari;
- Kasb-hunar yo'nalishidagi to'garaklar;
- Sport to'garaklari;
- San'at yo'nalishidagi to'garaklar.

Sinfdan va maktabdan tashqi ishlar o'quvchilarni ma'naviy-axloqiy ruhda tarbiyalashda, ularga bilim berishda muhim vosita bo'lganligi tufayli bu ishlarni Keng yo'lga qo'yishga maktab direktorlari, ilmiy mudirlar, shuningdek, o'qituvchilarjamoasikatta e'tibor berishi, ota-onalarjamoasiva maktab rahbarlari yordamidan har tomonlama foydalanish kerak.

O'quvchilar bilan olib boriladigan sinfdan va maktabdan tashqi ishlarni o'qituvchilar jon dillari bilan sevishlari, bu ishga rahbarlik qilishda ishtirok etishni o'zlarining eng muhim vazifalaridan biri deb bilishlari zarur.

Maktabning yangi vazifasi har bir o'qituvchidan faqatgina o'z fani va uni o'qitishni a'lo darajada bilishnigina emas, balki bilimlarni chuqur egallashni va bundan sinfdan tashqi ishlarni maqsadga muvofiq yo'lga qo'yishda ijodiy foydalana bilishni, har tomonlama ma'lumot va mahoratga ega bo'lishni talab qiladi. Bu vazifalarning muvaffaqiyatli hal qilinishiga har taraflama yordam ko'rsatish har bir o'qituvchining oliy burchidir.

Sinf dan tashqari ishlar shaklini tanlaganda uning tarbiyaviy ahamiyatini shu ishning maqsadi, vazifalari nuqtayi nazaridan baholash kerak.

O'zligini anglash birinchidan, uning ozod, erkin, nodir, ulug' siymoligini anglash va o'zida unga amal qilish sifatlarini shakllantirib borish bo'lsa, ikkinchidan uning o'ziga xos milliy-insoniy asoslarini anglash va ularga amal qilishdan iboratdir.

Yuqorida sanab o'tilgan ikki sifat komil inson sifatining asosini tashkil etadi. Chunki komil inson sifatlarini tarbiya sohasidagi ilmlarini xulosalab, mujassamlashtirsa, ular asosan 3 ta:

1. Ezgu niyat, fikr;
2. Ezgu so'z, xushmuomila;
3. Ezgu ish, ezgu faoliyatdan iboratdir.

Shu yuqoridagi uch sifat o'qitishning, ta'lim-tarbiyaning bosh maqsadidan iboratdir. Bu bosh maqsad insonlarda, yoshlarda, mutaxassislarda komillik sifatlarini takomillashtirish, yoshlarni zamonaviy axloqiy-amaliy o'quv, malaka, ko'nikmalar qurollantira borish, mutaxassislarda har bir sohaga mos ilm, bilim hosil qilishdan iborat bo'lgan pedagogika fanining zamonaviy fan asoslarini kengayganligini ko'rsatadi.

Sinf jamoasi bilan olib boriladigan tarbiyaviy ishlarning hajmi, asosiy yo'nalishlari, mazmuni har bir yosh bosqichda o'quvchilarning psixik rivojlanishi darajasiga mos kelishi lozim. Tarbiyaviy ish pedagogdan butun qobiliyatini ishga solishni, tinmay izlanishni taqozo etadi. Chunki kelajak avlod tarbiyalangan, uyushgan, ahil, jonajon Vatanimizning haqiqiy fuqarolari bo'lishi kerak.

Maktabda boshlang'ich sinflarda tarbiyaviy ishlarni olib borish uni yo'lga qo'yish sinf rahbari yoki tarbiyaviy ishlar tashkilotchilari tomonidan uyushtiriladi tarbiyaviy ishning asosiy yo'nalishlari:

- ✓ o'quvchilarda ilmiy dunyoqarash asoslarini shakllantirish, ularni milliy istiqlol ruhida tarbiyalash;
- ✓ o'quvchilarning ijtimoiy foydali mehnatini tashkil etish; o'quvchilarda ahloq madaniyatini, ularning o'z xuquq va burchlariga nisbatan ongli munosabatni tarbiyalash;
- ✓ o'quvchilarda o'z-o'zini boshqarish malakalarini shakllantirishdir.

Boshlang'ich jamoa ishi shunday quriladiki, undan sinfning boshqa jamolari bilan aloqasi doimiy ravishda amalga oshiriladi, umum maktab

an`analari saqlanadi. Boshlang`ich jamoa o`qituvchi-tarbiyachi va sinf rahbari, o`quvchilar o`z-o`zini boshqarish, o`z-o`zini boshqarish organlari rahbarligida umummaktab ijtimoiy foydali ishlari faoliyatida ishtirok etadi.

Sinf rahbari ishini rejalashtirish metodikasi

O`quvchilarni har tomonlama yetuk, barkamol qilib tarbiyalash masalalarini muvaffaqiyatli hal etish, ularda faol hayotiy mavqeni shakllantirish, o`zlashtirish va bilim sifatini oshirish ko`p jihatdan kuni uzaytirilgan guruhlarining samarali ishlashiga bog`liqdir. Sinfdan va maktabdan tashqari tashkil qilingan ishlar o`quvchilar hayotidagi tarbiyaviy faoliyatni to`ldiradi. Ularning dunyoqarashi to`g`ri shakllanishiga, axloqiy kamol topishiga ko`maklashadi. Nazariy bilimlarning amaliyot ishlab chiqarishi bilan bog`lanishiga zamin yaratadi.

Sinfdan va maktabdan tashqari ishlarga rahbarlik qiluvchi tashkilotchilarning vazifalari ham ko`p qirralidir. Sinf rahbarlari o`tkazilayotgan ishlarni hamda ularning o`quvchilar tarbiyasiga ko`rsatgan ta`sirini har kuni tahlil qilishlari, o`zlari erishgan yutuqlari va muvaffaqiyasizliklari sabablarini tushunishga harakat qilishlari, jamoasining rivoj-lanishida ro`y berayotgan o`zgarishlarni qayd qilishlari kerak. Shunday qilib, rejalashtirishning har bir bosqichiga tayyorlanish muntazam olib boriladi. Jamoani va ayrim o`quvchilarni o`rganish yuzasidan olib borilgan barcha ishlar yakunida sinfga pedagogik tavsifnoma yoziladi. Mazkur tavsifioma sinf jamoasini o`ziga xos aniq xususiyatlarini hisobga olish imkonini beradi.

Har bir sinf rahbari o`z-o`zini boshqarishning saylab qo`yiladigan o`quvchilar qo`mitasi hamda bolalar va yoshlar tashkilotlari bilan birga ishlab, sinf jamoasiga rahbarlik qilish yuzasidan olib boriladigan amaliy ishlarda bu talabni ro`yobga chiqaradi.

Tajribali sinf rahbarlari o`zining kuzatishlari va xulosalarini alohida varaqlarga qisqacha qilib yozib boradi. Bular maxsus jildlarda saqlanadi. To`plangan ma`lumotlar o`quvchilar jamoasi hayotini, uning erishgan yutuqlari va kamchiliklarini keyinchalik tahlil qilish uchun xizmat qiladi.

Sinf rahbari o`quv yili oxirida sinf jamoasi ishini tahlil qilishga alohida e`tibor beradi. Bunda rejada belgilangan vazifalar qanday hal etilganligini, sinf ijtimoiy hayotda qanday ishtirok etganligini, mamlakatimizdagi va chet ellardagi voqealarga qanday qaraganligini, amalga oshirilgan ishlardan

qaysilari muvaffaqiyatli bo'lgan va an'anaga aylanishi kerakligini, o'quvchilar o'rtasida qanday munosabatlar vujudga kelganligini, sinf faollarining tashabbuskorligi, mustaqilligi, obro'-e'tibori va boshqa masalalarni atroflicha tahlil qilish muhimdir.

Sinf rahbari tajriba orttirgan sari ancha murakkab masalalar bilan qiziq boshlaydi. Uni sinfdagi ishlar qanchalik muvaffaqiyatli o'tgani emas, balki ular o'quvchilarga qanday ta'sir ko'rsatgani, sinfning ijtimoiy foydali ishlarda ishtirok etishi emas, balki ishtirok etish sabablari qiziqtiradi.

Shuni nazarda tutish kerakki, sinf rahbari o'z sinf jamoasi oldiga qo'yadigan aniq tarbiyaviy vazifalari dastlabki vaqtlarda uncha murakkab bo'lmasligi mumkin.

Masalan, sinf rahbari sinfga kelgandan so'ng deyarli hamma o'quvchilar yaxshi ishlashini, lekin ularning bir-biri bilan aloqasi yo'qligini aniqladi. Bunday sinfdan shunday bir ish topish kerakki, bu ish hamma o'quvchilarni yagona maqsadga olib borsin. Bolalarga bu vazifa – maktab hovlisida hashar o'tkazib, ekinlarni parvarishlash topshiriladi. O'z mazmuniga ko'ra juda oddiy bo'lgan bu topshiriq o'quvchilarda qiziqish uyg'otadi, uni tezroq bajarish ishtiyoqini hosil qiladi.

Boshqa bir sinf rahbari o'z ishlarini tahlil qilib chiqib, shunday xulosaga keldi: sinfdan ko'p ishlarni o'zi bajaradi, o'quvchilar esa shaxsiy hayot egalari bo'lib emas, balki ko'pincha ishning ijrochilari bo'lib qoladilar. Shuning uchun u o'quvchilarning tashabbus va mustaqilligini rivojlantirish, barcha o'quvchilarni sinf ijtimoiy faoliyatiga jalb etish va har bir o'quvchida o'ziga yoqadigan ish bo'lishga erishish vazifasini qo'ydi. Shunday vazifa qo'ygach, sinf rahbari o'quvchilarning ko'pchilik qismini zarur malaka va ko'nikmalar bilan qurollantirish uchun o'z diqqat-e'tiborini sinf faollarini tarbiyalashga qaratish kerakligini tushunadi.

Ana shu taxlitda izchil ish olib borilsa, tarbiyaviy vazifalar o'quvchilar uchun qiziqarli, istiqbolli vazifalarga aylanadi.

Sinf rahbarining sinfdan va maktabdan tashqari tarbiyaviy ishlarni rejalashtirish metodikasi

O'zbekiston Respublikasining istiqbolga erishuvi hamda o'z mustaqil siyosiy, iqtisodiy va ijtimoiy yo'lga ega bo'lishi xalq xo'jaligining turli sohalarida, jumladan xalq ta'limi tizimida ham o'sib kelayotgan yosh avlod ta'lim-tarbiyasi bilan bog'liq jarayonni qayta ko'rib chiqishni taqozo

etmoqda. Hozirgi paytda fan va madaniyatning eng so`nggi yutuqlari asosida kelajagimiz bo`lgan yosh avlodni hayotga tayyorlashning samarali shakl va uslublarini izlash nihoyatda zarur.

Sinfdan va maktabdan tashqari tarbiyaviy ishlarning samaradorligini oshirish, avvalo komil insonni shakllantirishning eng zamonaviy va qulay yo`nalishlarini topib joriy etishga bog`liq. Tarbiyaviy ishlarni davr talabiga javob beradigan holga keltirish uchun tarbiyaning asosi bo`lgan barcha g`oyalar qaytadan ko`rib chiqilishi, asosiy e`tibor bola shaxsiga qaratilishi, yillar davomida to`plangan ijobiy tajribadan unumli foydalanish lozim.

Tarbiyaviy ishlar huquq-tartibot organlari, ijodiy uyushmalar, Davlat va nodavlat jamg`armalari, qo`mitalar va tashkilotlar bilan hamkorlikda olib boriladi.

Inson shaxsining kamol topishi juda murakkab va uzluksiz jarayon davomida shakllanib boradi. Uning tarbiyasiga ota-onasi, maktab, mahalla, do`stlari, jamoat tashkilotlari, atrof-muhit, ommaviy axborot vositalari, san`at, adabiyot, tabiat va hokazolar bevosita ta`sir ko`rsatadi.

Yuqoridagi barcha hayotiy ehtiyojlarni vujudga keltirishda o`zaro hamkorlikning ta`sir doirasi orqali shaxsni tarbiyalash va tarbiyaning birligini ta`minlagan holda, uning shaxs sifatida shakllanishiga salbiy ta`sir ko`rsatadigan muhitdan himoya qilish juda muhim.

Tarbiyaning bosh maqsadi – yosh avlodni ma`naviy-axloqiy tarbiyalashda xalqning boy milliy, ma`naviy-tarixiy an`analarga, urf-odatlarini hamda umumbashariy qadriyatlarga asoslangan samarali tashkiliy, pedagogik shakl va vositalarini ishlab chiqib amalga joriy etishdir.

Tarbiyaning asosiy vazifasi – shaxsning aqliy, axloqiy, erkin fikrlovchi va jismoniy rivojlanishi hamda uning qobiliyatlarini har tomonlama ochish uchun keng imkoniyat yaratishdir.

Tarbiyaning negizida quyidagilar yotadi:

☞ vatanparvarlik, dunyoviy fikrlash, jamiyatimizda yashayotgan odamlar bilan o`zaro munosabat-muloqotni o`rganish, o`z xalqi, davlati himoyasi uchun hamisha shay bo`lib turish, O`zbekiston Respublikasi va boshqa davlatlarning ramz-lariga hurmat bilan qarash, yosh avlodni O`zbekiston Konstitusiyasiga, Bayrog`iga, Gerbiga, Madhiyasiga, Prezidentiga sadoqatli qilib tarbiyalash;

☞ qonuniy jamoa axloqi va turmush qoidalariga hurmat bilan qarashni tarbiyalash, shaxsning noyob qirralarini belgilovchi fuqarolik va ijtimoiy

mas'uliyat hislarini rivojlantirish, o'zi yashayotgan mamlakatning ravnaqi, insoniyat taraqqiyotini barqaror saqlab qolish uchun fidoyilik, ekologik ta'lim-tarbiya;

☞ mustaqil davlatimiz – O'zbekiston Respublikasining ichki va tashqi siyosatiga to'g'ri va xolisona baho berishga o'rgatish. Uning tinchliksevarlik, demokratiya va boshqa davlatlarning ichki ishlariga aralashmaslik, oshkora-ochiq tashqi siyosatiga va o'z xalqining turmush darajasini oshirishga yo'naltirilgan, fuqarolarni ijtimoiy himoya qiladigan ichki siyosatini to'g'ri tushuntirish kerak;

☞ turmushda eng oliy qadriyat hisoblanmish mehnatga ijodiy yondashish fazilatlarini shakllantirish;

☞ sog'lom turmush tarziga intilishni tarbiyalash va rivojlantirish, munosib oila sohibi bo'lish istagini shakllantirish;

☞ yoshlarimizni erkin mustaqil fikrlashga o'rgatish.

Tarbiyaning asosiy tizimi:

☞ tarbiyalanuvchi shaxsini oliy ijtimoiy qadriyat deb tan olish, har bir bola, o'smir va yosh yigit-qizning betakror va o'ziga xosligini hurmatlash, uning ijtimoiy huquqi va erkinligini e'tiborga olish;

☞ yoshlarda istak va imkoniyat muvofiqligi tuyg'usini qaror toptirish;

☞ milliylikning o'ziga xos an'analari va vositalariga tayanish;

☞ shaxslararo munosabatlarda insonparvarlik, pedagoglar va o'quvchilar o'rtasidagi bir-biriga hurmat munosabatlari, bolalar fikriga e'tibor qilish, ularga mehribonlarcha munosabatda bo'lish.

Amalda tarbiyaviy jarayonning yaxlit va uzluksiz ishiga turli yoshdagi bolalarni qamrab olishga alohida ahamiyat berish lozim.

O'smir yigit va qizlar nafaqat bo'lg'usi katta hayotga tayyorgarlik ko'radilar, balki ana shu haqiqiy hayot bilan yashaydilar.

Sinfdan va maktabdan tashqari tarbiyaviy ishlar o'quvchilarning qiziqishi, istaklari, xohish va ehtiyojlariga suyangan holda, ularning darsdan bo'sh vaqtlarida o'quv-tarbiya jarayonini to'ldiradi. U o'quvchilarning ijodiy qobiliyatlarini, tashabbus-korligini oshirishga imkoniyat yaratadi. Sinfdan tashqari ishlarning o'ziga xosligi shundaki, to'garak, klub dasturlarining rang-barangligi, ular mazmunidagi yangiliklar o'smir yigit-qizlarning shaxs sifatida shakllanishlari uchun yangi imkoniyatlar yaratadi.

Sinf jamoasini rivojlantirishda sinf rahbarining qobiliyati va mahorati

Har tomonlama barkamol avlod tarbiyasi ta'lim-tarbiya va rivojlanishni o'zaro bog'liq tarzda o'qitish jarayonida amalga oshirishni taqozo etadi.

Odatda, o'qitish jarayoni yaxlit holda, ta'limiy, tarbiyaviy va rivojlantiruvchi xususiyatlarni kompleks tarzda hal etsada, ularni (ta'limiy, tarbiyaviy, rivojlanish) o'qituvchi faoliyati uchun shartli ravishda bo'lib ko'rsatish va bu bilan o'quv jarayonini rivojlantirishda hisobga olishni nazarda tutadi.

Ta'limiy vazifa avvalo o'quvchilar tomonidan ilmiy bilimlar egallanishini, ularda maxsus va umumo'quv ko'nikma va malakalarini shakllantirishni maqsad qilib qo'yadi.

Ilmiy bilimlar o'zida faktlar, tushunchalar, qonun va qoidalar, nazariyalar, dunyoni umumlashtiruvchi manbalarni ifodalaydi.

Maxsus ko'nikma va malakalar faqat shu o'quv predmetiga xos bo'lgan sifatlarni o'z ichiga oladi.

Masalan, fizika yoki ximiya uchun masalalar echish, laboratoriya tajribalarini o'tkazish, namoyish etish, tadqiqot ishlari olib borish.

Tarbiyaviy vazifa. O'qitish jarayoni ta'limiy vazifalarni hal eta borib, oxir oqibatda u tarbiyaviy vazifalarni hal etishga yo'naltirilgan bo'lishi kerak. Jumladan, o'quvchilarda bilish natijasida hosil bo'lgan ilmiy dunyoqarash axloqiy, mehnat, estetik, ma'naviy qarashlar, ishonch, e'tiqod, jamiyatda hulq va faoliyat birligini ta'minlash, ideallar, munosabatlar, ehtiyojlar va boshqa shu kabi sifatlarning shakllanishiga ta'sir ko'rsatadi. Albatta, shaxs sifatlarining shakllanishi axloqiy talablar, me'yor va qoidalarni o'zlashtirmasdan turib o'z-o'zicha yuzaga kelmaydi.

O'qitishning rivojlanishga ta'siri. O'qitish va tarbiya shaxsning rivojlanishini ta'minlaydi. Hayotning ko'rsatishicha, o'qitishning rivojlantiruvchi vazifasi agar o'qitish jarayoni maxsus yo'nalishga ega bo'lsa va o'quvchining sensor tarzda idrok etish, harakat, intellektual, irodaviy, emosional motivlarni rivojlantirishga yo'naltirilgan faoliyat ko'rinishlarida amalga oshirilsa, (rivojlanuvchi ta'lim) samarali natija beradi.

Rivojlantiruvchi ta'lim o'quvchida bilim va maxsus ko'nikmalarni shakllantiribgina qolmay, balki, u o'quvchilarning umumiy rivojlanishiga ham alohida ta'sir etadi.

Bu muammo echimiga L.V.Zan'kov, N.A.Menchinskaya, D.B.Elkonin, V.V.Davidov, M.A.Danilov, M.N.Skatkin va boshqa olimlar o'z hissalarini qo'shganlar. Bu sohada L.V.Zankov ilgari surgan g'oya alohida diqqatga sazovor. O'qitish jarayonida tafakkurni tezkor rivojlantirish uchun o'qitishni yuqori murakkablik darajasida yo'lga qo'yish kerak. Bunday o'qitish o'quvchilarni o'z o'quv faoliyatini anglab etishga o'rgatadi. Masalan, bolaning nutq faoliyatini rivojlantirishda nutqning boyligi va tilning rivojlanganligi, aniq va tiniq gapirish, fikrni sodda qilib etkazish, gapirishda izchillik, sistemalilik, mantiqiy bog'liqlikka e'tibor berish va boshqa sifatlarning rivojlanganligi bolaning keyinchalik intellektual va umumiy rivojlanishida alohida ahamiyatga ega. Bu esa uning jamiyatdagi o'rnini topishida ham qimmatlidir.

Muvaffaqiyatli ishlash uchun har bir o'qituvchi pedagogik mahoratga ega bo'lishi zarur. Pedagogik mahorat egasi oz mehnat sarf qilib, katta natijaga erishadi. Ijodkorlik uning hamisha hamkori bo'ladi. Pedagogik ish qobiliyatli, iste'dodli kishidagina pedagogik mahorat bo'lishi mumkin.

Qobiliyat faoliyat jarayonida paydo bo'ladi va rivojlanadi. Qobiliyat malaka va uddaburonlikdan farq qiladi. Malaka va uddaburonlik mashq, o'qish natijasi hisoblansa, qobiliyatning rivojlanishi uchun esa yana iste'dod, layoqat va zehn, ya'ni inson nerv tizimida anatomo-fiziologik xususiyat bo'lishi ham zarur. Ana shu tabiiy zaminda qobiliyat deb ataluvchi ruhiy xususiyat taraqqiy etadi. Pedagogik faoliyatning samarali bo'lishi uchun o'qituvchida qobiliyatning quyidagi turlari mavjud bo'lmog'i va tarbiyalab etishtirilmog'i lozim.

1. Bilish qobiliyati - fanning tegishli sohalariga oid (matematika, fizika, biologiya, adabiyot va hokazolarga doir) qobiliyatdir. Bunday qobiliyatga ega bo'lgan o'qituvchi fanni o'quv kursi hajmida emas, balki ancha keng va chuqurroq biladi, o'z fani sohasidagi kashfiyotlarni hamisha kuzatib boradi, materialni ipidan ignasigacha biladi, unga nihoyatda qiziqadi, oddiy tadqiqot ishlarini ham bajaradi.

2. Tushuntira olish qobiliyati - o'quv materiallarini o'quvchilarga tushunarli qilib bayon eta olish, o'quvchilarda mustaqil ravishda faol fikrlashga qiziqish uyg'otish qobiliyatidir. O'qituvchi zarur hollarda o'quv materialini o'zgartira olishi, qiyin narsani oson, murakkab narsani oddiy, noaniq narsani tushunarli qilib o'quvchilarga etkaza olishi darkor.

O'quvchilar ruhiyatini hisobga olish zarur. Qobiliyatli pedagog o'quvchilarning bilim va kamolot darajasini hisobga oladi, ularning nimani bilishlari, hali nimani bilmasliklarini, nimani unutib qo'yganliklarini tasavvur etadi. Ba'zi o'qituvchilarga, ayniqsa tajribasi kam o'qituvchilarga o'quv materialini oddiy, tushunarli va qandaydir alohida talab etmaydigandek tuyuladi. Bunday o'qituvchilar o'quvchilarni emas, balki o'zlarini nazarda tutadilar. Qobiliyatli, tajribali o'qituvchi o'zini o'quvchining o'rniga qo'ya oladi, u kattalarga aniq va tushunarli bo'lgan narsalarning o'quvchilarga tushunarsiz qiyin va mavhum bir narsa bo'lishi mumkinligiga asoslanib ish tutadi. Shuning uchun u bayon etishning xarakter va shaklini alohida o'ylab chiqadi, hamda rejalashtiradi.

Qobiliyatli o'qituvchi dars materialini bayon etish jarayonida o'quvchilarning qanday o'zlashtirayotganliklarini qator belgilar asosida payqab oladi va zarur hollarda bayon qilish usulini o'zgartiradi. Shuningdek qobiliyatli o'qituvchi o'quvchilarning saboq o'zlashtirib olishlari uchun zamin tayyorlab, ularni dam olishdan ishga o'tishlari, bo'shashish, lanjlik, loqaydliklariga barham berish uchun minimal darajada vaqt ajratish zarurligini hisobga oladi. U tegishli vaziyat yuzaga kelmagunga qadar ish boshlamaydi. Masalan, darsning haddan tashqari zo'riqish bilan va kuchli boshlanishi o'quvchilarda muhofaza qiluvchi tormozlanish deb atalmish holatga sabab bo'ladi, miya faoliyati tumanlashadi va o'qituvchining so'zlari etarli darajada idrok qilinmaydi.

3. Kuzatuvchanlik qobiliyati - o'quvchining, tarbiyalanuvchining ichki dunyosiga kira olish qobiliyati, o'quvchi shaxsi va uning vaqtinchalik ruhiy holatlarini juda yaxshi tushuna bilish bilan bog'liq bo'lgan psixologik kuzatuvchanlikdir. Bunday o'qituvchi o'quvchining ruhiyatidagi ko'z ilg'amas o'zgarishlarni ham fahmlab oladi. O'quvchilar bunday o'qituvchi haqida: "Qaramayotganga o'xshaydi-yu, hamma narsani ko'rib turadi!", «O'quvchining xafa bo'lganligini yoki dars tayyorlamayotganligini ko'zidan biladi!», deydilar.

4. Nutq qobiliyati - nutq yordamida shuningdek, imo-ishora vositasida o'z fikr va tuyg'ularini aniq va ravshan ifodalash qobiliyati. Bu o'qituvchilik kasbi uchun juda muhimdir.

O'qituvchining nutqi darsda hamisha o'quvchilarga qaratilgan bo'ladi. O'qituvchi yangi saboqni tushuntirayotgan, o'quvchining javobini tahlil qilayotgan yoki tanqid qilayotgan bo'lsa ham uning nutqi hamisha o'zining

ichki kuchi, ishonchi, o'zi gapirayotgan narsaga qiziqqanligi bilan ajralib turadi. Fikrning ifodasi o'quvchilar uchun sodda, tushunarli bo'ladi.

O'qituvchining bayoni o'quvchilar fikri va diqqatini maksimal darajada faollashtirishga qaratilgan: o'qituvchi o'quvchilar oldida savollar qo'yib, ularni asta-sekin to'g'ri javob berishga undaydi, o'quvchining diqqatini kuchaytiradi hamda fikrini faollashtiradi. ("Mana bu yerga alohida e'tibor bering!", "O'ylab ko'ring!" kabi.) Shunindek, o'rinli qochiriq, hazil, engilgina istehzo nutqni jonlantirib yuboradi va uni o'quvchilar tez o'zlashtiradilar.

O'qituvchining nutqi aniq, jonli, obrazli, talaffuzi jihatdan yorqin, ifodali, his-hayajonli bo'lib, unda stilistik, grammatik, fonetik nuqsonlar uchramasligi lozim. Bir xildagi cho'ziq, zeriktiradigan nutq o'quvchilarni juda tez charchatadi, ularni lanj, loqayd qilib qo'yadi. Ayrim o'quvchilar tez gapirishga, boshqasi sekin gapirishga moyil bo'ladilar. Biroq o'quvchilarning o'zlashtirishlari uchun o'rtacha, jonli nutq yaxshi natija berishini esdan chiqarmaslik lozim. Shoshqaloqlik saboqni o'zlashtirishga xalaqit beradi va bolalarni tez charchatib qo'yadi. Haddan tashqari keskin va baqiroq nutq o'quvchilarning asabini buzadi, toliqtirib qo'yadi. O'qituvchining zaif ovozi yomon eshitiladi. Nihoyatda ko'p takrorlanadigan bir-xildagi imo-ishoralar va harakatlar kishining g'ashini keltiradi.

5. Tashkilotchilik qobiliyati - birinchidan, o'quvchilar jamoasini uyushtirish, jipslashtirish, muhim vazifalarni hal etishga ruhlantirishni, ikkinchidan, o'z ishini to'g'ri uyushtirishni nazarda tutadi.

O'z ishini tashkil etish deganda ishni to'g'ri rejalashtira olish va uni nazorat qila bilish nazarda tutiladi. Tajribali o'qituvchilarda vaqtni o'ziga xos his etish-ishni vaqtga qarab to'g'ri taqsimlay olish, belgilagan muddatda ulgurish xususiyati hosil bo'ladi.

Dars davomida kutilmaganda ortiqcha vaqt sarflash hollari ba'zan uchrab turadi. Ammo tajribali o'qituvchi zarur hollarda darsning rejasini o'zgartira oladi.

6. Obro' orttira olish qobiliyati - o'quvchilarga bevosita emosional-irodaviy ta'sir ko'rsatish va shu asosda emas, balki o'qituvchining fanni yaxshi bilishi, mehribonligi, nazokatligi va hokazolar asosida ham qozoniladi. Bu qobiliyat o'quvchi shaxsiy sifatlarining butun bir yig'indisiga, chunonchi uning irodaviy sifatlariga (dadilligi, chidamliligi, qat'iyligi, talabchanligi va hokazolarga), shuningdek, o'quvchilarga ta'lim

hamda tarbiya berish mas'uliyatini his etishga, o'zining haq ekanligiga ishonishga, bu ishonchni o'quvchilarga etkaza olish kabilarga ham bog'liq.

O'quvchilar qo'pollik qilmaydigan, qo'rqitmaydigan, to'g'ri talab qo'ya oladigan o'qituvchini juda hurmat qiladilar. O'qituvchining bo'shangligi, laqmaligi, sabosizligi va irodasizligini yoqtirmaydilar.

7. To'g'ri muomala qila olish qobiliyati - bolalarga yaqinlasha olish, ular bilan pedagogik nuqtai nazaridan juda samarali o'zaro munosabatlar o'rnatish, pedagogik nazokatning mavjudligi bildiriladi.

8. Kelajakni ko'ra bilish qobiliyati - o'z harakatlarining oqibatini ko'ra bilishda o'quvchining kelgusida qanday odam bo'lishini taavvur qila olishida, tarbiyalanuvchida qanday fazilatlarni taraqqiy ettirish lozimligini oldindan bera olishda ifodalanadi. Bu qobiliyat pedagogik optimizga, tarbiyaning qudratiga bog'liqdir.

9. Diqqatni taqsimlay olish qobiliyati - o'qituvchi uchun diqqatning barcha xususiyatlari-hajmi, kuchi, ko'chuvchanligi, iroda qilina olishi, safarbarligi kabilarning taraqqiy etilishi bilan izohlanadi.

Diqqatni ayni bir vaqtda taqsimlash qobiliyati o'qituvchilik uchun alohida ahamiyat kasb etadi. Qobiliyatli, tajribali o'qituvchi saboqni bayon qilish mazmuni va formasini o'z fikrini (yoki o'quvchining fikrini) diqqat bilan kuzatadi, ayni vaqtda barcha o'quvchilarni ko'rib turadi, toliqish, e'tiborsizlik, tushunmaslik alomatlarini hushyorlik bilan kuzatadi, intizomsizlik hollarini e'tibordan qochirmaydi, nihoyat o'z hatti-harakatini ham kuzatib boradi. Tajribasiz o'qituvchi ko'pincha saboqni bayon qilishga berilib ketib, o'quvchilarni e'tibordan chetda qoldiradi, nazorat qilmay qo'yadi: bordi-yu o'quvchilarni diqqat bilan kuzatishga harakat qilsa, fikr kalavasini yo'qotadi.

O'qituvchi yuqorida ko'rsatilgan qobiliyatlardan tashqari, bir qancha ijobiy sifatlarga-aniq maqsadni ko'zlash, qat'iylik, mehnasevarlik, kamtarinlik kabi sifatlarga ham ega bo'lishi kerak. Bunday xususiyatlar bo'lmasa, o'rta pedagogik darajasidan yuqoriga ko'tarila olmaydi.

Sinf rahbarining sinf jamoasi bilan tarbiyaviy ishlar mazmuni

Tarbiyachilik texnikasi sinf rahbarining asosiy qurolidir. Chunki tarbiyachilik talanti juda ko'p sifatlarni chuqur bilish, keng fikr doirasi, ishga jondildan ko'ngil qo'yish bolalarga bo'lgan cheksiz muhabbat, muomalada nazokatlilik, qalb yoshligi, serzavq, temperament, aql va

odoblilik namunasi, aloqada nazokat va sipolik, vazminlik va kamtarlik kabi fazilatlarning bo'lishini taqozo qiladi. Bunda yana tarbiyachilik texnikasi qo'shilsa ishda muvaffaqiyat ta'minlanishi tabiiydir.

Sinf rahbaridan madaniyat darajasining kengligi, pedagogik odob talablariga rioya qilish, har bir o'quvchi shaxsini inson sifatida hurmat qilish bilan unga nisbatan talabchanlikni unutmaslik, tashkilotchilik malakalariga ega bo'lish, o'z malakasini tinimsiz oshirib borish bilan ishga ijodiy yondoshish talab qilinadi. Muhimi shundaki, sinf rahbarining o'zi bolalarda tarbiyalamoqchi bo'lga g'oyaviy-axloqiy g'oyaga mos bo'lishi kerak. Tarbiyadagi xatolarning ko'pligiga asosiy sabab o'quvchilarning oldiga qo'yilayotgan talablar tarbiyachi harakterda hamisha ham namoyon bo'lavermasligidadir.

Sinf rahbarining maxsus kasbiy va ijtimoiy vazifalariga odilona baho beruvchi xolis hakam - tarbiyalanuvchilar. Avvalo, sinf rahbarining amaliy faoliyati faqat yarimi tarbiya texnologiyaga asoslanganligini nazarda tutish kerak. Uning ikkinchi yarimi bu san'at. Shu tufayli sinf rahbariga qo'yiladigan dastlabki talab - unda pedagogik qobiliyat mavjud bo'lishi kerak. Sinf rahbarining qobiliyati - bu o'quvchilar bilan ishlashga ishtiyoq, bolalarga nisbatan muhabbat, ular bilan bo'lgan munosabatdan mamnun bo'lish bilan ifoda bo'ladigan shaxsning sifatleri.

Qobiliyat faoliyat jarayonida paydo bo'ladi va rivojlanadi. Qobiliyat uddaburonlikdan farq qiladi. Malaka va uddaburonlik mashq, o'qish natijasi hisoblansa. Qobiliyatning rivojlanishi uchun esa yana iste'dod, layoqat va zehn, ya'ni inson asab tizimida anatomo-fiziologik xususiyat bo'lishi ham zarur. Tarbiyaviy faoliyatning samarali bo'lishi uchun sinf rahbarida qobiliyatning quyidagi turlari mavjud bo'lmog'i va tarbiyalab yetishtirilmog'i lozim:

- **tashkiliy** - sinf rahbarining o'quvchilarni jipslashtirish, ularni band qilish, vazifalar bo'lib berish, ishni rejalashtirish, qilingan ishlarni jamlash mahoratiga namoyon bo'ladi;

- **didaktiga oid** - o'rganishga bo'lgan qiziqish hamda ma'naviy, xissiy istaklarni rag'batlantirish, o'quv bilimini orttirish, faollashtirish mahoratida namoyon bo'ladi;

- **perseptiv** - tarbiyalanuvchilarning ma'naviy dunyosiga singib, ularning emosional holatini baholash, ruhiy xususiyatlarini aniqlash mahoratida namoyon bo'ladi;

- **suggestiv** - o`quvchilarga emosional ta`sir ko`rsatishda namoyon bo`ladi;

- **kelajakni ko`ra bilish** - o`z harakatlarning oqibatini ko`ra bilishda, o`quvchilarda qanday fazilatlarni ro`yobga chiqarish lozimligini oldindan ayta olish mahoratida namoyon bo`ladi;

- **tadqiqiy** - pedagogik vaziyatlar va jarayonlarni o`rganish va obxektiv baholash mahoratida namoyon bo`ladi.

Sinf rahbarining faol jamoatchi sifatida hamisha namuna ko`rsatishi muhim ahamiyatga ega. Ayni vaqtda u kommunikativ (kattalar bilan ham, kichiklar bilan ham tez aloqa o`rnata olish) qobiliyatga ega bo`lishi, ro`y berayotgan fakt va hodisalarni faqat pedagogik qoidalarga bog`lab baholashgina emas, balki ro`y berish sababiga qarab hukm ham chiqarishi pedagogik optimizmga, ijod qilish qobiliyatiga ega bo`lish kerak. Sinf rahbarining eng muhim fazilati - odamlar bilan tezda til topa olishi, ko`pchilikka o`shila bilish, ulfatjonlik, dilkashlik bo`lib, bu undagi muomala madaniyatining yuksakligini ifodalaydi. Chunki unga hamisha odamlar bilan aloqa qilishga, ular bilan ishlashga to`g`ri keladi. Hozirgi sharoitdan kelib chiqqan holda o`quv-tarbiya jarayonida qulay munosabatlar yaratish uchun kasbiy jihatdan ahamiyatli asoslar bo`luvchi sinf rahbarining insoniy xislatlari muhim ahamiyatga ega bo`lmoqda.

Sinf rahbari uchun juda muhim xislat - insonparvarlik, ya`ni o`sayotgan insonga oliy qadriyat kabi munosabat qilish lozim. Insoniy munosabatla o`quvchiga nisbatan xayrixohlik, unga yordam berish, ularning fikriga quloq solmoq, uning o`quvchilik faoliyatiga yuksak talabchanlikdan iborat.

Sinf rahbari doimo faol, ijodkor shaxsdir. U o`quvchilarning kundalik hayotini uyushtiruvchi hamdir. O`quvchilarda qiziqish uyg`otish, ularni o`zi bilan yetaklash faqat yuksak irodali insonning qo`lidan keladi. Auditoriya, o`quvchilar jamoasi kabi murakkab organizmlarga pedagogik rahbarlik qilishi sinf rahbaridan topqir, zehni o`tkir, har qanday vaziyatni mustaqil yechishga doim tayyor bo`lishligini talab qiladi. Unga kasbiy jihatdan kerakli xislatlardan biri - sabr-toqat va dadillikdir. O`qituvchining birdan sarosimaga tushgani, o`z nochorligini o`quvchilar sezmasligi lozim. Shuni hamisha esda tutish kerakki, sinf rahbari o`z harakati va axloqini nazorat qilish, hech qachon arzimagan narsalarga asabiylashmasligi kerak.

Muvaffaqiyatli faoliyat yuritishning birinchi sharti - bu sinf rahbarining talabchanligi. Dastlab talabni u o'ziga qo'yishi kerak, chunki o'zingda bo'lmaganni o'zgadan talab qila olmaysan. Talabchanligi bilan birga oqilona tarbiyachi ham bo'lishi lozim.

Pedagogik jarayonlarda yuz berib turadigan keskinliklarni bartaraf etish uchun tarbiyachiga hazil-mutoyiba tuyg'usi yordam beradi. Uning ko'lamida tayyor hazil, maqol, yaxshi, do'stona piching - ijobiy emosional holat yaratishga imkon berib, o'quvchilarni o'ziga jalb qildiradi.

Shaxs axloqini harakterlaydigan belgilardan biri - ma'suliyatdir. Sinf rahbarining ma'suliyati - tarbiyachining faoliyati va ta'lim-tarbiya jarayonining aniq vazifalarini ham o'z ichiga oladi. Tarbiyachi zimmasiga bolaning shaxs sifatida har tomonlama kamol toptirish ma'suliyati yuklanadi. U o'quvchiga chuqur nazariy bilim berishi, uni hayotga, mehnatga tayyorlashi lozim. Shu bilan birga u o'quvchidagi mavjud layoqat va qobiliyatni o'z vaqtida payqab, individual munosabatda bo'lishi, unda mavjud bo'lgan ijobiy axloqiy sifatlarni avaylab o'stirishi darkor.

Sinf rahbari maktabdagi eng universal pedagogik hisoblanib u bajaradigan mehnatning o'lchovi, chegarasi yo'q. Uning bilmagan ishi uddasidan chiqq olmaydigan sohasi bo'lmaydi. Shu bilan bir qatorda, u beg'araz, xolis va ta'masiz shaxs bo'lib, jamoachilik asosida ishlaydi. Sinf rahbari pedagoglar, ota-onalar va o'quvchilarni o'zaro bog'lovchi shaxs sifatida barcha tomonlarning nuqtai nazarini hisobga olishi, harakatlarni bir markazga birlashtirishi, o'zaro aloqalarning to'g'ri bo'lishiga ta'sir o'tkazishi va ayni vaqtda o'zining pozitsiyasini aniq ta'minlay olishi kerak.

Bu esa donolikdir.

Shunday qilib, pedagogik odobga ega bo'lgan sinf rahbari o'quvchilar orasida obro' qozonadi. Ustoz qanchalik obro' qozonsa, ta'lim va tarbiya mohiyatan shunchalik muvaffaqiyatli bo'ladi va aksincha, tarbiyachining shaxni qanchalik past bo'lsa, uning ta'siri shuncha bo'sh va o'quvchilarni voyaga yetkazish jarayoni ham shuncha zaif bo'ladi.

Yuqori aytib utilgan fazilatlar sinf rahbarining tarbiyaviy ishlari samarasini oshirishda va uning muvaffaqiyatini ta'minlashga garov bo'ladi. Sinf rahbari nihoyatda ma'suliyatli va murakkab vazifani bajaradi. U sinfdagi tarbiyaviy ishlar tashkilotchisi, o'quvchilarning murabbiysi, sinfni tashkil etadi hamda kamolot tashkilotchilari, o'qituvchilar, oila, keng jamoatchilik ahli bilan birga ish olib boradi.

So`nggi yillarda sinf rahbarining faoliyati turli shakl va metodlar bilan boyitildi. Tarbiyaviy ishlarni tashkil etish va o`tkazishda maktab jamoat tashkilotlarining roli tobora oshirildi. Ideologik muassasalar sifatida maktab oldida muhim tarbiyaviy vazifalar qo`yilgan, bu esa ayni vaqtda har bir sinf rahbarining asosiy vazifalari hisoblanadi, shunday qilib, alohida sinf birlashib maktabni tashkil etadilar.

Alohida sinf jamoalari qo`lga kiritgan ta`lim va tarbiya borasidagi muvaffaqiyatlar butun maktab jamoasining muvaffaqiyatini minlaydi. Shu nuqtai nazardan sinf rahbarining ma`suliyati jamiyat oldida rahbarlik ma`suliyatidan kam emas. Shunnig uchun maktab direktorlari sinf rahbari vazifasiga tajribali, tashkilotchi, mehnasevar, mahoratli, yosh avlodni sevadigan o`qituvchilarni tayinlab, ular bilan muntazam ish olib boradilar.

Sinf rahbarining muhim vazifalaridan biri - bu o`quvchining o`qishga bo`lgan havasi, e`tiqodi va bilim, qobiliyatini rivojlantirish, kab-hunarga bo`lgan layoqatini, yosh va ruhiy xususiyatlar asosida rivojlantirish, har bir o`quvchining bo`lg`usi hayoti rejalarini amalga oshirish, o`quvchilarning salomatligini muhofaza qilishdan iborat.

Faollarga ishonish, ularning sinf jamoasi orasida obro`sini ko`tarish, z vaqtda ularga tegishli yordam ko`rsatish sinf rahbarining bevosita asosiy vazifasidir. Sinf jamoasini tashkil etish va tarbiyalash jarayonida sinf rahbarining tashkilotchilik funksiyasi juda katta ahamiyatga egadir.

“Tashkilotchilik” tushunchasining o`zi keng ma`noga ega. Maxsus bir maqsadni ko`zlab u yoki bu ishni, tadbiriy choralarni tashkil etish sinf rahbaridan katta malaka va maxsus mahoratni talab qiladi. Tashkilotchilik funksiyasi bir nechta elementlarga bog`liqdir.

A. O`tgan ishlarni tahlil qilish, uning muvaffaqiyati yoki muvaffaqiyasizligi sabablarini belgilab olish.

B. Sinfda o`tkaziladigan barcha ishlar tarbiyaviy harakterga ega bo`lib, ma`lum maqsadni ko`zlab o`tkazilishi va sinf rahbari turli tarbiyaviy ishlarni o`tkazishda oldin shu ishning modelini tuza bilish lozim.

V. Sinf rahbari oldiga qo`yilgan maqsadga erishish uchun o`z oldiga aniq vazifa qo`ya bilish lozim.

G. Sinf rahbari har bir tarbiyaviy choralarni amalga oshirishda o`qituvchi va o`quvchilarning qobiliyatlariga qarab, vazifalarni taqsimlash, ma`lum reja asosida tarbiyaviy tadbirlarning o`tkazish o`rni, vaqti, soati, javobgar shaxslar va tizimligini aniqlash lozim.

D. Ma'lum tarbiyaviy ish bajarishda bajaruvchi kishilarni ish uchastkalaridagi joy-joyiga qo'yish, vazifalarni to'g'ri taqsimlash, ishga boshqa o'qituvchilarni, ota-onalar, o'quvchilar, otalik tashkilotlari va ish obxektini aniqlash lozim. Sinf rahbarining jamoani tashkil qilish bo'yicha asosiy faoliyati.

1. Har bir o'quvchini shaxs sifatida o'rganish.
2. O'quvchilarni sinfda tarbiyalashni tashkil etish.
3. O'quvchilarning bilim-tarbiyasini oshirish va ularning tartib intizomini mustahkamlash.
4. Sinfda darsdan tashqari ishlarni tashkil etish va o'tkazish.
5. Fan o'qituvchilarining tarbiyaviy ishlarini birlashtirish.

Sinf rahbarining faoliyatiga qo'yiladigan pedagogik va psixologik talablar

Sinf rahbari fan o'qituv ishlariga nisbatan tarbiyaning ko'p qirrali muhim vazifalarini bajaradi. Shuning uchun uning oldiga juda katta pedagogik va psixologik talablar ko'yilgan, bu talablar tarbiyaviy ishlarni yukori darajaga ko'tarishda muhim rol o'ynaydi.

Sinf rahbariga nisbatan qo'yiladigan talablar:

- ✓ yuqori g'oyaviylik va onglilik;
- ✓ sinf rahbari katta obro'ga, ehtiromga va hurmatga ega bo'lishi;
- ✓ pedagogik mahorat;
- ✓ madaniy qobiliyatining mavjudligi;
- ✓ pedagogik odobga ega bo'lish;
- ✓ yosh avlodga nisbatan hurmat va ehtiromli bo'lish;
- ✓ tashkilotchilik malakasi va mahoratiga ega bo'lish;
- ✓ tarbiyaviy ishlarga nisbatan ijodiy munosabatda bo'lish;
- ✓ sinf rahbari kasbini yuqori ko'tarish va mustaqil bilim olish qobiliyatiga ega bo'lish.

Rasmiy hujjatlarga sinf rahbarining vazifalari qisman bayon qilingan bo'lsa ham biz kuyida sinf rahbarining jamoani birlashtirish bo'yicha vazifalarni aniq tarzda ko'rsatishni zarur deb bildik. Sinf rahbarinig vazifalari:

1. O'quvchilarning anatomik, fiziologik va psixologik xususiyatlarini o'rganish;

2. O`quvchilarning kundalik davomati, odob xulqi va jamoat ishlariga qatnashishini tekshirib borish;

3. O`quvchilarning rejiga rioya qilishlari va uyga berilgan vazifalarni tayyorlab borishlarini kuzatish;

4. Sinfda ishlaydigan fan o`qituvchilari bilan majlislar o`tkazish;

5. Darsda o`quvchilar davomatini ta`minlash, sinfdagi va yuquv yurtida navbatchilikni tashkil etish, xonani jihozlash, honadagi o`quv asboblarni saqlashga o`rgatish, o`quvchilar bilan suhbatlar o`tkazish;

6. Sinf majlislarini tizimli o`tkazish;

7. O`quvchilar bilan darsdan tashqari o`qishlari va anjumanlarini o`tkazish;

8. Sinf o`quvchilari bilan sport, harbiy vatanparvarlik tarbiyasi borasida tadbiriy choralar ko`rish, o`quvchilar sog`ligini muntazam nazorat qilish, jismoniy tarbiya o`qituvchilari, harbiy ta`lim o`qituvchilari bilan doimiy aloqada bo`lish;

10. O`quvchilarni rag`batlantirish va zarur vaktlarda ularga nisbatan chor ko`rish;

11. O`quvchilarning ota-onalari bilan tarbiya borasida doimiy aloqada bo`lish va ular bilan individual suhbatlar o`tkazish;

12. O`quvchilarning shaxsiy va sinf rahbariga oid hujjatlarini tartibli olib borish.

Sinfda tarbiyaviy ishlarga doir masalalarni har tomonlama hal qilish maqsadida sinf rahbari o`quvchilarining ta`lim olishlari, sinfni uyushtirishining ta`miniy rejasini tuzadiki, bu reja o`quvchilar bilan tizimli ish olib borishga katta imkoniyatlar yaratib beradi.

Hozirgi davrda maktab, akademik lisey, kollej va undagi o`quv-tarbiya jarayoni jamoa oldiga juda katta ijtimoiy ahamiyatga molik vazifalar qo`ymoqda.

Maktab yosh avlodning dunyoqarashini tarkib toptirishi, goyaviy va siyosiy jixatdan chiniktirishi, yuksak axlokiy fazilatga ega kilishi, mehnatga va ongli kasb tanlashga tayyorlashi lozim.

Sinf rahbaridan madaniyat darajasining kengligi, pedagogik odob talablariga rioya kilish, har bir o`quvchi shaxsini inson sifatida xurmat kilish bilan unga nisbatan talabchanlikni unutmaslik, tashkilotchilik malakalariga ega bulish, uz malakasini tinimsiz oshirib borish bilan ishga ijodiy yondoshish talab kilinadi.

Muhimi shundaki, sinf rahbarining uz bolalarda tarbiyalamokchi bo'lgan goyaviyaxlokiy goyaga mos bulishi kerak. Tarbiyadagi oldiga kuyilayotgan talablar tarbiyachi harakterda xamisha xam namoyon bulavermasligidadir.

Sinf rahbarining faoliyati ko'p qirrali va sermazmundir. U o'zi rahbarlik qilayotgan sinf o'quvchilarini tarbiyalash bilan bir qatorda o'quv yili davomida nimalar qilish kerakligi, o'quvchilar hayotining nima bilan band qilish va tanlangan ish turini amalga oshiroishini bexato aniqlash kabi ancha murakkab muammoni uyechedi. Bu borada sinf rahbariga turli xil manbalar yordam beradi. Sinf rahbarining ish stolida "O'quvchilarni tarbiyalash ishining mazmuni" bo'lishi kerak. Chunonchi,

- dunyoqarash asoslarini tarkib toptirish;
- siyosiy ongllilikni tarbiyalash va ijtimoiy faoliyatni rivojlantirish,
- axloqli, ongli intizomni va xulq madaniyatini tarbiyalash;
- o'qishga ongli munosabatni tarbiyalash, bilish faolligini va aqliy mehnat madaniyatini rivojlantirish
- mehnatga va ijtimoiy mulkka munosabatni tarbiyalash, politexnika bilim. doirasini kengaytirish, kasbni ongli tanlashga tayyorlash;
- o'z huquqini anglab yetishga o'rgatish, fuqarolik mas'uliyatini tarbiyalash;
- estetik madaniyat asoslarini tarbiyalash va badiiy qobiliyatni rivojlantirish;
- jismoniy barkamollik, salomatlikni, mustahkamlash va sanitariya-gigiyona madaniyati kabi muhim masalalar alohida qayd etiladi.

Sinf rahbarining pedagogik faoliyati va mahorati o'quv faoliyatida ham, o'qishdan tashqari faoliyatda ham zarur bo'lgan umumiy pedgogik malakalar majmuidan tashkil topadi. Xo'sh, tarbiyachining pedagogik mahorati, texnikasi qanday malakalarni o'z ichiga oladi? Ularning pedagogik ta'sir ko'rsatishdagi roli qanday?

Avvalo, pedagogik texnikaning tarkibiy qismi sifatida pedagogning nutq malakalarini, ya'ni savodli gapirish, o'z fikr va his tuyg'ularini so'zda aniq ifodalash malakalarini aytib o'tish mumkin.

Pedagogik texnikaning boshqa tarkibiy qismi sinf rahbarining mimik va pantomimik ifodaliligidir. Aniq imo-ishora, ma'noli qarash, rag'batlantiruvchi yoki istehzoli tabassum pedgogik ta'sir ko'rsatishda ko'p

soʻzli tushuntirish yoki eʼtiroz bildirishga qaraganda ancha samarali muomala vositalari boʻladi.

Pedagogik oʻzaro taʼsir koʻrsatishda sinf rahbarining oʻz hissiy holatini boshqarish, oʻzida eng qulay hissiy jiddiylik darajasini va umidbaxshlik, xayrixohlik kayfiyatini saqlash, oʻzining hissiy dam olishini tashkil etish mahorati muhim rol oʻynaydi. Bu mahorat pedagogning kasbiy jihatdan oʻz-oʻzini nazorat qilishni taʼminlaydi. Koʻp yillar davomida sogʻlom asab sistemasini saqlab qolish, asabiy buzilishlardan, hissiy va aqliy zoʻriqishdan oʻzini tiyishga yordam beradi. Samarali oʻzaro taʼsir koʻrsatishni tashkil etish uchun pedagog aktyorlik va rejissyorlik mahorati tarkibiy qismlarini egallashi zarur, ular pedagogga tarbiyalanuvchilar bilan muomala qilishda tarbiyalanuvchilarning aql-idorkigagina emas, balki ularning his tuygʻulariga ham taʼsir koʻrsatishga yordamlashadi.

Shunday qilib, sinf rahbarining pedagogik texnikasi - bu shunday bir malakalar yigʻindisidirki, u sinf rahbariga tarbiyalanuvchilar koʻrib va eshitib turgan narsalar orqali ulaga oʻz fikrlari va qalbini yetkazish imkonini beradi. A.S.Makarenko shularni nazarda tutib, *“Tarbiyachi tashkil etishni, yurishni, hazillashishni, quvnoq, jahldor boʻlishni bilishi lozim, u oʻzini shunday tutishi kerakki, uning har biri harakati tarbiyalasin”*, deb yozgan edi.

Pedagogik texnikanining egallashning asosiy yoʻllari pedagog rahbarligidagi mashgʻulotlar (pedagogik texnikani oʻrganish) va mustaqil ishlash (kasbiy jihatdan oʻz-oʻzini tarbiyalash)dir. Pedagogik texnika malakalarining individual - shaxsiy tusda ekanligini hisobga olib, pedagogik texnikani egallashda va uni takomillashtirishda kasbiy jihatdan oʻz-oʻzini tarbiyalash, yaʼni oʻqituvchining oʻzida mohir pedagoglik shaxsiy fazilatlarini va kasbiy malakalarini shakllantirishga qaratilgan faoliyat yetakchi rol oʻynaydi deb aytish mumkin.

Sinf shaxsning oʻz-oʻzini bilish va oʻz-oʻzini tarbiyalash laboratoriyasi, pedagogik vazifalarni hal qilishning Yangi usullari tekshirib koʻriladigan, nazariy masalalar muhokama qilinadigan tajriba maydoni boʻlib qolishi mumkin.

Shu narsa muhimki, sinf qatnashchilari, boʻlajak pedagoglar kasbiy jihatdan birga ishlash malakalarini ishlash malakalarni egallashga faol intilishlari, oʻz-oʻzini bilish va kasbiy jihatdan oʻz-oʻzini tarbiyalash

bo'yicha chuqur ish olib borishga psixologik jihatdan tayyor bo'lishlari kerak.

Barcha hollarda ham individual, ham sinfiy mashg'ulotlar boshlanishidan oldin pedagogik texnikani egallashning individual dasturi tuzib chiqilishi lozim. Bunday dasturni tuzish uchun avvalo pedagogik texnika malakalari shakllanishining boshlang'ich darajasini aniqlab olish zarur. Biroq tajribaning ko'rsatishicha, odatda, mazkur bosqichda faqat malakalar haqidagina emas, shu bilan birga dastlab avtomatlashtirilgan (ta'limni boshlash vaqtiga kelib) ko'nikmalar haqida ham borishi mumkin ekan.

Bular masalan, nafas olish va ovozning tabiiy yo'lga qo'yilishi, to'g'ri talaffuz, bundan oldingi tarbiyaning natijasi bo'lgan savodli, ifodali nutq, mimik va pantomimik aniqlik va boshqalar bo'lishi mumkin. Bunday ko'nikmalarning mavjudligi pedagogik texnika malakalarini shakllantirishni ancha osonlashtiradi.

Oliy o'quv yurtlaridagi kasbiy tayyorgarlik jarayonida pedagogik texnikani egallash sinf rahbariga o'zining kasb yo'nalishining boshlanishidayoq ko'pgina xatolardan holi bo'lishda, o'quvchilarga ta'lim tarbiya berishning yuksak samaradorligiga erishishda yordam beradi.

Sinf rahbari vaziyatlarning haddan tashqari xilma - xilligi pedagogdan ijodiy xulq-atvorni talab qiladi. Pedagogik texnika pedagog malakalarining eng yaxshi ijodiy xulq atvoriga, boshqacha qilib aytganda, har qanday pedagogik vaziyatda tarbiyalanuvchilarga samarali ta'sir ko'rsatishga yordam beradi. Pedagogik texnika malakalari tarbiyachining individual - shaxsiy xususiyatlari bilan chambarchas bog'liqligi faqat bu malakalarning individual tusda bo'lishi emas, balki ularning shakllanishi va rivojlanishi pedagog shaxsiga ta'sir ko'rsatishda ham nomoyon bo'ladi.

Sinf rahbarining o'quvchi shaxsi va jamoani o'rganishdagi mahorati

Pedagogik mahorat ham – farosat va bilimlarning, chinakam ilmiy, tarbiyadagi qiyinchiliklarni yongishga qodir bo'lgan nufuzli rahbarlikning, shaxslar qalbining qandayligini his qilish mahorati, ichki dunyosi nozik va zaif bo'lgan shaxs shaxsiga mohirlik bilan avaylab yondoshishi, donolik va ijodiy dallilik, ilmiy tahlil, xayol va fantaziyaga bo'lgan qobiliyat majmuasidir.

Pedagogik mahoratga pedagogik bilimlar, fahm-farosat bilan bir qatorda pedagogik texnika sohasidagi malakalar ham kiradiki, ular tarbiyaga ozroq kuch sarflab, ko'proq natijalarga erishish imkonini beradi.

Pedagogik mahorat nazariyasi va metodikasining ishlab chiqilmaganligi shunga olib keladiki, pedagoglarning har biri o'zicha, paypslab ijodiy izlanish olib boradi. Ayni bir xil savollarni - shaxslar bilan, pedagoglar jamoasi bilan qanday qilib til topish mumkin? Qanday qilib qisqa muddat ichida tarbiyalanuvchilar o'rtasidagi munosabatlarning haqqoniy manzarasiga erishmoq kerak?

Pedagogika fani bilan tarbiya san'atining o'zviy aloqadorligi zarurki, u yuksak kasb mahoratini ta'minlaydi. Pedagogika fikrlashga o'rgatadi, murakkab pedagogik muammolarni hal qilish uchun to'g'ri yo'l yo'riq va ilmiy asoslangan yo'llarni ko'rsatadi, pedagogning pedagogik ta'sir ko'rsatish metodikasi va texnikasi bilan qurollantiradi. Biroq texnikaning tarkibiy qismlari bilan mahorat o'rtasidagi nisbatning dialektik muammolarini to'g'ri hal qilish uchun tayyor andazalar, mutloqo aniq tavsiyalar qayerda bo'lishi mumkin, qayerda bo'lishi mumkin emas, degan savolga javob berishi mumkin.

Tarbiyaning maqsadlari, vositalari va natijalari o'rtasida, shuningdek, tarbiyalanuvchi va tarbiyachi tafakkuri, motivlari o'rtasida g'oyat murakkab bog'liqlik bor. Kattalarning maqsadi, odatda, yoshlarning maqsadlari (hatto strategik maqsadlari) bor. O'quvchining rivojlanish mantiqi, uning tafakkuri, harakatlari bitta nuqtai nazarda, tarbiyachining mantiqi boshqa nuqtai nazarda turishi mumkin. Bunday variantda hech qanday tarbiyaviy ta'sir ko'rsatish bo'lmaydi.

Pedagogik faoliyatda vositalar, maqsadlar va natijalarning nisbatini doimo tahlil qilib borish zarur. Ular uzviy birlikni tashkil etadi, bir – biriga bog'liq bo'ladi va alohida tarzda amalga oshirilmaydi. Maqsadni amalga oshirish usuli – bo'lajak natijadir. Natija yangi vositalarni tanlash, yangi maqsadlarni qo'yish uchun amaliy asos hisoblanadi. Tajribada ma'lum darajada qo'llanilgan har qanday vosita natija beradi, hatto biror sababga ko'ra maqsad aniq ifodalanmagan bo'lsa ham natija bervermaydi. Tajribada mavjud bo'lgan pedagogik vositalarning ikkitasini ko'rib chiqamiz.

Birinchisi: har qanday pedagogik vosita hamisha bir qator boshqa vositalar, usullar, shartlar bilan bog'liq bo'ladi, ular pedagogik jarayoning

muayyan bosqichida ta'sir ko'rsatish natijasini belgilab beradi. Masalan rag'batlantirish bir xil jarayonlarni tezlashtirish va boshqarishga to'siqlik qilish, turli salbiy va ijobiy hissiyotlarning turli – tuman ko'irinishlarini vujudga keltirishi mumkin.

Ikkinchi: ayrim vositalarni qo'llanish pedagogning ular ta'sirini, mumkin bo'lgan o'zgarishini anglash qobiliyatlariga butunlay bog'liq bo'ladi. jamoa muomala sharoitida vositalarni qo'llash minut sayin o'zgarib turadigan vaziyatni hisobga olish zarurligini taqazo qiladi.

Hozircha biz ko'proq mavhum kategoriyalardan foydalanamiz. Amaliy faoliyatda esa vositalar, maqsadlar va natijalar dialektikasi ovozlari shovqini, g'oyat turli – tuman ehtiyojlar va daxvolarning avj olishi bilan to'la bo'ladiki, bu barcha jonli manzara doimo bir kishining – pedagog tarbiyachining diqqat markazida bo'lishi lozim.

Agar pedagogik san'at haqida gapirganda, chamasi, uning asosiy ko'rinishlari – o'quvchilarga umidbaxsh faraz bilan yondoshish, talab va ishonchning birligi, uning shaxsga avayla munosabatda bo'lish, uni hurmat qilishdan iborat bo'lishi mumkin.

Pedagogik umidbaxshlik hatto eng qarovsiz o'quvchi ham o'zida ko'pgina ijobiy narsalarga egadir, degan ishonchga asoslangan.

Pedagogik mahorat o'ziga o'quvchilar haqidagi, ularning psixologiyasi to'g'risidagi, ta'lim muassasasi haqidagi, ta'lim-tarbiya jarayonini tashkil etish va uning mazmuni, metodlari haqidagi keng bilimlarni qamrab oladi. Bu bilimlar umumiy pedagogik madaniyani tashkil etadi, pedagog, tarbiyachi bu madaniyatni egallamasa, hech vaqt o'z ishining chinakam ustasi bo'la olmaydi, eski usuldan, bir qolipdagi tayyor andazalarni ishlatishdan nariga o'tmaydi.

Biroq zamonaviy sinf rahbariga birgina umumiy madaniyatning o'zi kifoya qilmaydi - maxsus bilimlar va malakalar: o'quvchilarni kuzatish, ularning o'sishidagi muhim narsalarni aniqlay olish, bu muhim narsalarni jamiyatda vujudga kelgan asosiy ijtimoiy g'oyalar bilan taqqoslash, ularni rivojlantirish yo'llari va usullarini aniqlash, turli vositalar, tarbiyaviy ta'sir ko'rsatish usullarining o'zaro bir – biriga o'tish dialektikasini chuqur tahlil qilish, pedagogik izlanishlar va yutuqlarni ilmiy jihatdan bir sistemaga solish malakalari zarur bo'ladi.

Sinf rahbari yangi tajribalarni o`rganar ekan, o`zining hayotiy bilmini, his etgan va anglagan narsalarini, o`z tajribasini aslo kamsitmasligi kerak. Sinf rahbari keng va dadil tajribachilik ishlariga yo`llash zarur.

Sinf rahbari nihoyatda maxsulyatli va murakkab vazifani bajaradi. U sinfdagi tarbiyaviy ishlar tashkilotchisi, o`quvchilarning murabbiysi, sinfni tashkil etadi xamda kamolot tashkilotchilari, o`qituvchilar, oila, keng jamoatchilik ahli bilan birga ish olib boradi.

Sinf rahbari tarbiyaviy faoliyatining shakl va metodlar

So`nggi yillarda sinf rahbarining faoliyati turli shakl va metodlar bilan boyitildi. Tarbiyaviy ishlarni tashkil etish va o`tkazishda o`quv yurti jamoat tashkilotlarining roli tobora oshirildi. Ushbu ishni tayyorlashdan maqsad o`quv yurtining sinf rahbariga xozirgi vaqtda mamlakatda uzluksiz ta`limning yagona tizimini yaratish borasidagi ish uslublarini har tomonlama keng joriy qilish va metodik yordam ko`rsatishdan iboratdir. Ideologik muassasalar sifatida o`quv yurti oldiga muhim tarbiyaviy vazifalar ko`yilgan, bu esa ayni vaqtda har bir sinf rahbarining asosiy vazifalarni xisoblanadi, shunday qilib. Alohida sinf birlashib o`quv yurtini tashkil etadilar. Alohida sinf jamoalari ko`lga kiritgan ta`lim va tarbiya borasidagi muvaffaqiyatlar butun o`quv yurti jamoasining muvaffaqiyatini ta`minlaydi.

Shu nuqtai nazardan sinf rahbarining ma`suliyati jamiyat oldida rahbarlik ma`suliyatidan kam emas. Shuning uchun maktab direktorlari sinf rahbari vazifasiga tajribali, tashkilotchi, mehnasevar, mahoratli, yosh avlodni sevadigan o`qituvchilarni tayinlab, ular bilan muntazam ish olib boradilar.

Sinf rahbarining muhim vazifalaridan biri-bu o`quvchining o`qishga bo`lgan havasi, e`tiqodi va bilim, qobiliyatini rivojlantirish, kasb-hunarga bo`lgan layoqatini, yosh va ruhiy xususiyatlar asosida rivojlantirish, har bir o`quvchining bo`lg`usi hayoti rejalarini amalga oshirish, o`quvchilarning salomatligini muxofaza qilishdan iborat. Faollarga ishonish, ularning sinf jamoasi orasida obro`sini ko`tarish, o`z vaqtida ularga tegishli yordam ko`rsatish sinf rahbarining bevosita asosiy vazifasidir. Shuningdek, sinf rahbarining tashkilotchilik funksiyasi tarbiya jarayonida muhim vosita sanaladi.

Chunki, tashkilotchilik tushunchasining o'zi keng maxnoga ega. Maxsus bir maqsadni ko'zlab u yoki bu ishni tadbiriy choralarnitashkil etish sinf rahbaridan katta malaka va maxsus mahoratni talab qiladi. Tashkilotchilik funksiyasi bir necha elementlarga bog'liqdir:

A. O'tgan ishlarni tashkil qilish, uning muvaffaqiyati yoki muvaffaqiyasizligi sabablarini belgilab olish.

B. Sinfda o'tkaziladigan barcha ishlar tarbiyaviy xaakterga ega bo'lib, ma'lum maqsadni ko'zlab o'tkazilishi va sinf rahbari turli tarbiy ishlarni o'tkazishda oldin shu ishning modelini tuza bilish lozim.

D. Sinf rahbari oldiga qo'yilgan maqsadga yetishish uchun o'z oldiga aniq vazifa qo'ya bilish lozim.

E. Sinf rahbari har bir tadbiriy choralarni amalga oshirishda o'qituvchi va o'quvchilarning qobiiliyatlariga qarab, vazifalarni taqsimlash, ma'lum reja asosida tarbiyaviy tadbirlarning o'tazish o'rni, vaqti, soati, javobgar shaxsla va tizimligini aniqlash lozim.

F. Ma'lumki tarbiyaviy ish bajarishda bajaruvchi kishilarni to'g'ri taqsimlash, ishga boshqa o'qituvchilarni, ota-onalar, o'quvchilar, otalik tashkilotlari va ish obektini aniqlash lozim.

Sinf rahbarining asosiy faoliyati esa quyidagilarni bilishni talab etadi.

1. Har bir o'quvchini shaxs sifatida o'rganish.
2. O'quvchilarning sinfda tarbiyalashni tashkil etish.
3. Talablarning bilim-tarbiyasini oshirish va ularning tartib intizomini mustahkamlash.
4. Sinfda darsdan tashqari ishlarni tashkil etish va o'tkazish.
5. Fan o'qituvchilarining tarbiyaviy ishlarini (koordinasiyalash) birlashtirish.

6. O'quvchilarning ota-onalari bilan ishlash.

7. Sinf rahbari fan o'qituv ishlariga nisbatan tarbiyaning ko'p qirrali muhim vazifalarini bajaradi. Shuning uchun uning oldiga juda katta pedagogik va psixologik talablar qo'ygan, bu talablar tarbiyaviy ishlarni yuqori darajaga ko'tarishda muhim rol o'ynaydi.

Demak yuqoridagilarga tayangan holda sinf rahbarining faoliyatiga nisbatan qo'yilgan talablar quyidagilardan iborat.

1 Yuqori g'oyaviylik va onglilik.

2 Sinf rahbari katta obro'ga ehtiromga va hurmatga ega bo'lishi

3 Pedagogik mahorat

- 4 Madaniy qobiliyatning mavdudligi
- 5 Pedagogik odobga ega bo'lish
- 6 Yosh avlodga nisbatan hurmat va ehtiromda bo'lish
- 7 Tashkilotchilik malakasi va mahoratiga ega bulish
- 8 Tarbiya ishlariga nisbatan ijodiy munosabatda bo'lish
- 9 Sinf rahbari kasbini yuqoriga ko'tarish va mustaqil bilim olish qobiliyatiga ega bo'lish.

Sinfda intizomni mustahkamlash va o'quvchilar bilim sifatini oshirish

O'quvchilarning bilish faolligini taraqqiy ettirishda sinf rahbarining vazifasi quyidagilardan iborat:

1. Bilimga qiziqish va muhabbat uyg'otish.

Bola bilimga qiziqmasdan turib, o'qishga intilmaydi, muvaffaqiyatli o'qiy olmaydi. Bolada o'z kuchiga va qobiliyatiga ishonch hosil etish, o'qishga jalb etish, ilk yutuqlari uchun rag'batlantirish ayniqsa ahamiyatlidir. Boladagi o'qishga qiziquvchanlik qiyinchiliklarni yengishga, faolligini oshirishga, ishonch uyg'otishga va mustaqilligi kamol topishiga olib keladi.

2. O'quv mehnatiga ongli munosabatda bo'lish va unga mas'uliyat bilan yondashish.

O'quv mehnatiga ongli munosabatda bo'lishlik ta'limning ijtimoiy, o'qishning shaxsiy ahamiyatini tushunish demakdir. Sinf rahbarlari o'quvchilarga ularning bosh vazifasi - o'qish ekanligini tushuntirishi kerak. O'qishga mas'uliyat hissi, faqat Vatan oldidagi burchgagina emas, keng ijtimoiy qamrovli - jamoa, o'qituvchilar, ota-onalar va o'z oldidagi mas'uliyat, ularning fikrlari, ma'qullashlarini eshitishga intilish, sinf, o'quv jamoasida munosib o'rinni egallashga ham tegishlidir.

3. O'quv madaniyatini oshirish.

O'zlashtirishning past bo'lishi aksariyat hollarda, o'quvni tizimli va rejali olib borish iqtidori va ko'nikmasining bolalarda shakllanmaganligidan kelib chiqadi.

Sinf rahbarining va fan o'qituvchilarining asosiy vazifasi har bir o'quvchining faoliyatini quyidagi shartlar asosiga qurish bilan bog'liq:

Faoliyatni reja asosiga qurish.

Qunt bilan ishlash.

Pala-partishlikka yo'l qo'ymaslik, saranjomlikka o'rganish.

Bilim sifatini oshirish.

Qiyinchiliklarni yengish.

O'quv mehnatida muayyan rejimga itoat etish.

Bu degani o'quv mehnatini o'quvchining dam olishi bilan to'g'ri almashtirib borilishidir.

4. O'qishda o'rtoqlarcha o'zaro yordam uyushtirish.

O'rtoqlarcha o'zaro yordam sinfda ulgurmovchilikning oldini oladi, sinf jipsligini oshiradi, jamoatchilik ruhining shakllanishiga olib keladi.

5. Sinf o'qituvchilari bilan hamkorlik.

Sinf rahbari ta'lim-tarbiyaviy ishlarni yakka o'zi emas, balki shu sinfda dars beruvchi boshqa o'qituvchilar bilan hamkorlikda olib boradi.

Endi bevosita ana shu ishlar mazmuni bilan tanyshib chiqamiz.

Sinf rahbari tarbiyaviy ishlarni amalga oshirish jarayonida o'qish nafaqat har kimning shaxsiy ishi, balki ijtimoiy ahamiyatga ega bo'lgan ish ekanligini o'quvchilarga tushuntirib boradi. Mustaqil davlatimiz, butun xalqimiz maktab dargohidan chuqur bilimli, hayotga har tomonlama tayyorlangan kishilarning yetishib chiqishini kutmoqda. Bular haqida sinf majlislarida, har bir o'quvchi bilan alohida yoki bir guruh o'quvchilar bilan o'tkaziladigan suhbatlarda, turli tarbiyaviy tadbirlarda sinf rahbari batafsil gapirib beradi. O'qish bu jiddiy mehnat ekanligini va bunga astoydil yondashish, katta mas'uliyat bilan qarash kerakligi bolalarga tushuntirib boriladi.

“Bilim – takrorlash mevasidir”, – degan edi Abu Rayhon Beruniy. Sinfda va uyda ko'p va jiddiy ishlaydigan bolalar, odatda o'qishda va mehnatda katta muvaffaqiyatlarga erishadilar. Har qanday muvaffaqiyatning zahirida tinimsiz mehnat yotadi. Bolalarni o'qishga mas'uliyat bilan qarash ruhida, ko'chirib olishga qarshi nafrat ruhida tarbiyalash kerak.

Sinf majlislarida vaqti-vaqti bilan mazkur masalalar butun mazmun-mohiyati bilan muhokama qilinishi, shu orqali o'quv mashg'ulotlariga loqaydlik bilan qaraydigan o'quvchilarga sezilarli ta'sir o'tkazish kerak. Sinfning o'zlashtirish masalasi atrofida jamoatchilik fikrining shakllanishi, bu borada sinf devoriy gazetasi imkoniyatlaridan foydalanish yaxshi natijalar beradi.

O'quvchilarni bilimga bo'lgan qiziqishlarini oshirishda ularning nazariy bilimlarini mustaqil ravishda qo'llay bilishlarini hisobga olish ayniqsa muhimdir. Bu tajriba juda ko'p maktablarda muvaffaqiyatli qo'llanilib kelinmoqda. O'quvchilarga biror bir fan bo'yicha ko'rgazmali qurol yoki biror jihoz yasab kelish buyuriladi.

Bunda "Agar tirishsang, bu sening qo'lingdan keladi", degan gapni uning qulog'iga quyish kerak. Buni o'quvchi nafaqat oddiy topshiriq, balki o'qituvchining ishonchi sifatida ham qabul qiladi. To'g'risini aytganda, bunday narsalarni yasash uchun o'quvchi yetarli nazariy bilimga ega bo'lishi kerak. O'quvchi topshiriqni puxta qilib bajarishi uchun u yoki bu fan asoslarini o'rganishga, o'z bilimini chuqurlashtirishga harakat qiladi, o'zi yasayotgan o'quv quroliga, ushbu fanga nihoyatda qiziqib qoladi. Shu bilan birgalikda har bir yasalgan narsa zamirida mehnat yotganligini his qiladi, sinf va maktab jihozlarini avaylashga o'rganadi.

Maktab o'quvchilarining bilimga qiziqishi ularning hayotiy ehtiyojlariga bevosita bog'liqdir. Maktab hovlisidagi bog', tokzor, issiqxonada o'tkaziladigan amaliy jarayon – daraxtlarni butash, ularga payvand solish, tok kesish, daraxt o'tqazish, issiqxonalarda pomidor, sabzavotlar yetishtirish qoidalari o'quvchilarda katta qiziqish uyg'otadi.

Bu hol ularni botanika, geometriya, jo'g'rofiya, mehnat fanlariga havas, ularni sevib o'rganishga rag'bat uyg'otadi.

Axir, yuqoridagi fanlardan chuqur bilim va malaka hosil qilmay turib, mazkur ishlarning mohir ustalari bo'lib yetishish mumkinmi? Bolalarga ijtimoiy fanlarga qiziqishni orttirish uchun ularni turli madaniy-ma'rifiy tadbirlarga tortish ahamiyatlidir.

Huddi shuningdek, fizika, ximiya, biologiya, tarix, mehnat, astronomiya, chet tili fanlari ham o'quvchilarda havas uyg'otadigan juda katta hayotiy amaliy imkoniyatlarga egadir. Bilimga bo'lgan qiziqishni shakllantirish va o'stirishda sinflarni, o'quv xonalarini va maktab binosini jihozlash ham katta ahamiyat kasb etadi, o'quvchilarda turli qarashlar, did, dunyoqarashni shakllantiradi, estetik zavq uyg'otadi, tegishli ma'lum sohalarga havas uyg'otadi.

Bugungi kunda turli fanlar bo'yicha qiziqarli adabiyotlar nashr qilinmoqda: "Mashhur kishilar hayotidan", "Qiziqarli matematika", "Qiziqarli botanika", "Qiziqarli jo'g'rofiya", "O'simliklar hayoti", "Bizni o'rab turgan olam", "Tariximizga bir nazar" va hokazo ilmiy-ommabop

turkumdagi bu kitoblar o'quvchilar qo'liga berilsa, ular hayotida albatta burilish yasashi turgan gap. Kitobdan ham yaqinroq do'st, undan ham qudratliroq tarbiya vositasi bormi o'zi?

O'quv jarayonida fanlar bo'yicha o'zaro bog'lanishga katta e'tibor berish kerak. Bundan o'qituvchiyu o'quvchi ham yutadi. Bunga bir necha misollar keltirish mumkin. Fizika darsida masalalar yechish asnosida matematika formulalaridan foydalaniladi. Matematika darslarida fizik kattaliklar va o'lchov birliklari qo'llaniladi. Bulardan tashqari ikkala fan birgalikda o'rganadigan mavzular bo'ladiki, ularda ikkala fan o'qituvchisi ham bir darsda o'z sohalari bo'yicha tushuncha bersalar nur ustiga nur bo'ladi.

Adabiyot-tarix, mehnat-botanika, tarix-jo'g'rofiya juftliklari faoliyatida ham bunday imkoniyatlar cheksizdir. Bolaning muayyan bir fanga qiziqishiga suyanib turib, unda boshqa fanlarga ham ongli ravishda yondashish va fan asoslarini o'rganishga havas uyg'otish mumkin bo'ladi.

O'quvchilarni bilish faolligini takomillashtirish uchun to'garak, fakultativ mashg'ulotlari jarayonida kengroq foydalanish lozim. Sinf rahbari o'z o'quvchilarining qiziqishi, moyilligi, uy sharoiti haqida ma'lumotlar bilan fan o'qituvchilarini tanishtiradi, bolaga qanday munosabatda bo'lish kerakligi haqida maslahatlar beradi. Hatto, shunday ham bo'ladiki, biror fandan o'zlashtirmayotgan o'quvchi bilan sinf rahbarining o'zi bevosita ish olib boradi.

“Ikkalamiz bu topshiriqni bajarmasdan qo'ymaymiz”, deb dalda beradi shogirdiga.

Kerak bo'lganda, a'lochi o'quvchilarni yoki ushbu fan o'qituvchisini ham ko'makka chaqiradi. Bundan o'quvchini ko'ngli tog'dek ko'tariladi, yolg'iz emas ekanligini tushunadi, topshiriqni o'zlashtirishga harakat, havas uyg'onadi.

Bolalarda o'quv mehnatiga javobgarlik va mas'ullik hissini tarbiyalash juda muhimdir. Mas'ullikni sezmagan o'quvchi pala-partish o'qiydi. Mas'ullik kishini sergak torttiradi, o'quv faoliyatiga alohida javobgarlik hissi bilan qarashga undaydi

Ma'lumki, ongli intizom va mas'uliyat hissini sezish maktabda olib boriladigan tarbiyaviy ishlar tizimining samarasi hisoblanadi.

Bolalarning intizomli bo'lishida sinf rahbarining xizmati katta. U darsda va darsdan tashqari vaqtlarda turli tarbiyaviy usullardan foydalanib,

bolalarda intizomni tarbiyalab boradi, sinfda aniq rejim va ichki tartib o'rnatishga kirishadi; jihozlash, tozalik va tartibni joriy etib boradi.

Bu ishlarni sinf rahbari bir o'zi emas, balki o'qituvchilar, sinf jamoasi, faollari va ota-onalar bilan hamkorlikda amalga oshiradi.

Sinfda intizomni saqlash va joriy qilish faqat sinf rahbarining ishi deb tushunuvchilar ham uchrab turadi. Bu mutlaqo noto'g'ri fikr. Intizom uchun butun sinf, pedagogik jamoa mas'uldir. Intizomni tarbiyalash juda qiyin va murakkab tarbiyaviy jarayondir. Shunisi ham borki, ko'p vaqt qilingan mehnatni bir paytni o'zidayoq yo'qqa chiqarish mumkin. Masalan, sinf rahbari va ayrim fan o'qituvchilari darslarida bolalar jim, intizomli o'tirishadi, darslarni berilib tinglashadi, o'quv yumushlari bilan band bo'lishadi; ba'zi o'qituvchilarning darslarida buning aksi: bolalar qiy-chuv qilishadi, bir-biriga qog'oz otishadi, partaning ostiga kirib yashirinishadi, natijada o'qituvchi tajanglashadi, o'quvchilar bilan ixtilofga boradi. Bunday ayanchli manzara har bir maktab hayotida uchrab turishi tabiiy.

Nega shunday bo'ladi? Bu holatda o'sha fan o'qituvchisining o'zi aybdordir. Negaki u dastlabki mashg'ulotlaridayoq o'z "siri"ni bolalarga oldirib qo'ygan. Ko'ngilchan, so'zlari, harakatlari ta'sirsiz, bo'shang, muloyim, bolalarni o'ziga jalb qilolmaydi, tashkilotchilik qobiliyatiga ega emas.

Xo'sh natija nima bo'ladi? O'qituvchi o'z kayfiyatini buzadi, jismonan charchaydi, o'quvchilarni uradi, dars maqsadiga erishish u yoqda tursin, darsni to'liq o'tolmaydi, bundan ham yomoni o'quvchilar intizomini buzadi, sinfda tarqoqlikni, boshboshdoqlikni vujudga keltiradi. Mana, sizga birgina bo'shang o'qituvchining keltirgan ziyoni.

O'quvchilarda intizomni tarbiyalamasdan turib, ularni maktabga, atrof-muhitga, kishilarga, darslarga to'g'ri munosabatda bo'lishga, uy vazifalarini bajarishga, saranjomlikka o'rgatish qiyin. Ongli intizomni tarbiyalash – maktabning asosiy vazifasi hisoblanadi.

Sinf rahbarlari huddi shunday holatlarga o'z e'tiborlarini qaratishyaari lozim. Butun sinf o'qituvchilari oldiga yagona pedagogik talablarni, qattiqqo'llikni, sinfda intizomni saqlash, o'quvchilarga bo'lgan talabchanlikni oshirishni alohida vazifa qilib qo'yish lozim.

Sharqning faylasuf shoiri Shayx Sa'diy:

**Agarda muallim bo'lsa beozor,
Bolalar sinfni qilishar bozor,**

deb bejiz aytmagan.

Yana shuni ham aytish kerakki, intizom deganda bolalarning partada qimirlamay o'tirishini emas, balki ongli intizomni tushunish kerak. Ko'pgina o'qituvchilar o'zicha intizom o'rnatmoqchi bo'ladilar. Sinfga qosh-qovog'idan qor yog'dirib kiradilar, dag'-dag'a qilib bolalarni siquvga oladilar, gah desa qo'lga qo'nadigan qilmoqchi bo'ladilar. Bu bilan mutlaqo kelishib bo'lmaydi. Zo'ravonlik asosiga qurilgan tartib yaxshilikka olib bormaydi. Bu murg'aqk qalblarga adovat urug'ini sochadi, ularni sovuqqon, qo'rqoq, jur'asiz, yolg'onchi, ozurda qilib qo'yadi.

Darslardagi tartib-intizomni saqlashning eng yaxshi usuli o'quvchilar ishonchini qozonishdir. Darsni qizg'in, ijodiy, ko'rgazmali qurollar yordamida, ular havasini va hayratini uyg'otish, lol qoldirish, dars o'tilgach birorta ham o'quvchini "beish" qoldirmaslik - har biriga o'ziga xos amaliy topshiriqlar berish ayni muddaodir.

Intizomli bo'lish nafaqat maktabda, balki o'quvchining kelgusi hayotida ham asqotishi turgan gap. Chunki, inson hayotining chigal va murakkab so'qmoqlarida ham tartib-intizom muhim ahamiyatga ega.

Sinf rahbarining tarbiyaviy faoliyati samaradorligini oshirish usullari

Sinf rahbarining o'quvchilarga ko'rsatadigan tarbiyaviy ta'sir kuchi ko'p jihatdan uning ma'naviy qiyofasi o'quvchilar ongi va xulq-atvorning shakllanishida muhim ahamiyat kasb etadi. Maktab hayotida, talim -tarbiya jarayonini boshqarishda sinf rahbarining o'ziga xos o'rini bor. U maktabda juda muhim va mas'uliyatli vazifani bajaradi. Sinf rahbari faoliyatining aksariyat qismi tarbiyaviy jarayon bilan bog'liqdir.

Sinf rahbari deganda - o'quvchilarni bir xil saviyada, bir xil yoshda, bilmi jihatidan ham teng bo'lgan jamoani boshqarib turuvchi pedagog (sinf rahbari) tushuniladi.

Sinf rahbarining asosiy maqsadi, o'quvchilarni to'g'ri tarbiyalash jarayonida o'quvchi va sinf rahbari bilan bir-birini tushuna olish va sinf rahbari tomonidan o'quvchilarga e'tiborliroq bo'lishdir. Boshlang'ich sinf maktab ta'limining dastlabki bosqichi bo'lib, unda bolalar o'qituvchi rahbarligida birinchi qadam qo'yadilar. O'quv faoliyatida bilim, ko'nikma va malakalarni egallaydilar. O'qituvchi sinf bilan yolg'iz ishlaydi va ko'pincha tarbiyachi sifatida ish yuritadi.

O'qituvchilik faoliyati bolalarga munosabatda, katta mehribonligi bilan g'amho'rliги bilan xarakterlanadi. Bular esa katta talabchanlik bilan olib boriladi. O'quvchilar bilan olib boriladiga o'zaro munosabatlarni to'g'ri yo'lga qo'yish hamda o'quvchilarning o'sishi va rivojlanishiga qarab ularni tarbiyalash sinf rahbari uchun muhim ahamiyatga ega. Bunda o'qituvchi o'quvchilarga pedagogik talablar berishga erishadi, ota-onalar, kuni uzaytirilgan guruh tarbiyachilari jamoatchilik bilan doimo aloqa bog'lab turadi. Sinf jamosini tashkil etishda sinf rahbarining o'rnini katta hisoblanadi.

Sinf rahbari sinf jamoasini jipslashtirishda ota-onalar va jamoatchilik bilan ham korlikni yo'lga qo'yadi. Hamkorlik shakllaridan biri sinf ota-onalar majlisi o'tkazishdir. Sinf majlisi o'tkazish uchun, avvalo, jamoani jipslashtirish zarur. Sinf rahbari majlisda ko'plab bolalar tarbiyasiga oid masalalarni ko'radi. Sinf majlisida 3-4 ta masalalar ko'rib, muammoli tomonlar tahlil qilinadi va o'z yechimini topishi kerak bo'ladi.

Sinf rahbari majlis o'tkazish davomida yaxshi o'qiydigan bolalarni sinfda, yangi jamoa ichida rag'batlantirishi kerak. Bunda bolalar bir-biriga do'stona munosabatda bo'lishadi. Shuning uchun ular bir-biriga intilib, yaxshi o'qishga harakat qiladi. Yomon o'qiydigan bolalar yaxshi o'qiydigan bolalarga intilib ular ham yaxshi o'qishga kirishadi. Bundan tashqari sinf rahbari o'quvchilarning bilim darajasini oshirish uchun o'z sinfida kutubxona tashkil qilishi mumkin.

Bu kutubxonadagi kitoblarni o'quvchilar sinfdan tashqari o'qish vaqtida yoki darsdan so'ng bo'sh qolgan paytlarida, o'qib o'zlariga foydali tomonlarini olishi mumkin.

Sinf rahbari har doim o'quvchilardan xabardor bo'lib turishi kerak. Masalan, bir o'quvchining o'zlashtirishi yomon bo'lsa, uni yaxshilash uchun o'qituvchi birinchi o'rinda ota-onasi bilan uchrashib, surishtirishi lozim. Nimaga yaxshi o'qimaydi, nima uchun darslarni o'z vaqtida qilmaydi, shular haqida ota-onasi bilan suhbat olib borishi kerak. Agar bolaning oilasida hamma sharoit bo'lib bola o'zi yaxshi o'qishni xohlasada, o'zi o'ylagan natijaga erisha olmayotgan bo'lsa, o'qituvchi bolani yaxshi o'qiydigan o'rtog'ining yoniga o'tkazib qo'yish kerak.

Bundan tashqari shunga o'xshagan o'zlashtiruvchi o'quvchilarni yig'ib, har xil fanlardan masalan, matematika, ona tili, o'qish va boshqalardan qo'shimcha darslarni tashkil etib, bolalarni o'qishga bo'lgan

talablari, qiziqishini yanada oshirishga o'qituvchi harakat qilishi kerak. O'qituvchi o'quvchilarning ota-onalari bilan faol ishlashi zarur. Negaki, maktabda sinfda bo'layotgan ishlardan ota-onalar ham xabar topib, qiynalgan vaqtida hamroh bo'lishi lozim. Buning uchun ota-onalar bilan o'qituvchining o'rtasida bog'lab turuvchi aloqa daftarchasini tutishi va uni doim qoldirmasdan yuritib turishi darkor.

Sinf rahbari quyidagi vazifalarni bajaradi:

1. O'ziga yuklatilgan sinfdagi tarbiyaviy ishlarni amalga oshiradi. Bu vazifani bajarayotganda u yolg'iz emas, shu sinfda dars berayotgan turli fan o'qituvchilari bilan hamkorlikda va ularga suyangan holda o'quvchilarda milliy dunyoqarash asoslarini shakllantiradi, axloqiy tarbiyasini rivojlantiradi. O'quvchilarning darsdan tashqari tadbirlarini tashkil etadi va sinf jamoasini mustahkamlaydi.

2. O'quvchilarning bilimga bo'lgan qiziqish va qobiliyatini hisobga olgan holda kasbga yo'naltirish va hayotiy maqsadlarini shakllantirish sinf rahbarining alohida vazifasidir. Ayni paytda har bir o'quvchining sog'ligini mustahkamlashga ham e'tabor beradi.

3. Sinf rahbarining diqqat markazida o'quvchilarning yuqori darajada o'zlashtirishini ta'minlash masalasi turadi. Buning uchun u har bir o'quvchining kundalik o'zlash tirishidan voqif bo'lib turadi. O'rqada qolayotganlarga o'z vaqtida, kechiktirmay yordam uyishtiradi.

4. Sinfdagi o'quvchilarning o'z-o'zini boshqarish ishlarini yo'naltiradi, ular ishtirokida sinf jamoasining ijtimoiy foydali ishlardagi ishtirokini ta'min etadi, maktab miqyosida uyishtirilayotgan muhim tadbirlarda o'z sinfining faol qatnashishini ta'minlaydi.

5. Sinf o'quvchilarining ota-onalari, o'quv kuni uzaytirilgan guruhlarining tarbiyachilari, korxona va muassasalardagi, turar joylardagi otaliqqa oluvchilar bilan yaqin aloqa o'rnatadi.

6. Sinf rahbari shu sinfda dars berayotgan barcha fan o'qituvchilari o'rtasida o'quvchilarga nisbatan yagona talablar o'rnatishga erishadi, ota-onalarga pedagogik bilimlar tarqatib, oila bilan maktab o'rtasidagi aloqani mustahkamlaydi.

7. Sinf rahbari o'z sinfidagi turli hujjatlarni: sinf jurnali, o'quvchining kundaliklari, tabellar, shaxsiy ma'lumotlari, turli xil reja va hisobotlarni yuritadi.

Ko`rinib turibdiki, vazifa keng va murakkab, ularni muvaffaqiyatli hal qilish sinf rahbarining shaxsiy sifatlariga ham bog`liqdir. Tarbiyaviy ishlarning sifat va samaradorligi, avvalo tarbiyachining g`oyaviy ichonchiga va e`tiqod darajasiga bog`liq. Buning uchun sinf rahbari fan yangiliklarini muntazam o`zlashtirib borishi bilan o`zining bilimini oshiradi. Sinf rahbarining axloqiy obro`si g`oyat darajada yuqori bo`lishi ham bu o`rinda muhimdir. Sinf rahbari ana shundagina tarbiyaviy ta`sir ko`rsatish imkoniyatiga ega bo`ladi. Tarbiyachining shaxsiy fazilatlari, ma`naviy qiyofasi o`quvchilar ongining va xulqining shakllanishiga katta ta`sir ko`rsatadi. Chunki, tarbiyachi qobiliyati juda ko`p sifatlarni: chuqur bilim, keng fikrlilik, ishga jon dildan ko`ngil qo`yish, bolalarga bo`lgan cheksiz muhabbat, muomala nazokatligi, oqil va adolatlilik namunasi, sipolik va vazminlik kabi fazilatlarning bo`lishi taqozo qilinadi.

Sinf rahbarining ma`naviy-ma`rifiy ishlari

Sinf tarbiyaviy soatlari maktab sharoitida tarbiyaviy ishlarni tashkil etishning asosiy shakllaridandir. Sinf tarbiyaviy soatlari quyidagi: ma`rifiy, baholovchi, yo`naltiruvchi singari uch asosiy tarkibiy qismlardan iborat bo`ladi. Ma`rifiy tarkibiy qismda: o`quv dasturlaridan tashqari, o`quvchilarning etik, estetik, ruhiy tushunchalarni, fantexnika, xalq xo`jaligi, dunyo voqealarini boyitib, kengaytirib borishdan iborat ishlar amalga oshiriladi.

Baholovchi tarkibiy qismda: o`quvchilarda atrof-muhitga muayyan munosabatda bo`lish, undagi moddiy va ma`naviy boyliklarimizning bahosi, ahamiyati va qadr-qimmatini, mehnat kishilari va Vatanimiz himoyachilarining shon-shuhrati, ona Vatanimizning, ulug` xalqimizning shuhrati haqidagi tegishli tushunchalarni hosil qilish va mustahkam qaror toptirishdan iborat sifatlar ro`yobga chiqariladi.

Yo`naltiruvchi tarkibiy qismda: o`quvchilarning mavjud hayot haqidagi bilim va tushunchalari to`g`ri, maqsadga muvofiq yo`naltirilib, teranlashtirilib, ularning hayotiy tajribasi, axloqi, bo`lg`usi turmush yo`lini to`g`ri tanlashdek hayotiy faoliyatlari, unda tutgan mavqelari faollashtirilib, boshqarilib boriladi. O`qituvchi-tarbiyachi tarbiyaviy soatning mavzuini belgilab, unga tegishli material to`playotganda o`quvchilarning yosh va o`ziga xos xususiyatlarini, sinfning rivojlanganlik va tarbiyalanganlik darajasini, mahalliy shart-sharoitni albatta e`tiborga olishi kerak. Maktab

sharoitida tarbiyaviy ishlarni tashkil etishning asosiy shakllaridan biri sinf tarbiyaviy soatlari bo`lib uni tashkil etish pedagogning quyidagi yo`nalishlar asosida olib boriladigan ishlaridan iborat:

- a) sinf tarbiyaviy soatlarning mazmunini aniqlash;
- b) tashkiliy jihozlash ishlari;
- v) sinf tarbiyaviy soatlari turkumini rejalashtirish.

Boshlang'ich sinf tarbiyaviy soatlari uchun namunaviy mavzular ro`yxati.

1-sinf

Mustaqil Vatan.
Jonajon maktabim.
Yaxshi bola.
Oilamiz o`zi bir dunyo.
Chin so`zim.
Mening do`stlarim kimlar.
Mehnat - mehnatning tagi rohat.
Men kim bo`lsam ekan?
Bir burda non qadri.
Oq paxta oppoq paxta.
Biz tabiatni sevamiz.
Fasllar nima deydi?
Meniki va bizniki.
Maktab mulki - mening mulkim.
Quyosh, havo - tanga davo.
Sog` yuray desang, ozoda bo`l.
Inson nima uchun o`qiydi.
Bobolar merosi bebaho boylik.
Ona ulug` zot.
Otam bilan faxrlanaman.
Oilada yoshi kattalarga qanday muomalada bo`lish kerak.
Kattaga hurmatda kichikka izzatda bo`l.
Boshingga qilich kelsa-da, rost so`zla. Uvol degani nima?

2-sinf

Bizning oila.

Ota-ona bolaning baxt chirog'i.
Inson odobi bilan.
Biz kimlardan o`rnak olamiz.
Rostgo`y bola.
O`zbekiston Respublikasining gerbi, madhiyasi va bayrog'i.
Xalol va harom .
Odobli bola elga manzur.
Bolalar huquqlari.
O`quvchining burch va vazifalari.
A.Temur o`gitlaridan namunalar.
Qushlarni avaylab asrash burchimiz.
A.Navoiy Vatan va vatanparvarlik haqida!
Dasturxon atrofida o`zingizni qanday tutasiz.
Vatanparvarlik - muqaddas burch.
Salomlashish odobi.
Non - bebaho boylik.
Jonajon maktabim - mening.
Egri va to`g`ri.
Onajonim siz mening.
Qanday o`quvchini yaxshi bola deyishadi?
Qomusimiz - baxtimiz.
Kimlar bilan do`st bo`lish mumkin?
Mehr-muruvvatli bo`laylik.
Ichimlik suvini tejash - burchimiz.

3-sinf

O`zbekiston mustaqil Vatan.
Olim bo`lsang olam seniki.
Sening kundalik faoliyating.
Kitob-oftob.
“Alifbeni o`rgatgan, to`g`ri yo`lni ko`rsatgan ...”
Ko`hna obidalar - tarix guvohi.
Assalomu alaykum!
Ovqatlanish odobi.
Farzandlik burchi
O`zbek tilim - o`z ona tilim .

Shifokorga mehrim.
Bugungi niyat - ertangi haqiqat.
Dasturxon ustida suhbat.
Inson o`z bilimi bilan samoga yo`l oladi.
Savob nima?
Do`stlik va o`rtoqlik.
Kasal ko`rish va yoshi katta kishilarni ziyorat qilish odobi.
Pardoz - andoz o`quvchiga xosmi?
Bobur - dilbar shaxs.
Besh bahoning sirlari.
Donolar bisotidan: odobnoma durdonalari.
Oilada tejamkorlik.
Hunarli odam xor bo`lmas.

4-sinf

Buyuk va muqaddassan mustaqil Vatan.
Forobiy bobomiz deydilar.
Sog` tanda - sog`lom aql
Jamoat joylardagi odob mezonlari.
Vatan muhabbati
Qayerda qanday salom lashish kerak.
Ilm olish va hunar o`rganish haqida.
Tabiatni asrab-avaylash - burchimiz.
Non - aziz ne`mat.
Ona yurtim - oltin beshik.
O`z irodangizni tarbiyalay olasizmi.
Ota - oila tayanchi, ona - oila quvonchi.
Xushmuomala va muloyim so`zli bo`lish - eng yaxshi fazilat.
O`zingiz yashab turgan mahalla tarixini bilasizmi?
So`zlashish va nutq madaniyati.
Birni kessang, o`nni ek.
Sinf va maktab shuhrati uchun kurash har birimizning burchimiz.
Donolar deydilar.
Hayotning asosi - mehnat.
Go`zallik olamida.
Yaxshi tarbiya - inson ziynati.

Namunali oila.
Ilm kaliti - kitob.

Sinf rahbarining maktabdagi tarbiyaviy ishlar tizimidagi faoliyati va burchi

Umumta'lim maktablarida tarbiya jarayonini oqilona boshqarish asosiy vazifalardan hisoblanadi. Bunda sinf rahbari muhim o'rin tutadi, va uning tarbiyaviy ishlardagi faoliyati O'zbekiston Respublikasi "Ta'lim to'g'risida"gi Qonuni, Xalq ta'limi vazirligi tamonidan tasdiqlangan "Ichki tartib to'g'risidagi Nizom" kabi bir qator ta'limga oid meyoriy-huquqiy hujjatlar bilan tartibga solinadi.

Sinf rahbarining asosiy funksiyasi o'ziga biriktirilgan sinfda barcha tarbiyaviy ishlarni tashkil qilish, yo'naltirish va muvofiqlashtirib borishdan iborat. Sinf rahbari o'z faoliyatida o'z sinfini va alohida-alohida har qaysi o'quvchini o'rganishdan boshlaydi. Ma'naviyati boy bo'lgan sinf rahbari o'quvchilar bilan alohida-alohida ishlashni amalga oshirishi, o'quvchilarga o'z ta'siri, metodlarini mohirlik bilan qo'llashi kerak. Sinf rahbari ko'rgazmali qurollardan samarali foydalanish, o'quvchilarning darsdan bo'sh vaqtlaridan foydalanish va bolalar ijodiy qobiliyatini o'stirishda, ularni har tomonlama kamol toptirishda yordam beradi.

O'quvchilar jamoasini shakllantirish usullari

Sinf maktab jamoasining ajralmas bir kichik bo'lagidir. Sinf faqat o'quv faoliyati birligi bo'libgina qolmasdan, balki o'quvchilarga tarbiya berishni tashkil etishning muhim jamoa shakli hamdir. Sinf rahbari ishida o'quvchilar jamoasini tashkil etish asosiy vazifa hisoblanadi. Chunki jamoada shaxsni tarbiyalash tarbiyaning yetakchi maqsadidir. Jamoada shaxsni tarbiyalashning umumiy asoslari quyidagilardan iborat: talablar qo'yish, faollarni aniqlash, o'quv mehnat, ijtimoiy-siyosiy va ommaviy madaniy faoliyatdagi istiqbollarni tashkil etish, sog'lom jamoatchilik fikrini shakllantirish, ijobiy an'analarini yaratish va ko'paytirish.

O'quvchilarning jamoa turmush me'yorlari va qoidalarining intizomini buzilishiga munosabatlarini kuzatib jamoaning tashkiliy tuzilishi ta'sirchanligiga ishonch hosil qilish mumkin. Jamoa rivojlanishining dastlabki bosqichlarida bolalar tarqoq bo'lib, ularda yakdil fikr va sinf rahbari tayanishi mumkin bo'lgan ta'sirchan faollar bo'lmaydi. Shuning

uchun jamoada salbiy hodisalar ochiq muhokama qilinmaydi va mustaqil jamoa qarori qabul qilinmaydi.

Agar jamoa rivojlanishning ikkinchi bosqichida bo'lsa, nomigagina emas, balki harakatlarini qo'llab-quvvatlaydigan haqiqiy harakat qiluvchi faollar bo'lsa, uning ayrim o'quvchilar va jamoa oldiga muayyan talablar qo'yishini kuzatish mumkin. Jamoaning rivojlanish darajasidan dalolat beradigan muhim belgilardan biri - o'q uvchilarning birgalikdagi faoliyatga kirishishidir. Sinf o'quvchilari ko'p bo'lgan sharoitda har bir bolaga yakka tartibda yondashish, har bir bola qalbiga to'g'ri yo'l topish qiyin. Agar o'quvchilar jamoasi qo'llab-quvvatlasa, har holda bunday yo'lni topish mumkin.

Jamoada shaxsni tarbiyalashda yakka tartibdagi yondashuvning mohiyati alohida o'quvchini jamoa faoliyatiga jalb etishdan, jamoani esa mazkur o'quvchi bilan qiziqtirib qo'y ishdan iboratdir.

Har qanday jamoada tarbiyasi qiyin bolalar bo'ladi, lekin ajratib qo'yilgan bolalar bo'lmaydi. O'quvchilarning xulq-atvori, o'quvchini muntazam o'rganishni o'z oldiga maqsad qilib qo'ymasa, uning uchun sezilmagan tarzda o'zgarishi mumkin. Bunday o'rganish yakka tartibda ishni tashkil etishning hal qiluvchi sharti hisoblanadi. Jamoani shakllantirish yuzasidan olib boriladigan ish albatta ayrim o'quvchilarning rivojlanishiga ta'sir etadi va shuning uchun ham bu jarayon maqsadga qaratilgan va boshqariladigan bo'lishi kerak. Sinf rahbari o'quvchilarni yakka tartibda va jamoa bilan tarbiyalashda ota-onalar bilan o'zaro hamkorlikda bo'ladi.

Sinf rahbari ishining o'ziga xos xususiyati shundan iboratki, u oddiy bolalar jamoasini emas, balki o'quvchilar jamoasini tashkil etadi. O'quvchilarning asosiy vazifasi o'qishdan iborat. Shuning uchun sinf rahbari dastavval bolalarning o'qishga qanday munosabatda ekanliklarini, o'zlarini darsda qanday tutishlarini, uy vazifasini sidqidildan bajarishlarini yoki bajarmasliklarini aniqlaydi va nihoyat, eng muhimi ularning o'qishdagi rejalari ijtimoiy mohiyatga molik yoki molik emasligi hisoblanadi.

O'quvchilar o'rtasida salbiy holatlar ro'y bermasligi uchun jamoaning rivojlanish usulini aniqlab olishimiz kerak. Buning uchun eng ishonchli usuli - o'quvchilarni ular bilan darsda, darsdan tashqarida o'zaro faol hamkorlik qilish jarayonida kuzatishdan iboratdir. Buning uchun maxsus diagnostik usullar, masalan, anketa tarqatish, pedagogik vaziyatlarni vujudga keltirish kabi usullardan foydalish mumkin.

Lekin bu usullarni guruhga juda ehtiyotkorlik bilan, katta pedagogik odob bilan qo'llash lozim. O'quvchilarni o'rganishning har bir usuli ayni vaqtda tarbiya usuli ham ekanligi o'qituvchilar uchun qonun bo'lishi kerak. Jamoada shaxsni yakka tartibda tarbiyalashda maktab o'quvchisini o'z-o'zini tarbiyalashga jalb etish, uni tegishli malaka va ko'nikmalar bilan qurollantirishdan iboratdir.

Tarbiyaviy ta'sir ko'rsatishga bo'ysunmaydigan, tarbiyasi qiyin bolalar bu, albatta, yomon o'zlashtiruvchilar emas. Sinf rahbari o'quvchilar yomon xulq-atvorining, past o'zlashtirishining sabablarini puxta o'rganadi. Bunda o'quvchining sinfdoshlari bilan munosabatlari, bu munosabatlarining ma'naviy asoslari eng muhim masalalardan biri hisoblanadi. Jamoa munosabatlari - dastavval muayyan maqsadlarga asoslangan va ijtimoiy ahamiyatga ega bo'lgan maqsadlar yo'naltirib turadigan o'zaro mas'uliyatli munosabatlardir.

Sinf rahbaridan madaniyat darajasining kengligi, pedagogik odob talablariga rioya qilish, unga nisbatan talabchanlikni unutmazlik, tashkilotchilik malakalariga ega bo'lish, o'z malakasini oshirib borish bilan birga ishga ijodiy yondashish talab etiladi.

Sinf rahbari pedagoglar, ota-onalar o'quvchilarni o'zaro bog'lovchi shaxs sifatida barcha tomonlarining nuqtai nazarini hisobga olishi, harakatlarni bir markazga birlashtirishi, o'zaro aloqalarining to'g'ri bo'lishiga ta'sir o'tkazishi va ayni vaqtda o'z ining o'rnini aniq ta'minlay olishi kerak.

Mana shu fazilatlar sinf rahbarining tarbiyaviy ishlar samarasini oshirishga va uning muvaffaqiyatini ta'minlashga garov bo'ladi. Sinf rahbari o'quvchilarga puxta bilim berishga, ularning fikrlash qobiliyatini faollashtirishga hamisha g'amxo'rlik qilib boradi.

Maktab jamoasi tarkibida eng barqaror bo'g'in - bu muayyan sinflar negizida shakllangan jamoalar sanaladi. Sinf jamoasi tarkibida o'quvchilar tomonidan amalga oshiriluvchi asosiy faoliyat o'qish hisoblanadi. Aynan sinf jamoasida shaxslararo aloqa va munosabatlar tarkib topadi. Shuningdek, sinflar jamoalari negizida maktab jamoasi shakllanadi. Maktab jamoasi ikki muhim bo'g'in - o'qituvchilar jamoasi hamda o'quvchilar jamoasi asosida tarkib topadi. O'quv yurtlari jamoasi tarkibida o'quvchilar jamoasi asosiy qismni tashkil etadi.

O`quvchilar jamoasi - bu ijtimoiy ahvoli, shuningdek, saylov organlari oldidagi umumiy javobgarlik, barcha a`zolarining huquq va burchlari tengligi asosidagi o`zaro birlikka ega o`quvchilar guruhidir. Shaxsni shakllantirishda jamoaning yetakchi rol o`ynashi to`g`risidagi fikrlar pedagogika fanining ilk rivojlanish davrlaridayoq bildirilgan. Jamoada uning a`zolari o`rtasidagi munosabatning alohida shakli yuzaga keladi, bu esa shaxsning jamoa bilan birgalikda rivojlanishini ta`minlaydi.

Lekin har qanday guruhni ham jamoa deb hisoblab bo`lmaydi. Jamoa bir qator belgilarga egadirki, mazkur belgilar jamoani kishilarning yetarli darajada uyushgan har qanday guruhidan ajratib turadi. Jamoani tashkil etish metodikasi oxirgi kunda ancha to`liq va mukammal ishlab chiqilgan. Bu metodikaning umumiy asoslari pedagogika kursida bayon etilgan jamoa va jamoada shaxsni tarbiyalash nazariyasiga tayanadi. Jamoaning rivojlanish darajasini aniqlashda o`quvchilarning faqat sinfdan tashqari faoliyatida namoyon bo`ladigan munosabatlarini tahlil etish bilangina cheklanib bo`lmaydi.

Sinf faollarini aniqlash va tarbiyalash usullari

Har bir ishning o`ziga xos, ma`lum qonun-qoidalari bo`lganidek, bola tarbiyasining ham o`ziga xos bir qator muhim qonun-qoidalari bor, ularga amal qilish tarbiyaviy ishlarning samarali bo`lishini ta`minlaydi, ya`ni:

- tarbiyaning bir maqsadga qaratilganligi;
- tarbiyaning hayot, mehnat bilan, O`zbekistonimizning mustaqilligi, gullab-yashnashi yo`lida qilinayotgan ishlar bilan bog`lanishi;
- o`quvchini jamoada, jamoa orqali tarbiyalash;
- tarbiyada bola shaxsini hurmat qilish va unga talabchanlik;
- tarbiyaviy ishlarning izchilligi, muntazamligi va birligi;
- tarbiyada o`quvchilarning yoshi va o`ziga xos xususiyatlarini hisobga olish.

Tarbiya jarayonining mohiyati quyidagilardan iborat:

1. Tarbiyaning bir maqsadga qaratilganligi. Tarbiya maqsadini belgilashda jamiyat talablari, davr nafasi, milliy xususiyatlar asos qilib olinadi. Tarbiyaning maqsadi - har tomonlama kamol topgan, mukammal inson shaxsini tarbiyalashdir. O`qituvchilar jamoasi ana shu maqsadlardan kelib chiqib, tarbiyaviy ishlarning vazifalarini belgilaydi, uning mazmunini

aniqlaydi hamda maktabda ish sharoitlarini hisobga olgan holda o'quvchilarni tarbiyalashning shakl va uslublarini tanlaydi.

2. Tarbiyaning hayot bilan bog'liqligi qoidasi tarbiyaviy ishlarning mazmun va mohiyatini, tashkil etilishini doimo yangilab turishni talab etadi. Tarbiyachilar bolalar tarbiyasini hayot bilan bog'lar ekanlar, ularga o'zlarida iymon-e'tiqodni tarbiyalash imkonini beradilar.

Tarbiyaviy ishlar shunday tashkil qilinganda yoshlar jamiyat hayotida faol ishtirok etadilar, bu esa o'quvchi shaxsining tarkib topishiga yordam beradi. Ilg'or o'qituvchilar tajribasining ko'rsatishicha, o'quvchilar ahil jamoa bo'lib uyushgandagina ularga jamoatchilik ruhini singdirib borish lozim.

Sinf rahbari ishida o'quvchilar jamoasini shakllantirish asosiy vazifa hisoblanadi, chunki jamoada shaxsni tarbiyalash tarbiyaning yetakchi tamoyillari hisoblanadi.

Uning umumiy asoslari quyidagilardan iborat:

1. Talablar qo'yish;
2. Faollarni tarbiyalash;
3. O'quv-mehnat, ijtimoiy-siyosiy va ommaviy-madaniy faoliyatdagi istiqbollarni tashkil etish;
4. Sog'lom jamoatchilik fikrini shakllantirish;
5. Ijobiy an'analarni yaratish va ko'paytirish.

Jamoa ishini tashkil etishda va amalga oshirishda vazifalarni taqsimlash vaqtida mazkur xususiyatlarni hisobga olish ishning samaradorligini oshiradi. Bu hol guruhdagi muomalani jamoaning qiziqishlari sohasiga va jamoaning qiziqishlarini guruhdagi muomala sohasiga olib kiradi. Masalan, jamoa yetarli darajada obro' qozongan, jamoatchilik yo'nalishiga ega bo'lgan guruhga muayyan bir tadbirni tayyorlash va o'tkazishga boshchilik qilishni topshirsa bo'ladi. Qandaydir o'ziga xos qiziqishlari bor guruhga butun jamoa uchun bu qiziqishlarga mos keladigan ishning tashabbuskori va tashkilotchisi bo'lish taklif etiladi va hokazo.

Jamoa faoliyatini tashkil etishda o'quvchilarning shaxslararo real, ya'ni aniq mavjud bo'lgan aloqalarini hisobga olish ikki xil maqsadga: guruh a'zolarini jamoa hayotiga jalb qilish va ular o'rtasidagi muomalaga ta'sir ko'rsatish, bundan tashqari, o'z oldilariga qo'ygan har bir maqsadiga erishish imkonini beradi.

Sinf rahbarining tarbiyaviy ishlar rejasini tuzish metodikasi

Hozirgi davrda maktab va uydagi o'quv-tarbiya ishlarini amalga oshirayotgan pedagogik jamoa oldiga juda katta vazifalar qo'ymoqda. Maktab yosh avlodning dunyoqarashini tarkib toptirish, g'oyaviy, siyosiy jihatdan chiniqtirish, yuksak axloqiy fazilatlarga ega qilish, mehnatiga va ongli kasb tanlashga tayyorlash lozim. Bu vazifalarni hal qilishda sinf rahbari muhim rol o'ynaydi. Chunki, u bir sinf sharoitida tarbiyaviy vazifalarni amalga oshirishga qaratilgan ishlarni tashkil etadi va boshqaradi. Sinf rahbari quyidagi vazifalarni bajaradi:

1. O'ziga yuklatilgan sinfdagi tarbiyaviy ishlarni amalga oshiradi. Bu vazifani bajarayotganda u yolg'iz emas, shu sinfda dars berayotgan turli fan o'qituvchilari bilan hamkorlikda va ularga suyanagan holda o'quvchilarda milliy dunyoqarash asoslarini shakllantiradi, axloqiy tarbiyasini rivojlantiradi. O'quvchilarni darsdan tashqari tadbirlarni tashkil etadi va sinf jamoasini mustahkamlaydi.

2. O'quvchilarning bilimga bo'lgan qiziqishi va qobiliyatini o'stirish har bir o'quvchining individial-psixik xususiyatlarini hisobga olgan holda kasbga yo'naltirish va hayotiy maqsadlarini shakllantirish sinf rahbarining alohida vazifasidir. Ayni paytda har bir o'quvchining sog'lig'ini mustahkamlashga ham e'tibor beradi.

3. Sinf rahbarining diqqat markazida o'quvchilarning yuqori darsda o'zlashtirishini ta'minlash masalasi turadi. Buning uchun u har bir o'quvchining kundalik o'zlashtirishidan voqif bo'lib turadi. Orqada qolayotganlarga o'z vaqtida, kechiktirmay yordam uyushtiradi.

4. Sinfdagi o'quvchilarning o'z-o'zini boshqarish ishlarini yo'naltiradi, ular ishtirokida sinf jamoasining ijtimoiy foydali ishlardagi ishtirokini ta'min etadi, maktab miqiyosida uyushtirilayotgan muhim tadbirlarda o'z sinfning faol qatnashishini ta'minlaydi.

5. Sinf o'quvchilarining ota-onalari, o'quv kuni uzaytirilgan guruhlarining tarbiyachilari, korxonalar va muassasalardagi, turar joylardagi otaliqqa oluvchilar bilan yaqin aloqa o'rnatadi.

6. Sinf rahbari shu sinfda dars berayotgan barcha fan o'qituvchilari o'rtasida o'quvchilarga nisbatan yagona talablar o'rnatilishiga erishadi, ota-onalarga pedagogik bilimlar tarqatib, oila bilan maktab o'rtasidagi aloqani mustahkamlaydi.

7. Sinf rahbari o'z sinfidagi turli hujjatlarini; sinf jurnali, o'quvchilarning kundaliklari, tabellar, shaxsiy ma'lumotlari, turli xil reja va hisobotlarni yuritadi.

Tarbiyaviy ishlarning sifat va samaradorligi, avvalo tarbiyachining g'oyaviy ishonchiga va siyosiyligining darajasiga bog'liq. Buning uchun sinf rahbari fan yangiliklarini muntazam, egallab borishi bilan o'zining bilimini, ongini oshiradi.

Sinf rahbarining axloqiy obro'si g'oyat darajada yuqori bo'lishi ham bu o'rinda muhimdir. Sinf rahbari ana shundagina tarbiyaviy ta'sir ko'rsatishga ega bo'ladi. Tarbiyachining shaxsiy fazilatlari, ma'naviy qiyofasi o'quvchilar ongining va xulqining shakllanishiga katta ta'sir ko'rsatadi. Sinf rahbari uchun malaka va ko'nikmalarga ega bo'lishni o'zi yetarli emas. U o'z tarbiyaviy faoliyatida yuksak darajadagi insonparvarlik fazilatlari, o'z ishiga sadoqati, intizomi, odamiyligi, axloqiy sifatlari bilan ham ta'sir o'tkazadi.

Chunki, tarbiyachilik qobilyati juda ko'p sifatlarni: chuqur bilim, keng fikrlilik, ishga jon dildan ko'ngil qo'yish, bolalarga bo'lgan cheksiz, muhabbat muomala nazokatlik, qalb yoshligi, serzavq temperament, oqil va adolatlik namunasi, alohida nazokat sipolik va vazminlik kabi fazilatlarning bo'lishini taqozo qiladi. Sinf rahbarlaridan madaniyat darajasining kengligi, pedagogik odob talablariga rioya qilish, har bir bola shaxsini inson sifatida hurmat qilish bilan unga nisbatan talabchanlikni unutmaslik, tashkilotchilik malakalariga ega bo'lish, o'z muomalasini tinimsiz oshirib borish bilan ishga ijodiy yondashish talab qilinadi.

Muhimi shundaki, sinf rahbarining o'zi bolalarni tarbiyalamoqchi bo'lgan g'oyaviy-axloqiy barkamollikka mos bo'lishi kerak. Sinf rahbarining faol jamoatchi sifatida hamisha namuna ko'rsatishi muhim ahamiyatga ega.

Ayni vaqtda u kommunikativ qobilyatga ega bo'lishi, ro'y berayotgan voqea va hodisalarni faqat pedagogik qoidalarga bog'lab baholashgina emas, balki ro'y berishni sababiga qarab hukm ham chiqarishni, ijod qilish qobilyatiga ega bo'lishi kerak. Sinf rahbari maktabdagi eng yetuk pedagog hisoblanib, u bajaradigan mehnatining o'lchovi, chegarasi yo'q.

Uning bilmagan ishi uddasidan chiqa olmaydigan sohasi bo'lmaydi. Shu bilan bir qatorda, u beg'araz, xolis shaxs bo'lib, jamoatchilik asosida ishlaydi. Sinf rahbari pedagoglar, ota onalar va o'quvchilarni o'zaro

bog'lovchi shaxs sifatida barcha tomonlarining nuqtai nazarini hisobga olishi, harakatlarni bir markazga birlashtirish, o'zaro aloqalarning to'g'ri bo'lishiga ta'sir o'tkazish va ayni vaqtda o'zining o'rnini aniq ta'minlay olishi kerak. Mana shu fazilatlar sinf rahbarining tarbiyaviy ishlari samarasini oshirishga va uning muvaffaqiyatini ta'minlashga garov bo'ladi. Sinf rahbari o'quvchilarga puxta bilim berishga, ularni fikrlash qobiliyatini faollashtirishga hamisha g'amxo'rlik qilib boradi.

Ayrim maktablarda yuqori o'zlashtirishga erishishga o'quv, didaktik masala sifatida maktabda ta'lim-tarbiyani to'g'ri yo'lga qo'yishga bog'liq bo'ladi. O'qish jarayonida bolalarda mehnatsevarlik, diqqatni, matonat kabi sifatlarni tarbiyalash bilimni muvaffaqiyatli o'zlashtirishga yordam beradi.

Maktabda olib boriladigan tarbiyaviy ishlar sistemasi to'g'ri va bevosita sinfda o'zlashtirishni ko'tarishga ta'sir etadi. Sinf rahbari o'qituvchilar bilan hamkorlikda bolalarni o'qishga ongli munosabatda bo'lishga o'rgatadi. O'quvchilarning o'qishlarini nazorat qiladi, darslarga kiradi, kuzatadi va o'z sinfidagi o'quvchilar bilan birgalikda sinfda o'quv ishlarining sifatini oshirish chora-tadbirlarini belgilaydi.

Barkamol avlodni tarbiyalash - sinf rahbarining bosh maqsadi

Pedagogik faoliyat yosh avlodni hayotga, mehnatga tayyorlash uchun xalq oldida, davlat oldida javob beradigan, bolalarga ta'lim-tarbiya berishga maxsus tayyorlangan odamlarning mehnat faoliyatidir. Maktab o'qituvchilarining faoliyati inson shaxsini shakllantirishga qaratilgan.

Har bir bola o'z xulq-atvoriga, xarakteriga ega. Bolalarni tarbiyalashda ularning ana shu o'ziga xos xususiyatlarini hisobga olish, o'rganish nihoyatda murakkab. Bunda odamlar o'rtasidagi ijtimoiy munosabatlarni o'zida aks ettiruvchi maxsus usullardan foydalaniladi. Pedagogik faoliyatga tayyorgarlik ko'rayotgan yoshlar uning ana shunday xususiyatlarini bilishlari lozim. O'qituvchilik ixtisosining bu xususiyatlari uning professiogrammasida ifodalanadi.

Professiogramma quyidagilarni o'z ichiga oladi:

- 1) o'qituvchi shaxsining xususiyatlari;
- 2) o'qituvchining ruhiy-pedagogik tayyorgarligiga qo'yiladigan talablar;
- 3) maxsus tayyorgarlikning hajmi va mazmuni;
- 4) ixtisosga oid uslubiy tayyorgarlikning mazmuni.

Keng ilmiy saviya, ma'naviy ehtiyoj va qiziqish, intellektual qiziqish, yangilikni his qila bilish; pedagogik ma'lumotlarni oshirishga intilish esa bilish sohasiga kiradi.

O'quvchilarning o'quv faoliyati samaradorligini oshirish borasida sinf rahbari olib boradigan ishlar

Sinf rahbarining faoliyati ko'p qirrali va sermazmundir. U o'zi rahbarlik qilayotgan sinf o'quvchilarini tarbiyalash bilan bir qatorda o'quv yili yoki chorak davomida nimalar qilish kerakligi bolalar hayotini nima bilan band qilish va tanlangan ish turini qanday amalga oshirishni bexato aniqlash kabi ancha murakkab muammoni yechadi. Bu borada sinf rahbariga turli xil manbalar yordam beradi. O'quvchilarning ayrim hatti harakatlariga bu hatti-harakatlar nomoyon bo'lishlarining tashkil etishi tajribalarini o'rganish va tahlil qilish asosida o'quvchilarni o'rganishda amal qilishi lozim bo'lgan talablarni shunday ifodalamoq mumkin.

1. Bolalarni o'rganish ularga tarbiya va ta'lim berish sifatini oshirishga bo'ysindirmog'i lozim. O'quvchilarni muntazam tarzda o'rganish asosida boshlang'ich jamoaga hamda alohida o'quvchilarga tarbiyaviy ta'sir etishining yanada samarali usul va metodlarini tanlab olishga ijodiy yondashish mumkin bo'ladi.

2. O'quvchilarning individual xususiyatlari, mayllari hamda qiziqishlarini qayd qilib borish bilangina cheklanib qolish noto'g'ri bo'lur edi. Bu o'rganish asosida o'quvchilarning o'ziga xos xususiyatlarini hisobga olib, bular bilan olib boriladigan tarbiyaviy ishni tashkil etish muhimdir. O'z o'quvchilarini yaxshi o'rganish demak, tashqi tomoniga emas, balki ular hulq atvor sabablarini o'rganishga e'tibor bermoq darkor.

Sinf rahbari quyidagi vazifalarni bajaradi:

1. O'ziga yuklatilgan sinfdagi tarbiyaviy ishlarni amalga oshiradi. Bu vazifani bajarayotgan u yolg'iz emas shu sinfdagi dars berayotgan turli fan o'qituvchilar bilan yaqin xamkorlikda va ularga suyangan holda o'quvchilarda milliy dunyoqarash asoslarini shakllantiradi, axloqiy tarbiyasini rivojlantiradi. O'quvchilarni darsdan tashqari tadbirlarni tashkil etadi va sinf jamoasini mustahkamlaydi.

2. O'quvchilarning bilimga bo'lgan qiziqishi va qobiliyatini o'stirish har bir o'quvchining individual psixik xususiyatlarini hisobga olgan holda kasbga yo'naltirish va hayotiy maqsadlarini shakllantirish sinf

rahbarining alohida vazifasidir. Ayni paytda har bir o'quvchining sog'ligini mustahkamlashga ham e'tibor beradi.

3. Sinf rahbarining diqqat markazida o'quvchilarning darsda yuqori o'zlashtirishini ta'minlash masalasi turadi. Buning uchun u har bir o'quvchining kundalik o'zlashtirishida voqif bo'lib turadi. Orqada qolayotganlarga o'z vaqtida, kechiktirmay yordam uyushtiradi.

4. Sinfdagi o'quvchilarni o'z o'zini boshqarish ishlarini yo'naltiradi, ular ishtirokida sinf jamoasining ijtimoiy foydali ishlardagi ishtirokini ta'min etadi, maktab miqiyosida uyushtirilayotgan muhim tadbirlarda o'z sinfining faol qatnashishini ta'minlaydi.

5. Sinf o'quvchilarining ota-onalari, o'quv kuni o'zlashtirilgan guruhlarning tarbiyachilari, korxonalar va muassasalardagi, turar joylardagi otaliqqa oluvchilar bilan yaqin aloqa o'rnatadi.

6. Sinf rahbari shu sinfdan dars berayotgan barcha fan o'qituvchilari o'rtasida o'quvchilarga nisbatan yagona talablar o'rnatilishiga erishadi, ota-onalarga pedagogik bilim tarqatib, oila bilan maktab o'rtasidagi aloqani mustahkamlaydi.

Sinf rahbarining axloqiy obro'si g'oyat darajada yuqori bo'lishi ham bu o'rinda muhimdir. Sinf rahbari ana shundagina tarbiyaviy ta'sir kuniga ega bo'ladi. Tarbiyachining shaxsiy fazilatlari, ma'naviy qiyofasi o'quvchilar ongining va xulqining shakllanishiga katta ta'sir ko'rsatadi. Sinf rahbari uchun malaka va ko'nikmalarga ega bo'lishini o'zi yetarli emas. U o'z tarbiyaviy faoliyatida yuksak darajadagi insonparvarlik fazilatlari, o'z ishiga sadoqati, intizomi, odamiyligi, axloqiy sifatlari bilan ham ta'sir o'tkazadi.

Chunki, tarbiyachilik qobiliyati juda ko'p sifatlarni: chuqur bilim, keng fikrlilik, ishga jon dildan ko'ngil qo'yish, bolalarga bo'lgan cheksiz, muhabbat muomala nazokatlilik, qalb yoshligi, serzavq temperament, oqil va adolatlilik namunasi, alohida nazokat sipolik va vazminlik kabi fazilatlarning bo'lishini taqozo qiladi.

Bunga yana tarbiyachilik texnikasi qo'shimcha ishda muvaffaqiyat ta'minlanishi tabiiydir. Tarbiyachilik texnikasi sinf rahbarining asosiy qurolidir.

Sinf rahbari pedagoglar, ota-onalar va o'quvchilarni o'zaro bog'lovchi shaxs sifatida barcha tomonlarining nuqtai nazarini hisobga olishi, harakatlarni bir markazga birlashtirish, o'zaro aloqalarning to'g'ri

bo'llshiga ta'sir o'tkazish va ayni vaqtda o'zining pozitsiyasini aniq ta'minlay olishi kerak. Mana shu fazilatlar sinf rahbarining tarbiyaviy ishlari samarasini oshirishga va uning muvaffaqiyatini ta'minlashga garov bo'ladi. Sinf rahbari o'quvchilarga puxta bilim berishga, ularni fikrlash qobiliyatini faollashtirishga hamisha g'amxo'rlik qilib boradi. Xatto o'zlashtirish yuqori bo'lgan sinflarda ham bolalarda ilmga bo'lgan qiziqish va muhabbatna o'stirishga, ta'lim sifatini oshirishga harakat qilish zarur.

Ba'zi ayrim maktablarda yuqori o'zlashtirishga erishishga o'quv, didaktik masala sifatida maktabda ta'lim tarbiyani to'g'ri yo'lga qo'yishga bog'liq bo'ladi. O'qish jarayonida bolalarda mehnasevarlik, diqqatni, matonat kabi sifatlarni tarbiyalash bilimni muvaffaqiyatli o'zlashtirishga yordam beradi.

Yuqori sinflarda yuqori o'zlashtirish uchun ko'rish susaymaydi, aksincha u yana ko'proq ahamiyat kasb etib boradi.

O'quv mehnatiga ongli munosabatda va unga ma'lumot bilan yondashish hissini tarbiyalash bilimning sifatli bo'lishi bolaning o'qishga bo'lgan intilishi, qiziqishiga ularning harakatchangligiga, diqqatiga faoliyatiga tashabbuskorligiga, mustaqilligiga bog'liqdir. Bunday sifatlarni o'quvchilarda shakllantirish, ularga o'quv mehnatining ijodiy ahamiyati tushuntirish va o'quv mashgulotlariga mas'uliyat bilan yondashish o'quvchilardan talab etish sinf rahbarining faoliyatiga muhim o'rin egallaydi.

Sinf rahbari ular oldida o'qish bolalarini ochib berishga harakat qiladi. Bunga esa ularning o'qishdagi har bir yutig'ini ijtimoiy foydali mehnat bilan bog'lanish o'qish bilan hayot o'rtasidagi mehnat faoliyati o'rtasidagi aloqali ko'rsitish vatanni himoya qilish hissasini tarbiyalash orqali erishiladi.

Har narsani bilishga qiziqish va bilimga muhabbat uyg'otish.

Bola bilimga qiziqmay turib, o'qishga intilmay turib, muvaffaqiyatli o'qiy olmaydi. Birinchi navbatda qiyinchilik bilan o'zlashtirilgan fanlariga nisbatan bolaning qiziqishini uyg'otish kerak. Boladagi o'qish mehnatiga nisbatan, mehnatga nisbatan havas va qiziqish o'qishdagi qiyinchiliklarni yengishga, bilim faoliyatini oshirishga qiziquvchanlik va mustaqilligini kamol topishiga olib keladi.

Oila va jamoatchilik bilan olib boriladigan tarbiyaviy ishlar metodikasi

Oila – kishilarning nikoh yoki qon-qarindoshlik rishtalari, umumiy turmush tarzi, axloqiy mas’uliyat hamda o’zaro yordamga asoslanuvchi kichik guruhi. “Jamiyat” va “oila” tushunchalari bir-biri bilan chambarchas bog’liq. Bu bog’liqlik jamiyatning oilalarsiz mavjud bo’lmasligi hamda o’z navbatida, oilaning ma’lum bir jamiyat tarkibida vujudga kelishi va yashovchanligida ko’rinadi. Oila hamda jamiyat o’rtasidagi ijtimoiy munosabatlar ikki tomonlama aloqadorlik xususiyatiga ega.

Jamiyat taraqqiyotining rivoji esa uning bag’rida mavjud bo’lgan oilalarning ijtimoiy-iqtisodiy va ma’naviy qiyofasining shakllanganlik darajasiga bevosita bog’liqdir. Chunonchi, ijtimoiy borliqning oilalar zimmasiga qo’yadigan talablari ularning manfaatlariga zid bo’lmasa, aksincha, oilalar farovonligi, tinchligini ta’minlashga yordam bersa, oilalar tomonidan ijtimoiy talablarning qo’llabquvvatlanishi, ularning amaldagi ijrosini ta’minlash ko’rsatkichi shuncha yuqori bo’ladi.

Ilmiy-pedagogik, psixologik, fiziologik hamda falsafiy asarlarning tahlili shuni ko’rsatdiki, oila bola uchun eng asosiy tarbiya muhiti bo’lib, bu muhitda shaxs kamoloti uchun muhim hisoblangan xulq-atvor, iroda, xarakter va dunyoqarash shakllanadi. Bola oila timsolida jamiyatning ijtimoiy-ma’naviy qiyofasini ko’radi, jamiyat talablari mohiyatini ilk bora shu kichik jamoa orasida, oilaviy munosabatlarni tashkil etish jarayonida anglaydi.

Shaxsning ma’naviy sifatlarga ega bo’lishi, unda ma’naviy bilimlarni egallashga nisbatan ehtiyoj va qiziqishning paydo bo’lishida oila tarbiyasi asosiy rolni bajaradi. Oilada qaror topgan sog’lom ma’naviy-ruhiy muhit farzandlarning yetuk, barkamol bo’lib voyaga yetishlari uchun beqiyos ahamiyatga egadir.

Sharqda azal-azaldan oila tarbiyasiga yuksak baho berib kelingan. Totalitar tuzum davrida esa oilaning shaxs tarbiyasida tutgan o’rni inkor etilib, uni ijtimoiy borliq vositasida tarbiyalashga harakat qilindi.

Ota-onaning farzand oldidagi burchlari

Farzandga chiroyli ism qo’yish, savodini chiqarish, iqtidoriga qarab bilim berish, imkoniyatiga yarasha o’qitish va kasb-hunar o’rgatish. Uylantirish, turmushga chiqarish. Uyli-joyli qilish.

Farzandlar orasidagi meros taqsimotida adolatli bo’lish.

Farzandning ota-ona olididagi burchlari

Ota-onaning pand-nasihatlariga quloq solish, ularga har doim yordam berish, myehribon, e'tiborli bo'lish, oila ishlariga ham, ma'naviy, ham iqtisodiy yordam berish. Ota-ona orzu-niyatlari bilan qiziqish va ularni amalga oshirishda ko'maklashish. Vaqti-soati yetib bandalikni bajo keltirsalar, izzat-ikrom bilan oxirgi manzilga kuzatish. O'zbekiston Respublikasida mustaqillik yillarida, fuqarolarda milliy o'zlikni anglash tuyg'usining qaror topganligi, o'tmish qadriyatlarini o'rganishga bo'lgan qiziqishning ortganligi oilaning shaxs kamolotida tutgan o'rni va rolini xolisona baholash imkonini berdi.

Oila va islom. Donishmandlar oila haqida

Ma'lumki, Islom dinining muqaddas manbalari – “Qur'oni Karim” va “Hadisi Sharif”da oila, oilaviy munosabatlarga oid qarashlar o'z ifodasini topgan. “Qur'oni Karimda”: “Xotinlaringiz zirotgohingizdir” deyiladi. Buning ma'nosi oila qurishdan ko'zlangan asosiy maqsad – farzand ko'rish, ularning komil insonlar bo'lib voyaga, etishlarini ta'minlash ekanligidir. Shuningdek, islom ma'naviyatida oilani halol, pok saqlash, erkak va ayolning bir-biriga bo'lgan sadoqati, maishiy buzuvchilikning katta gunoh ekanligi takror-takror uqtiriladi. Chunonchi, **“Agar bir shaharda loaqal bir ayol bir marta buzuvchilik ko'chasiga kirib, harom orttirsas, bu shahardan qirq yil fayzu barakat ko'tarilib ketadi”** deyilgan. Shunday ekan, ma'naviy jihatdan kamolotga etishmay turib, iqtisodiy farovonlikni ta'minlash mumkin emas.

Oila qurish balog'atga yetgan har bir yigit-qiz uchun hayotiy zaruriyat bo'lib, ularning o'zaro ahdu paymoni asosidagi ijtimoiy birlik sifatida namoyon bo'ladi. Oilaning mustahkamligi, oila a'zolarining totuvligi, er-xotinning oila yuritish ko'nikma va malakalariga egalik darajasiga bog'liq. Oilaning mustahkamligida ayolning alohida roli bor. Zero, oila tashvishlarining aksariyati uning zimmasida bo'ladi. Bu borada buyuk mutafakkir Alisher Navoiy quyidagilarni qayd etadi: “... Er bilan xotin bir-biriga mos tushsa, o'rtada boylik va saranjomlik bo'lur. Uy bezagi undan va uylanganing tinchligi undan. Husni bo'lsa ko'ngilga yoqimli bo'lur, yaxshiligi bo'lsa jon ozig'idir. Aqlli bo'lsa turmush intizomli va ro'zg'or kerak yorog'i tartibli va saranjomli bo'ladi.

Kishi bu xildagi juftga erishsa, balki bunday baxt qo'lga tushsa, yashirin g'am va kulfatda sirdosh va hamdaming bo'lur. Turmushdan har jaf o'lsa, hasratdoshing ul va aylanuvchi osmondan har bala kelsa,

ko`makdoshing ul. Ko`ngling g`amidin ul g`am chekadi, badaning zaifligi horg`inligidan u qiynaladi Nosoz juft uy uchun ham ochiq, ham yashiring qo`rqinchli kasallikdir. Uyasiz bo`lsa, ko`ngil undan ozorlanadi, yaramas bo`lsa, undan azob tortadi. Tili yomon bo`lsa, kuyovning ko`ngli yaralanadi, yomon ishlik bo`lsa erga yuz qoralik keladi. Mayxo`r bo`lsa, uy obodligi yo`qoladi va buzuqi bo`lsa, uy ichi rasvogarchilikka aylanadi”.

Oila tarbiyasida obektiv va subektiv omillarning roli katta. Oilaning moddiy ta`minoti va farovonlik (maishiy turmush) darajasi, oila byudjetining mavjud holati, undan oqilona foydalanish borasidagi tajriba, sog`lom ruhiy muhitning barqarorligi va hokazolar obektiv omillar sanalsa, oiladagi shaxslararo munosabatlar mazmuni, oila a`zolarining fiziologik, psixologik, madaniy jihatdan komillik hamda ma`lumot darajasi, ularning qiziqish va ehtiyojlari o`rtasidagi mutanosiblik, oilaviy hayotni tartibga solish borasidagi o`zaro yordam, hamkorlik, birlik tamoyillariga tayanish kabilar subektiv omillar sirasiga kiradi.

Bolalarda ijtimoiy-dunyoviy bilimlarni egallashga bo`lgan intilish, ijtimoiy faoliyatning shakllanishida ota-onalarning samarali ishtirok etishlari hal qiluvchi omil bo`lib, bu oila tarbiyasini muvaffiqiyatli amalga oshirishning zarur shartlaridan biri. Shaxs shakllanishiga ta`sir etishning ijtimoiy-ruhiy asosiga ega oila jamiyatning ajralmas bo`lagi sifatida ijtimoiy vazifalarni bajarish bilan birga o`ziga xos xususiyatlarni ham akslantiradiki, bunday xislat psixologik qarama-qarshilik hamda xarakterlar to`qnashuvidan iborat ijtimoiy munosabatlardan toliqqan inson organizmining ishchanlik qobiliyatini qayta tiklash uchun zarur bo`lgan mo``tadil iqlimni hosil qila oladi. Bu tuyg`u xalqimiz ruhiyatidagi o`ziga xos xususiyatlardan biridir.

Oila tarbiyasida bolalar hayotini to`g`ri yuritish ularni vaqtdan to`g`ri va unumli foydalanishlarining asosiy garovidir. Bolalarning oiladagi vaqtini o`yin, mehnat va o`qish faoliyatlari bo`yicha to`g`ri taqsimlash nihoyatda muhimdir.

Oila jismoniy va psixologik jihatdan sog`lom, ma`naviy barkamol, mehnat, ijtimoiy hamda oilaviy hayotga tayyor shaxsni shakllantirib berishi lozim. Oila tarbiyasining mazmuni bolalarga ijtimoiy tarbiyaning mazkur yo`nalishlari – jismoniy, axloqiy, aqliy, estetik, mehnat, ekologik, iqtisodiy, huquqiy, siyosiyg`oyaviy hamda jinsiy ta`lim berish, ularda faoliyat ko`nikma va malakalarini shakllantirishdan iborat.

Oila muhitida tashkil etiladigan jinsiy tarbiya o'zida bolani jinsiy jihatdan chiniqtirish, ularni tozalik va ozodalikka o'rgatish, o'z sog'ligi uchun g'amxo'rlik qilish va mas'uliyatli bo'lishni ta'minlashga qaratilgan harakatlarning mazmunini ifoda etadi. Bolalarning sog'lom bo'lishlarida ularning kundalik hayotiy rejimga amal qilishlari nihoyatda muhimdir.

Ota-onalar yoki oilaning katta avlodi vakillari bolalarning mehnat qilishlari va dam olishlarini tartibga solishga ahamiyat berishlari kerak.

Organizmning bir maromda ishlashi bola salomatligini saqlash va mustahkamlashgagina yordam berib qolmay, shu bilan birga, uning barcha yumushlarni tartibli va sifatli bajarishi uchun imkon yaratadi.

Markaziy asab tizimining mustahkamlanishi uchun yaxshi dam olish talab etiladi. Tiniqib uxlash bosh miya asab hujayralarini to'la orom olishini ta'minlaydi. Bu esa butun organizmning mo'tadil o'sishiga, uning ish qobiliyatini saqlash va qayta tiklashga yordam beradi.

Inson salomatligini saqlashda ertalabki badan tarbiyaning ahamiyatini bolalarga tushuntirish hamda ularning ertalabki badan tarbiya bilan shug'ullanishga ko'niktirib borish ota-ona nazoratini talab etadi. Badan tarbiya bolani saranjomlik, intizomga ham o'rgatib boradi.

Ovqatlanishning to'g'ri tashkil etilishi ham bolaning sog'lom bo'lib o'sishining asosiy omillaridan biridir. Ota-onalar tomonidan bolaning belgilangan muayyan soatlarda ovqatlanish, ovqatlanishdan avval qo'lni yuvish, ovqatdan keyin og'izni chayish, shuningdek, kuniga ikki marta (ertalab va kechqurun) tish tozalash, haftada bir marta vanna (yoki dush, hammom)da cho'milish, qo'l va oyoq tirnoqlarini olishga odatlantirib borishlari zarur. Ushbu holatlar bolalarda jismoniy madaniyat unsurlarini shakllantiradi.

Oila tarbiyasida bolalarni aqliy jihatdan tarbiyalash ham muhim o'rin tutadi. Bu boradagi dastlabki va muhim vazifa ota-ona tomonidan bolaning qiziqish va ehtiyojlarini ko'ra bilish asosida tasavvur, idrok, tafakkur, xotira hamda diqqatni takomillashtirishga yordam beruvchi mashg'ulotlarga jalb etishdan iborat.

Shuningdek, ma'lum yo'nalishlar bo'yicha bolada qiziqishni uyg'ota olish, uni rivojlantirib borish ham talab etiladi. Bu borada ota-ona yoki oilaning boshqa a'zolarining dunyoqarashi, ehtiyoj va qiziqishlari doirasi hamda ular tomonidan ko'rsatilayotgan namuna muhim tarbiyaviy omil bo'lib xizmat qiladi. Oila muhitida bolaning aqliy jihatidan tarbiyalab

borishda konstruktorlik o'yinlari (kubiklar yordamida uylar qurish, kesmalar asosida fano (tasvir)lar hosil qilish va boshqalar), fikr doirasini kengaytirishga yordam beruvchi sport o'yinlari (shaxmat, shashka)ni tashkil etish, turli mavzulardagi krossvord, chaynvord va rebus topishmoqlarini hal qilish, teatr, muzey va ko'rgazmalarga tashrif buyurish hamda ilm-fan, texnika va texnologiya taraqqiyoti yuzasidan suhbatlarning uyushtirilishi bu borada o'zining ijobiy samarasini beradi.

Axloqiy tarbiya oila tarbiyasining o'zagini tashkil etadi. Oilada uyushtirilajak axloqiy tarbiyaning maqsadi bolalarda eng oliy axloqiy sifatlar ota-ona hamda oilaning boshqa a'zolari, shuningdek, atrofdagilarga nisbatan mehr-muhabbat, kattalarga hurmat, kichiklarga muruvvat, kamtarlik, to'g'riso'zlik, mehnasevarlik, sahovat, insonparvarlik, adolat, vijdon, or-nomus, g'urur, intizom, ijtimoiy burchni anglash va hokazolarni shakllantirishdan iboratdir. Shaxsda mazkur sifatlarning qaror topishida oiladagi sog'lom muhit, oila a'zolarining psixologik jihatdan o'zaro yaqinliklari, ehtiyoj, qiziqish va hayotiy yondashuvlaridagi umumiylik, bir-birlarini har qanday vaziyatda qo'llab-quvvatlay olishlari, ota-onalar tomonidan barcha farzandlariga nisbatan qo'yilayotgan talablar, shuningdek, ularga ko'rsatilayotgan e'tiborning bir xil bo'lishi oila tarbiyasida ijobiy natijalarga erishishning omillari sanaladi. Oilada muayyan an'ananing qaror topganligi, unga oila a'zolari tomonidan bildirilayotgan hurmat, shuningdek, keksa avlod vakillarining shaxsi, ularning ijobiy sifatlari, mehnatda erishgan (garchi u oddiy bo'lsa ham) yutuqlari, atrofdagilar bilan munosabati borasidagi suhbat yoki xotiralarning tashkil etilishi bolalarda hayotiy e'tiqodning shakllanishini ta'minlaydi.

Oilada tashkil etiladigan estetik tarbiya bolalarda go'zallikni his qilish, undan zavqlanish, tabiat go'zalliklaridan bahra olish asosida his-tuyg'u, idrok, tasavvur hamda qarashlarni yuzaga keltirish, ularni hayotni sevishga o'rgatishdek vazifalarning ijobiy hal etilishini nazarda tutadi. Axloqiy va estetik qarashlar mazmuni o'zgargan bir sharoitda oilada axloqiy va estetik tarbiyani to'g'ri va samarali tashkil etilishi ayniqsa, muhimdir. Bolalar juda yoshligidanoq soxta go'zalliklar (yarim yalang'och yoki yalang'och badan, me'yoridan ortiq qo'llanilgan pardoz, urfga kirib borayotgan kosmetik operatsiyalar "mahsuli", o'ta darajadagi yaltiroq mato yoki taqinchoqlar) ning timsoli emasligini anglab yetishlari lozim.

Bola tasavvurida haqiqiy, tabiiy go'zallik (yam-yashil tabiat, nafis qor uchquni, nozik gullar, beg'ubor osmon, viqorli tog'lar, tiniq zilol suv, toza, musaffao havo, bepoyon dalalar, qushlarning yoqimli ovozi, sharqiroq suv, "chuchvara"lar hosil qilayotgan yomg'ir tomchilari, kamalak jilosi, shuningdek, ochiq, xushsurat, chiroyli tabassum, shirali ovoz, ta'sirchan badiiy va san'at asarlari, yuksak mahorat bilan yaratilgan o'yinchoqlar (bolaning asabini junbushga keltiradigan elektron o'yinchoqlar emas), yarashliq liboslar va boshqalar)ning namoyon bo'lishi uchun shart-sharoit yaratib berish maqsadga muvofiqdir. Bolalarda haqiqiy go'zallikni his etish tuyg'usi tabiat bag'rida, muzey, ko'rgazma, kino va teatrlarda bo'lish tufayli shakllanadi. Shu bois ta'lim muassasagacha ta'lim muassasalari hamda boshlang'ich sinf o'quvchilari bilan tabiat bag'riga, muzey, ko'rgazma, kino va teatrlarga uyushtiriladigan ekskursiya va tashriflar katta tarbiyaviy kuchga egadir.

Oila tarbiyasini tashkil etish shakl, metod va vositalari

Oila sharoitida uyushtirilayotgan suhbatlar alohida diqqatga sazovordir. Ommaviy axborot vositalari orqali aholi e'tiboriga havola etilayotgan huquqiy mavzulardagi maqolalar, ko'rsatuv, eshittirish, shuningdek, ommaviy-huquqiy adabiyotlar hamda ularda ilgari surilgan g'oyalar yuzasidan o'tkaziladigan suhbatlar bolalarda huquqiy tasavvur, idrok, savodxonlik, tafakkur, faollik, mas'ullik, e'tiqod va salohiyatni qaror topishiga olib keladi. Oila muhitida bolalarga ularning burchlari to'g'risidagi ma'lumotlarni berib borish, o'z navbatida, huquqlaridan foydalanish yo'llarini ko'rsatib berish bu borada yaxshi samara bera oladi.

Oila bolalarda vatanparvarlik, insonparvarlik tuyg'ularini hosil qiluvchi o'ziga xos maskan sanaladi. Bolalar "Vatan", "xalq" tushunchalarining mohiyatini dastlabana shu maskanda o'zlashtiradilar. Binobarin, oilaning o'zi Vatanning bir bo'lagidir. Oila sha'nini himoya qilish, uni saqlash to'g'risida qayg'urishning Vatanning sha'ni, el-yurt manfaati uchun kurashish tuyg'ulari bilan uzviy bog'liq bo'lishiga erishish oilada tashkil etilayotgan ijtimoiy-siyosiy tarbiyaning asosi bo'lishi lozim.

Yuqorida qayd etilgan tarzda oila tarbiyasini tashkil etish komil insonni tarbiyalab, voyaga yetkazish muvaffaqiyati uchun poydevor bo'ladi. Farzandlarning har tomonlama yetuk bo'lib voyaga yetishlarida ota-ona, oilaning boshqa a'zolarining dunyoqarashlari, hayotiy yondashuvlari va ma'naviy dunyosi o'ziga xos o'rin tutadi.

Shuningdek, ota-onalarning muayyan darajada pedagogik bilimlarga ega bo'lishlari ham ahamiyatlidir. Oila va ta'lim muassasalari o'rtasida tashkil etilgan hamkorlikning bosh g'oyasi ota-onalar uchun pedagogik yordam ko'rsatishdan iboratdir.

Farzand dastlabki ma'lumot va ijtimoiy me'yorlarga amal qilish borasidagi ko'nikmalarga oilada ega bo'ladi. Chunki oilaviy ijtimoiy munosabatlar, xususan, madaniy-maishiy, iqtisodiy-moliyaviy, mulkiy munosabatlar hamda mehnat faoliyatini tashkil etishda farzandlar o'zlari sezmagani, mohiyatini tushunib yetmagan holda mazkur munosabatlar jarayonida ishtirok etadilar, demakki, ijtimoiy masalalar bilan to'qnash keladilar, natijada bu tarzda muloqotlarning doimiy, qisqa muddatlarda takrorlanib turishi ular uchun ota-onalar, farzandlarning huquq, burch, majburiyat va mas'uliyatlarini tushunib yetishga yordam beruvchi ijtimoiy obektiv shartsharoitlarni yaratadi.

Shu jihatdan, pedagogika fani oldiga milliy va hududiy xususiyatlarni inobatga olgan holda tarixan tarkib topgan oila - ta'lim muassasasi – jamoatchilik tarzidagi uchlikning ijtimoiy-ma'rifiy roli, ular o'rtasidagi o'zaro birlik, aloqadorligini asoslash, bolalarda idrok va tafakkurni shakllantirishda oila va jamoatchilik imkoniyatlarini aniqlash hamda ulardan unumli foydalanish talabi qo'yilmoqda.

Tashkilotchining oila va jamoatchilik bilan olib boradigan tarbiyaviy ishlari

Ta'lim muassasasi va ta'lim muassasasidan tashqari muassasalarning tashkiliy shakllarini, mazmuni va maqsadini byelgilash bugungi kunimizning barcha qirralarini hisobga olishini talab etmoqda.

Guruh va ta'lim muassasasidan tashqari mazkur tarbiyaviy ishlar shaxs kamoloti bosqichlarini byelgilab olishga qaratilganligi bilan tavsiflanadi. Mazkur muammoni ijobiy hal etish uchun guruhdan va ta'lim muassasasidan tashqari tarbiyaviy ishlar tizimida quyidagilar bo'lishi lozim:

Ulg'ayayotgan inson shaxsini tarbiyada oliy ijtimoiy qadriyat dyeb tan olish, har bir o'quvchi, o'smir va yosh yigitning byetakror va o'ziga xosligini hurmatlash, ijtimoiy huquqini e'tiborda tutish zarur.

Pedagoglar o'rtasida o'zaro hurmat munosabatlarini shakllantirish. Guruhdan va ta'lim muassasasidan tashqari ishlar o'quvchilarni darsdan bo'sh vaqtlardagi o'quv tarbiya jarayonini to'ldiradi va kyengaytradi,

o'quvchilarni mustaqil bilim olishlari, ijodiy qobiliyatlarini, tashabbuskorligini oshirishga imkoniyat yaratadi. Guruhdan tashqari tashkil etiladigan tadbirlarda fan o'qituvchilari o'z faniga qiziqqan o'quvchilar bilan mashg'ulot o'tkazib, o'quvchilarning qiziqishlarini o'stiradi.

Boshlang'ich sinf o'quvchilarni o'rtoqlik va do'stlik hissida tarbiyalashga o'quvchilar jamoasining ta'siri

Jamoa va uning shaxs shakllanishidagi o'rni, jamoaning istiqbolini belgilovchi tarbiyaviy tadbirlarni tashkil etish o'quvchilarning ta'lim muassasalari ijtimoiy hayoti, shu jumladan, turli mavzularda tashkil etiladigan ma'naviyma'rifiy tadbirlarda faol ishtirok etishlari ularda jamoa hissi kabi tushunchalar mohiyatini to'g'ri anglash o'quvchilarda shaxslararo munosabatlarni to'g'ri tashkil etish, ularda do'stona munosabatlarni shakllantirish omillarini aniklab olishni taqozo etadi.

Ma'lumki shaxs shakllanishiga bir qancha omillar ta'sir ko'rsatadi. Jumladan ijtimoiy muhit sifatida jamoaning bola shaxsi shakllanishidagi ahamiyati benihoya kattadir. Chunki uyushgan, ahil, inoq jamoa bolaga katta tarbiyaviy ta'sir ko'rsatadi. Shu bois, sinf rahbari ishining o'ziga xos xususiyati shundan iboratki, u oddiy bolalar jamoasini emas, balki o'quvchilar jamoasini shakllantiradi. O'quvchilarning asosiy vazifasi o'qishdan iborat. Shuning uchun sinf rahbari dastavval bolalarning o'qishga qanday munosabatda ekanliklarni, o'zlarini darsda qanday tutishlarni, o'zlarini darsda qanday tutishlarni, uy vazifalarni sidqidildan bajarishlarni yoki bajarmasliklarni aniqlaydi.

Jamoaning rivojlanishining eng ishonchli usuli – o'quvchilarni ular bilan darsda, darsdan tashqarida o'zaro faol hamkorlik qilish jarayonida ko'zatishdan iboratdir.

Maxsus diagnostik usullar. Masalan: anketa, tarqatish, pedagogik vaziyatlarni vujudga keltirish, boshqalardan ham foydalanish mumkin. Lekin, bu usullar guruhni juda ehtiyotkorlik bilan katta pedagoglik odobi bilan qo'llash lozim. O'quvchilarni o'rganishning har bir usuli ayni vaqtda tarbiya usuli ham ekanligi o'qituvchilar uchun qonun bo'lishi kerak.

Zamonaviy sinf rahbar o'quvchidar yomon xulq-atvorining, past o'zlashtirishning sabablarini puxta o'rganadi. Bunda o'quvchining sinfdoshlari bilan munosabatlari, bu munosabatlarning ma'naviy asoslari eng muhim masalalardan biridir. Jamoa munosabatlari – dastavval muayyan

maqsadlarga asoslangan va ijtimoiy ahamiyatga ega bo'lgan maqsadlar yo'naltirib turadigan o'zaro ma'suliyatli munosabatlardir.

Jamoa tashkil etganda o'quvchilar muhitida mavjud bo'lgan haqiqiy guruhlarni tutish, bir-biriga va o'zaro do'stlashadigan bolalarni birlashtirish zarur. Pedagog bu guruhlarni xususiyatlarini ularning yo'nalishi, qiziqishlari, malakasini bilishlari hisobga olish va foydalanish kerak. Jamoa ishni tashkil etishda va amalga oshirishda vazifalarni taqsimlash vaqtida mazkur xususiyatlarni hisobga olish ishining samaradorligini oshiradi. Ikkinchi tomondan bu hol guruhdagi muammolarni jamoaning qiziqishlari sohasiga va jamoaning qiziqishlarini guruhdagi muomila sohasiga olib kiradi.

Jamoa so'zi lotincha "kollektivus" so'zining tarjimasi bo'lib, yoyilma, omma, birgalikdagi majlis, birlashma, guruh ma'nolarini anglatadi. Aniqroq aytiladigan bo'lsa, jamoa bu – kishilardan iborat guruh demakdir. Zamonaviy talqinda "Jamoa" tushunchasi ikki xil ma'noda ishlatiladi. Birinchidan, jamoa deganda kishilarning istalgan tashkiliy guruhi tushuniladi (masalan, ishlab chiqarish jamoasi, zavod jamoasi, xo'jalik jamoasi va hokazo). Ikkinchidan, jamoa deganda yuqori darajada uyushtirilgan guruh tushuniladi. Chunonchi, o'quvchi (tarbiyalanuvchi) larning birlashmasi o'ziga xos muhim belgilarga egadir. Quyida jamoa va uning xususiyatlari (belgilari) borasida so'z yuritamiz.

Jamoa va jamoa orqali tarbiyalash tarbiya tizimida muhim ahamiyatga ega bo'lgan tamoyillardan biridir. Shaxsni shakllantirishda jamoaning etakchi ahamiyati to'o'risidagi fikrlar pedagogika fanining ilk rivojlanish davrlaridayoq bildirilgan. Jamoada, uning a'zolari o'rtasidagi munosabatning alohida shakli yuzaga keladi, bu esa shaxsning jamoa bilan birgalikda rivojlanishini ta'minlaydi. Lekin har qanday guruhni ham jamoa deb hisoblab bo'lmaydi. Jamoa bir qator belgilarga egadirki, mazkur belgilar jamoani kishilarning etarli darajada uyushgan har qanday guruhidan ajratib turadi.

Jamoa ijtimoiy jamiyatning bir qismi hisoblanadi, unda ijtimoiy hayot va kishilik munosabatlarining barcha me'yorlari o'z ifodasini topadi. Zero, jamoa jamiyatdagi mavjud munosabatlar tizimida namoyon bo'lar ekan, jamoa va ijtimoiy jamiyat maqsadi, intilishida o'zaro birlik, uzviy maqsadga muvofiq tashkil etadi.

Shu bois, jamoa hayotning bir (yagona) maqsadga qaratilganligi va ijtimoiy-o'oyaviy yo'nalganligi uning etakchi belgisi sanaladi.

Har bir jamoa boshqa bir jamoalar bilan uzviy bog'liq bo'ladi. Uning har bir a'zosi jamiyat ijtimoiy faoliyatini tashkil etish jarayonida o'z jamoasi bilan birgalikda ishtirok etadi. Jamoani tushunish, uni his etish hamda shaxsni shallantirishdagi o'rni va rolini to'o'ri baholay olish umumiy va xususiy (shaxsiy) maqsadning qiziqishi, ehtiyoj va faoliyatning birligini namoyon etadi, hamda bo'linishiga yo'l qo'ymaydi.

Har bir jamoa o'z-o'zini boshqarish organiga ega va umummilliy jamoaning uzviy qismi sanaladi. Shuningdek, u maqsadning birligi va tashkil qilish xususiyatlari orqali umummilliy jamoa bilan boo'lanadi. Ijtimoiy jamiyatning ehtiyojini qondirishga yo'naltirilgan birgalikdagi faoliyat jamoaning navbatdagi muhim xususiyatidir. Jamoa faoliyatining ijtimoiy-o'oyaviy yo'nalishi ham jamoaning faoliyati mazmunida o'z aksini topishi muhim ahamiyatga egadir.

Jamoa xususiyatini aniqlash kishilar guruhining yagona ijtimoiy tizimini o'rnatishdagi usuli, ya'ni jamoani tashkil qilish usuli ham muhim hisoblanadi. Pedagogik jihatdan maqsadga muvofiq tashkil etilgan jamoa faoliyati natijasida jamoa a'zolari o'rtasida ishchanlik, bir-biri uchun o'amxo'rlik, o'zaro yordam, jamoa manfaati uchun javobgarlik hissi qaror topadi. Birgalikdagi faoliyat umumjamiyat ishi uchun mas'uliyat hissini uyo'ota borib, jamoa a'zolarini birbiriga yaqinlashtiradi, jamoaga

Hurmat hissini paydo bo'lishiga ko'maklashadi, jamoa bilan munosabatda bo'lish ehtiyojini oshiradi, jamoa a'zolari o'rtasida o'zaro ruhiy yaqinlik, hissiy birlik (bir-birini yoqtirish) yuzaga keladi. Ushbu munosabat ko'pincha o'z-o'zidan paydo bo'ladi hamda ular pedagogik ta'sir ko'rsatish uchun qo'l keladi.

Ruhiy va hissiy birlik jamoa a'zolarining birgalikdagi faoliyatini mazmuniga ular orasidagi hosil bo'lgan ishchanlik faoliyatining xarakteriga bevosita bog'liqdir.

Jamoaning rasmiy (ishchanlik) va norasmiy (hissiy) tuzilishini bir-biridan farqlash lozim. Jamoaning rasmiy tuzilishi deganda jamoa faoliyatining turli ko'rinishlarini amalga oshirish uchun zarur bo'ladigan tashkiliy jihatlari ko'zda tutiladi. Mazkur tuzilma bir tomondan, jamoa a'zolari qo'yilgan ishchanlik munosabatlarini ifoda etsa, ikkinchi tomondan, rahbarlik vazifasini bajaruvchi tarbiyachilar hamda jamoa

a`zolari o`rtasidagi mavjud boshqarish munosabatlari mazmunini ifoda etadi.

Norasmiy tuzilma jamoaning barcha a`zolari o`rtasidagi shaxslararo ma`naviy, psixologik munosabatlarning umumiy tizimi va mikroguruhni tashkil etuvchi ayrim a`zolar o`rtasidagi tanlash munosabatlari mazmunini ifodalaydi. Jamoaning har bir a`zosi mavjud munosabatlar tizimida u yoki bu o`rinni egallaydi. Tarbiyalanuvchi shaxsning jamoadagi o`rni uning shakllanish jarayoniga ta`sir ko`rsatadi. Maktab yoki sinfdagi rasmiy va norasmiy tuzilmalar bir-biriga muvofiq bo`lganda, jamoaning rasmiy etakchilari norasmiy munosabatlar tizimida ko`zga tashlangan o`rinni egallagan holdagina u chinakam jamoa bo`la oladi. Shuningdek, norasmiy guruhlar (mikroguruhlar) umumjamoa ijtimoiy manfaatlari uchun kurashuvchi guruhlar bo`lgandagina jamoa o`zini chinakam jamoa tarzida namoyon etishi mumkin.

Yashash joylarida o`zaro birikkan bolalar guruhlari qanchalik ahil va inoq munosabat zaminida tashkil topgan bo`lmasin, haqiqiy jamoa bo`la olmaydi. Chinakam jamoa ijtimoiy ahamiyatga moyillik faoliyatini tashkil eta olishi, jamoa a`zolari o`rtasida ijtimoiy ahamiyatli faoliyat, maqsad, ishchanlik xarakteridagi aloqa va munosabatlarni o`rnata olishi lozim. Jamoaning majburiylik belgisi unga pedagogik rahbarlikning bo`lishidir.

Shunday qilib, jamoa-kishilarning shunday muayyan guruhi bo`lib, u ijtimoiy ahamiyatga ega bo`lgan umumiy maqsad hamda mazkur maqsadni amalga oshirish uchun yo`naltirilgan faoliyatni tashkil etadi. Ushbu guruh a`zolari o`zaro birlik, a`zolarining munosabatlar jarayonidagi tengligi asosida unga rahbarlik qilish va bir-biriga bo`ysunishi, shuningdek, jamoa oldidagi javobgarligi asosida muayyan faoliyatni olib boradilar.

Jamoa va uni shakllantirish pedagogik faoliyatning maqsadi hisoblanadi. Namuna ko`rsatish uni shakllantirish vositasi bo`lib, uning yordamida jamoaning barcha yoki har bir a`zosini tarbiyalash yaxshi samara beradi. Jamoaning etakchi tarbiyaviy vazifasi shaxsni har tomonlama tarbiyalash, unda ijobiy sifatlarni hosil qilish, mustahkam hayotiy pozisiyani qaror toptirishdan iboratdir.

Umumiy o`rta ta`lim hamda yangi turdagi ta`lim muassasalarida jamoani shakllantirish mas`uliyatli vazifa sanaladi. Maktab jamoasi tarkibida eng barqaror bo`g`in-sinflar jamoalari sanaladi. Sinf jamoasi

doirasida o'quvchilar o'rtasida mustahkam shaxslararo aloqa va munosabatlar tarkib topadi.

Bu bilan sinf jamoasi o'z negizida maktab jamoasining shakllanishi uchun o'ziga xos poydevor vazifasini bajaradi. Maktab jamoasi tarkibida o'quvchilar jamoasi bu-ijtimoiy ahamiyatli faoliyatni tashkil etish, shuningdek, umumiy saylov organlari va umumiy javobgarlik, barcha a'zolarining huquq va burchlari tengligi asosidagi o'zaro birlikka ega o'quvchilar guruhidir.

Demak, yuksak darajada o'stirilgan jamoa o'zida bir necha xususiyat belgilarni namoyon etadi. Ular quyidagilardir:

1. Ijtimoiy ahamiyatga ega yagona maqsadning mavjudligi;
2. Birgalikdagi umumiy faoliyatning tashkil etilishi;
3. Majburiy mas'uliyatli munosabatning yo'lga qo'yilishi;
4. Saylangan umumiy rahbariy organga egalik

O'quvchilar jamoasi pedagog-tarbiyachilar hamda bolalardan iborat jamoaning murakkab birlashmasi, o'z-o'zini nazorat qilish va boshqarish jarayonini tashkil etuvchi mustaqil tizim, shuningdek, o'zining psixologik muhitiga, an'analariga ega guruh hisoblanadi.

Jamoaning ijtimoiy hayot darajasi qanchalik yuqori bo'lsa, topshiriqlar mazmuni qanchalik qiziqarli, xilma-xil-bo'lsa, jamoada ba'zi qarama-qarshiliklar oson bartaraf etiladi. Topshiriqlar o'quvchilarni yosh xususiyatlariga javob berishi, ularning kuchi etadigan bo'lishi kerak. o'quvchiga kuchi etadigan ishni topshirish ayni vaqtda mavjud qiyinchiliklarni engish imkonini beradi. Qiyinchiliklarni engish esa o'z navbatida irodani tarbiyalaydi. O'yin - etakchi faoliyat turidir. U tufayli o'quvchi ruhiyatida muhim o'zgarishlar ro'y beradi, shaxs rivojiga katta ta'sir o'tkazadi. O'yin erkin faoliyat bo'lib, u faqat o'yin natijalaridan iborat emas, balki u o'zidan ham quvonch, ham qanoatlanish hissini keltirib chiqaradi, bolalarda faol, ijodiy, shirin kechinmalar hosil qiladi.

O'quvchilar bilan olib boriladigan ishda o'yin usulidan turlicha foydalaniladi. Hozirgi paytda o'yin usullaridan dars jarayonida ham keng foydalanilmoqda va yaxshigina natijalarga erishilmoqda. Sinf rahbarining uslubiy mahorati o'quvchilarni o'yin g'oyasi bilan qiziqтира bilishda, o'yinning mohiyati, qoidalari, talablarini tushunib olishda ularga yordam berishda namoyon bo'ladi. Bolalar bilan birgalikda o'yin uchun zarur

bo'lgan hamma narsalarni tayyorlash va ijrochilikni bo'lishda ularda yordam berish lozim.

Musobaqalashadigan jamoalarni o'z jismoniy va aqliy tayyorgarligi jihatidan taxminan bir xilda bo'lishiga erishish ayniqsa muhimdir. o'yinda bo'lar-bo'lmasga ma'muriyatchilik qilish, buyruq berish, har qanday ta'qib zararlidir. Bolalarning o'yin faoliyatini tashkil etishda katta tarbiyaviy ahamiyatga ega bo'lgan o'yinlar mavjudligiga e'tiborni qaratish lozim.

Shu bilan birgalikda, shafqasizlik, dag'allik, ortiqcha zo'riqish va qiziqish holatlarini keltirib chiqaradigan, bolalarning soo'ligiga, tarbiyasiga ziyon etkazadigan ko'ngilochar o'yinlardan ehtiyot bo'lmoq kerak.

Ishontirish orqali o'quvchilarning ongi g'oyaviy-axloqiy me'yorlar va tushunchalar bilan boyishiga erishiladi. Ishontirish usuli birinchi navbatda ongga ta'sir etadi, g'oyaviy-axloqiy tushuncha, qarash, baho berishni tarkib toptiradi. Ma'lumki, e'tiqod, qarash, baho berish xatti-harakatlarning axloqiy talqinlariga aylanadi va pirovardida xulqatvorga ham ta'sir etadi. o'quvchilarda o'zlari bilib olgan axloqiy talablar darajasida bo'lishga intilish paydo bo'ladi va rivojlanib boradi. Bu intilishni saqlash va mustahkamlashgina emas, balki uni amalga oshishi uchun imkoniyat yaratish muhimdir.

O'quvchilarning to'g'ri so'zlari va ularning haqiqiy e'tiqodi, qarashlari, baho berishi, xulq-atvori o'rtasida uzilish paydo bo'lganda ishontirish usulining noto'g'ri qo'llanilishi og'zaki tarbiya xavfini keltirib chiqaradi. Bundan soxtalik, ikkiyuzlamachilik, tilyoo'lamalik kelib chiqadi, tarbiyaga jiddiy putur etadi.

Bulardan tashqari, tarbiyaviy soatlarda, uchrashuvlarda, axloq muammolariga doir bahslarda, kechalarda, o'quvchilar bilan yakkama-yakka suhbatlarda bu usul qo'l keladi. O'quvchilarni faqat sinf rahbarining suhbat va tushuntirishlari yordami bilangina emas, balki ularning o'z hayotiy tajribalari, kundalik ijodiy faoliyatlari, boshqa kishilar bilan doimiy suratda muomalalari orqali ham tarbiyalash lozim. Yaxshi kitob, yuksak g'oyali san'at asari, qiziqarli radio eshittirishlari, o'ynaladigan jahon ko'rsatuvlari, sinfdan tashqari o'qishni tashkil etish, gazeta va jurnallar o'qishga o'rgatish ham ishontirish maqsadiga xizmat qiladi. Ammo noto'g'ri rag'batlantirishlar ayrim o'quvchilarda va jamoalarda o'zo'zidan mag'rurlanish, o'z-o'ziga yuqori baho qo'yish, o'rtoqlariga nisbatan hurmasizlik kabi salbiy xislatlarni tarbiyalashi mumkin. Maqtov, tashakkur,

mukofot jamoa a`zolarining fikr-mulohazalariga asoslangan bo`lsagina ko`zda tutilgan maqsadlarga erishiladi. Hozirgi zamon maktabida rarbattlantirish va jazolashni qo`llash bolalar shaxsini hurmat qilishga asoslangan.

Jamoa o`zining har bir a`zosida ijtimoiy ahamiyatli faoliyatni maqsadga muvofiq ravishda shakllantirib borish jamoa a`zolari orasida barqaror insoniy munosabatlarni tarkib toptirishga yordam beradi.

Jamoadagi barqaror insoniy munosabatlarning yuzaga kelishining sababi uning a`zolarini yuksak axloqiy mazmunga ega bo`lgan ishlarni tashkil etishda faol ishtirok etishlarining samarasidir.

Jamoaning rivojlanishi – jamoa hayotining qonunidir. Xo`sh, bolalar jamoasining olo`a harakat qilib borishiga nima yordam beradi? Uning rivojlanishiga nima imkon beradi. Bunday kuch istiqboldir.

Hayot shuni ko`rsatadiki, kishining kelajakka umid va ishonch bilan intilishi, hayotiy istiqbolini yurtimizning taqdiri bilan boo`lab, mustaqil diyorimizning bugungi jamiyat sharoitida ma`naviy va ma`rifiy qiyofasini yaratishda hissa qo`shgan kishi va jamoa tobora shakllanib rivojlanib boradi.

Bu intilish va hayotiy istiqbolda kishining ma`naviy va madaniy ehtiyojlarining jami, uning rivojlanganlik darajasi, butun ma`naviy qiyofasi aks etadi. Istiqbolning eng muhim pedagogik xususiyatlaridan biri shuki, degandi A.S.Makarenko, u oldinga qo`yilgan maqsad sifatida bolani istalgan natijaga erishish imkoniyati bilan qiziqtiradi, unda kelajakni barpo etishda qatnashish istagini uyo`otadi. Quvnoq kayfiyat va olg`a intiluvchilikni vujudga keltiradi.

Pedagogik nuqtai nazardan istiqbol deganda, shaxsni bolalar guruhini, umuman jamoani rivojlantirishning ichki ehtiyojlariga javob beruvchi, uning a`zolarining rivojlanish darajasiga, ularning yosh va individual xususiyatlariga hamda jamiyatimiz vazifalariga mos keladigan vazifalar, maqsadlar, ishlar tushuniladi.

Har xil istiqbollarni tashkil etishdagi asosiy metodik usul bolalarni birorta istiqbolga erishish uchun kurashga tayyorlashdan iboratdir. Bu tayyorgarlikka ish rejalari, loyihalar va hokazolarni muhokama qilish kiradi. So`ngra istiqbol sari harakat qilishga yordam beradigan amaliy ish bajarilishi lozim. Bu ish jamoani tashkil etish va jipslashtirish jarayonidagi eng muhim bosqichlardan biridir. Shunga erishish kerakki, barcha

o'quvchilar umumiy faoliyatda ishtirok esinlar va bu ishtirok etish faol, ijobiy xarakterga ega bo'lsin.

Topshiriqlarni jamoaning barcha a'zolari o'rtasida to'o'ri taqsimlash bolalarni qiziqarli ishlarni bajarishga jalb qilishning asosiy yo'lidir.

Bolalarning aql-idrokigagina emas, balki ularning his-tuyo'ulariga ham ta'sir ko'rsatish uchun har qanday ish aniq tashkil etilishi, chiroyli jihozlanishi kerak. Ayniqsa, bayramlarni chiroyli va tantanali qilib tashkil etmoq kerak. Bu bayramlarda ota-onalar va mehmonlar ishtirok etsalar, bayram davomida bolalar mukofotlansa, musobaqa yakunlari e'lon qilinsa, yaxshi bo'ladi. Bolalarni tayyorgarlik jamoa maqsadga erishish jarayoniga jalb qilishning tarbiyaviy ahamiyati shu jihatdan kattaki, bu yo'l bilan bolalarni maqsadga qaratilgan jamoa axloqiy xulq-atvorni egallashga mashq qildirish uchun shart-sharoit yaratiladi.

Jamoa hayotining me'yori umumiy maqsadga intilishga va qiziqarli ishlar bilan shuo'ullanishgagina emas, balki jamoada bolalar o'rtasidagi munosabatlar usuliga ham, ularning tevarak-atrofdagi vaziyatga bo'lgan munosabatlariga, jamoadan tashqaridagi aloqalariga ham bog'liqdir. Har bir maktab o'quvchisida o'z jamoasi uchun faxrlanish tuyo'usini, shaxsiy qadr-qimmat hissini tarbiyalash zarur.

Mazkur usul va uslublar jamoani shakllantirishga asosiy yo'l va vosita sifatida asos bo'ladi. Jamoani shakllantirishda jamoa a'zolari va ularning faoliyatlariga qo'yiladigan yagona talablar muhim ahamiyat kasb etadi.

Yagona talab o'quvchilarning dars jarayonidagi, tanaffus, sinfdan tashqari ishlar vaqtidagi, jamoat joylari hamda uydagi xulq-atvor qoidalarini o'z ichiga oladi. Puxta o'ylab qo'yilgan talablari tizimining muntazam amalga oshirilishi maktabda muayyan tartibning o'rnatilishini ta'minlaydi. Pedagoglar tomonidan qo'yiladigan talablar quyidagi sharoitlardagina ijobiy natija beradi:

- ✚ Qo'yilayotgan talablar o'quvchi shaxsini hurmat qilish bilan qo'shilishi kerak;
- ✚ Qo'yilayotgan talablar muayyan maktab yoki sinfdagi mavjud sharoitni hisobga olgan holda qo'yilishi lozim;
- ✚ Qo'yilayotgan talablar aniq bo'lishi kerak;
- ✚ O'quvchilarning tashqi qiyofasi, kiyinishi, yurish-turishi hamda muomalasiga nisbatan qo'yilayotgan talablar ularda ma'naviy madaniyatni shakllantirishga xizmat qilishi shart.

O`qituvchi qo`yilayotgan talablar hajmi, tizimini bilibgina qolmasdan, talab qilish metodikasini ham o`zlashtirib olgan bo`lishi kerak.

O`quvchilarni talablar bilan tanishtirish ko`pincha umumiy majlislarda amalga oshiriladi, bunda ta`lim muassasasi direktori yoki o`quv ishlari bo`yicha direktor o`rinbosari istiqbol rejalari va ularni amalga oshirish jarayonidagi talablar mazmuni bilan o`quvchilarni tanishtiradi. Batafsil tanishtirish ayrim hollarda amalda ko`rsatish, keyinroq sinflar bo`yicha, sinf majlislarida, maxsus suhbatlar uyushtirish tarzida amalga oshiriladi.

Xulq-atvorni tarkib toptirishga yo`naltirilgan talablar bilan tanishtirish mazkur talablar ustida mashq qildirish bilan qo`shib olib borilishi kerak. Xulq-atvorni tarbiyalash ongni tarbiyalashga qaraganda ancha murakkab ish, o`quvchilar talablar mohiyatini yaxshi anglashi mumkin, biroq aksariyat hollarda ularga rioya qilmaydilar. Shu bois, muntazam ravishda mashq qildirish madaniy xulq-atvorni odatga aylantiradi.

Boshlang`ich sinf o`quvchilarni o`rtoqlik va do`stlik hissida tarbiyalashning amaldagi holati

Boshlang`ich sinf “O`qish” darsliklari tahlili shuni ko`rsatadiki, dos`tlik va o`rtoqlikni tarbiyalash nihoyatda dolzarb masaladir. Bu darsliklarda bu muammo bo`yicha bevosita bilimlar berilgan. Bu bilimlar esa o`quvchilarda do`stlik, o`rtoqlik, hamjihatlik, mehribonlik kabi insoniy sifatlarni tarbiyalashga xizmat etadi. Bu vazifalarni amlga oshirish esa boshlang`ich sinf o`qituvchilari zimmasiga katta mas`uliyat yuklaydi.

Maktablarda guruhiiy ishlarni tashkil etishning turli usullari qo`llaniladi: bir xil ishlar: unda jamoani tashkil etgan barcha guruhlar bir xil topshiriqlarni bajaradilar; tabaqalashtirilgan guruhiiy ishlar; unda guruhlar individual topshiriq oladilar. Tashkil etishning guruhiiy shakllari amalda o`quvchilar faoliyatining barcha sohalarida qo`llaniladi. Masalan: sinfdagi darsdan tashqari bilish faoliyatida “topilgan va topilmagan sirlar kechasi” o`tkaziladi. Sinf bir necha guruhga bo`linadi, ulardan har biri o`z “siri”ni belgilab va uni sinfga taqdim etadi. Darsda bilish faoliyatini masalan 8-sinfdagi tarix darsida o`quvchilar guruhlarga bo`linadilar, ularning har biri topshiriq oladi. Guruhlarning vakillari topshiriqlarning bajarilish yakunlarini butun sinfga ma`lum qiladilar, sinf ular muhokama qilib, tuzatishlar kiritadi.

Jamoa tashkil etganda o'quvchilar muhitida mavjud bo'lgan haqiqiy guruhlarni tutish, bir-biriga va o'zaro do'stlashadigan bolalarni birlashtirish zarur. Pedagog bu guruhlarni xususiyatlarini ularning yo'nalishi, qiziqishlari, malakasini bilishlari hisobga olish va foydalanish kerak. Jamoa ishni tashkil etishda va amalga oshirishda vazifalarni taqsimlash vaqtida mazkur xususiyatlarni hisobga olish ishining samaradorligini oshiradi. Ikkinchi tomondan bu hol guruhdagi muammolarni jamoaning qiziqishlari sohasiga va jamoaning qiziqishlarini guruhdagi muomila sohasiga olib kiradi.

Jamoa faoliyatini tashkil etishda o'qituvchilarning shaxslararo real mavjud bo'lgan aloqalarni hisobga olish ikki xil maqsadga erishish- guruh a'zolarini jamoa hayotiga jalb qilish va ular o'rtasiga muomalaga ta'sir ko'rsatish imkonini beradi.

Istedodli bolalarni aniqlash va ularni tarbiyalashning aniqlashning talablari

Istedodli bolalarni aniqlash va ularni tarbiyalashga qo'yiladigan talablar:

Istedodning o'z vaqtida namoyon bo'lishi, tarbiyaga, ta'limga va qo'llab quvvatlashga bog'liqligini sinf rahbari va boshqalar o'z vaqtida bilishlari, anglashlari lozim. Istedodli bolalarni aniqlash, tarbiyalash va o'qitish respublikaning bo'lajak aql-zakovatli va ijodiy fikrlovchi kuchlarini tayyorlashning yagona manbai ekanligini, yurt poydevorlari, suyanganlari ekanligini xar qadamda anglagan, idrok etgan holda, sergak turishlari shartdir. Ijodiy qobiliyatlar rivojini samarali amalga oshirish uchun o'quvchilar iste'dodini aniq tahlil etish, bolalarning o'ziga xos psixologik jihatlarini va fazilatlarini hisobga olish zarur. Turli yoshdagi iste'dodli o'quvchilarni namoyon etishda hozirgi kunda, avvalo maktab pedagogika jamoasi ruhiy-dagnostika tajribalaridan unumli foydalanishlari zarur.

Iste'dodli bolalarni aniqlash, tarbiyalash va o'qitishni ta'minlash quyidagi omillarga bog'liq:

- ushbu aniqlashning ijtimoiy ahamiyati respublikaning zakovati, ijodkorligi, kuch-qudratini tayyorlashning istiqboli bilan bog'liqligini tushunishga;
- ruhiy diagnostik uslubiyat, uslubiy materiallari bo'lgani holda turli yoshdagi guruhlarda aniqlashning umumiy dasturlari yaratilishiga;

– iste’dodli bolalar (maxsus tayyorlangan rejalar, dasturlar va ilmiy asoslangan uslubiyat va hokazo bo’yicha) bilan ishlash uchun ixtisoslashgan muassasalarning yagona tarmog’ini targ’ib etishga;

– ommaviy o’quv yurtlarida iste’dodli bolalar bilan ishlash uchun zarur o’quv-dasturiy qo’llanmalarini ishlab chiqishga;

– joylarda mahsus guruhlar tomonidan ishlab chiqilgan xalq ta’limi, davlat va jamoat muassasalari, ijodiy uyushmalar tomonidan tasdiqlangan dasturlarga (bu dasturlarda iste’dodli bolalar bilan ishlashning istiqbollari va bosqichlari, o’z hududida bunday faoliyat va ko’pgina boshqa tadbirlar uchun mablag’ ajratish, ularni ta’minlashga);

– qo’yilgan vazifalarni hal qilishga keng jamoatchilik diqqatini jalb qilishga, respublika metodik kengashining tuzilishiga;

– ilmiy tadqiqotlar maktablar uchun me’yoriy hujjatlar, sinf ishlanmalari majmuiga, iste’dodli o’quvchilar haqida ma’lumotlar manbaini yaratishga, ularni o’qitish va tarbiyalashning (tabaqalashtirish, individuallashtirish, insonparvarlashtirish) yagona uslubiy asosini yaratishga bog’liq. Iste’dodli va iqtidorli bolalarning o’qituvchi hamda tarbiyachilari alohida iste’dodli o’quvchilarlar uchun turlicha o’quv reja va dasturlariga ega bo’lishlari maqsadga muvofiq.

Iqtidorli bolalar va iste’dodli yoshlarni aniqlash va o’qitish uslubiyati, psixologik-pedagogik va tashkiliy sharoitlarini yaratish, maxsus o’quv dasturlari va tizimli pedagogik texnologiyalar ishlab chiqish uchun eng yaxshi pedagog va olimlarning faol ishtirokini ta’minlash lozim.

Jamoadi shaxsni tarbiyalash

Jamoa (lotincha “komandus” so’zining tarjimasi bo’lib, yig’ilma, omma, birgalikdagi majlis, birlashma, guruh ma’nolarini beradi) bir necha a’zo (kishi)lardan iborat bo’lib, ijtimoiy ahamiyatga ega, umumiy maqsad asosida tashkil topgan guruh demakdir. Zamonaviy talqinda “jamoat” tushunchasi ikki xil ma’noda ishlatiladi.

Birinchidan, jamoa deganda bir necha kishilarning muayyan maqsad yo’lida birlashuvidan iborat tashkiliy guruhi tushuniladi (masalan, ishlab chiqarish jamoasi, zavod jamoasi, o’quv yurti jamoasi, xo’jalik jamoasi va hokazo).

Ikkinchidan, jamoa deganda yuqori darajada uyushtirilgan guruh tushuniladi. Chunonchi, o’quvchilar jamoasi yuqori darajada uyushtirilgan

birlashma hisoblanadi. O'quvchilar jamoasi o'ziga xoslik kasb etuvchi muhim belgilarga ega. Quyida jamoa va uning xususiyatlari (belgilari) borasida so'z yuritamiz.

Jamoa ijtimoiy jamiyatning bir qismi hisoblanadi, unda ijtimoiy hayot va kishilik munosabatlarining barcha me'yorlari o'z ifodasini topadi. Zero, jamoa jamiyatdagi mavjud munosabatlar tizimida namoyon bo'lar ekan, jamoa va ijtimoiy jamiyat maqsadi, intilishida o'zaro birlik, uzviylik, aloqadorlik yuzaga keladi. Shu bois jamoa hayotining aniq (yagona) maqsadga qaratilganligi va ijtimoiy-g'oyaviy xususiyat kasb etishi uning yetakchi belgisi sanaladi. Har bir jamoa boshqa jamoalar bilan uzviy aloqadorlikda mavjud bo'ladi.

Muayyan jamoaning har bir a'zosi jamiyat ijtimoiy faoliyatini tashkil etish jarayonida o'z jamoasi bilan birgalikda ishtirok etadi. Jamoa a'zolarining intilishlarini tushunish, jamoa oldiga qo'yilgan maqsad mohiyatini chuqur his etish hamda uning shaxsni shakllantirishdagi o'rni va rolini to'g'ri baholay olish jamoa a'zolarining umumiy va xususiy (shaxsiy) maqsad, qiziqishi, ehtiyoj va faoliyatlari o'rtasidagi birlikni namoyon etadi hamda jamoaning bo'linishiga yo'l qo'ymaydi.

Har bir jamoa o'z-o'zini boshqarish organiga ega va umumiy jamoaning uzviy qismi sanaladi. Shuningdek, u maqsadning birligi va tashkil qilish xususiyatlari orqali umummilliy jamoa bilan bog'lanadi. Ijtimoiy jamiyat ehtiyojini qondirishga yo'naltirilgan birgalikdagi faoliyat jamoaning navbatdagi muhim xususiyatidir.

Jamoa faoliyatining ijtimoiy-g'oyaviy yo'nalishi ham jamoaning faoliyati mazmunida o'z aksini topishi muhim ahamiyatga ega. Jamoa xususiyatini aniqlashda kishilar guruhining yagona ijtimoiy tizimini o'rnatishdagi usuli, ya'ni jamoani tashkil qilish usuli ham muhim hisoblandi.

Birgalikdagi faoliyat umumjamiyat ishi uchun mas'uliyat hissini uyg'ota borib, jamoa a'zolarini bir-biriga yaqinlashtiradi, a'zolarida jamoaga mansublik hissining paydo bo'lishiga ko'maklashadi, jamoa bilan munosabatda bo'lish ehtiyojini oshiradi. Jamoa a'zolari orasida o'zaro hissiy birlik (bir-birini yoqtirish hissi) yuzaga keladi. Ushbu munosabat, ko'pincha, o'z-o'zidan paydo bo'ladi.

Jamoa a'zolari o'rtasidagi ruhiy birlik mazmuni ular orasida hosil bo'lgan ishchanlik faoliyatining xarakteriga bevosita bog'liqdir. Jamoaning

rasmiy (ishchanlik) va norasmiy (hissiy) tuzilishini bir-biridan farqlash lozim.

Jamoaning rasmiy tuzilishi deganda jamoa faoliyatining turli ko'rinishlarini amalga oshirish uchun zarur bo'ladigan tashkiliy jihatlari ko'zda tutiladi. Mazkur jihat bir tomondan jamoa a'zolari o'rtasida yuzaga kelgan ishchanlik munosabati mazmunini ifoda etsa, ikkinchi tomondan, rahbarlik vazifasini bajaruvchi shaxslar tomonidan jamoa a'zolarining xatti-harakatlari va intilishlarini muvofiqlashtirish yo'lida tashkil etilayotgan boshqaruv faoliyati mohiyatini yoritishga xizmat qiladi. Norasmiy tuzilma jamoaning barcha a'zolari o'rtasidagi shaxslararo ma'naviy-ruhiy munosabatlarning umumiy tizimi va mikroguruhni tashkil qiluvchi ayrim a'zolar o'rtasidagi tanlash munosabatlari mazmunini ifodalaydi.

Jamoaning har bir a'zosi mavjud munosabatlar tizimida u yoki bu o'rinni egallaydi. O'quvchining jamoadagi o'rnini uning shaxs sifatida shakllanishi va kamolotga erishishiga muhim ta'sir ko'rsatadi. Maktab yoki sinfdagi rasmiy va norasmiy tuzilmalar bir-biriga muvofiq bo'lganda, jamoaning rasmiy yetakchilari norasmiy munosabatlar tizimida ko'zga ko'ringan o'rinni egallagan holdagina u chinakam jamoa bo'la oladi. Shuningdek, norasmiy guruhlar (mikroguruhlar) umumjamoa ijtimoiy manfatlari uchun kurashuvchi guruhlar bo'lgandagina jamoa o'zini chinakam jamoa tarzida namoyon etishi mumkin. Maktab jamoasi tarkibida eng barqaror bo'g'in-bu muayyan sinflar negizida shakllangan jamoalar sanaladi. Sinf jamoasi tarkibida o'quvchilar tomonidan amalga oshiriluvchi asosiy faoliyat o'qish hisoblanadi.

Aynan sinf jamoasida shaxslararo aloqa va munosabatlar tarkib topadi. Shuningdek, sinflar jamoalari negizida maktab jamoasi shakllanadi. Maktab jamoasi ikki muhim bo'g'in - o'qituvchilar jamoasi hamda o'quvchilar jamoasi asosida tarkib topadi. O'quv yurtlari jamoasi tarkibida o'quvchilar jamoasi asosiy qismni tashkil etadi.

O'quvchilar jamoasi-bu ijtimoiy ahvoli, shuningdek, saylov organlari oldidagi umumiy javobgarlik, barcha a'zolarining huquq va burchlari tengligi asosidagi o'zaro birlikka ega o'quvchilar guruhidir. Shaxsni shakllantirishda jamoaning yetakchi rol o'ynashi to'g'risidagi fikrlar pedagogika fanining ilk rivojlanish davrlaridayoq bildirilgan. Jamoada uning a'zolari o'rtasidagi munosabatning alohida shakli yuzaga keladi, bu esa shaxsning jamoa bilan birgalikda rivojlanishini ta'minlaydi. Lekin har

qanday guruhni ham jamoa deb hisoblab bo'lmaydi. Jamoa bir qator belgilarga egadirki, mazkur belgilar jamoani kishilarning yetarli darajada uyushgan har qanday guruhidan ajratib turadi.

Jamoani tashkil etish metodikasi oxirgi kunda ancha to'liq va mukammal ishlab chiqilgan. Bu metodikaning umumiy asoslari pedagogika kursida bayon etilgan jamoa va jamoada shaxsni tarbiyalash nazariyasiga tayanadi.

Jamoaning rivojlanish darajasini aniqlashda o'quvchilarning faqat sinfdan tashqari faoliyatida namoyon bo'ladigan munosabatlarini tahlil etish bilangina cheklanib bo'lmaydi. Jamoada shaxsni yakka tartibda tarbiyalashdan maqsad maktab o'quvchisini o'z-o'zini tarbiyalashga jalb etish, uni tegishli malaka va ko'nikmalar bilan qurollantirishdan iboratdir. Tarbiyaviy ta'sir ko'rsatishga bo'yni yor bermaydigan tarbiyasi qiyin bolalar-bu, albatta, yomon o'zlashtiruvchilar emas.

Zamonaviy sinf rahbari o'quvchilarning yomon xulq-atvori, past o'zlashtirishlarining sabablarini puxta o'rganadi. Bunda o'quvchining sinfdoshlari bilan munosabatlari, bu munosabatlarning ma'naviy asoslari eng muhim masalalardan biridir. Jamoa munosabatlari, dastavval, muayyan tamoyillarga asoslangan va ijtimoiy ahamiyatga ega bo'lgan maqsadlarga yo'naltirib turadigan o'ta mas'uliyatli munosabatlardir. Jamoada shaxsni tarbiyalashda yakka tartibdagi yondashuvning mohiyati alohida o'quvchini jamoa faoliyatiga jalb etishdan, jamoani esa mazkur o'quvchi bilan qiziqtirib qo'yishdan ham iborat.

Jamoa faoliyatini tashkil etishda o'quvchilarning shaxslararo real mavjud bo'lgan aloqalarini hisobga olish ikki xil maqsadga erishish: guruh a'zolarini jamoa hayotiga jalb qilish va ular o'rtasidagi muomalaga ta'sir ko'rsatish imkonini beradi. Jamiyatning qanchalik rivojlanganligini oila farovonligida, shaxsning kamolotida ko'rish mumkin. Yoki shaxsning barkamolligi, oilaning to'la-to'kisligiga qarab, jamiyatning iqtisodiy, siyosiy, ma'naviy-axloqiy ahvolini bilish mumkin. Chunki shaxs-oila-jamiyat munosabatlari o'zaro mustahkam bog'langan. Shuning uchun shaxs oila, jamiyat muhitida shakllanadi, kamol topadi. Jamoa rivojlanish darajasidan dalolat beradigan muhim belgilardan biri-o'quvchilarning birgalikdagi faoliyatiga ishtiyoqi chiqindi qog'oz (makulatura) yoki metallom (temir-tersak) to'plash, kechaga tayyorgarlik ko'rish kabi maktab tajribasida muntazam uchrab turadigan ishlarda ko'zga tashlanadi. Sinf

rahbari jamoaning rivojlanish darajasini belgilash uchun bolalarda ularning hozirgi va bo'lajak hayotlarida ijtimoiy ahamiyatga molik maqsadlari mavjudligini bilishi muhim, ya'ni jamoaning hayotiy faoliyati istiqbollari barcha yoki yarim o'quvchilar qabul qilishini va bu istiqbollarning xususiyati qandayligini bilib olishi zarur.

Jamoa rivojlanishining dastlabki bosqichlarida bolalar tarqoq bo'lib, ularda yakdil fikr va sinf rahbari tayanishi mumkin bo'lgan ta'sirchan faollar bo'lmaydi. Shuning uchun jamoada salbiy hodisalar ochiq muhokama qilinmaydi va mustaqil jamoa qarori qabul qilinmaydi. Agar jamoa rivojlanishning ikkinchi bosqichida bo'lsa, nomigagina emas, balki harakatlarini qo'llab-quvvatlaydigan haqiqiy harakat qiluvchi faollar bo'lsa, uning ayrim o'quvchilar va jamoa oldiga muayyan talablar qo'yishini kuzatish mumkin.

Jamoaning rivojlanishida tarbiya usullari

Har bir ishning o'ziga xos, ma'lum qonun-qoidalari bo'lganidek, bola tarbiyasining ham o'ziga xos bir qator muhim qonun-qoidalari bor, ularga amal qilish tarbiyaviy ishlarning samarali bo'lishini ta'minlaydi, ya'ni:

- tarbiyaning bir maqsadga qaratilganligi;
- tarbiyaning hayot, mehnat bilan, O'zbekistonimizning mustaqilligi, gullab-yashnashi yo'lida qilinayotgan ishlar bilan bog'lanishi;
- o'quvchini jamoada, jamoa orqali tarbiyalash;
- tarbiyada bola shaxsini hurmat qilish va unga talabchanlik; -tarbiyaviy ishlarning izchilligi, muntazamligi va birligi;
- tarbiyada o'quvchilarning yoshi va o'ziga xos xususiyatlarini hisobga olish.

Tarbiya jarayonining mohiyati quyidagilardan iborat:

1. Tarbiyaning bir maqsadga qaratilganligi. Tarbiya maqsadini belgilashda jamiyat talablari, davr nafasi, milliy xususiyatlar asos qilib olinadi. Tarbiyaning maqsadi - har tomonlama kamol topgan, mukammal inson shaxsini tarbiyalashdir.

O'qituvchilar jamoasi ana shu maqsadlardan kelib chiqib, tarbiyaviy ishlarning vazifalarini belgilaydi, uning mazmunini aniqlaydi hamda maktabda ish sharoitlarini hisobga olgan holda o'quvchilarni tarbiyalashning shakl va uslublarini tanlaydi.

2. Tarbiyaning hayot bilan bog'liqligi qoidasi tarbiyaviyishlarning mazmun va mohiyatini, tashkil etilishini doimo yangilab turishni talab etadi. Tarbiyachilar bolalar tarbiyasini hayot bilan bog'lar ekanlar, ularga o'zlarida iymon-e'tiqodni tarbiyalash imkonini beradilar. Tarbiyaviy ishlar shunday tashkil qilinganda yoshlar jamiyat hayotida faol ishtirok etadilar, bu esa o'quvchi shaxsining tarkib topishiga yordam beradi.

Ilg'or o'qituvchilar tajribasining ko'rsatishicha, o'quvchilar ahil jamoa bo'lib uyushgandagina ularga jamoatchilik ruhini singdirib borish lozim. Sinf rahbari ishida o'quvchilar jamoasini shakllantirish asosiy vazifa hisoblanadi, chunki jamoada shaxsni tarbiyalash tarbiyaning yetakchi tamoyillari hisoblanadi. Uning umumiy asoslari quyidagilardan iborat:

1. Talablar qo'yish;
2. Faollarni tarbiyalash;
3. O'quv-mehnat, ijtimoiy-siyosiy va ommaviy-madaniy faoliyatdagi istiqbollarini tashkil etish;
4. Sog'lom jamoatchilik fikrini shakllantirish;
5. Ijobiy an'analarni yaratish va ko'paytirish.

Yuqorida ta'riflangan barcha qoidalar har qanday jamoani shakllantirish va rivojlantirish uchun qo'llanma hisoblanadi. Tarbiya usullarini tanlashda ularni jamoaning rivojlanish darajasiga mosligi muvaffaqiyatning muhim sharti hisoblanadi. Shuning uchun har bir o'qituvchi tarbiyaviy ishni sinfdagi jamoa munosabatlarining rivojlanish darajasini aniqlashdan boshlaydi. Tarbiya jarayoni o'z-o'zini tarbiyalash jarayoniga o'tgandagina yuksak darajaga erishiladi. Ayrim o'quvchilar va umuman, jamoa o'z faoliyatini mustaqil rejalashtiradi va umumiy jamoani tashkil etadi, o'ziga va bir-biriga talablar qo'yadi hamda o'z-o'zini nazorat qiladi.

Sinf rahbari o'quvchilar jamoasining rivojlanish darajasini aniqlashda o'quvchilarning faqat sinfdan tashqari faoliyatida namoyon bo'ladigan munosabatlarini tahlil etish bilangina cheklanib qolmasligi kerak. Sinf rahbarining o'ziga xos xususiyati shundan iboratki, u oddiy bolalar jamoasini emas, balki o'quvchilar jamoasini shakllantiradi. O'quvchilarning asosiy vazifasi o'qishdan iborat. Shuning uchun sinf rahbari, avvalo, bolalarning o'qishga qanday munosabatda ekanliklarini, o'zlarini darsda qanday tutishlarini, uy vazifalarini sidqidildan bajarishlari yoki bajarmasliklarini aniqlaydi. Jamoaning rivojlanish darajasini aniqlashning

eng ishonchli usuli-o'quvchilarni ular bilan darsda, darsdan tashqarida, maktabdan tashqarida o'zaro faol hamkorlik qilish darajasida kuzatishdan iboratdir.

O'qituvchi jamoaning kuchli va zaif tomonlarini aniqlash uchun pedagogik vaziyatlar vujudga keltirishni qo'llaydi. Lekin bunda shuni esda tutish kerakki, o'quvchi kamchiliklarini hamma o'rtasida yorqin namoyish etish uning qalbini jarohatlashi mumkin. Shunday vaziyatlarni vujudga keltirish kerakki, ularning salbiy tomonlarini emas, balki har bir bolada odatdagi sharoitda boshqalardan yashiringan ijobiy tomonlarini ham ochib berish maqsadga muvoffiqdir.

Sinf rahbari jamoaning rivojlanishi darajasiga qarab tarbiya usullarini tanlaydi. Ta'lim jarayonida jamoa munosabatlarini rivojlantirish istiqbollari sinf rahbaridan katta e'tibor berishni talab etadi. Jamoa faoliyatida ko'proq muomala qilishga bo'lgan ehtiyoj yotadi.

Darslarda bu ehtiyoj kam foydalaniladidi. Agar darsdagi muomalaga bo'lgan ehtiyoj to'g'ri tushunilsa, uning negizida o'quvchilarning o'zaro yordami, darslarga birgalikda foydali tayyorgarlik ko'rishi, qiziqishlari bo'yicha mashg'ulotlar tashkil etiladi. Jamoa rivojlanishining har qanday darajasida sinf rahbari muayyan usullardan foydalanib, jamoatchilik fikrini shakllantirish to'g'risida g'amxo'rlik qiladi. Sinf rahbari jamoa va har bir alohida o'quvchining tarbiyasi uchun ma'suldir.

Shuning uchun uning jamoa tarzidagi va yakka tartibdagi shakllarini qo'shib olib borishi tarbiyaviy ishdagi o'ziga xos xususiyatlaridan biri hisoblanadi. Bunda jamoaning shaxsga nisbatan yuksak talabchanligi kuzatiladi.

Maktablarda olib boriladigan ish faoliyati, odatda, ommaviy, jamoa, guruh va individulal shakllarda tashkil etiladi. Faoliyatni tashkil etishning ommaviy shakllari ham (ya'ni ularda o'quvchilarning muayyan guruhlari ishtirok etadi) o'z mohiyatiga ko'ra uni amalga oshirish jarayonida faoliyat maqsadiga (masalan, ma'ruza, konsert va hokazo) erishish uchun qatnashchilarning o'zaro muomalasini nazarda tutmaydi. Biroq, bundan oldingi holda bo'lgani kabi, bu shakllarda bevosita tengdoshlar bilan birgalikda qatnashish ba'zi hollarda ularning faoliyatidagi ishtirokini faollashtiradi, boshqa hollarda aksincha bo'ladi. Bu ko'p jihatdan o'quvchilarning faoliyat mazmuniga, munosabatiga (ijobiy, passiv yoki salbiy) bog'liq bo'ladi.

Faoliyatni amalga oshirish jarayonida uning maqsadiga erishish uchun o'quvchilarning o'zaro muomalaga kirishishlarini nazarda tutuvchi faoliyat shakllari jamoa shakllari deyiladi. Bu muomala jarayonida o'quvchilar o'rtasida jamoa aloqalari vujudga keladi. Bu shakllar obektiv jihatdan o'zida muomala uchun muayyan shart-sharoitlarga ega bo'ladi. Ular o'quvchilarga ishni muvaffaqiyatli amalga oshirish uchun vazifalarni o'zaro taqsimlab chiqish imkonini beradi, qatnashchilar o'rtasida aloqa ta'sirining paydo bo'lishiga olib keladi. Misol tariqasida o'quvchilarning bilish faoliyatini tashkil etishning jamoa shakllaridan biri - bilimlarning ijtimoiy ko'rigini qarab chiqamiz. U biror fan bo'yicha o'tkaziladi. Unda ikkita parallel sinf yoki bir sinfdan ikkita jamoa ishtirok etishi mumkin. Ko'rikning dasturi ishlarning har xil turlaridan (yozma, og'zaki, grafik masalalar yechish, topshiriqlarni bajarish va shu kabilar) tashkil topadi, ularni bajarish umuman olganda 40-60 daqiqadan oshmaydi. Ko'rik oxirida hay'at a'zolari har bir qatnashchiga va umuman jamoadagi o'rtacha bahoni e'lon qiladi.

Bu o'rinda bilish faoliyati bilan bog'liq bo'lgan muomala ko'rikka hozirlik ko'rish vaqtidayoq boshlanadi va uni o'tkazish jarayonida juda samarali davom etadi. Bunga sabab shuki, ko'rikka doir dastlabki topshiriqlar jamoadan tayyorgarlik rejasini muhokama etishni, vazifalarni taqsimlash yoki guruh bo'lib ishlashni talab qiladi.

Ko'rik jarayonida muomala uning hamma qatnashchilari o'rtasida sodir bo'ladi, chunki ulardan har biri muayyan vazifaga ega bo'lib, o'z harakatlarini boshqa qatnashchilar bilan muvofiqlashtirgandagina vazifani muvaffaqiyatli bajarishi mumkin.

Jamoatchi va bilimli sinf rahbari har qanday vaziyatdan juda ustalik bilan chiqib ketadi va har tomonlama rivojlangan sinf jamoasini tashkil qiladi. Jamoani tashkil etishning samarali shakllaridan biri guruhliy ishdur. Bunda mazkur ish bolalarning tarkib jihatidan uncha katta bo'lmagan (eng ko'pi bilan kishi 5 ta bo'lishi kerak) guruhlarida amalga oshiriladi. Bunday kichik guruhlarda barcha a'zolar bir-birlari bilan bevosita muomalada bo'ladilar va bir-birlariga bevosita biror ta'sir ko'rsatadilar. Jamoada muomalani tashkil etganda o'quvchilar muhitida mavjud bo'lgan haqiqiy guruhlarini nazarda tutish, bir-biriga mehr bilan qaraydigan va o'zaro do'stlashadigan bolalarni birlashtirish zarur. Pedagog bu guruhlarining xususiyatlarini, ularning yo'nalishi, qiziqishlari, malakasi va hokazolarni bilishi, hisobga olishi va ulardan foydalanishi kerak.

Jamoa ishini tashkil etishda va amalga oshirishda vazifalarni taqsimlash vaqtida mazkur xususiyatlarni hisobga olish ishning samaradorligini oshiradi. Bu hol guruhdagi muomalani jamoaning qiziqishlari sohasiga va jamoaning qiziqishlarini guruhdagi muomala sohasiga olib kiradi. Masalan, jamoa yetarli darajada obro` qozongan, jamoatchilik yo`nalishiga ega bo`lgan guruhga muayyan bir tadbirni tayyorlash va o`tkazishga boshchilik qilishni topshirsa bo`ladi. Qandaydir o`ziga xos qiziqishlari bor guruhga butun jamoa uchun bu qiziqishlarga mos keladigan ishning tashabbuskori va tashkilotchisi bo`lish taklif etiladi va hokazo.

Jamoa faoliyatini tashkil etishda o`quvchilarning shaxslararo real, ya`ni aniq mavjud bo`lgan aloqalarini hisobga olish ikki xil maqsadga: guruh a`zolarini jamoa hayotiga jalb qilish va ular o`rtasidagi muomalaga ta`sir ko`rsatish, bundan tashqari, o`z oldilariga qo`ygan har bir maqsadiga erishish imkonini beradi.

Jamoa ijodiy faoliyatini rivojlantirishda pedagogik texnologiyalarning o`rni

Darsdan tashqari faoliyatni zamonaviy tashkil etish ijodiy jarayon bo`lib, o`qituvchidan chuqur bilim, malaka va xohish talab qilgani kabi o`quvchilardan ham ularning intilishlari va ehtiyojlarini talab etadi. O`quvchilarning qiziqishlarini rivojlantirish tarbiyaning mualliflik tizimini shakllantirishning yagona yo`lidir. Bu holda tarbiya shaxs kamolotini boshqarish jarayoni, uning ijtimoiylashuvi va rivoji uchun sharoit va imkoniyatlar yaratish mezoni sifatida qaraladi. Darsdan tashqari faoliyat (dam olishni tashkil etish) esa shaxsning ijodiy imkoniyatlarini yuqoriga ko`tarish (birinchi navbatda, o`qituvchining), uning ijtimoiy faolligini amalga oshirish maydoni sifatida tasavvur etilishi mumkin.

Hordiq kishilarning yangilanish, tiklanish, uning jismoniy va ma`naviy kuchini ko`paytirish, shaxsini boyitish, ijodiy faolligini chuqurlashtirish va amalga oshirish uchun ular tomonidan rejalashtirilgan va mo`ljallangan shaxsiy vaqtining bir qismidir. Shaxs o`z faoliyati asosida shakllanib boradi. Jamiyatda yashash, boshqa kishilar bilan hamkorlik qilish, o`zaro faoliyat yuritish kishining faqat jamoa ishlaridagi ishtiroki orqali shakllantiriladi.

Jamoaviy ijodiy faoliyat metodikasi nihoyatda samarali metodika sifatida tarbiyani individuallashtirish tamoyillarini, ishning jamoaviy shakllarida ham tashkil etish imkoniyatini beradi.

Jamoaviy ijodiy faoliyat o'quvchilarni ijodga yo'naltiradi, harakat qilishning zarur shakllari va metodlarini topish vazifalarini belgilaydi, maqsadni aniqlashga o'rgatadi, ishni tashkil etishga yordam beradi, jamoa va alohida o'quvchilarning tashabbusini qo'llab-quvvatlaydi va kuchaytiradi, o'z qobiliyatidan yanada yaxshiroq foydalanish imkoniyatlari haqida maslahat beradi, o'quvchilar va jamoaning axloqiy jihatdan rivojlanishini kuzatadi, tartibga soladi.

Uning vazifasi: hamkorlik sharoitini vujudga keltirish, do'stona o'zaro yordam, ma'naviy-ruhiy sharoitni yuzaga keltirishdan iborat. Biz jamoaviy ijodiy faoliyatni ham metodika, ham ishtirokchilarining o'zaro faoliyati loyihalashtiriladigan, pedagogik jarayonni tashkil etuvchi texnologiya sifatida qaraymiz. Jamoaviy ijodiy faoliyat metodikasini amalga oshirish quyidagi bosqichlar bilan uzviy bog'langan:

1. Pedagogik maqsad:

- o'qituvchi o'quvchilar guruhining ishi bilan bog'liq maqsad va vazifalarda o'z mavqeyini belgilab oladi;

- ularni amalga oshirish mumkin bo'lgan yo'llar, shakllar va metodlarni belgilaydi;

- dastlabki suhbatni (guruh yig'ilishi, umumiy yig'ilish) o'tkazish rejasi va metodikasini ishlab chiqadi, suhbat yo'nalishini belgilaydi;

- u yoki bu ish haqida ko'zlangan maqsad (uning o'tkazilishi umumiy fikrga ko'ra ko'zlangan maqsadni amalga oshirishga yordam beradi).

Jamoaviy ijodiy faoliyat bo'yicha aniq ishni tanlashda maktabda an'anaga aylangan shakllarni ham hisobga olish mumkin.

2. Hamorlikda loyihalash.

Muvaffaqiyat tashabbus (ijodiy) guruhini tashkil etish. Bunda izchillik va rivojlantirishni ta'minlash lozim:

Jamoaviy ijodiy faoliyat loyihasini tayyorlash quyidagilardan iborat:

- a) ishning mazmuni;

- b) tayyorlashning turli bosqichlarida hal etilishi lozim bo'lgan vazifalar;

- d) ishni tayyorlash va o'tkazish dasturi.

Dasturda jamoaviy ijodiy faoliyatga tayyorgarlik ko'rish chog'ida bajarilishi zarur bo'lgan bir qator ishlar borki, shular asosida ijodiy guruhlar uchun vazifalar shakllantiriladi.

3. Ishni tayyorlash.

Pedagogik jarayondagi eng mas'uliyatli bo'lgan bu bosqichda quyidagilar zarurdir:

- har bir o'quvchini sezish, uning jamoadagi o'rnini belgilash, kayfiyatini his qilish;

- o'z vaqtida yordam ko'rsatishga harakat qilish;

- vaziyatdan kelib chiqib, boshlang'ich loyihani qayta loyihalash bahonasida tashabbuskor guruhni o'zi bilan almashtirilishiga yo'l qo'ymaslik.

4. Ishni o'tkazish.

Keyingi tahlil uchun asos bo'lgan bu bosqichda ishni loyihalash jarayonida barcha ishtirok etishi mumkin bo'lganlar va mehmonlar uchun "tomoshabinsiz" ish qoidalarini amalga oshirish nihoyatda muhimdir.

5. Refleksiya (o'tkazilgan ish tahlili).

Maqsadi - tajriba orttirish, hamkorlik va individual faoliyat tahlili, tahlil amaliyoti va mahoratini egallash.

Vazifasi-faoliyat natijalarini baholash, topshiriq ishtirokchilarining hayotiy tajribalarini o'stirish.

6. Natijalar (istiqbolni aniqlash).

Bu bosqich jamoa bo'lib hamda uni tashkil etuvchi shaxslar shakllanishining zarur sharti hisoblanadi. Uning maqsadi hamkorlik an'analarini shakllantirish, ularni qo'llab-quvvatlashdan iborat.

Jamoani tashkil etish usullari

Umumiy o'rta ta'lim hamda yangi turdagi ta'lim muassasalarida jamoani shakllantirish ma'suliyatli vazifa sanaladi.

Maktab jamoasi tarkibida eng barqaror butin-bu sinflar jamoalari sanaladi.

Sinf jamoasida o'quvchilarning asosiy faoliyati o'qishdir. Aynan sinf jamoasida o'quvchilar o'rtasida mustahkam shaxslararo aloqa va munosabatlar tarkib topadi. Bu bilan sinf jamoasi o'z negizida maktab jamoasining shakllanishi uchun o'ziga xos poydevor vazifasini bajaradi. Maktab jamoasi tarkibida o'quvchilar jamoasi asosiy qismni tashkil etadi. O'quvchilar jamoasi bu, ijtimoiy ahamiyatni tashkil etish, shuningdek umumiy saylov organlari va umumiy javobgarlik, barcha a'zolarining huquq va burchlari tengligi asosidagi o'zaro birlikka ega o'quvchilar guruhidir.

Jamoa soʻzilotincha “Kollektivus” soʻzining tarjimasi boʻlib, yigʻilma omma birgalikdan majlis, birlashma, guruh maʼnolarini anglatadi. Aniqroq aytiladigan boʻlsa jamoa bu kishilardan iborat guruh, demakdir.

Oʻquvchilar jamoasi pedagog-tarbiyachilar hamda bolalardan iborat jamoaning murakkab birlashmasi, oʻz-oʻzini nazorat, oʻz-oʻzini boshqaruv jarayonini tashkil etuvchi mustaqil tizim, shuningdek, oʻzining psixologik muhitiga, anʼanalariga ega guruh hisoblanadi.

Demak, yuksak darajada uyushtirilgan jamoa oʻzida bir necha xususiyat (belgi)larni namoyon etadi. Ular quyidagilar:

Sinf rahbari ishida oʻquvchilar jamoasini shakllantirish asosiy vazifa hisoblanadi, chunki jamoada shaxsni tarbiyalash - tarbiyaning yetakchi tamoyilidir. Bolalar jamoasini shakllantirish metodikasi hozirgi kunda ancha toʻliq va mukammal ishlab chiqilgan. Bu metodikaning umumiy asoslari `edagogika kursida bayon etaman, jamoa va jamoada shaxsni tarbiyalash nazariyasiga tayanadi. Jamoa nazariyasi qoidalariga muvofiq uni yaratish metodikasi ishlab chiqilgan.

Uning umumiy asoslari quyidagilardan iborat:

-talablar qoʻyish;

-faollarni aniqlash, oʻquv mehnat, ijtimoiy siyosiy va ommaviy madaniy faoliyatdagi istiqbollarni tashkil etish;

-sogʻlom jamoatchilik fikrini shakllantirish, ijobiy anʼanalarni yaratish, va koʻaytirish.

Jamoani tashkil etish jamoa aʼzolari va ularning faoliyatlariga qoʻyiladigan yagona talablar muhim ahamiyat kasb etadi. Yagona talab oʻquvchilarning dars jarayonidagi, tanaffus. Sinfdan tashqari ishlar vaqtidagi jamoat joylari hamda uydagi xulq-atvor qoidalarini oʻz ichiga oladi. Puxta oʻylab qoʻyilgan talablar tizimining muntazam amalga oshirilishi maktabda muayyan tartibning oʻrnatilishini taʼminlaydi. Pedagoglar tomonidan qoʻyilgan talablar oʻquvchilarning xulq-atvor qoidalarini oʻz ichiga oladi va ijobiy natija beradi.

Oʻquvchilar jamoasini shakllantirish

Bolalarning jamoa turmush, qoidalarining intizomini buzilishiga munosabatlarini kuzatib jamoaning tashkiliy tuzilishi taʼsirchanligiga ishonch hosil qilish mumkin. Jamoa rivojlanishining dastlabki bosqichlarida

bolalar tarqoq bo'lib, ularda yakdil fikr va sinf raxbari tayanishi mumkin bo'lgan ta'sirchan faollar bo'lmaydi. Shuning uchun jamoada salbiy hodisalar ochiq muxokama qilinmaydi va mustaqil jamoa qarori qabul qilinmaydi.

Agar jamoa rivojlanishning ikkinchi bosqichida bo'lsa, nomigagina emas balki harakatlarini qo'llab quvvatlaydigan haqiqiy harakat qiluvchi faollar bo'lsa, uning ayrim o'quvchilar va jamoa oldiga muayyan talablar qo'yishini kuzatish mumkin.

Jamoada shaxsni tarbiyalashda yakka tartibdagi yondashuvning mohiyati alohida o'quvchini jamoa faoliyatigan jalb etishdan jamoani esa mazkur o'quvchi bilan qiziqtirib qo'yishdan ham iboratdir. Har qanday jamoada tarbiyasi qiyin bolalar bo'ladi, lekin "ajratib qo'yilgan" bolalar bo'lmaydi. O'quvchilarning xulq atvori, o'quvchining muntazam o'rganishni o'z oldiga maxsus maqsad qilib qo'ymasa uning uchun sezilmagan tarzda o'zgarishi mumkin. Bunday o'rganish yakka tartibda ishni tashkil etishning hal qiluvchi sharti hisoblanadi. Jamoani shakllantirish, yuzasidan olib boriladigan ish albatta ayrim o'quvchilarning rivojlanishga ta'sir etadi va shuning uchun ham bu jarayon stixiyali emas, balki maqsadga qaratilgan va boshqariladigan bo'lishi kerak.

Kishilik jamoasi paydo bo'lgandan boshlab inson hech qachon yolg'iz yashay olmagan. Jamoani tashkil qilish va uning tarbiyaviy ta'sirining nazariy va amaliy asoslari mutafakkir va olimlar tomonidan o'rganilib, ilmiy – tadqiqot ishlari olib borilgan. Tarbiyachining asosiy vazifasi bolalar jamoasini tashkil qilish, tarbiyalash va jipslashtirish borasidagi nazariy bilimlarni o'zlashtirib, ilg'or tajribalarga suyanib, o'quvchilarni tarbiyaviy jarayonda o'rtoqlik- do'stlik , o'zaro hamkorlik, hamjihatlik kabi jamoatchilik sifatlarini tarbiyalash mahoratini o'zlashtirishdan iborat. Ular:

Kichik yoshdagi maktab o'quvchilari jamoasini tashkil qilishda o'qituvchidan turli - tuman usul va vositalardan mahorat bilan foydalanish talab qilinadi:

1. O'qituvchidan jamoa a'zolarining yangi sharoitga moslashuvi davrida ularga ishonch, xushmuomalalik, talablarni to'g'ri qo'ya bilish, shu bilan birga, o'quvchini tushunish va eshita bilish mahoratiga ega bo'lish talab etiladi;

2. O'quvchilar jamoasidagi yetaklovchi kuch tayanch o'zagini tanlash;

3. Jamoa a'zolarining har birining kuchiga, qobiliyatiga qarab topshiriqlar berish;
4. Jamoada yangi an'ana qonun - qoidalarining dastlabki kurtagini yaratish va unga amal qilish;
5. Jamoa istiqbolini davr talabi bilan moslashgan holda belgilash.

O'quvchilarni tarbiyalashda jamoaning roli

Har bir ishning o'ziga xos, ma'lum qonun-qoidalari bo'lganidek, bola tarbiyasining ham o'ziga xos bir qator muhim qonun-qoidalari borki, ularga amal qilish tarbiya ishining samarali bo'lishini ta'minlaydi.

O'quvchilarni yakka tartibda va jamoa bilan tarbiyalashda ota-onalar bilan o'zaro hamkorlik

Ota-onalarning yuksak ta'limiy va madaniy darajasi pedagogik va psixologik ta'sir etish sifatini oshirish uchun o'qituvchilar ular bilan byevosita muomalada, bu yo'nalishdagi ijodiy jamoa ishini o'rganishi mumkin.

Agar ta'lim tizimi guruh rahbarlari orqali ota-onalarga ularning pedagogik bilimini oshirishda yordam byerar ekan, o'z navbatida, ota-onalar ham ta'lim tizimiga o'quvchilarni tarbiyalashni tashkil etish ishda har tomonlama yordam berishlari mumkin va lozim.

Guruh rahbarining ota-onalar qo'mitasi bilan mohirona, yaxshi uyushtirilgan va yo'lga qo'yilgan ishi, o'quvchilar bilan olib boriladigan butun tarbiyaviy ishlarning muvafaqqiyatli bo'lishiga garov hisoblanadi. Tashabbuskor, ijodiy ishlaydigan ota-onalar qo'mitasi guruh rahbariga guruh jamoasini tashkil qilishdagi byebaho yordamchisidir.

Yakka tartibdagi pedagogik suhbat guruh rahbarining o'quvchilar ota-onalari bilan olib boriladigan ishining eng ommalashgan qulay va samarali shakli hisoblanadi. Suhbat yordamida vujudga keladigan masalalarni tez hal etish, ota-onalar bilan ishonchli munosabatlar o'rnatish, o'quvchilarning oilaviy sharoitlari haqida qo'shimcha ma'lumotlar olish, ota-onalarga pedagogik bilim berish, o'quvchining yakka tartibdagi rivojlanish dasturining birgalikdagi pedagogik harakatlar tizimini ishlab chiqish, ota-onalarning tarbiyaviy ta'sir ko'rsatishlarini va tarbiyasi qiyin o'quvchi xulqini tuzatish va o'quvchilar o'rtasidagi kelishmovchiliklarni hal etish kabi keng ko'lamdagi ta'lim-tarbiya vazifalari hal qilinadi.

O'qituvchilar u yoqi bu o'qituvchining biror o'quvchi uning darsida intizomni buzganligi xususidagi shikoyatiga javoban ota-onani ta'lim tizimiga chaqirtiradilar. Guruh rahbari hamma narsani sinchiklab o'rganib chiqishi kerak. Ba'zan o'quvchilarning darsda yomon ishlashga, gap qaytarishga va hakovzolarga o'qituvchining o'zlari aybdor bo'ladilar.

Bunday holda o'qituvchida pedagogik odobning yo'qligi yoki uning darsdan, guruhdan tashqari ta'lim-tarbiya jarayonini yomon tashkil etganligi uchun mas'uliyatni o'qituvchi va ota-onalarga ag'darish noto'g'ri bo'lur edi. Agar o'quvchi birmuncha tarbiyasiz, intizomsiz bo'lsa ham guruh rahbari ota-onalarga faqat uning kamchiliklari haqida gapirmasligi kerak. Bu ular uchun yoqimsiz bo'lib, ular va pedagog o'rtasida ishonchli munosabatlar o'rnatishga yordam bermaydi.

Har bir ota-ona o'z farzandini yaxshi ko'radi, shuning uchun ular, o'z farzandida xosil bo'lgan yangi, ijobiy kurtaklar xususida quvonchni o'rtoqlashadigan va o'quvchilarning xulqidagi ijobiy jihatlarni mustahkamlash yuzasidan ehtimol tutilgan, birgalikdagi xarakatlar xususida maslahatlashishni muhim deb hisoblaydigan guruh rahbariga samimiy hurmat va ishonch bilan qaraydilar. Bunday sharoitda ota yoki ona juda xayrixoh bo'ladi va guruh rahbari bilan bajonidil aloqa bog'laydi.

Guruh rahbarining o'quvchilar oilalarida bo'lishi ta'lim tizimi va oilaning o'zaro hamkorligining muhim shakli hisoblanadi. Oilada bo'lishning maqsadini aniq vaziyat belgilab beradi. Guruh rahbari nima maqsadda oilaga borishga muvofiq tarzda unga oldindan tayyorgarlik ko'radi (O'qituvchilar bilan maslahatlashadi, o'quvchining o'zlashtirishi, xulqini aniqlaydi, avvalgi borishi natijalari to'g'risidagi mavzularni ko'rib chiqadi, suhbat mazmunini va shaklini belgilaydi, muhokama qilish, ota-onalar bilan kelishish uchun masalalarni tanlaydi, yaqin kelajak uchun ota-onalarning tarbiyaviy vazifalarini, tavsiyanomalarini va hakazolarni belgilab oladi).

Oilada bo'lganda faqat maslahatchi bo'lib qolmasdan, o'zi ham ota-onalarning fikri va takliflariga quloq solishi kerak, chunki ular farzandlarining muvaffaqiyatidan bizga nisbatan kam manfaatdor emaslar. Yuqori guruh o'quvchilarining oilalariga borishni zarur deb hisoblaydigan guruh rahbari nohaqdir. Ta'lim tizimi, oila va jamoatchilikning tarbiyaviy ta'sirini muvofiqlashtirishda oila boshqa tarbiyaviy muassasalardan farqli ravishda odamning butun hayoti davomida uning barcha tomonlariga,

qirralariga ta'sir ko'rsatishga qodir va odatda, ta'sir ko'rsatadi, oila tarbiya vazifasining bu ulkan miqiyosi uning mafkuraviy va psixologik ta'sir ko'rsatishining chuqur o'ziga xosligi bilan uyg'unlashib ketadi.

Bu esa uni oila darajasida ta'sirchan qilibgina qolmay, shu bilan birga, shaxsiy tiklanish jarayonining zarur bo'g'iniga aylantiradi. Ta'lim tizimlari tajribasida faoliyat, odatda ommaviy jamoa, guruh va individual shakllarda tashkil etiladi. Tabiiyki individual shakllar muammolarni nazarda tutmaydi.

Faoliyatni tashkil etishning ommaviy shakllari ham (ya'ni, ularda o'quvchilarning muayyan guruhlari ishtirok etadi), o'z mohiyatiga ko'ra uni amalga oshirish jarayonida faoliyat maqsadiga (masalan, ma'ruza, kontsert va hokazo) erishish uchun qatnashchilarning o'zaro muammosini nazarda tutmaydi.

Jamoa tashkil etishning samarali shakllaridan biri guruhiiy ishdir. Bunda mazkur ish o'quvchilarning tarkib jihatdan (eng ko'pi bilan besh kishi) guruhlarda amalga oshiriladi. Shunday kichik guruhlarda barcha a'zolar bir-birlari bilan bevosita muomalada bo'ladilar va bir-birlariga bevosita ta'sir ko'rsatadilar.

O'qituvchilarning guruhlarda muammolarning o'ziga xos xusuiyatini o'rganish uning guruhlarni o'quvchilar muomalasini tashkil etishning samarali shakliga aylantiriladigan xususiyatlarini aniqlash imkonini beradi.

O'quvchilar jamoasining shakllanish bosqichlari

Jamoaning vujudga kelish uchun to'rt bosqich zarur. Jamoaning shakllanish bosqichlarida dastlab o'qituvchi butun guruhga talab qo'yadi hamda mazkur jarayonda jamoa faollarining shakllanishiga alohida e'tibor qaratadi. Navbatdagi bosqichda muayyan darajada shakllangan jamoa faollari (aktivi) jamoa a'zolari oldiga ma'lum talablarni qo'yadi. Uchinchi bosqichda esa jamoa umumiy holda jamoaning har a'zosidan muayyan tarzdagi faoliyatni olib borishni talab qiladi. So'nggi (to'rtinchi) bosqichda esa jamoaning har bir a'zosi o'z oldiga mustaqil ravishda jamoa manfaatlarini ifoda etuvchi talabni qo'yish layoqatiga ega bo'ladi. Ushbu jarayon mohiyatini quyidagicha bayon etish mumkin:

Jamoaga qo'yilayotgan talablar mazmunidagi farq jamoa rivojlanishi bosqichini aniqlovchi yorqin tashkiliy ko'rsatkich sanaladi. Jamoaning amaliy faoliyati mazmuni, jamoa a'zolarining jamoa oldidagi javobgarligi, ular o'rtasidagi ijodiy hamkorlik, shuningdek, ularning xulq-atvori axloqiy

kamolot darajalarini ko'rsatuvchi muhim belgilar sifatida namoyon bo'ladi. Jamoani shakllantirishda uning hayotini belgilovchi ichki jarayonining mohiyatini inobatga olish zarur.

Jamoaning shakllanish bosqichlarini belgilash shartli hisoblanadi, zero, jamoaning shakllanishi muayyan chegara yoki oraliqqa ega emas. Shunga qaramay o'qituvchiik nuqtai nazaridan jamoaning shakllanishini muayyan bosqichlariga ajratish juda muhimdir. O'quvchilar jamoasini ma'lum rivojlanish bosqichlarga ajratish alohida ahamiyat kasb etadi. O'quvchilar jamoasi rivojlanishining har bir bosqichi jamoa a'zolariga nisbatan samarali o'qituvchiik ta'sir ko'rsatishning maqbul shakl va metodlarini tanlash imkonini beradi.

Jamoa rivojlanishining birinchi bosqichi. Mazkur bosqichda talab faqat o'qituvchilar tomonidan qo'yiladi. Bu jamoa rivojlanishining boshlang'ich nuqtasidir. Ushbu davrdagi jamoa hali tarbiyalovchi jamoa bo'lmay, balki "tashkil etuvchi birlik" (sinf yoki guruh) hisoblanadi. Ushbu bosqichda o'quvchilar o'qituvchi tomonidan talablarning qo'yilishiga e'tiborsiz qaraydilar. Jamoa a'zolarining uzluksiz ijodiy faoliyatini tashkil qilish va ularni muayyan (yagona) maqsad atrofida birlashtirishga erishish orqaligina jamoa qaror topadi.

O'quvchilarning jamoa faoliyatida ishtirok etishi tufayli asta-sekin boyib boradigan tajriba, faoliyat natijasini birgalikda muhokama qilish, qilinajak ishlarni rejalashtirish jamoa a'zolarida mas'uliyat, javobgarlik, faoliyat biriligi, shuningdek, ishchanlik munosabatining paydo bo'lishi, o'quvchilarda jamoa faoliyatiga nisbatan qiziqishni paydo bo'lishiga olib keladi. O'quvchilarning jamoa faoliyatini tashkil etish borasidagi tajribaga ega emasliklari bois so'z yuritilayotgan bosqichda o'qituvchining asosiy maqsadi jamoa a'zolarini oddiy tarzda uyushtirishdan iborat bo'ladi.

Ushbu bosqichda o'qituvchining talabchanligi, jamoaning barcha a'zolariga birday talabni qo'ya olishi, u tomonidan qo'yilayotgan talabning qat'iyligi, izchilligi hamda murosasizligi muhim omil hisoblanadi. Bu vaziyatda o'qituvchining "hukmdorlik" davri uzoq davom etishi mumkin emasligi, bir qarashda intizomning vujudga kelganligi ma'lum bo'lsada, ayni vaqtda guruh a'zolarining faolliklarini rivojlantirish uchun zarur bo'luvchi sharoitning hali mavjud bo'la olmaganligini hisobga olish zarur.

Jamoa hayotining birinchi bosqichida jamoa faolining paydo bo'lishi ushbu davr uchun xarakterli hodisadir. Jamoa faoli (aktivi) muayyan

guruhning shunday aʼzolaridirki, ular jamoa manfaatiga muvofiq tarzda harakat qiladilar, oʻqituvchi faoliyati va talabiga nisbatan xayrixohlik bilan munosabatda boʻladilar. Faollar oʻqituvchining yaqin yordamchilari sifatida ish olib boradilar.

Jamoa rivojlanishining ikkinchi bosqichi. Ushbu bosqich jamoa faolining oʻqituvchi talabini qoʻllab-quvvatlash hamda oʻz navbatida uning oʻzi bu talablarni jamoa aʼzolari zimmasiga qoʻyishi bilan tafsiflanadi. Endilikda oʻqituvchi jamoada paydo boʻlgan va u bilan bogʻliq muammo, masalalarni yolgʻiz oʻzi hal qilmaydi. Jamoa faoli bilan maxsus tarbiyaviy ish olib borish orqali bu ishga uni jalb etadi.

Ushbu bosqichda jamoa hayotini tashkil qilish usuli murakkablashib boradi, yaʼni, jamoa oʻzini-oʻzi boshqarishga oʻtadi. Oʻquvchilar amaliy faoliyatining doimiy ravishda murakkablashib borishi mazkur davrning muhim xususiyati sanaladi.

Ikkinchi bosqichda jamoaning muhim ishlarini oʻquvchilar tomonidan mustaqil rejalashtirilishi, tadbirlarni oʻtkazishga tiyyorgarlik, uni oʻtkazish hamda faoliyat natijalarini muhokama qilish jamoa faoliyatining ijodiy xususyat kasb etishini koʻrsatuvchi omillar sanaladi.

Jamoaning ijobiy rivojlanishi uning aʼzolarida motiv (ragʻbat)larning paydo boʻlishi, ijodiy hamkorlik va oʻzaro yordam munosabatlarining tez surʼatlar bilan rivojlanishiga olib keladi.

Jamoadagi mustaqil faoliyatning yuzaga kelishida jamoa faolining roli beqiyosdir. Ammo jamoa faolining jamoa aʼzolari orasida hurmat qozona olishi, ularga namuna boʻlishi, oʻz burchlarini aniq va puxta bajarishi hamda oʻz mavqelaridan nooʻrin foydalanmasliklari juda muhimdir. Bu oʻrinda A.S.Makarenkoning jamoa faoliga nisbatan «jamoaviydoni» deya bergan taʼrifini eslab oʻtish joizdir. Jamoa faoli birmuncha imtiyozlar (huquqlar)ga ega boʻlsada, ayni paytda uning oʻziga ham oshirilgan talablarning qoʻyilishi maqsadga muvofiqdir.

Jamoaning rivojlanishi bu bosqichda toʻxtab qolishi mumkin emas, chunki faoliyat koʻrsatayotgan kuch jamoaning bir qismigina, xolos. Bordini, jamoaning rivojlanishi ushbu bosqichda toʻxtatib qolinsa, jamoa faolining guruhning boshqa aʼzolari bilan qarama-qarshi qoʻyish xavfi tugʻilishi mumkin. Bu bosqichda jamoaning barcha aʼzolarining alohida faollik koʻrsatishga erishishlari zarur sanaladi.

Jamoa rivojlanishining uchinchi bosqichi. Jamoa faliyatida bu bosqich anchagina sermahsul hisoblanadi. A.S.Makarenkoning aniqlashiga ko`ra, bu davrda butun jamoa “ayrim o`zini chetga olib qochuvchi, injiq shaxs”larga talab qo`ya boshlaydi.

Jamoa ishiga ushbu bosqichda faqat faolgina emas, balki uning butun a`zolari qiziqadi. Jamoa hayotidagi uchinchi bosqich, ijtimoiy fikr mavjudligi bilan ifodalanadi. O`qituvchi mazkur yo`nalishda maqsadga muvofiq va izchil ish olib borgan sharoitdagina ijtimoiy fikrni shakllantirishga erishishi mumkin.

Komil inson shaxsini tarbiyalashda jamoaning roli va ahamiyati

O`quvchining rivojlanishi muhim jarayon sanaladi. Bizga ma`lumki, hayoti davomida inson jismoniy va psixik tomondan o`zgarib boradi, lyekin o`quvchilik va o`smirlik davrida rivojlanish nihoyatda kuchli bo`ladi. O`quvchi manbasi shu yillarda ham jismoniy, ham psixik jihatdan o`sishi o`zgarishi shaxs sifatida kamolga yyetadi. Bunda byerilayotgan tarbiya maqsadga muvofiq ta`sir etishi natijasida o`quvchi jamiyat a`zosi sifatida kamol topib, murakkab ijtimoiy munosabatlar sistyemasida o`ziga munosib o`rin egallaydi. Shaxsning fazilatlarini to`g`ri aniqlash va byexato baholash uchun uni turli munosabatlar doirasida, turli vaziyatlarda kuzatib ko`rish lozim. Ana shundagina shaxsning ijtimoiy xulqi, ma`naviy qiyofasi, insoniy fazilatlari ro`yobga chiqadi. Demak, shaxsni rivojlantirish vazifasini to`g`ri hal qilish uchun uning xulqiga ta`sir etuvchi omillarni, bu omillarning tabiatini, shaxsning xususiyatini yaxshi bilmoq kerak.

O`quvchining kamolotiga, ruhiyatiga, fye`l-atvori shakllanishiga quyidagi omillar ta`sir etadi: biologik omil, ijtimoiy omil va tarbiya.

O`rta Osiyo mutafakkirlaridan Forobiy, Abu Ali Ibn Sinolar ham inson tarbiyasiga ta`sir etadigan omillar ahamiyatiga e`tibor byerib kyelganlar Forobiy inson kamolotida ta`lim-tarbiyaning muhimligini ta`kidlab: “munosib inson” bo`lishi uchun odamda ikki imkoniyat: ta`lim va tarbiya olish imkoniyati bor. Ta`lim olish orqali nazariy kamolotga erishiladi, tarbiya esa, bu kishilar bilan muloqotda axloqiy qadrqimmatni va amaliy faoliyatni yashirishga olib boradigan yo`ldir, dyeydi. Abu Ali Ibn Sino etika va axloqiy tarbiya masalalarini falsafiy pedagogik asosda yoritib berishda yordam berdi. U ayniqsa, oila tarbiyasida ota-onaning o`rniga alohida to`xtalib: O`quvchi tug`ilgach, avvalo, ota unga yaxshi nom qo`yishi,

so`ngra esa uni yaxshilab tarbiya qilishi kerak. Agar oilada tarbiyaning yaxshi usullaridan foydalanilsa oila baxtli bo`ladi, dyegan fikrni ilgari suradi.

O`quvchi shaxsining rivojlanishiga, kamol topishiga irsiyat, muhit va tarbiya kabi (ta`sirlar) omillar ta`sir etadi. O`quvchi shaxsining rivojlanishiga naslning ta`siri dyeganda, ota-onalarga o`xshashlikni ifodalovchi biologik byelgilarni takrorlanishini tushunmoq kerak. Har bir o`quvchi ota-onasidan myeros shaklida ba`zi biologik sifatlarga (tananing tuzilishi, sochning, ko`zning, tyerisining rangi, bo`y-basti va boshqalar) ega bo`lgan holda dunyoga kyeladi. Bularning barchasi jismoniy xususiyatlarga kiradi. Bulardan tashqari, oliy asab tizimi faoliyatining xususiyatlari ham tug`ma o`tadi. Bu esa fiziologik xususiyat hisoblanadi.

Inson kamolotiga ta`sir etadigan omillardan yana biri bu muhitdir. Muhit dyeganda kishiga stixiyali ta`sir etadigan tashqi voqyealar majmuasi tushuniladi. Bunga tabiiy muhit, ijtimoiy muhit, oila muhiti kiradi. Shular bilan birga, muhit-oila sharoiti ham katta ta`sir kuchiga ega. Chunki o`quvchi ko`z ochib ota-onasini, qarindoshurug`ini ko`radi. O`quvchi kamolotida ijtimoiy muhit bo`lib hisoblanadi. Chunki bu yyerda ishlab chiqish munosabatlari va ularni tartibga solib turadigan ijtimoiy qonunqoidalar alohida ta`sir qiladi. Bu xil munosabat natijasida odam o`quvchisi hayotda tajriba va bilimlarni egallaydi. Inson kamolotida ijtimoiy muhitning ta`siri turli tarixiy davrda turlicha bo`ladi, turli sosial guruhlariga ham turlicha ta`sir etadi.

O`quvchilar shaxsini har tomonlama kamol toptirish

Mamlakatimizning istiqboli ko`p jihatdan barkamol intellektual salohiyatli avlodni shakllantirish va unga mos ta`limtarbiya olib borishga bog`liq va bunga mustaqil respublikamizdagi ijtimoiy-tarixiy taraqqiyotning tezkor sur`atlar bilan rivojlanishi, fan-texnika va texnologiyalar sohalarida qo`lga kiritilayotgan yutuqlarning ta`lim-tarbiya sohasiga keng joriy etilishi asos bo`lmoqda. Bu asoslar o`z Vatanini va xalqini sevadigan, milliy mafkuramizga sadoqatli, mustaqil fikrlaydigan ijodkor shaxsni shakllantirishdek muammo yechimini hal etishni ta`lim sohasidagi davlat siyosatining ustuvor yo`nalishlaridan biri darajasigacha ko`tardi.

Insoniyat paydo bo'libdiki, unda yashovchi ongli insonlar tinch va farovon, baxtli-saodatli, sihatsalomat umr kechirishni orzu qiladilar. Demak, baxtli, ma'nan va jismonan sog'lom hayot kechirish inson umrining mazmunini belgilaydi. Erkin va mustaqil fikrlovchi, dunyoqarashi keng, ijodkor, milliy mafkuramizga sadoqatli bo'lgan intellektual salohiyatli barkamol shaxsni shakllantirish fan-texnika va texnologiyalarining eng so'nggi yutuqlaridan ta'lim-tarbiya sohasida keng foydalanishni taqozo etadi va bu bilan jahon andazalari talablariga to'liq javob beradigan raqobatbardosh kadrlar tayyorlashga erishiladi.

Bunda "XXI asr - intellektual asr"ning, ya'ni axborotlashgan jamiyatning faol ishtirokchilarini tarbiyalash eng muhim dolzarb muammolardan biri bo'lib, unda aqliy mehnatning rivojlanishini ta'minlovchi intellekt va bilimlar ro'yobga chiqariladi hamda iste'molda ulardan foydalaniladi. Ushbu muammo yechimini hal etishda jamiyatni rivojlantirishning harakatlantiruvchi kuchi bo'lish, axborotlarni ishlab chiqish va undan rejalashtirilgan maqsadlarda samarali foydalanish muhim ahamiyat kasb etadi. Demak, shaxs tarbiyasi jarayoni ijtimoiy muammo bo'lib, uning yechimi esa har bir inson o'sha jamiyatning to'laqonli faol a'zosi bo'lishligi bilan belgilanadi. Ma'lumki, har doim ham inson ma'naviy kamoloti va intellektual salohiyatini, ya'ni inson dunyoqarashi darajasini to'g'ri belgilab olish imkonini beravermaydi. Quyidagi ketma-ketlik esa inson kamolotini jismoniy va ma'rifiy darajalar asosidagi bosqichlarini belgilaydi: chaqaloq; go'dak; o'quvchi; o'quvchi-shaxs; mutaxassis; yuqori malakali mutaxassis. Ammo bu ketma-ketlik orqali to'la ma'nodagi shaxs kamolotini uning dunyoqarashi kengligi nuqtayi nazaridan baholab bo'lmaydi.

Avvalo, dunyoqarash nima?

"Dunyoqarash - falsafa fanining eng muhim kategoriyalaridan biri bo'lib, falsafaning asosini tashkil qiladi, olam va odam haqida bir butun qarashlar, g'oyalar tizimini yaratadi. Eng muhimi, insonning olamga munosabati, dunyodagi o'rni, mohiyati, hayotiy yo'nalishi, o'zligini anglash kabi savollarga javob beradi. Zero, falsafaning asosi ham sog'lom aql tafakkuri va uning rivojiga mos keladigan dunyoqarashni yaratishdir. Buning uchun inson, eng avvalo, mukammal bilimga ega bo'lishi lozim".

"Dunyoqarash - dunyoga va insonning undagi o'rniga, kishilarning o'z atrofidagi voqelikka va o'z-o'ziga munosabatiga bo'lgan umumiy qarashlar

tizimi, shuningdek, bu qarashlarga asoslangan odamlarning e'tiqodlari, ideallari, bilish va faoliyat tamoyillari".

"Dunyoqarash - shaxsning shaxsligini, ma'naviyatini, ijtimoiylashuvi doirasini ko'rsatuvchi kuchli motivlardandir".

"Dunyoqarash - tartibga solingan, yaxlit ongli tizimga aylantirilgan bilim, tasavvurlar va g'oyalar majmuyi bo'lib, u shaxsni ma'lum qolipdan o'z shaxsiy qiyofasiga ega, tabiatda munosib o'rin egallashga chorlaydi".

"Dunyoqarash - odamning tabiat va ijtimoiy hayot hodisalari haqidagi qarashlari, tasavvurlari va tushunchalari sistemasidir".

"Dunyoqarash - tabiat va jamiyatga, ularning hodisalariga bo'lgan ilmiy, mafkuraviy, ma'naviy, ilohiy qarashlar tizimi".

Yuqorida keltirilgan, ya'ni dunyoqarashga berilgan qomusiy va falsafiy lug'atdagi ta'riflar hamda pedagogik va psixologik ta'riflardan ko'rinib turibdiki, dunyoqarash tushunchasi odamning onadan tug'ilishi bilan dunyoni ko'rishidan boshlanib, yuksak intellektual salohiyatni egallagunga qadar rivojlanib boradi.

Ular **"aql → ong → fikr → ilm → bilim → qarash → g'oya → ta'limot"** tizimi orqali rivojlanib, takomillashib boradi. Demak, yuqorida qayd etilganidek, ongning mavjudligidan fikr va ularni ifodalovchi ma'lumotlar shakllanib, ong tafakkurning shakllanishida mustahkam asos bo'lib hisoblanadi. Shu sababli ham kishi ongida, uning qalbidagi e'tiqodi asosida dunyoqarash shakllanadi, ya'ni dunyoqarash - odamning tevarakatdagi olamga va undagi o'zining tutgan o'rniga qarashlaridan kelib chiqqan tizim, kishilarning falsafiy, siyosiy, ilmiy, diniy, aqliy va estetik qarashlar yig'indisi.

Dunyoqarash kishilarning yoshi, hayot tajribasi, intellektual salohiyati, mafkurasi va shu kabilar bilan bog'liq ravishda rivojlanib, takomillashib boradi.

Dunyoqarash insonning o'zini va dunyoni zaruriy ravishda anglashi hamda baholashi asosida shakllanadi. Bu borada hozirgi yoshlarimiz ongini o'stirish va tafakkurini kengaytirish muhim ahamiyat kasb etadi. Bular orqali ularni intellektual salohiyatli, siyosiy ongli qilib tarbiyalash imkoniyati yaratiladi. Bu esa erkin va mustaqil fikrlaydigan, o'zligini anglay oladigan, ya'ni har xil zararli oqimlarga qo'shib ketavermaydigan bo'lajak mutaxassislarni tayyorlashda mustahkam asos bo'la oladi.

Shaxsning dunyoqarashi, ayniqsa, ilmiy dunyoqarashning kengligi ularning asosiy tarkibiy qismlari: aql, ong, fikr, ilm, bilim, ilmiy bilim, ilmiy qarash, e'tiqod, ilmiy tafakkur va shu kabilarga bog'liq. “Dastlab individ dunyoni hissiy sezadi (dunyoni his qilish). Bunda individ voqelikni bevosita hissiy in'ikos etish natijasida anglaydi. Keyin voqelik haqida to'plangan bilimlar asosida individual dunyoqarash paydo bo'ladi. Bu dunyoni anglash deyiladi. Shaxsning dunyoni anglashi orqali uning o'zini anglashi ham shakllanib boraveradi. Shu tariqa dunyo haqidagi barcha bilimlar yuksak darajada umumlashtiriladi va yaxlit dunyoqarash hosil bo'ladi”.

Demak, ayrim odamning aqli, ongi bilan bog'liq holda shakllangan dunyoqarash individual dunyoqarash bo'ladi va uning muayyan ijtimoiy jamoa (guruh, qatlam, sinf, millat, elat, xalq va jamiyat miqyosi)dagi ijtimoiy ongi asosida shakllangan dunyoqarashni ijtimoiy dunyoqarash deyiladi. Bu jarayonda individual dunyoqarashning kengayib borishi ijtimoiy dunyoqarashni yuksaltirishga asos bo'ladi va ular doimo bir-biri bilan muntazam aloqadorlikda bo'lib, bir-birini rivojlantiradi. Bu jarayon shaxs kamoloti bosqichi ketma-ketligida yaqqol seziladi. Bu borada olib borilgan olimlarning ilmiy izlanishlari shuni ko'rsatadiki, o'quvchilarning dunyoqarashini kengaytirishda ularga shaxs ijodiy kamoloti ijobiy pedagogik samara berar ekan.

Bu ketma-ketlik odam shaxs darajasiga erishgandan keyingi intellektual salohiyatga ega bo'lgandan boshlab baholansa, o'quvchilar dunyoqarashini shakllantirishni to'g'ri yo'lga qo'yish imkoniyati tug'iladi va ulardan ta'lim-tarbiya jarayonida asosli ravishda foydalanishga erishiladi.

Shu sababli ham o'quvchilar dunyoqarashini kengaytirish va ularning ma'naviyatini yuksaltirishni samarali amalga oshirish uchun shaxs intellektual kamolotini quyidagi ketma-ketlikda ifodalashni lozim topdik.

Ma'lumki, tarbiya inson paydo bo'lishi bilan birga boshlanib, uning jismonan baquvvat, ma'nan yetuk bo'lib shakllanishi doimo ulug'lanib kelingan va jismonan baquvvat insonlarni polvon, ham jismonan, ham ma'naviy yetuk insonlarga pahlavon, deb nom berilgan.

O'quvchilarni faollashtirish, mustaqil ishlarni tashkil etish orqali bilim samaradorligini oshirish yo'llari

Har bir o'quvchining ta'lim - tarbiya jarayonidagi faoliyati o'ziga xos bo'lib biri - birini takrorlamaydi. Shunday ekan ularning salohiyatini, iqtidori jarayonidagi harakatini bir xillikda baholash bir mavqeda ko'rish albatta noo'rin. O'quvchilarning mustaqil ishlari, fikrlashi salohiyatlarida ham farq katta.

O'quvchilarda mustaqil ishlash, avvalo unga tayyorlash o'qituvchi tomonidan materiallarni muammoli tarzda bayon etish kabi yo'llar bilan hosil qilinadi. Bunda quyidagi topshiriqlarni muntazam ravishda tavsiya etish mumkin: materialni darslik asosida o'rganish, namunaviy mustaqil mashqlar, yangi turdagi topshiriqlar, ijodiy ishlarni o'rgatishni o'z ichiga oladi.

Mustaqil faoliyat faollikni oshiradi, bo'sh o'zlashtiruvchi o'quvchilarni mustaqil ishlashga o'rgatish yaxshi samara beradi. Mustaqil faoliyat insonni ziyrak va hozirjavob qiladi. Bu faoliyat kichik yoshdagi maktab o'quvchilarida uyg'un holda rivojlanishi kerak. Buning uchun avvalo, o'quvchilarni mustaqil faoliyatga ruhan tayyorlash, ularda biror ishni qila olishga va shu ishni sifatli qilib bajarishga ishonch hosil qilish lozim.

Mustaqil ish turlarini qanday turlari bo'lishi kerak? Avvalo, ish turlari o'qituvchi tomonidan puxta o'ylangan, ta'lim maqsadiga asoslangan va surunkali bo'lishi kerak. Bunda har bir o'quvchining imkoniyati hisobga olinishi, ularning yosh xususiyati, nimalarga qiziqishi ham e'tibordan chetda qolmasligi kerak.

O'quvchilarni aqliy rivojlantirishning sifatlaridan biri topshiriqlarni to'la eslab qolib bajarishlaridir. Bunda bajariladigan ishning maqsadini tushungan (tasavvur qilgan) holda, uning rejasini belgilash va ish usulini tanlash yo'l qo'yilgan xatolarni mustaqil topa olish va uni tuzata bilishlariga alohida e'tibor beriladi.

O'quvchilarning topshiriqlarni tez, to'g'ri bajarishlari uchun qulay usullarni tanlash, uni tashkil etish uchun doimiy yetakchi savollar berib tayanch so'zlar tavsiya etish foydalidir.

O'quvchilarda mustaqil ishlarni sifatli qilib bajarishda qiyinchiliklar paydo bo'lishi tabiiy. Chunki hali ularning tasavvurlari yorqin, so'z boyligi yetarli emas. Ma'lumki bola ilk bor tarbiyani oiladan oladi. Oiladagi ijtimoiy muhit uning ichki tartib intizomi ongli ravishda bola tarbiyasigatasir ko'rsatadi.

O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasining 64-moddasida belgilanishicha – “Ota-onalar o'z farzandlarini voyaga yetkunlaricha boqish va tarbiyalashga majburdirlar”. Ushbu qoidaga muvofiq ota-onalarning o'z farzandlari oldidagi majburiyatlari huquqiy kafolatlangan va farzandini voyaga yetkazish, tarbiyalash ota-onaning burchi ekanligi uqtirilgan.

Farzand dunyoga kelganidan so'ng, uni voyaga yetkazish, moddiy taminlash, o'qitish tarbiya berish ota-ona zimmasidagi yuksak mas'uliyatdir. Ana shunday mas'uliyatli ishlarga befarqlik, bepisandlik bilan munosabatda bo'lish kechirib bo'lmaydigan hollarga olib kelishi hammaga ayon.

Bolaga g'amxo'rlik, uning oiladagi huquqini taminlash masalalari muqaddas Qur'oni Karim, hadis kitoblarida, o'tmish allomalarimizning pand-nasihatlarida ham teran aks etgan. Muqaddas Qur'on kitobida keltirilishicha, bola Olloh tomonidan ota-onaga omonat topshirilgan. Olloh ana shu omonatni voyaga yetkazish, ilimli, oqil, halol inson qilib tarbiyalashni esa ota-ona zimmasiga yuklagan. Ma'lumki, bola maktabga kelgunga qadar ham, maktabda o'qish davrida ham, asosan oilada tarbiyalanadi. Oila davlatning asosiy kurtagi sifatida bolalarning dunyoqarashi, xulqi va didiga ta'sir ko'rsatishi tabiiy holdir.

Bolalar ulg'aya boshlashi bilanoq o'z ota-onalarining qayerda ishlashlari, jamiyatda tutgan o'rinlari, ularning bilimiga qiziq boshlaydilar.

Oiladagi hamkorlikning tarbiyaviy jihatdan to'g'ri bo'lishini ta'minlash maktabning muhim vazifalaridan biridir. Oilaviy tarbiyaning mazmunli tashkil etilishiga dastlabki ta'sirni maktab belgilaydi. Maktabgina oilaviy tarbiya samaradorligini oshirish yuzasidan rahbarlik qila oladi. Bola tarbiyasiyuzasidan oila, maktab va jamoatchilikhamkorligi xozirgi kunimizning dolzarb masalaligi ham mana shundadir.

Tajribalar shuni ko'rsatadiki, bolalar o'qituvchi rahbarligida ishlaganda tez mushohada qiladilar. Bu holga o'rganib qolmasliklari uchun ko'proq ularning o'zlarini mustaqil fikrlashga da'vat etish lozim. O'quvchilar e'tiborini jalb etish maqsadida matndagi voqealarni eslatib: Nega? Nega shunday bo'ldi? Seningcha qanday bo'lishi kerak edi? Kabi savollar berib, uning fikrini ma'qullab, yana o'ylasang topasan, juda yaxshi, juda soz! kabi rag'batlantiruvchi so'zlarni ishlatish foydalidir. Masalan, “O'roq va Kombayn” masalasi yuzasidan: O'roq nega afsuslanadi? Kombayn unga nima dedi? Kabi savollar berib, har ikkisini solishtirish orqali texnikaning

kuch-quvvatiga bolalar e'tiborini tortiladi, har bir texnika asbobining hayotimizdagi ahamiyatini baholashga o'rgatiladi.

Bolalarda do'stlik va o'rtoqlikni tarbiyalash masalalari Abu Ali ibn Sinoning ilmiy merosida ham muhim o'rin egallaydi. U o'zining qator asarlarida bolaning salomatligi uning tarbiyasi haqida, uning ruxiyatini o'rganish borasida ko'plab qimmatbaho fikrlarni yozadi. Ularning hammasi bir butun bo'lib, muayyan pedagogik qarashlari tizimini tashkil etadi va u ma'naviy-axloqiy barkamol insonni shakllantirish xaqidagi g'oyaga boribtaqaladi. Ibn Sinoning "Tarbiya al-Manozil" nomli asarida katta bir boboila va oilaviy tarbiya masalalariga bag'ishlangan. Ibn Sino oilada bolatarbiyasi murakkab va nozik bo'lib, uni bolaning yoshligidan boshlab va izchillik bilan olib borish lozimligini uqtiradi. U ona allasining tarbiyaviy ahamiyati xaqida to'xtalib, "Alla" ikki vazifani bajaradi, deydi. Birinchisi, uni tebratish orqali bolaga jismoniy orom bag'ishlanadi; ikkinchisi, beshikni bir maromda tebratishdan onaning mehri jo'sh uradi, bolasiga bo'lgan muhabbatidan onaning orzu umidi yuksak toridan silqib chiqadi. Bu o'ziga xos qo'shiq bola uchun qasidadek yangraydi va u farzandining murg'ak qalbiga singib boradi.

Ibn Sino bola tarbiyasida oila boshlig'i otaning rolga alohida e'tibor beradi. "Agar oilada – deydi u, oila boshlig'i tajribasizlik, no'noqlik qilsa va nodon bo'lsa, u oila a'zolarini yaxshi tarbiyalay olmaydi va oqibatda bundan yomon natijalar kelib chiqishi mumkin". Bola yaxshi yo'lga qo'yilsa, oila baxtli bo'ladi. Oilaning eng muhim vazifasi bola tarbiyasi hisoblanadi. Ota-ona kim bo'lishidan qat'iy nazar, bu vazifani ma'suliyat bilan ado etish lozim. Ibn Sino "Tadbiri almanozil" asarida er va xotinning sifatlarini sanab o'tadi. Ularning shaxsiy namunalari bola uchun o'rnak bo'lib, kelajak taqdirini belgilaydi, muhim axamiyatga ega ekanligini alohida uqtiradi.

Ibn Sino bolani ma'naviy-axloqiy tarbiyalashda mehnasevarlikning rolga alohida urg'u berib, ota-onalarni farzandlariga nisbatan kasb-hunar o'rgatishga chaqiradi.

XI – asrda yashab o'tgan mutafakkir Yusuf Xos Hojib o'zining "Qutadg'u bilig" asarida bola tarbiyasi haqida to'xtalib, shunday yozadi **"Farzand qanchalik bilimli, aqlli, hushli bo'lsa, ota-onasining yuzi shunchalik yorug' bo'ladi"**. U bola tarbiyasiga otaning ma'suliyatiga alohida e'tibor beradi. **"Kimning o'g'il-qizi erka bo'lsa, deb yozadi u**

unga kishining o'zi mungli bo'lib yashaydi. Ota bolani kichikligidabebosh qilib qo'ysa bolada gunoh yo`q, barcha jafo otaning o`zida; o`g`il-qizning xulq atvori yaramas bo`lsa, bu yaramas ishni ota-ona qilgan bo`ladi. Ota bolalarni nazorat qilib, turli hunarlarni o`rgatsa , ular ulg`aygach, o`g`il qizim bor deb sevinadi; o`g`il-qizga hunar va bilim o`rgatish kerak, toki bu hunarbilan ularning fe`l-atvori go`zal bo`lsin". Yusuf Xos Hojib o`z asarida shunday masalani o`rtaga tashlaydiki, ular bola tarbiyasi uchun madhiyadek yangraydi.

Mutafakkir insoniylik deganda olijanob fazilatlarga ega axloqiy barkamollikni nazarda tutadi. Zero axloqiy kamolot insonning butun hayoti va faoliyatining birlamchi asosidir.

Dastlabki bajargan mustaqil ishdan bola mamnun bo`lsa, uning qiziqishlari ortib, yangi - yangi ish turlarini amalga oshirishga kirishadi.

Mustaqil ish natijalarini hamisha tekshirish lozim. Tekshirish og`zaki yoki yozma tarzda bo`lishi mumkin. Bola yozishidan oldin o`ylaydi, fikrini og`zaki jamlaydi, so`ng uni yozishga kirishadi. O`z fikrini bayon qilish, yo`l qo`yilgan biror savol yoki masala yuzasidan mushohada yuritish uchun jiddiy fikrlaydi. Bu jarayon (og`zaki) nutq asosida paydo bo`ladi va mustahkamlanadi.

Masalan, o`quvchi o`z fikrini yozma ifodalashdan ilgari o`ylaydi. Pichirlab allanimalar haqida o`z-o`zicha gapiradi (pedagogikada bu faol faoliyat hisoblanadi). Insho yozishning dastlabki shakllari ana shunday ishlardan boshlanadi. Bola matnni o`qib, og`zaki tahlil qiladi, sarlavhalar o`ylab topib, qanday rasmlar ishlash lozimligini rejalaydi.

O`quvchilarni mustaqil faoliyatga o`rgatishda quyidagilarga amal qilishi lozim:

-beriladigan har bir topshiriq o`quvchilarning imkoniyatlariga mos bo`lsin va qiziqish uyg`ota olsin;

-ish osondan qiyinga, soddadan murakkabga qarab yo`naltirilsin, o`quvchiga tushunarli bo`lsin;

-ishni bajarishda bolalarda o`ziga ishonch hissi uyg`onsin, ishga kirishishda ular o`zlarida dadillik sezsin;

-mustaqil bajariladigan topshiriqlar yakkama-yakka tarzda amalga oshirilsin (hamma o`quvchi uchun bir xil topshiriq berish bu mustaqil faoliyat emasligini eslatamiz), albatta bunda bo`sh o`zlashtiruvchi o`quvchiga e`tibor berish kerak.

-topshiriqlarni doimo navbatlashtirib, turini almashtirishga alohida ahamiyat berish kerak;

-topshiriqlarni hamma bir vaqtda boshlab, ma'lum vaqtda tugatishi kerakligini eslatib, bo'sh o'zlashtiruvchi bolalarni shu talabni bajarishga ko'niktirish lozim;

-ish joyi hamisha qulay, saramjon-sarishta bo'lishi (parta ustida ortiqcha narsalar bo'lmasligi) kerak;

-topshiriqlar darsning turli bosqichida bajarilishi mumkin;

-darslik, didaktik materiallar bilan ishlashda uzviylik bo'lishi maqsadga muvofiqdir.

Uyga beriladigan vazifalar ham mustaqil ishning bir turidir. Bolalarga, iloji boricha sinf sharoitida asosiy bilim va malakalarni singdirish, uyga vazifalar berishni me'yorlash kerak. Bolalar darsdan keyin (og'ir, mashaqqatli mehnatdan keyin) tiniqib dam olsalar, ko'proq ochiq havoda bo'lib, harakatli o'yinlar, sayr, kuzatishlar bilan vaqtlarini o'tkazib, tunda osuda uxlab, ertangi kungi darslarga yaxshi kayfiyat bilan kelsalar, darsni o'zlashtirish yaxshi bo'ladi. Shuning uchun uy vazifalari oson bo'lishi, asosan, bolalarni kuzatishlarga undashi lozim.

-Darslarda yangi pedagogik, zamonaviy texnologiyalar, noan'anaviy usullardan keng qo'llash;

-Ko'rgazmali, didaktik, test, tarqatma materiallaridan keng foydalanish;

-O'quvchilarga do'stona munosabatda bo'lish;

-O'qish sifati va samaradorligiga e'tibor berish;

-O'quvchilarni erkin va mustaqil fikrlashga orgatishda turli mashqlardan foydalanish;

-Nutq o'stirishga alohida e'tibor qaratish;

-Yanga axborot texnologiyalardan foydalanish;

-Lug'at ustuda ishlashga o'rgatish;

-Xalq og'zaki ijodidan foydalanish;

-“She'riyat gulshani”, “Ifodali o'qish” kabi to'garaklar tashkil etish;

-Bo'sh vaqtlarda ulgurmovchi o'quvchilar bilan alohida, yakka tartibda ish olib borish;

- Fanlar a'robog'ijlikka ahamiyat berish.

O'quvchilar bilishini nazorat qilib borishda albatta past o'zlashtirgan o'quvchiga alohida e'tibor qaratish lozim.

Boshlang'ich sinflarda o'quvchilarni o'qishning bir necha turlari yani, ongli, tez, to'g'ri va ifodali o'qishga o'rgatib boriladi.

Ota-onalar bilan ishlashning shakl va metodlari

Guruh rahbari ota-onalar bilan ish olib borishda ishlashning xilma-xil shakl va metodlaridan foydalanishi lozim. Ota-onalar bilan ishlashga shaxsiy ishlar jamoa bilan birgalikda olib borilsa maqsadga muvofiq bo'ladi. Biz quyida ota-onalar bilan ishlashning asosiy shakllari bilan tanishib chiqamiz :

1. Talabalarning uylariga borish - bu oila bilan aloqa qilishning eng samarali shakllaridan biridir. Bunda guruh rahbari talabani ota-onasi, uning yashash sharoiti, moddiy imkoniyatlari bilan tanishishga imkon topadi.

2. Ota-onalarni o'quv yurtiga chaqirish. Bundan maqsad, faqatgina talabalarning xulqi, savodliligi va boshqa xususiyatlari bilan ota-onani tanishtirish emas, balki shu bilan birgalikda ota-onalarga pedagogik va ruhiy maslahatlar berib, ularga talabani oilada tarbiyalashlariga yordam ham qilishdir.

3. Ota-onalar bilan ishlash. Bu esa talabaga chaqiriqlar yoki maxsus da'vatnomalar orqali amalga oshiriladi.

4. Ota-onalar guruh majlisini o'tkazish. Bu shakldagi aloqa maxsus ish rejasi orqali amalga oshiriladi.

5. Ota-onalarni maxsus pedagogik va psixologik bilimlar bilan qurollantirish maqsadida ular bilan suhbat va ma'ruzalar o'tkaziladi.

6. Savol-javoblar kechasi. Ishning bu shakli guruh talabalarning xususiyati, harakterini yaxshiroq o'zlashtirish imkonini beradi.

7. Ota-onalarning tarbiya borasidagi ilg'or tajribalar bilan fikr almashish, o'rtoqlashish. Bu narsa quyidagi mavzuda bo'lishi mumkin:

a) yoshlarni qanday qilib mehnatga tayyorlash mumkin?

b) talabani kundalik rejimi haqida.

v) "Ota-onalarning obro'si" haqida, "Oilada yoshlarga axloqiy tarbiya berish" va hokazolar to'g'risida anjumanlar o'tkazish.

8. O'quv yurti qoshida ota-onalar universitetlarini tashkil etish va bu universitetlardan tizimli ish olib borish:

a) ota-onalarni tarbiya sohasidagi adabiyotlar bilan tanishtirish.

b) "Ota-onalar, sizlar uchun" degan mavzuda og'zaki jurnal.

v) faol ota-onalarning tarbiyaviy ish tajribalari bilan boshqa guruh rahbarlarini tanishtirish kabi ishlar olib borilishi lozim.

Guruh rahbarining ota-onalar bilan olib boradigan ishlari g'oyat keng, ko'p qirrali bo'lib, bu ishlar faqat guruh va o'quv yurti miqyosi bilan cheklanmaydi, aksincha turar joylardagi va talabaning ota-onasi ishlab turgan korxonadagi jamoatchilik bilan ham yaqin aloqada bo'lishni taqozo etadi.

Oilal boshqa tarbiyaviy muassasalardan farqli paviyshda odamning butun hayoti davomida uning barcha tomonlariga, qirralariga ta'sir ko'rsatishga kodirdir va odatda ta'sir ko'rsatadi.

Ma'lumki, xilma-xil faoliyat sharoitida shaxsning qobiliyatlari eng samarali rivojlanadi, uning ijodiy imkoniyatlari ochiladi, shaxsni oiladan boshqa qayerda ham faoliyatning hilma-xil turlariga jalb etish mumkin. Oilaviy tarbiyaning qimmatliligi va ahamiyati yana shundaki, kichik shaxslik paytida oilada egallangan narsalar bir umr saqlanib qoladi. Xuddi shuning uchun ota-onalarning shaxslarni har tomonlama tarbiyalash majburiyati qonuniy tarzda belgilab quyilgan.

Guruh rahbarlari ota-onalar bilan birgalikda tarbiyaviy ishni tashkil etarkanlar, eng yangi psixologik-pedagogik tadqiqotlar ma'lumotlarini e'tiborga olishlari ham muhimdir, ularga 'muvofoiq shaxsni shakllantirishga oilaning qushadigan hissasi turli yosh bosqichlarida turlicha bo'ladi va tulqinsimon o'zgaradi.

Tajribaning ko'rsatishicha, ota-onalar ko'pincha o'zlarini tarbiyaviy ishga to'la tayyor deb biladilar va maxsus pedagogik bilimlarni egallashni zarur deb hisoblamaydilar. Ota-onalarning bu xusuiyatini taniqli pedagog va psixolog K.D.Ushinskiy o'z davrida ta'kidlagan edi. **“Tarbiya san`ati, - deb degan edi u, - shunday hususiyatga egaki, deyarli barchaga tanish va tushunarli, ba`zilarga esa juda oson ish bo`lib tuyuladi - odam bu ish bilan nazariy va amaliy jihatdan qanchalik kam tanish bo`lsa, unga bu shunchalik tushunarli va oson bo`lib ko`rinadi.** Deyarli hamma tarbiya sabr-toqatni talab etishini e'tirof qilishadi, ayrimlar buning uchun *tug'ma qobiliyat* va *malaka*, ya'ni ko'nikma kerak, deb o'ylaydilar, **lekin** juda kam odam sabr-toqat, tugma qobiliyat va malakadan tashqari yana maxsus bilimlar kerakligi haqida ishonch hosil qilish.

Bunday bilimlarniig yo`qligi oilaviy tarbiyada ko`plab xatolarga olib keladi, guruh rahbari ota-onalar bilan ishlashda buni hisobga olmay iloji

yo`q. Bu jihatdan ota-onalarning shaxslarni tarbiyalashdagi quyidagi qiyinchiliklari va xatolarini ajratib ko`rsatish mumkin:

1. Ota-onalarning shaxslar bilan muomalasining etishmasligi. Ular o`zlari, ishlari haqida kam so`zlab beradilar, o`quv bilim yurti talabalar jamoasining hayoti, o`z shaxssining qiziqishlari, uning jamoat ishlari, bu **ishga** munosabati va hokazolar bilan kam qiziqadilar. Muomalaning etishmasligi shaxslarning ota-onadan uzoqlashishiga olib keladi, kattalarni shaxsga yanada faolroq ta`sir ko`rsatish imkoniyatidan mahrum etadi.

2. Shaxslarni mehnat jarayonlariga jalb etish orqali ularning mehnat tarbiyasini tashkil qila bilmaslik. Ona ishga ko`milib ketgan paytda shaxslar oilaviy ishlardan, turar joylardagi ishlardan va hokazolardan ozod etiladilar. Buning natijasida mehnatga mensimay munosabatda bo`ladilar.

3. Ota-onalar turmushida salbiy misollarning mavjudligi o`quv muassasasining pedagogik kuch-g`ayratini yukka chiqaradi.

4. Ota-onalar tarbiyaviy ta`sirining izchil emasligi - onda-sonda o`qishini tekshirish, biror nojo`ya ish uchun jazolash va hokazolar ahloqiy immunitet hosil bo`lishiga yordam bermaydi.

5. Oilaviy tarbiyaning asosi sifatida takiklashlar sistemasi - ijobiy namuna asosida tarbiyalay bilmaslik, shaxs hayotini u har doim turli hatti-harakatni mashk qiladigan tarzda tashkil eta olmaslik natijasidir. Bu sistema shaxsning kattalar xohishiga salbiy munosabatini tug`diradi, mustaqillikning rivojlanishini susaytiradi.

6. Harakatlarning o`quv bilim yurti bilan muvofiqlashtirilmaganligi yoki u bilan kelishmovchilik. Tarbiyalanuvchida pedagogga, o`quv bilim yurtiga ishonchsizlik paydo bo`ladi va o`sib boradi, bu esa uning kamchiliklarini tuzatishni qiyinlashtiradi, pedagogik jihatdan qarovsizlik holatiga olib keladi.

7. Ayrim ota-onalarning shaxslar ulg`ayib borishi bilan tarbiyaviy faollikni susaytirib yuborishlari, bu esa shaxslarning ota-onalardan uzoqlashuviga, o`quv bilim yurtiga qiziqishi pasayishiga va hokazolarga olib keladi.

8. Qarorlar qabul qilishda kechikish. Shaxs katta bo`lgandan keyin aqli kirib, tuzaladi deb o`ylash odatda o`zini oqlamaydi, ko`pincha qayta tarbiyalashni talab etadigan pedagogik jihatdan qarovsizlik holatiga olib keladi.

Ota-onalar bilan ish shakllari va usullarini tanlashni odatda guruh rahbari o'z shaxsiy xususiyatlari tajribasini, talabalarning oilalarida vujudga kelgan uziga hos xususiyatlarni, ota-onalarning bilim va tajribasini, tarbiyalanuvchilarni tarbiyalashda yuqorida ko'rsatib o'tilgan xatolar va qiyinchiliklarni, fe'l-atvor xususiyatlarini, o'quv muassasasi pedagoglar jamoasidagi muhitni, ota-onalar bilan ish olib borishda tarkib topgan an'analarni va hokazolarni hisobga olib belgilaydi.

Tajribaning ko'rsatishicha, guruh rahbarining ota-onalar bilan hamkorligining ommaviy, guruh tarzidagi va yakka tartibdagi ish shakllarini oqilona birga qo'shib olib borish, bunda uning mazmunida izchillikka rioya etish orqali erishiladi.

Ota-onalar bilan ishlashning shakl va metodlari

Guruh rahbari ota-onalar bilan ish olib borishda ishlashning xilma-xil shakl va metodlaridan foydalanishi lozim. Ota-onalar bilan ishlashga shaxsiy ishlar jamoa bilan birgalikda olib borilsa maqsadga muvofiq bo'ladi. Biz quyida ota-onalar bilan ishlashning asosiy shakllari bilan tanishib chiqamiz:

1. Talabalarning uylariga borish - bu oila bilan aloqa qilishning eng samarali shakllaridan biridir. Bunda guruh rahbari talabaning ota-onasi, uning yashash sharoiti, moddiy imkoniyatlari bilan tanishishga imkon topadi.

2. Ota-onalarni o'quv yurtiga chaqirish. Bundan maqsad, faqatgina talabalarning xulqi, savodliligi va boshqa xususiyatlari bilan ota-onani tanishtirish emas, balki shu bilan birgalikda ota-onalarga pedagogik va ruhiy maslahatlar berib, ularga talabani oilada tarbiyalashlariga yordam ham qilishdir.

3. Ota-onalar bilan ishlash. Bu esa talabaga chaqiriqlar yoki maxsus da'vatnomalar orqali amalga oshiriladi.

4. Ota-onalar guruh majlisini o'tkazish. Bu shakldagi aloqa maxsus ish rejasi orqali amalga oshiriladi.

5. Ota-onalarni maxsus pedagogik va psixologik bilimlar bilan qurollantirish maqsadida ular bilan suhbat va ma'ruzalar o'tkaziladi.

6. Savol-javoblar kechasi. Ishning bu shakli guruh talabalarning xususiyati, harakterini yaxshiroq o'zlashtirish imkonini beradi.

7. Ota-onalarning tarbiya borasidagi ilg'or tajribalar bilan fikr almashish, o'rtoqlashish. Bu narsa quyidagi mavzuda bo'lishi mumkin:

a) yoshlarni qanday qilib mehnatga tayyorlash mumkin?

b) talabaning kundalik rejimi haqida.

v) "Ota-onalarning obro'si" haqida, "Oilada yoshlarga axloqiy tarbiya berish" va hokazolar to'g'risida anjumanlar o'tkazish.

8. O'quv yurti qoshida ota-onalar universitetlarini tashkil etish va bu universitetlardan tizimli ish olib borish:

a) ota-onalarni tarbiya sohasidagi adabiyotlar bilan tanishtirish.

b) "Ota-onalar, sizlar uchun" degan mavzuda og'zaki jurnal.

v) faol ota-onalarning tarbiyaviy ish tajribalari bilan boshqa guruh rahbarlarini tanishtirish kabi ishlar olib borilishi lozim.

Guruh rahbarining ota-onalar bilan olib boradigan ishlari g'oyat keng, ko'p qirrali bo'lib, bu ishlar faqat guruh va o'quv yurti miqyosi bilan cheklanmaydi, aksincha turar joylardagi va talabaning ota-onasi ishlab turgan korxonadagi jamoatchilik bilan ham yaqin aloqada bo'lishni taqozo etadi.

Bizning yosh avlod xalkimizniig inqilobiy, mehnat, jangovar an'analarini uzlashtirib, uziga katta avlodning eng yaxshi fazilatlarini - goyaviy e'tikod va matonatni, Vatanga muhabbatni, uning iqtisodiy, siyosiy va jangovar qudratini mustahkamlashda ishtirok etishga intilishni singdiribgina o'z bobolari va otalari ishini davom ettira va ko'paytira oladi. Bu ishda ota-onalar ayniqsa muhim o'rin tutishlari kerak.

Buni barcha guruh rahbarlari nazarda tutishlari muhimdir, bunda shaxsning huquqiy etukligi shaxs ijtimoiylashuvining mahsuli ekanligini har bir oilaga tushuntirish goyat muhimdir.

Oilal shaxs uchun uning ijtimoiylashuv jarayeni ruy beradigan, uning a hloki, duiyokarashi asoslari va hokazolar tarkib topadigan dastlabki va nihoyatda muhim ahamiyatga ega bo'lgan jamoadir.

Oilal boshqa tarbiyaviy muassasalardan farkli pavishda odamning butun hayoti davomida uning barcha tomonlariga, kirralariga ta'sir ko'rsatishga qodirdir va odatda ta'sir ko'rsatadi.

Ota-onalar bilan ish shakllari va usullarini tanlashni odatda guruh rahbari o'z shaxsiy hususiyatlari tajribasini, talabalarning oilalarida vujudga kelgan uziga hos xususiyatlarni, ota-onalarning bilim va tajribasini, tarbiyalanuvchilarni tarbiyalashda yuqorida ko'rsatib o'tilgan hatolar va

qiyinchiliklarni, fe'l-atvor xususiyatlarini, o'quv muassasasi pedagoglar jamoasidagi muhitni, ota-onalar bilan ish olib borishda tarkib topgan an'analarni va hokazolarni hisobga olib belgilaydi.

Interfaol dars va o'qituvchi faoliyati

Bugungi kunda ta'lim jarayonida interfaol metodlar, innovasion texnologiyalar, pedagogik va axborot texnologiyalarini o'quv jarayonida qo'llashga bo'lgan e'tibor kudan-kunga kuchayib bormoqda. Buning sabablaridan biri, shu vaqtgacha an'anaviy ta'limda o'quvchilarni faqat tayyor bilimlarni egallashga o'rgatilgan bo'lsa, zamonaviy texnologiyalar ularni egallayotgan bilimlarini chuqur o'zlashtirishlariga, mustaqil o'rganib tahlil qilishga, katta ijodiy xulosalar chiqarishlariga ham o'rgatadi.

O'qituvchi bu jarayonda shaxsning rivojlanishi, shakllanishi, bilim olishi va tarbiyalanishiga sharoit yaratadi, shu bilan bir qatorda boshqaruvchanlik, yo'naltiruvchanlik vazifasini bajaradi. Bu pedagogikaning yetakchi tendensiyalarida o'z aksini topgan:

Bola shaxsini birinchi o'ringa ko'tarish;

O'quvchi shaxsi ma'naviyatini shakllantirish ustivorligi;

Mustaqil fikrlashga o'rgatish;

Bolaning tarbiyalanishi va bilimlarni o'zlashtirishi jarayonida o'zining ishtirokini ta'minlash;

Bolaga kashf etish lazzatini tug'dirish;

Pedagogik hamkorlik hukmronlik qilishiga erishish.

Zamonaviy ta'limni amalga oshirishda interfaol metodlardan foydalanish katta ahamiyatga ega, shaxs sifatida shakllantirishda, har qanday sharoitda ham o'z nutqni nazariga ega bo'lgan, erkin fikrlovchi inson bo'lishida katta yordam beradi.

O'qituvchi darsning ijodkori, u tayyor texnologiyalarining oddiy ijrochisiga aylanmasligi, pedagogik texnologiyalardan foydalangan holda o'z yo'lini izlashi va ishtiyoqi bilan faoliyatiga kirishishi lozim. Bolalarni amaliy faoliyatga yo'naltirish, obrazga kirish, teatrlashtirilgan kichik sahnalar qo'yish, bahs-munozaralar uyishtirish, savollar qo'ya olish, o'z fikrini erkin ifodalash va shu bilan birga bahs-munozaralar yuritish madaniyatini egallashlariga imkon berish kerak. O'qituvchi o'quvchini o'zi bilan teng ishtirokchi, hamkor sifatida ko'rishi, bola fikrlarini hurmat qilishi, eshitishi,

ular bilan hisoblashishi, o'z fikrini hukm sifatida emas, o'quvchilar fikri bilan teng darajada o'rta tashlashi mumkin.

Interfaol metodlar shunday metodlarki u o'quvchilarning o'zaro muloqot va o'zaro ta'siridagi dars jarayonini amalga oshiruvchi usul bo'lib ya'ni, "Interaktiv" so'zi ingliz so'zidan olingan bo'lib, "Interakt", ya'ni Inter bu "o'zaro", "akt" "harakat, ta'sir, faollik" ma'nolarini beradi. Yani o'quvchilar hamkorligi asosida dars samaradorligini oshirish, o'quvchilarda mustaqil fikrlash, fikr mulohaza yuritish, munosabat bildirish ko'nikmasini shakllantirish demakdir.

O'qitish jarayoni bir xil davom etaversa, o'quvchining eshitish qobiliyati susayadi va charchaydi. Bu holat o'quvchini loqayd eshituvchiga aylantiradi. Natijada samaradorlik kamaya boradi, mashg'ulotlarning sifati ham pasayadi. Shuning uchun mashg'ulotlarni ilg'or pedagogik texnologiyalar asosida tashkil etish o'quvchilar uchun qulaylik tug'diradi, ularni passiv tinglovchidan faol ishtirokchiga aylantiradi, eng sust o'zlashtiruvchi o'quvchilarni ham harakatlantiradi.

Bugungi kunda bir qator rivojlangan mamlakatlarda o'quvchilarning o'quv va ijodiy faolliklarini oshiruvchi hamda ta'lim-tarbiya jarayonining samaradorligini kafolatlovchi pedagogik texnologiyalarni qo'llash borasida boy tajriba to'plagan bo'lib, ushbu tajriba asoslarini tashkil etuvchi metodlar o'ziga xos ahamiyatga egadir.

Boshqacha qilib aytganda, o'qitish metodi ta'lim oluvchi va o'qituvchining o'qitish jarayonidagi o'zaro aloqa shaklidir. O'qituvchi va o'quvchi orasidagi jarayon aslida o'quvchini u yoki bu bilim ko'nikma va malakalarini o'zlashtirish maqsadida bog'lab turganligini ko'rsatib turadi. Agar keng ko'lamda oladigan bo'lsak, o'qitishning birinchi kunlaridan to shu kungacha o'qituvchi va o'quvchi orasidagi keng ma'noda uch hil bog'lanish shakllangan bo'lib, u o'z tasdig'ini topgan. Ko'rinib turibdiki, uslubiy yondashuvda o'qituvchining barcha metodini uch guruhga bo'lishimiz mumkin:

Nofaol metod.

Faol metod.

Interaktiv metod.

Ko'rsatib o'tilgan har bir uslubiy yondashuv o'ziga xos xususiyatga yega. Quyida biz uslubiy yondashuvlarni ko'rib chiqamiz. Shu bilan birga asosiy diqqatimizni o'qituvchining interaktiv usullariga qaratamiz.

Nofaol uslubiy yondashuv - bu o'quvchi bilan o'qituvchi orasidagi bog'liqlik shaklidir. Bunda o'qituvchi darsning asosiy xarakterlanuvchi figurasi hisoblanadi, o'quvchilar yesa nofaol yeshituvchi sifatida namoyon bo'ladi. Mazkur metod darslardagi tezkari mustaqil savol-javoblarda, nazorat ishlarida, test va boshqa usullarda aks etadi. Nofaol metod o'quvchilarning o'quv materialini o'zlashtirishlaridagi yeng samarasiz usul hisoblanadi, lekin uning o'ziga xos ijobiy tomoni mavjud. Bu hildagi darslarga ko'p mehnat talab qilinmaydi. Chegaralangan vaqt oralig'ida katta miqdordagi o'quv materialini topishga imkon beradi. Bu dars turi oliy o'quv muassasalarida keng tarqalgan bo'lib, keng yoyilgan shakli ma'ruzadir. Faol uslubiy yondashuvda o'qituvchi bilan o'quvchi bir-biri bilan o'zaro aloqada bo'ladi. Dars jarayonida o'quvchi nofaol tinglovchi yemas, balki darsning faol ishtirokchisiga aylanadi. Agar nofaol dars metodida asosiy xarakter qiluvchi figura o'qituvchi bo'lgan bo'lsa, bu metodda o'quvchi va o'qituvchi teng xuquqqa egadir. Nofaol darslar o'qitishning avtoritar uslubiga ega bo'lgan bo'lsa, faol metodlar demokratik uslubga yegadir. Faol va interfaol yondashuvlarda yesa umumiylik ko'proq ko'zga tashlanadi. Umuman olganda interaktiv metodni ko'proq zamonaviy faol metodlarning shakli sifatida ko'rishimiz mumkin.

Oddiy mashq va topshiriqlardan shunisi bilan farqlanadiki, ularni bajarish jarayonida o'ragilgan material nafaqat mustaxkamlanadi, balki yana yangilari ham olinadi. Shuningdek, bu mashq va topshiriqlar interaktiv yondashuvga mo'ljallangan bo'lib, zamonaviy pedagogikada ham uning boy zahirasi to'plangan, shulardan quyidagilarni ajratib olamiz:

Ijodiy topshiriq.

Kichik guruhlar bilan ishlash.

Ta'limiy o'yinlar (rolli, maqsadli va bilim beruvchi o'yinlar).

Jamiyatdagi zahiralaridan foydalanish (mutaxassis taklif etish, ekskursiyalar).

Ijtimoiy loyihalar va auditoriyadan tashqari beriladigan ta'lim metodlari (ijtimoiy loyihalar, radio va gazetalar, filmlar, sahna asarlari, qo'shiq va ertaklar).

Yangi materialni o'rganish va mustaxkamlash (interfaol ma'ruza, ko'rgazmali qurollar bilan ishlash, video va audio materiallar, "o'quvchi-o'qituvchi rolida", "har bir kishi har bir kishiga o'rgatadi"), mozayka (ajurali arra) savollardan foydalanish, Suqrotli diolog).

Murakkab va muzokara talab savol va muammolarni yechish (“fikir maktabi”, loyihalashtirilgan texnikalar, “bir o‘zing, ikki kishi birgalikda”, “pozisiyani o‘zgartir”, “karrusel”, “televizion tok shou uslubida munozara”, debatlar, simpozium).

Ijodiy topshiriqlar deganda biz shunday topshiriqlarni tushunamizki, bunda ishtirokchilardan nafaqat oddiy axborotni qabul qilish, balki unga ijodiy yondoshish ham talab yetiladi. Chunki, berilgan topshirivlar katta yoki kichik xajmdagi o‘rganilmagan elementga qoidaga ko‘ra bir necha yondashuvni talab yetadi.

Xullas, hozirgi zamon ilm-fan, texnika rivojlanib borayotgan bir paytda ta‘lim sohasida ham tub o‘zgarishlar sodir bo‘lishi tabiiydir. Bu ta‘limda sifat va samaradorlikka erishishning bosh omilidir.

Interfaol insonning kompyuter bilan o‘zaro bog‘lanib ishlashiga, inson mashina o‘rtasida diologga o‘xshash sifat. Bunday bog‘lanish va diologda interaktiv fikrlash va o‘quv materialining interaktivligi deyiladi. Ikkinchi inson bilan ommaviy kommunikasiya vositasi o‘rtasida o‘zaro bog‘lanib ishlashni amalga oshiruvchi sifat masalan, interaktivmuzey (seyt). Bu muzeyga onleyn rejimda borish mumkin.

Interaktiv o‘qitish metodi deganda muammoli vaziyatni hal yetish uchun o‘quvchilar o‘rtasida munozara, erkin fikir almashinuvini tashkil etish “aqliy hujum texnologiyasidan” foydalanish mumkin. Kichik guruhlariga o‘qitish va umumman o‘quvchilar bir-birlarini o‘qitadi prinsipida dars olib borishni ham tushunish mumkin. O‘quvchilarning o‘quv materialini komp’yuter yordamida mustaqil o‘zlashtirishni ta‘minlash. Bunda o‘quvchi komp’yuterda tovush, animsiya va boshqa imkoniyatlaridan (interfaol muhit) keng foydalangan holda o‘qituvchi dastur bo‘yicha o‘quv materialini mustaqil o‘zlashtiradi.

O‘qituvchi-o‘quvchi munosabatlarini ularning jonli muloqotini faollashtirish. Bunda odatdagi o‘qituvchi monologini mumkin qadar kamaytirib, o‘quvchilarni mustaqil ijodiy fikrlash qobiliyatini rivojlantiruvchi strategiyalardan foydalanish, o‘qituvchining mashg‘ulotdagi xukmronligidan voz kechib, uni o‘quvchilarning mustaqil o‘zlashtirishlariga yordam va maslaxat beruvchi, ularga mustaqil faoliyat uchun sharoit yaratuvchi maqsadga yo‘llovchi shaxs bo‘lishga erishishi nazarda tutiladi. Chunki ilmiy-tadqiqotlarda ta‘kidlanganidek, mustaqil bilish faoliyati ijodiy tafakkurni rivojlantirishni asosi bo‘lib hisoblanadi.

Oilalar jamiyatning negizi, barkamol avlod ana shu oilada kamol topadi, tarbiyalanadi. A.S.Makarenkoning “Hozirgi ota-onalar bolalarni tarbiyalash bilan mamlakatimizning kelajak tarixini tarbiyalaydilar” - degan dono iborasi bor. Oilalarda ota-onalar, oilaning keksa avlod vakillari, yoshi kattalar tomonidan amalga oshiriladigan tejamkorlik bolalar uchun o‘ziga xos saboq bo‘ladi. Ota-ona uvol qilish gunohligini farzandiga yoshligidan nasihat yo‘li bilan o‘rgatadi. Oilada tejamkorlik va ehtiyotkorlikda to‘g‘ri yo‘l tutish uchun esa ota-onalarning o‘zlari o‘quvchilariga o‘rnak bo‘lishlari zarur. Binobarin, oilaning tejamkorlik va ehtiyotkorlik faoliyati tarbiya ishida muhim rol o‘ynaydi.

O‘qituvchi va ota-onalar boshlang‘ich sinf o‘quvchilariga oilaning sarf-xarajatlari tuzilmasini ochib berishlari kerak:

- kundalik xarajatlar tarkibini: ovqatlanish, kiyim-bosh va poyabzal, transport, kvartira haqi, kommunal, maishiy va boshqa pullik xizmatlar;

- bir yo‘la qilinadigan xarajatlar tarkibini: uzoq vaqt foydalaniladigan buyumlar (uy, dala hovli, kvartira, transport vositasi, murakkab uy-ro‘zg‘or texnikasi, mebel, sanitariya texnikasi, gaz plitasi va hokazo), uy anjomlari sotib olish, soliqlarni to‘lash.

Oilada o‘quvchilar ehtiyotkorlik va tejamkorlikka qanchalik yaxshi o‘rgatilsa, butun jamiyatga ham, o‘ziga ham shuncha ko‘p foyda keltiriladi.

Har bir bola oila a‘zosi shu ma’noda u ma’lum darajada oila xo‘jaligining ishtirokchisi. Binobarin, biz o‘quvchilarimizni faqat oila xo‘jaliginigina emas, balki jamiyat xo‘jaligini tejab-tergab yuritadigan sadoqatli inson qilib tarbiya qilmog‘imiz lozim.

Barcha ota-onalar bunday tarbiya maqsadlari to‘g‘risida o‘zlarida ravshan tushuncha hosil qilib, shu asosida ish tutishlari zarur. Oila tarbiya sohasida to‘g‘ri rahbarlik qilish yordami bilan boshlang‘ich sinf o‘quvchilarda sofdillik, vijdonlilik, mas’uliyatlilik, ziyraklik, uddaburonlik kabi xislatlar tarbiyalanadi.

Ibn Sino o‘quvchilarni hayotga tayyorlash uchun ularga hunar o‘rgatish kerak deb ko‘rsatadi: “Inson hunarni puxta o‘rganishi shart. Chunki hunar unga kelajakda ro‘zg‘or tebratishi uchun asqotadi. Oilada iqtisodiy tarbiya o‘rgatish zamirida bolada mehnasevarlikni shakllantirish yotadi. Bu shunday olib borilishi kerakki, bola o‘z mehnatining natijalarini

ko'ra bilsin. Shundagina bola o'z imkoniyatidan to'g'ri yoki noto'g'ri foydalanayotganini anglaydi.

Hunar egallash o'quvchilarni mustaqillikka o'rgatadi. Bu jarayonda o'quvchi hisob-kitob qilishni ham o'rganadi, ishbilarmonlik va tashabbuskorlik xususiyatlariga ega bo'ladi. Ota-onalar hovli va xonadonlarni tartibga solish, ovqat pishirish, kir yuvish va kiyim-kechakni yamash, ro'zg'or asboblari va uydagi jihozlarni ta'mirlash sohasida boshlang'ich sinf o'quvchilari mehnatini tashkil etadilar.

Bunda ota-ona yumushlarni boshlang'ich sinf o'quvchilarga ularning jismoniy, aqliy, ruhiy imkoniyatlarini hisobga olgan holda topshirishlari kerak. Ota-ona ishni topshirish bilan cheklanmay, bola uni qanday bajarayotganini nazorat qilishi, lozim bo'lsa, maslahat, ko'mak berishi, bolani ruhlantirib turishi maqsadga muvofiq.

Boshlang'ich sinf o'quvchilariga tadbirkorlik, tejamkorlik va iqtisodiy tarbiya berishda xalqimizning milliy-ma'naviy merosidan keng va samarali foydalanish maqsadga muvofiq. Har bir davrda tadbirkorlik, tejamkorlik va iqtisodiy tarbiya berish muhim ahloqiy tarbiya hisoblangani kabi, bu masala bugungi kunda ham katta ahamiyatga ega.

Bugun maktab partalarida o'tirgan yoshlar shu asr oxiri va kelgusi asr boshlaridagi ulug'vor vazifalarni hal qiladilar.

Damak, yoshlarda shaxsiy va ijtimoiy turmush masalalarini, jumladan, tejash va tejamli bo'lish qobiliyatini hozirdan boshlab astoydil shakllantirish va o'stirish g'oyat katta ahamiyatga ega. Bu borada boshlang'ich sinf o'quvchilarida tadbirkorlik, tejamkorlik tushunchalarini shakllantirish va tarbiyalashda oila bilan hamkorlik texnologiyasining o'ziga xos xususiyatlari va bozor qonunlarining belgilari mavjud. Buni boshlang'ich sinf o'quvchilarida tadbirkorlik, tejamkorlik va iqtisodiy tushunchalarini shakllantirish va tarbiyalashda oila hamkorligi yaxshi yo'lga qo'yilganda o'rgatiladi. Endi ularda iqtisodiy tarbiya mexanizmini tarkib toptirish zarur. Xo'sh, endi iqtisodiy tarbiya haqida nimalar deyish mumkin va u qanday amalga oshiriladi?

Jamiyat rivojlanishiga qarab daromad manbai sifatida bilimlar, innovatsiyalar va ularni amalda qo'llash usullari ko'proq amal qilishi, ayniqsa, kuchli iqtisodiy imkoniyatlarda namoyon bo'ladi. Iqtisodiy

rivojlanishda bilim birinchi darajali ahamiyat kasb eta olishi ijtimoiy hayotda ta`lim-tarbiya o`z o`rini asta sekinlik bilan tadbirkorlik, tejamkorlik va iqtisodiy tarbiya tushunchalarini shakllantirish, ularni yangilash va rivojlantirishga qarab mo`ljall olish, tadbirkorlik, tejamkorlik va iqtisodiyotda band bo`lgan insonlarning xususiyatlariga va iqtisodiy rivojlanishini belgilovchi muhim omilga aylanib ulgurdi. Unutmaslik kerakki, axborot va nazariy bilim mamlakatning strategik zaxiralari hisoblanadi va ta`limning rivojlanish darajasi bilan bir qatorda, uning suvereniteti va milliy xavfsizligini ko`p jihatdan belgilaydi.

Boshlang`ich ta`limning 4-sinfida quyidagi iqtisodiy tushunchalar o`quvchilarga singdirilishi kerak. Bular: biznes, biznesmen, menijer, raqobat, unumdorlik, inqiroz, ko`chmas mulk, talab, taklif, yarmarka, birja, aksiya, auksion, eksport, chakana savdo, ulgurji savdo va oldingi sinflarda o`tilgan bilimlar takomillashtiriladi unda misol uchun 1 sinflarda o`tilgan iqtisod, ehtiyoj, aqliy mehnat, jismoniy mehnat, mahsulot, bozor, sotuvchi, xaridor, do`kon, pul, narx, davlat mulki, mulkdor kabi bir qator tushunchalar o`quvchilarga o`rgatilgan. Shuning bois ular bu tushunchalarning mazmun mohiyatini to`la anglab yetadilar. Chunki 2-sinfidan to 4-sinfgacha bu so`zlar bilan ishlar uzluksiz davom etib kelmoqda. Boshlang`ich ta`limning 2-sinflarda o`qiydigan o`quvchilarga quyidagi iqtisodga oid bilimlar va tushunchalar singdirilgan.

Bular: moddiy ehtiyoj, ma`naviy ehtiyoj, tovar, natural mahsulot, ishlab chiqarish, korxona, tadbirkor, reklama, daromad, ish haqi, mukofot, meros, merosxo`r, bank, banker kabilar.

Bundan ko`zlangan maqsad, har bir o`quvchining ongiga iqtisodga oid bilimlarni singdirish va shu orqali ularda iqtisodiy tarbiyani yo`lga qo`yish.

Misol uchun moddiy va ma`naviy ehtiyoj tushunganda bilimlarning iqtisodiy tarbiyani to`g`ri yo`lga qo`yishda undan qanday foydalanish mumkin.

Ehtiyoj - jonli mavjudotning hayot kechirish sharoitlariga qaramligini ifoda etuvchi va bu sharoitlarga nisbatan uning faolligini vujudga keltiruvchi holat.

Ehtiyoj - insonning, uning hayoti va rivojlanishini ta`minlaydigan ma`lum sharoitlarga bo`lgan zarurati.

Ehtiyoj - insonning voqelikka va o'z vazifalariga bo'lgan munosabatini belgilovchi shaxs xususiyati, oxir-oqibat bu munosabat, uning yashash, hayot tarzi va faoliyati.

O'rta Osiyo xalqining qadimgi "Avesto" diniy kitobining vujudga kela boshlashi natijasida, ya'ni miloddan 3000 yillar muqaddam shakllanib kelgan G'arb va jahondagi boshqa mamlakatlarda yashovchi xalqlar ma'naviyatiga zid o'laroq uyat, andisha, sharm-hayo, ibo, or-nomus, iffat, g'urur, izzat-nafs, qadr, insonparvarlik, muruvvat kabi axloq me'yorlariga asoslangan insonning ruhiy, axloqiy qiyofasi bo'lib, shular asosida tashkil topgan urf-odatlar, milliy an'analar va turmush kechirish tarzi hisoblandi. Ana shu tushunchalar mohiyatidan kelib chiqqan holda, ma'naviy va moddiy ehtiyojga to'xtab o'tamiz.

Moddiy ehtiyoj - kishilik jamiyati, insonlar o'zlarining tabiiy ehtiyojlarini qondirish jarayonida unga muhtojlik sezadi. Misol uchun suvga, kiyimga, uyga, mashinaga ish qurilmalari va hokozalar. Tabiiy ehtiyoj to'g'risida esa umumiy o'rta ta'lim maktabining boshlang'ich sinf o'quvchilariga qanday ma'lumot bersa bo'ladi, degan savolga, albatta, o'z javobiga ega bo'lishi kerak. Buni amalga oshirishda o'qituvchi o'zining mahoratiga, qobiliyatiga tayanib ish ko'radi.

Boshlang'ich sinf o'quvchilariga ma'naviy ehtiyoj to'g'risida tushuncha berganda, qalb istagiga ko'ra, kitob o'qish va uni xarid qilish qo'g'irchoq teatrlariga borish, har xil rangdagi gullar rasmini yig'ish. O'yin uchun olingan vositalarning ko'rkamligi, chiroyliligi, odamni o'ziga jalb qiluvchi tomonlari, uyga, ota-ona bag'riga talpinishini misol qilib ko'rsatib o'tish mumkin. Buning iqtisodga oid tomonlari insonda ehtiyoj paydo bo'lsa, undan foydalanish mexanizmini ongli tarzda ishga tushirish kerak bo'ladi. Bu o'z navbatida boshlang'ich sinf o'quvchilarida avaylab-asrash, saqlash, yaxshilab tutish, ko'paytirish, jilo berish, savg'a qilish kabi istaklarni ro'yobga chiqaradi. O'zida ehtiyoj orqali erishgan narsalarni asrashga va tejashga o'rganib boradi. Shu tarzda boshlang'ich sinflarda iqtisodiy tarbiya asta-sekinlik bilan yo'lga qo'yilib boriladi.

Boshlang'ich sinf o'quvchilarining iqtisodiy bilimlarini rivojlantirishning bosh maqsadi boshlang'ich sinfdagi o'quvchilarda

iqtisodiy bilimdonlik, iqtisodiy ong, iqtisodiy madaniyatni tarkib toptirishdan iborat.

Bu vazifani bajarishda esa boshlang'ich sinf o'qituvchisining bilim va mahorati ko'p narsani hal qilib, ularning iqtisodiy savodxonligi darajasi va o'z faoliyatini pedagogik muloqat asosida, yani sub'ekt-sub'ekt munosabatlariga tayangan holda qurishi ko'zlangan maqsadga erishishda muhim ahamiyatga ega. Bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilarini tayyorlashdagi asosiy talablardan biri ularni boshlang'ich sinf o'quvchilariga iqtisodga oid bilim va tushunchalarni taqdim etish bo'yicha bilim, mahorat va metodika bilan qurollantirish, iqtisodiy fikrlashga o'rgatishdan iborat.

Boshlang'ich sinf o'quvchilari bir emas, bir necha o'quv fani bo'yicha o'quvchilarga to'rt yil davomida bilim beradi. Shuning uchun iqtisodga oid tushunchalarni mazkur o'quv fanlari tarkibiga singdirish, ya'ni, integratsiyalashgan tarzda taqdim etish maqsadga muvofiqdir.

Buning uchun bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilarini integratsiyalashgan darslar mazmunini ishlab chiqish, integratsiyalashgan o'quv materiallarini taqdim etishning ma'qul shakl, metod va vositalarini tanlay olish, integratsiyalashgan darslarni didaktik jihozlashga o'rgatish lozim.

Oilada bolalarni yoshligidanoq oilaning iqtisodiy masalalarni hal qilishga jalb yetish birinchidan, bolaning ota-ona oldidagi qadrini oshiradi, bolaning o'ziga ishonchini kuchaytiradi, ikkinchidan, pul sarflash madaniyatiga hisob-kitobga, tejamkorlikka o'rgatadi.

Oila xo'jaligining iqtisodiy masalalari demokratik asosda, hamma oila a'zolari ishtirokida o'tadigan oilalarda pul-mablag' sababli janjallar ro'y bermaydi, balki oila a'zolarini oila jamoasiga yanada jipslashtiradi.

Qadimgi ajdodlarmizning ma'naviy merosi bizgacha etib kelgan, zardushtiylik dinining muqaddas kitobi "Avesto"da ham tejamkorlik haqida shunday fikrlar bayon etilgan:

1. Inson hayotida davomida tuproq, havo, suv, olov umuman dunyodagi jamiyki narsalarni pok va bus-butun asrashda burchlidir.

2. Suv, havo, yer, olovni asrash qoidalarini buzgan kimki borki, to'rt yuz qamchi urush jazosiga mahkum.

3. Bolalar yosh paytdanoq daraxt ko'chati o'tqazish, uy-ro'zg'or qurollari yasash va asrab-avaylash, yerga ishlov berish, tejamkorlik sirlarni o'zlashtirish shart bo'lgan. "Avestoda bundan tashqari inson uchun har bitta narsa muqaddas sanalib kiyim-kechak, oziq-ovqat, badan toza tutilishi va saqlashga alohida e'tirof berilgan".

Islom dinining muqaddas kitobi "Qur'on" va "Hadis"da ham tejamkorlik haqida quyidagi fikrlar keltirilgan. Hasis bo'lmang, lekin isrofgarchilikka ham yo'l qo'ymang. "Qur'on"da ta'lim berilishicha mol-dunyo insonni sinash uchun beriladi, mol-dunyoga erishgan har bir inson uni to'g'ri yo'lda sarflashi kerak, deyiladi (Anfal surasi).

Islom ma'naviyatida savdo-sotiq ishlaridagi masalalarga batafsil to'xtalib, islomda tijorat, savdogar va xaridor odobiga alohida e'tibor berilgan hamda Payg'ambarlar shug'ullangan sharaflilik kasb egalariga hurmat bilan yondashib, nafsini ustun qo'ymaslik, xaridor va sotuvchining o'zaro munosabati adolatli va halollikka asoslanib, tartibga solinish haqida to'xtalgan.

"Mirza Yusuf" jome' masjidi imom xatibi Rahmatulloh qori Sayfuddinov Kun.uz muxbiri bilan suhbatda shu kabi savollar bo'yicha Islom ta'limoti haqida so'z yuritdi: "...oldi-berdi, savdo-sotiq qoidalarini bilish, xaridorlarga dinidan qat'iy nazar, bir xilda muomilada bo'lish, ya'ni savdoda musulmonga alohida afzallik bermaslik, mollarning narxi masalasida "Molining fakat falon narxda sotaman" - deb turib olmaslik.

Agar biron - bir kishi savdo bitimni tuzib, keyin undan voz kechmoqchi bo'lsa, shuning aytganini qilish va h.k. Yana shariatga binoan savdo ishi bilan shug'ullanishga bel bog'lagan kishi quyidagi shartlarga javob berishi zarurdir. U voyaga yetgan, aqlli, es-hushi joyida bo'lishi, yig'ilgan boyligini befoyda ishlarga sarflamay, oqilona tasarruf etsin".

Yuqorida tilga olingan qonun - qoidalarining o'zidan ham yaqqol ko'rinib turibdiki, islom amaliyotida tijoratda katta iqtisodiy ahamiyatga molik ish deb hisoblanadi.

Shu bois necha - nscha asrlardirki, barcha musulmon davlatlarining, hatto eng oliy hukmdorlari ham savdo-sotiq ishlarini har jihatdan rag'batlantirishlari, uni davlatning asosiy daromad sohalaridan biriga aylantirish ustida muttasil g'amho'rlik qilib qoladilar va shu kabi ishlarda

Rasulullohdan ibrat oladilar. Islom ma`naviyatida iqtisodiy tarbiya qur`onda savdoga katta o`rin berilgan, ammo sudxo`rlikka qarshi fikr bildirilgan. Mulkning muqaddasligi, birovning mulkiga hiyonat qilish katta gunoh ekanligi qayd etilgan. Soliq turlari va miqdori ham katta ahamiyat kasb etadi. O`zaro yordam zarur, lekin yomon ishlarda va dushmanlikda buncha hojat yo`q, deyiladi.

Turli kasblarni egallash, ayniqsa, dehqonchilik, chorvachilik bilan shug`ullanish, mehnat qilish zarurligi isbotlab berilgan. “Hadis” kitoblarida ham iqtisodiyotga oid ko`plab foydali fikr va tushunchalar keltirilgan.

Buxoriy “Al-adab al-mufrad” (Adab durdonalari) asarida shunday yozadilar: Abdulloh ibn Abbosdan rivoyat qilinadi. Rasululloh “Yaxshi siyrat, chiroyli hayrat va har bir ishda isrofgarchilik yetmish xislatdan bir bo`lagidir”, deyдилar (216-bob, 468-hadis).

Yana shu hadisda molni isrof qiluvchilar haqida shunday jummalarni o`qitishimiz mumkin, Abu Xurayradan rivoyat qilinadi, u kishi aytadilar: Rasululloh “Sizlarning uchta ishingiz uchun g`azabda bo`ladi, molni yerlarga sarf qilib zoe qilmangiz shularning bittasidir, dedilar” (206-bob, 131-bet).

Dunyo iqtisodiy taraqqiyotida Markaziy Osiyo mutafakkirlarining pedagogik merosida tadbirkorlik, tejamkorlik va iqtisodiy tarbiya muammolari alohida ahamiyatiga ega. Bu muammolarning rivojlanishida Beruniy, Xos Hojib, Amir Temur, Mirzo Ulug`bek, Alisher Navoiy, ikkinchi muallim sanalmish Forobiy, tibbiyot fani asoschisi ibn Sino, mohir sarkarda Bobur va boshqa ko`plab Sharq mutaffakirlarining ijodida o`z ifodasini topgan. Forobiy va ibn Sinoning pedagogik merosida tadbirkorlik, tejamkorlik va iqtisodiy tarbiyani masalasi turadi.

Inson ehtiyojini ijtimoiy-iqtisodiy, siyosiy, ma`naviy kabi guruhlarga ajratish mumkin. Ushbu ehtiyojlar ichida insoi ijtimoiy-iqtisodiy ehtiyojlarini qondirish ustivor hisoblanadi.

Esda saqlab qolish uchun zarur bo`lgan tushunchalar:

Tarbiya – inson shaxsi ma`naviy qiyofasini shakllantirishga qaratilgan say – harakatlar tizimidir.

Tarbiya vazifasi – maʼnaviy manbalar va hozirgi zamon talablari va ehtiyojlarini nazarda tutilgan holda oʻqituvchining oʻquvchi bilan aniq bir maqsadga qaratilgan tarbiyaning samaradorligi tarbiyaning qanday metodidan foydalanishga bogʻliq.

Tarbiya jarayoni – tarbiya jarayonining mohiyati va jamiyat taraqqiyotidagi roli nihoyatda beqiyosdir. Insonni tarbiyalash, uni bilim olishga, mehnat qilishga undash va bu xatti-harakatini asta-sekin koʻnikmaga aylantirib borish lozim.

Tarbiya maqsadi – talaba-yoshlarda milliy gʻoya va milliy mafkurani shakllantirishda ilmiy pedagogik tadqiqot metodlari qoʻllaniladi.

Tarbiyaviy jarayon – rivojlanib borayotgan avlodning katta yoshdagilar tajribasini egallab borish jarayoni boʻlib, insonlarning rivojlanishini boshqarish hamda ularning shaxsiy hislatilari shakllanishiga zarur sharoitlar yaratib beradi.

Tarbiyaviy maqsad – fan asoslarini oʻzlashtirish orqali uning mazmunida yotgan gʻoyalar, dunyoqarashlar taʼsirida oʻzining shaxsiy sifatlarini, iymon-eʼtiqodlarini shakllantirishni koʻzlashdir.

Tarbiyaviy munosabatlar – insonlar oʻrtasidagi doimiy munosabat (aloqalar) boʻlib, ular inson shaxsining rivojlantirishga, yaʼni, mustaqil maʼlumot, mustaqil taʼlim olish va oʻz – oʻzini tarbiyalashni shakllantirishga xizmat qiladi, shuningdek, bu boshqaruv jarayonida rahbarlar bilan xodimlar oʻrtasidagi munosabatlarda turli shakllarda namoyon boʻladi.

Tarbiyaviy soatlar – bilim yurti sharoitida darsdan tashqari tarbiyaviy ishlarni tashkil etishning asosiy shakllaridandir. Tarbiyaviy ishlar maʼrifiy, yoʻnaltiruvchi, baholovchi singari uch asosiy qismlarga boʻlinadi.

Jamoa – lotincha “kollektivus” soʻzining tarjimai boʻlib, yigʻilma, omma, birgalikdagi majlis, birlashma, guruh maʼnolarini anglatadi. Jamoa kishilardan iborat guruh hisoblanadi.

Jamoaviylik – jamoa bilan birdamlik, oʻzini jamoaning bir boʻlagi deb his qilish tuygʻusi.

Oʻquvchilar jamoasi – ijtimoiy ahamiyatli faoliyatni tashkil etish, shuningdek, umumiy javobgarlik va umumiy saylov organlari, barcha

a'zolarining huquq va burchlari tengligi asosidagi o'zaro birlikka ega o'quvchilar guruhidir.

Jamoadi shaxsni tarbiyalashning umumiy asoslari – talablar qo'yish, faollarni aniqlash, o'quv mehnat, ijtimoiy-siyosiy va ommaviy madaniy faoliyatdagi istiqbollarni tashkil etish, sog'lom jamoatchilik fikrini shakllantirish, ijobiy an'analarini yaratish va ko'paytirish.

XULOSA

“Tarbiyaviy ishlar metodikasi” fani bo'yicha tuzilgan ushbu o'quv qo'llanma tarbiyaviy ishlarning nazariy va amaliy jihatlarini chuqur o'rganish, shuningdek, mustaqil ishlarni tashkil qilish va ularni rasmiylashtirishning ilmiy-uslubiy jihatlarini o'z ichiga oladi. Qo'llanma orqali o'quvchilar va talabalar tarbiyaviy ishlarning mohiyati, maqsadlari, vazifalari, shuningdek, zamonaviy ta'lim texnologiyalaridan foydalanish usullari haqida to'liq tasavvur ga yega bo'lishlari mumkin.

Ushbu qo'llanma yordamida o'quvchilarning tarbiyaviy ishlar sohasidagi bilimlarini chuqurlashtirish, ularning izlanishmatliligini oshirish va ilmiy tadqiqot qilish qobiliyatini shakllantirish maqsad qilingan. Bunday bilim va ko'nikmalar nafaqat ta'lim-tarbiya jarayonlarida, balki shaxsni shakllantirish, ijtimoiy-ma'naviy qadriyatlarni oshirish va tarbiyaviy ishlarning samaradorligini ta'minlashda muhim o'rin tutadi.

Qo'llanmada keltirilgan nazariy ma'lumotlar, amaliy misollar va tavsiyalar o'quvchilar va talabalarning tarbiyaviy ishlar sohasidagi bilimlarini mustahkamlash, ularning metodik tayyorgarligini oshirish va tarbiyaviy ishlarni tashkil etishda yordam beradi. Shuningdek, qo'llanma o'qituvchilar va tarbiyachi mutaxassislar uchun ham qimmatli manbo bo'lib xizmat qiladi.

Xulosa qilib aytganda, ushbu o'quv qo'llanma ta'lim-tarbiya sohasida yangi yondashuvlarni qo'llash, tarbiyaviy ishlarning samaradorligini oshirish va o'quvchilarning shaxs sifatida rivojlanishiga yordam berishda muhim vosita bo'lib xizmat qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Asosiy adabiyotlar

Abdullayev I., Usmonboyev E. Pedagogika. – Toshkent: Fan, 2018.

Abdullayeva, Sh. A. Tarbiyaviy ishlar metodikasi. – Toshkent: O‘qituvchi, 2018.

Haydarov A., Boymatov O., Bekmurodov A. Pedagogik texnologiyalar. – Toshkent: Ma`naviyat, 2020.

Xoshimov, Q. Tarbiya metodikasining nazariy asoslari. – Toshkent: Yangi asr avlodi, 2022.

Nazarov Q.N. Pedagogika nazariyasi va metodikasi. – Toshkent: Universitet, 2019.

Xodjayeva N. Tarbiyaviy ishlar metodikasi. – Toshkent: Fan va texnologiyalar, 2021.

Ismoilov, U. I. Pedagogika va tarbiya metodikasi. – Toshkent: O‘zbekiston, 2019.

Karimova V. Pedagogik psixologiya. – Toshkent: O‘qituvchi, 2017.

Qodirova, M. Tarbiyaviy ishlarning zamonaviy metodikalari. – Toshkent: Ilm ziyo, 2021.

2. Qo‘shimcha adabiyotlar

Sayfullayev N., Rustamov Sh. Pedagogika va psixologiya asoslari. – Toshkent: Yangi asr avlodi, 2016.

Janpo‘latov T. O‘quv-tarbiya jarayonida innovatsion yondashuvlar. – Toshkent: Ilm-ziyo, 2020.

Sidiqov N. Zamonaviy pedagogik metodlar. – Toshkent: Sharq, 2018.

3. Xorijiy adabiyotlar:

John Dewey. “Democracy and Education” – New York: Macmillan, 1916.

Maria Montessori. “The Montessori Method” – New York: Schocken Books, 1964.

Lev Vygotsky. “Mind in Society: The Development of Higher Psychological Processes” – Harvard University Press, 1978.

4. Maqolalar va ilmiy maqolalar:

O'tamurodov A. "Tarbiyaviy ishlarda zamonaviy pedagogik texnologiyalardan foydalanish" // Pedagogik ta'lim, 2020, №4.

Rahimova Z. "Tarbiyaviy ishlarning psixologik asoslari" // O'zbekiston maktabi, 2019, №3.

Tursunov B. "Tarbiyaviy ishlarda innovatsion metodlar" // Ilmiy-uslubiy jurnal, 2021, №2.

5. Dasturlar va metodik qo'llanmalar:

"Tarbiyaviy ishlarni tashkil etish metodikasi" – Toshkent: 2020.

"O'quvchilarning tarbiyaviy ishlarini tashkil etish bo'yicha metodik qo'llanma" – Toshkent: Pedagogika, 2019.

6. Elektron manbalar

www.unesco.org – UNESCO. Modern Pedagogical Methods and Innovations.

www.dba.uz – O'zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Davlat boshqaruvi akademiyasi. Ta'limda innovatsion yondashuvlar.

www.edu.uz – O'zbekiston Respublikasi Xalq ta'limi vazirligi. Tarbiyaviy ishlar tashkil etish bo'yicha metodik qo'llanma.

www.pedagogy.uz – Pedagogik maqolalar bazasi.

www.journals.uz – O'zbekiston Respublikasi Ilmiy-pedagogik jurnali.

MUNDARIJA

Kirish	4
Mutafakkirlarning tarbiya haqidagi fikr va mulohazalari	6
Pedagogik munosabat va uning turlari	9
Pedagoglarning kasbiy faolligini oshirishda rahbarning vazifalari	10
Ta'lim va tarbiyaning bog'liqlik asoslari	12
Maktabdan tashqari tarbiyaviy ishlarni tashkil qiluvchining vazifalari .	13
Maktabdan tashqari faoliyat ish usullari	13
Zamonaviy maktab direktorining vazifasi	20
Ta'lim muassasasi rahbarlarining funksional vazifalari	22
Ta'lim tizimida o'quvchilarning intellektual imkoniyatlarini rivojlantirish	24
Internet vositasida o'quvchilarning mustaqil ishlarini tashkil etish texnologiyasi	31
Istedodli bolalarni aniqlash va ularni tarbiyalashning aniqlashning talablari .	33
Iste'dodli bolalarni aniqlash va ularni tarbiyalash	34
“Tarbiyaviy soat” mashg'ulotlarining o'quv-mavzu rejasi namunasi (1-11 sinflar uchun)	43
Boshlang'ich ta'lim o'qituvchisi uchun zarur malakalar	60
Tarbiya nazariyasi va usullari. Tarbiyaning umumiy usullari	65
Tarbiya qoidalari va umumiy usullari	66
Tarbiya usullarga tavsif	67
Tarbiyaviy ishlarni tashkil etish va rejalashtirish	69
Tarbiya usullariga qo'yiladigan talablar	73
Tarbiya texnologiyasi asoslari	84
Tarbiya texnologiyalari	95
Tarbiya maqsadini ishlab chiqish	96
Tarbiya tizimini ijtimoiylashtirish	101
Tarbiya tizimiga pedagogik yondashuv	104
Tarbiya tizimida innovasiyalar	109
Tarbiyaviy tadbirlar rejasi va undagi mavzular	126
“Tarbiyaviy ishlar metodikasi” fanini o'qitishda pedagogik texnologiyaning tamoyillari	130
Tarbiyaviy ishlar metodikasi fanini ta'lim texnologiyalari asosida o'qitish bo'yicha qo'shimcha tavsiyalar	133
Tarbiyaning aniq bir maqsadga qaratilganligi	140
Maktabda to'g'arak ishlarini tashkil etish	144
Sinf rahbarining tarbiyaviy ishlarini rejalashtirish	147
Sinf rahbari oila va jamoa bilan olib borgan faoliyati	150
Sinfdan tashqari ishlarni ishlarni rejalashtirish va unga qo'yilgan pedagogik talablar	153
Sinfdan tashqari o'qish bosqichlari	158
Sinfdan tashqari o'qish uchun kitob tanlash tamoyillari	158
Sinfdan tashqari o'qishga rahbarlik qilish shakllari	159

Sinf jamoasiga pedagogik rahbarlik qilish usullari	162
Sinf rahbari ishini rejalashtirish metodikasi	165
Sinf rahbarining sinfdan va maktabdan tashqari tarbiyaviy ishlarni rejalashtirish metodikasi	166
Sinf jamoasini rivojlantirishda sinf rahbarining qobiliyati va mahorati	169
Sinf rahbarining sinf jamoasi bilan tarbiyaviy ishlar mazmuni	173
Sinf rahbarining faoliyatiga qo'yiladigan pedagogik va psixologik talablar	178
Sinf rahbarining o'quvchi shaxsi va jamoani o'rganishdagi mahorati ..	182
Sinf rahbari tarbiyaviy faoliyatining shakl va metodlar	185
Sinfda intizomni mustahkamlash va o'quvchilar bilim sifatini oshirish	187
Sinf rahbarining tarbiyaviy faoliyati samaradorligini oshirish usullari	192
Sinf rahbarining ma'naviy-ma'rifiy ishlari	195
Sinf rahbarining maktabdagi tarbiyaviy ishlar tizimidagi faoliyati va burchi	199
O'quvchilar jamoasini shakllantirish usullari	199
Sinf faollarini aniqlash va tarbiyalash usullari	202
Sinf rahbarining tarbiyaviy ishlar rejasini tuzish metodikasi	204
Barkamol avlodni tarbiyalash – sinf rahbarining bosh maqsadi	206
O'quvchilarning o'quv faoliyati samaradorligini oshirish borasida sinf rahbari olib boradigan ishlar	207
Oila va jamoatchilik bilan olib boriladigan tarbiyaviy ishlar metodikasi	209
Tashkilotchining oila va jamoatchilik bilan olib boradigan tarbiyaviy ishlari	216
Boshlang'ich sinf o'quvchilarni o'rtoqlik va do'stlik hissida tarbiyalashga o'quvchilar jamoasining ta'siri	217
Boshlang'ich sinf o'quvchilarni o'rtoqlik va do'stlik hissida tarbiyalashning amaldagi holati	225
Jamoada shaxsni tarbiyalash	227
Jamoaning rivojlanishida tarbiya usullari	231
Jamoa ijodiy faoliyatini rivojlantirishda pedagogik texnologiyalarning o'rni	235
Jamoani tashkil etish usullari	237
O'quvchilar jamoasini shakllantirish	238
O'quvchilarni tarbiyalashda jamoaning roli	240
O'quvchilarni yakka tartibda va jamoa bilan tarbiyalashda ota-onalar bilan o'zaro hamkorlik	240
Ota-onalar bilan ishlashning shakl va metodlari	258
Ota-onalar bilan ishlashning shakl va metodlari	258
Interfaol dars va o'qituvchi faoliyati	260
Tayanch so'z va iboralar	270
Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati	273

O'QUV ADABIYOTINING NASHR RUXSATNOMASI

O'zbekiston Respublikasi Oliy ta'lim, fan va
innovatsiyalar vazirligining 2023 yil "27" Mart
dagi "68"-sonli buyrug'iga asosan

N.R.ASHUROV, F.B.ODINABOBOYEV, F.A.ABDURAZAQOV

(muallifning familiyasi, ismi-sharifi)

Boshlang'ich ta'lim va sport-tarbiyaviy ish

(ta'lim yo'nalishi (mutaxassisligi))

_____ ning
talabalari (o'quvchilari) uchun tavsiya etilgan

Tarbiyaviy ishlar metodikasi

(o'quv adabiyotining nomi va turi: darslik, o'quv qo'llanma)

_____ ga
O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi
tomonidan litsenziya berilgan nashriyotlarda nashr
etishga ruxsat berildi.

Vazir

I. Abduraxmonov

№ 68 - 421

N.ASHUROV, F.ABDURAZAQOV, F.ODINABOBOYEV

**“TARBIYAVIY ISHLAR METODIKASI” FANIDAN
MUSTAQIL ISH MAVZULARINI TAYYORLASH VA
RASMIYLASHTIRISH BO`YICHA**

O`QUV QO`LLANMA

Texnik muharrir: Eshqorayev. S.

Korrektor: Abdurazzoqov. F

Dizayner: Ro‘zimurodov. B.

Tasdiqnoma № 255979, 13.04.2023

Bosishga 04.05.2023 da ruxsat berilgan. Format 60x84/16.

Garnitura Times New Roman. Adadi 50 dona. Buyurtma № 113

**“TERMIZ PUBLISHING CENTER” nashriyotida tayyorlandi va chop
etildi.**

Surxondaryo viloyati, Termiz shahri, Uvaysiy ko‘chasi 8A-uy, Toshkent sh.,

“TRASTBANK” XA BANKINING BOSH OFISI, MFO: 00491,

INN: 311209934 H/R: 20208000307031406001

Telefon: +998-88-808-21-07

“Termiz publishing center” – 2023